

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE AZERİ TÜRKÇESİNDEKİ ORTAK
KELİMELEERDE ANLAM DEĞİŞMELERİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ahat ÜSTÜNER

HAZIRLAYAN
Ebru PERİLİOĞLU

ELAZIĞ-2006

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE AZERİ TÜRKÇESİNDEKİ ORTAK KELİMELERDE
ANLAM DEĞİŞMELERİ

Bu tez 13/10/06 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

Danışman	Üye	Üye
Doç. Dr. Ahat ÜSTÜNER	Prof. Dr. Ahmet BURAN	Yrd. Doç. Dr. M. Nuri GÖMLEKSİZ

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .../...../..... tarih ve.....sayılı kararıyla onaylanmıştır.

III

**Firat University
Social Sciences Mnstitute
Turkish Language and Literature Basic Science Branch**

**“Meaning Changes of Common Words Between Turkish of Turkey and Turkish of
Azerbaijan”**

EBRU PERİLİOĞLU

2006,Page : x+255

SUMMARY

The study called meaning changes of common words in Turkey Turkish and Azerbaijan Turkish consists of Introduction, meaning changes and conclusion.

In the Introduction part, the information about the name of Azerbaijan the history of Azerbaijan Turkish people, population and political improvements of Azerbaijan Turkish, the literature of Azerbaijan Turkish was given.

In the second section there is dictionary of consisting of common words whose meaning are differentiated .

With the result of changes in Turkey Turkish and Azerbaijan Turkish. In the dictionary first meaning of common words in two dialects are determined. In the third section with the dictionary formed, differentiation in meaning, meaning extention, reduction in meaning, meaning deterioration and meaning improvement are determined, shown with examples the meaning situations of words in the two dialects and also numerical datas of these are stated.

In the conclusion section, in Turkey Turkish and Azerbaijan Turkish dictionary not being included in Turkey Turkish ,the nearly number of words which are included in

Azerbaijan Turkish and from which languages they are taken in Azerbaijan Turkish are determined.

Key words : Semantics, Azerbaijan Turkish, Turkey Turkish, Meaning Situations in Turkish, Meaning Changes.

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

“Türkiye Türkçesi ile Azeri Türkçesindeki Ortak Kelimelerin Anlam Değişmeleri”

Ebru PERİLİOĞLU
2006, Sayfa: X +255

ÖZET

“Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki ortak kelimelerin anlam değişimleri” isimli çalışma, Giriş, Sözlük, Anlam Değişimleri ve Sonuç bölümünden oluşmaktadır.”

Giriş bölümünde, Azerbaycan adı, Azerbaycan Türklerinin Tarihi, Azerbaycan Türklerinin nüfusu, Azerbaycan Türkçesi ve Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinde değişimler sonucu anlamı farklılaşmış ortak sözcüklerin oluşturduğu bir sözlük yer almaktadır. Sözlükte iki lehçedeki ortak sözcüklerin ilk anlamları da tespit edilmiştir.

İkinci bölümde, oluşturduğumuz sözlükten hareketle sözcüklerdeki anlam kayması, anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam kötüleşmesi ve anlam iyileşmesi tespit edilerek, örneklerle gösterilmiştir. İki lehçede anlam olayları görülen sözcüklere ve bunların sayısal verilerine de yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi sözlüğünde yer alan, Türkiye Türkçesinde bulunmayıp, Azerbaycan Türkçesinde bulunan sözcüklerin yaklaşık olarak sayısı ve Azerbaycan Türkçesindeki sözcüklerin hangi dillerden, alındığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Anlambilim, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Türkçede Anlam Olayları, Anlam Değişimleri .

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
SUMMARY..	III
ÖZET.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	IX
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	X
GİRİŞ	1
1.1. AZERBAYCAN ADI	2
1.2. AZERBAYCAN TARİHİ	3
1.3. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ	8
1.3.1. Siyasi Durumu	8
1.3.2. Nüfus	11
1.3.3. Coğrafya	12
1.3.4. Kültür	14
1.3.4.1. Kültürel gelişmeler	15
1.3.4.2. Basın	16
1.3.4.3. Eğitim	19
1.4. AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	23
1.4.1. Azerbaycan Türkçesinin Türk Lehçeleri İçindeki Yeri	23
1.4.2. Azerbaycan Türkçesinin Tarihi Gelişmesi	24
1.4.3. Azerbaycan Türkçesinin Ağzları	29
1.4.4. Azerbaycan Türkçesinin Özellikleri	31
1.4.4.1. Ses Özellikleri	31
1.4.4.1.1. Ünlüler	31
1.4.4.1.2. Ünlü Uyumları	32
1.4.4.1.2.1. Büyük Ünlü Uyumu	32
1.4.4.1.2.2. Küçük Ünlü Uyumu	32
1.4.4.1.3. Ünsüzler	32
1.4.4.2. Şekil Bilgisi	34
1.5. AZERBAYCAN EDEBİYATI	36

VI

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK	54
---------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANLAM DEĞİŞMELERİ	214
2.1. ANLAM KAYMASI	217
2.1.1. Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde Anlam Kaymasına Uğrayan Sözcükler	219
2.1.1.1. Türkiye Türkçesinde Anlam Kaymasına Uğrayan Sözcükler	219
2.1.1.2. Azerbaycan Türkçesinde Anlam Kaymasına Uğrayan Sözcükler	220
2.2. ANLAM GENİŞLEMESİ	223
2.2.1. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Anlam Genişlemesine Uğrayan Sözcükler	228
2.2.1.1. Türkiye Türkçesinde Anlam Genişlemesine Uğrayan Sözcükler	228
2.2.1.2. Azerbaycan Türkçesinde Anlam Genişlemesine Uğrayan Sözcükler	232
2.3. ANLAM DARALMASI	236
2.3.1. Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde Anlam Daralmasına Uğrayan Sözcükler	238
2.3.1.1. Türkiye Türkçesinde Anlam Daralmasına Uğrayan Sözcükler	238
2.3.1.2. Azerbaycan Türkçesinde Anlam Daralmasına Uğrayan Sözcükler	238
2.4. ANLAM KÖTÜLEŞMESİ	240
2.4.1. Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde Anlam Kötüleşmesine Uğrayan Sözcükler	241
2.4.1.1. Türkiye Türkçesinde Anlam Kötüleşmesine Uğrayan Sözcükler	241
2.4.1.2. Azerbaycan Türkçesinde Anlam Kötüleşmesine Uğrayan Sözcükler	242
2.5. ANLAM İYİLEŞMESİ	243
2.5.1. Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde Anlam	244

İyileşmesine Uğrayan Sözcükler.....	
2.5.1.1. Türkiye Türkçesinde Anlam İyileşmesine Uğrayan Sözcükler.....244
2.5.1.2. Azerbaycan Türkçesinde Anlam İyileşmesine Uğrayan Sözcükler.....244
2.6. SES DEĞİŞMESİ SONUCU ORTAK GÖRÜNEN SÖZCÜKLER.....245
2.6.1. Azerbaycan Türkçesinde Ses Değişmesi Sonucu Benzer Görünen Sözcükler246
SONUÇ.....247
BİBLİYOGRAFYA251
ÖZGEÇMİŞ255

VII

ÖN SÖZ

Dil, bir milletin sahip olduğu en önemli hazinedir. Dil, sürekli geliştiği için zamanla kendini yenilemiş, gelişmiş, başka unsurlardan etkilenmiştir. Önemli olan bu gelişme sürecinde dilin özünü koruyabilmek, dili işleyebilmektir.

Türk toplulukları geniş bir coğrafyaya yayılarak, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Onların tarih sahnesinden silinmemesi, dillerini ve bu sayede kültürlerini korumaları ile mümkün olmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti coğrafi özellikleri nedeniyle birçok azınlığın yerleştiği bir coğrafyadır. Dünya devletleri, ekonomik çıkarları için bu bölgeyi sürekli kontrol altında tutmak için uğraşmışlardır.

Stratejik konumu, zengin yeraltı kaynakları nedeniyle sürekli savaşların olduğu Azerbaycan toprakları uzun yıllar Rusya'nın egemenliğinde kalmıştır. Fakat Azeriler özenliklerini kaybetmemişler, kültürlerini nesilden nesile aktararak sonunda bağımsızlık mücadelesinden galip çıkmışlardır. Şehriyar, Bahtiyar Vahapzade, N. Hezri vs. gibi şairler ve birçok aydın Azerbaycan davasını uluslararası boyuta taşımışlardır.

Özellikle Rusya'nın dağılması ve bu bölgedeki Türk Cumhuriyetlerinin birer birer bağımsızlığını kazanmasıyla Türkiye'de buralara karşı olan istek ve heyecan katlanarak artmış, ikili ilişkiler gelişmiş ve her alandaki faaliyetler sınırlar aşmıştır.

Bunun neticesinde üniversitelerde Azeri Türkçesi dersleri verilmeye başlanmış, misafir öğretim üyeleri ortak kültürü yaygınlaştırmış, karşılıklı olarak öğrencilerin eğitimini sağlamış, böylece iki ülke arasındaki bağlar kuvvetlenmiştir. Çalışmamızda kardeş ülke Azerbaycan'ın tarih, coğrafya, nüfus, siyasi durum, eğitim, basın, dil ve edebiyatına da genel bir bakış attık.

Çalışmamızın asıl amacı, Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerin ilk anlamları da göz önünde bulundurularak, ses farklılıkları dikkate alınmadan, anlam bakımından karşılaştırılmasıdır.

Çalışmamızda Azeri Türkçesi için Seyfettin Altaylı'nın hazırladığı "Azerbaycan Dilinin İzehli Lügati" adlı dört ciltlik sözlük (1994) esas alınmıştır. Türkiye Türkçesi için

VIII

ise, Türk Dil Kurumunca yayımlanan Türkçe Sözlük (2005) kullanılmıştır. Ayrıca anlam farklılıkları gösteren ve Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce, Latince, İtalyanca, Rusça, Yunanca... kökenli sözcüklerin ilk anlamları karşılaştırmada göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar için ise Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Arapça Lügat ve Sözlerin Soyağacı... gibi kaynaklardan faydalanılmıştır.

İncelemeler sonucunda Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerdeki anlam değişimleri tespit edilmiştir. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi sonuç bölümünde bulunmaktadır.

Çalışmam esnasında desteğini ve yardımını esirgemeyen, her türlü zorlukta yanımda olan çok değerli hocam Doç. Dr. Ahat Üstüner'e sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim.

Elazığ-2006

Ebru PERİLİOĞLU

IX

KISALTMALAR

<i>Alm.</i>	<i>Almanca</i>
<i>anat.</i>	<i>anatomi</i>
<i>Ar.</i>	<i>Arapça</i>
<i>argo</i>	<i>argo söz</i>
<i>As.</i>	<i>askerlik</i>
<i>c.</i>	<i>cilt</i>
<i>ç.</i>	<i>çokluk</i>
<i>-den</i>	<i>-den durum ekiyle kullanılan fiil</i>
<i>din b.</i>	<i>din bilgisi</i>
<i>-e</i>	<i>-e durum ekiyle kullanılan fiil</i>
<i>esk.</i>	<i>eskimiş</i>
<i>ET</i>	<i>Eski Türkçe</i>
<i>etnog.</i>	<i>etnografya</i>
<i>f.</i>	<i>fiil</i>
<i>Far.</i>	<i>Farsça</i>
<i>Fr.</i>	<i>Fransızca</i>
<i>Ger.</i>	<i>Germence</i>
<i>Gr.</i>	<i>gramer</i>
<i>Gürc.</i>	<i>Gürcüce</i>
<i>hlk.</i>	<i>halk ağzında</i>
<i>huk.</i>	<i>hukuk</i>
<i>-i</i>	<i>nesnesi -i durum eki alan fiil</i>
<i>İng.</i>	<i>İngilizce</i>
<i>is.</i>	<i>isim</i>
<i>İsp.</i>	<i>İspanyolca</i>
<i>İt.</i>	<i>İtalyanca</i>
<i>kaba</i>	<i>kaba konuşmada</i>

<i>kon.</i>	<i>konuşma dili</i>
<i>Lat.</i>	<i>Latince</i>
<i>-le</i>	<i>ile edatıyla kullanılan</i>
<i>Mac.</i>	<i>fiil</i>
<i>mah.</i>	<i>Macarca</i>
<i>mec.</i>	<i>mahalli söz</i>
<i>müz.</i>	<i>mecaz</i>
<i>nsz</i>	<i>müzik</i>
<i>öz.</i>	<i>nesne almayan fiil</i>
<i>Rus.</i>	<i>Özel</i>
<i>S.</i>	<i>Rusça</i>
<i>s.</i>	<i>sayfa</i>
<i>tıp.</i>	<i>sıfat</i>
<i>tkz.</i>	<i>tıp</i>
<i>TS</i>	<i>teklifsiz konuşmada</i>
<i>Sans.</i>	<i>Türkçe Sözlük</i>
<i>ünl.</i>	<i>Sanskiritçe</i>
<i>vb.</i>	<i>ünlem</i>
<i>vs.</i>	<i>ve benzerleri</i>
<i>Yun.</i>	<i>vesaire</i>
<i>YT</i>	<i>Yunanca</i>
<i>z.</i>	<i>Yeni Türkçe</i>
<i>zf.</i>	<i>zamir zarf</i>
<i>zool.</i>	<i>zooloji</i>

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Â, â	Uzun a
É, é	Kapalı e
Ġ, ġ	Arka damak k'si
ƒ ,	Hırıltılı h

GİRİŞ

1.1. AZERBAYCAN ADI

Birçok kaynakta, Azerbaycan adının, Büyük İskender'in hizmetine giren (MÖ328) ve İskender'in ölümü üzerine, onun adına Media'nın (Media Minör) kimi vilayetlerinin idaresini üstlenen Ahemeni (Kiyâniyan) komutanı Atropates'in adından kaynaklandığını söylemektedir. Atropates'in Güney Azerbaycan'da kurduğu devlet Yunanca Atropatone 'ATYATNÓV "Atropates'in ülkesi" olarak adlandırılmıştır. III. Asırdan itibaren 'Āzurbazagan' ve Bizanslılarda ise 'Adeaulývww' şekilleri görülmüştür. (Togan, 1970:93) Arapçada, g<c değişikliği nedeniyle Azerbaycân, Ermenice'de 'Atrapatakan', Orta Farsça'da ise Aturpatakan biçiminde söylenmiştir. Sözcüğün Arapça biçimi ise daha sonra Farsça ve Türkçeye yerleşmiştir. (Alışık, 2002: 227)

Dr. Cemaleddin Feghi de, Kâtip Harezmi'nin 'Miftahü'l-Ulüm' adlı eserine dayanarak 'Azerbaycan' sözünü şöyle açıklamaktadır: "Farsça 'kış ayı' demek olan 'azer' kelimesine, bâd (rüzgâr) kelimesinin ve '-nan' ekinin getirilmesiyle oluşmuş ve sözcük 'kış rüzgârının estiği yer' anlamına gelmektedir."

Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügati't-Türk adlı eserinde Azerbaycan sözünü 'Azerbad' yani 'odun (ateşin) âbâd ettiği yer' şeklinde açıklamıştır.

"Sovyet hâkimiyeti zamanında 'Azerbaycan' sözünün etimolojik bakımdan incelenmesi konusunda birçok fikir ileri sürülmüştür. E. Demircizade 'Aturpat' sözünü, 'A' (Allah), 'tur' (ateş), 'pat' (baş) şeklinde açıklayarak, 'baş ateş Tanrısı' anlamını vermiş ve daha sonra bu sözcüğün 'mekân' veya 'ülke' anlamındaki 'kan' kelimesiyle birleşerek 'Aturpatkan' şekline girdiğini kaydetmiştir. R. Gurban ise, 'Azerbaycan' sözünün eski 'Az' (as) kavim adına 'er' (kişi) ve 'boy' (zengin) sözlerinin eklenmesiyle türediğini ve daha sonra bu birleşmeye de, 'c' bağlayıcısı ile 'an' yer-mekân ekinin birleşmesiyle kelimesinin Az + er + bay + can (Az erlerinin zengin ülkesi) şekline dönüştüğünü belirtmiştir." (Buran-Alkaya, 1999:47)

"Sözcük üzerine halk köken bilimi (folk etymologie) söylemleri de vardır. Pehlevicede âzar 'atey + baygân' muhafız, âzer 'ateş + âbâd - gân', 'yurt' sözcüklerinden türediği ya da Azarbâd Bîvaresf kişi adına bağlanması görüşleri bulunmaktadır." (Alışık, 2002:227)

Görüldüğü gibi Azerbaycan adının kökeni konusunda birçok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler içerisinde, İranlıların Zerdüş dinine mensup olmaları, ateşe tapmaları ve Türklerin de ateşe önem vermeleri göz önünde bulundurulursa Azerbaycan adının 'Aturpatkan' 'A' (Allah), 'tur' (ateş), 'pat' (baş), 'kan' (ülke) (baş ateş Tanrısı ülkesi) veya "Azerbad" (ateşin âbâd ettiği yer) şeklindeki yaygın görüş kanaatimizce daha uygundur.

1.2. AZERBAJCAN TARİHİ

Azerbaycan coğrafyası, MÖ 8. yüzyılda kurulan Manna İmparatorluğundan günümüze kadar pek çok milletin denetiminde bulunmuş, birçok medeniyete beşiklik etmiş ve pek çok egemenlik mücadelesine sahne olmuş bir ülkedir. 1029'lu yıllardan sonra Selçukluların bölgeye hâkim olmasına kadar bu bölgede sırasıyla “Urartular, Medler, Persler, Atropatane Krallığı, Romalılar, Ermeniler, Parthlar, Sasaniler, Bizanslılar, Emeviler, Abbasiler, Şirvanşahlar, Sacoğulları, Revvadîler, Sellarîler, Şeddadiler ve Ahmedililer egemen olmuşlardır.” (Buran-Alkaya,1999:48)

Türklerin Azerbaycan'a ilk geliş tarihlerinin milattan önceki zamanlara, Saka-İskit dönemine rastladığı sanılmaktadır. MS 395-396 yıllarında Hun Türklerinin bir kısmının Balkanlardan Trakya'ya ilerlerken bir kısmının da Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya indiklerini İç Anadolu bölgesine kadar geldikten sonra Azerbaycan-Bakü yoluyla kuzeye, merkezlerine, döndükleri bilinmektedir. Kıpçak, Bulgar ve Oğuz boylarından değişik Türk oymakları Azerbaycan topraklarına yerleşmiştir. Bulgarlar, Hazarlar, Sabirler ve Uygurlar daha sonraları gelip Azerbaycan'a yerleşen Türk boyları olmuşlardır.

VII. ve VIII. yüzyılın sonuna kadar Araplar, Azerbaycan'a hâkim olmuşlardır. Arapların 642 yılında bu bölgeye geldikleri bilinmektedir. Ülke Ravvâd emirlerinden Vahsüdan b. Mamlan devrinde Selçuklulara geçmiştir. Erdebil, Araplar ülkeye geldiklerinde Azerbaycan'ın merkeziydi. Arapların ülkeyi fethetmeleriyle birlikte Kûfe, Basra ve Şam'dan olmak üzere, çeşitli Arap şehirlerinden bu ülkeye pek çok Arap getirilmiştir. Özellikle Halife Abû Cafar al-Abbâsî tarafından Yazî b. Hâtamal-Sulâmi Azerbaycan valisi olarak tayin edilince, bazı Yemen aşiretlerini Basra'dan ülkeye getirmiş; Karadağ ve Tebriz bunlara ait yerler haline gelmiştir. Yeni gelen Arap ahalisine yerlilerin arazisi verilmiş ve yerliler toprağa bağlı “Serf” haline gelmiştir.

VII. yüzyılda Arapların eline geçen Azerbaycan, Kök Türk Devletinin batı ucunu oluşturan Kasalar ve bugünkü Bulgarlardan olan Bars illiler sayesinde hemen hemen Türkleşmiş durumdaydı.

Arapların bu bölgede sayıları zamanla artmış olması bölgenin Türkleşmesine engel olamamıştır. Arapların hâkimiyeti sırasında Türk boyları gelip bu bölgeye yerleşmeye devam etmişlerdir. Abbasi Halifelerinin hizmetinde bulunan Türk emirlerinin de, kendi himayelerindeki Türkleri buraya getirdikleri anlaşılmaktadır.

VII. yüzyılda Orta Asya'dan batıya doğru yönelen göçler Hazarların ve Sabirlerin Azerbaycan'a gelmelerine neden olmuştur. XI. yüzyılda Selçuklular, Azerbaycan'a hâkim olmuşlardır. (Togan, 1970:95-97)

Selçuklu Türklerinin Azerbaycan'da ilk görülmeleri 1015-1021 yılları arasında Çağrı Bey tarafından bölgeye yapılan akınlarla başlar. Çağrı Bey bazı Oğuz boylarını bölgeye yerleştirir. Tuğrul Bey'in 1054'te Günce'yi kurtarmak için Bizans'a yapmış olduğu sefer, Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya olmuştur. Sultan Alparslan zamanında Azerbaycan bölgesindeki diğer krallıklar etkisiz hale getirilmiştir ve Alparslan'a "Ebu'l-Feth" unvanı verilmiştir. Selçukluların eline geçen Azerbaycan artık Selçuklu Devleti'nin bir eyaleti konumundadır. Melihşah döneminde Azerbaycan bölgesine gelen Türkmenler için "Karıncı gibi kalabalık" ifadesi kullanılmıştır. (<http://shagyirr.sitemynet.com/>)

XII ve XIII. asırlarda Türkmenler ova, orman dağlarındaki bütün araziye işgal etmiş ve kabile reisleri siyasi hayata hâkim bir duruma gelmiştir. Ayrıca Selçuklular zamanında Azerbaycan'da ve Kafkasya'nın güneyinde bazı yeni şehirler kurulmasının yanında birçok eski şehir ve kasabalar bazı Türk uruglarının hâkimiyeti altına girmiştir. (Togan, 1970:101)

Gence'de Selçuklu Devleti'nin bir valisi olan Şemsettin İldeniz'in 1146'da bölgeye hâkim olması ile Ataberg dönemi, diğer bir deyişle "İldenizliler" devri başlamıştır. 1231'de Celalettin Harzemşah'ı takip eden Moğol kuvvetlerinin bölgeye gelmesi ise İlhanlılar döneminin başlangıcı sayıldığı birçok kaynakta belirtilmektedir. Hülagu Han zamanında İran'a gelmiş olan ilk Moğol ordusu ile beraber, gelenlerin sayısı iki milyona varmıştır.

Azerbaycan ve Anadolu'ya gelen Türkmen grubu coğrafyanın Türkleşmesinde en etkili olmuştur. Yeni gelen kuvvetler ile daha eskiden buralara yerleşmiş bulunan Türklerin kaynaşmasıyla buradaki Türkmen unsur daha da kuvvetlenmiştir.

Türk-Moğol devrinde Azerbaycan'ın zenginleştiği ve aynı zamanda nüfusunun, Araplar zamanındaki nüfusuna oranla iki üç misli arttığı görülmektedir.

İlhanlılar ve Selçukluların Azerbaycan'a yerleşmeleri sonucunda şehirlerde hayat yeni bir hız almıştır. Yeni binalar inşa edilmiştir. Eserlerin mimarisi, diğer Selçuk-İslâm eserleri tipinde olmakla beraber, Azerbaycan'ın mahalli özelliklerini de yansıtmaktaydı. Bunların yanı sıra Moğol tarzı eserlerin ziyneti ve çinileri, Orta Asya'dan getirilen Türk özelliklerini taşımaktaydı. Bu tarz Doğu Anadolu'yu ve İran'ın diğer yerlerini de etkilemiştir. İlhanlılar devrinde Azerbaycan hanları büyük kağana tabi olmaları ve Budizm

dolayısıyla Çin ve Hint, diğer bazı sebepler nedeniyle de Avrupa ilim ve kültür adamlarının buldukları bir ülke olmuştur.

Moğolların Azerbaycan'a gelmeleriyle İranlılar çıkıp gitmiştir. Bunun sebepleri ise İslâm Ansiklopedisinde şöyle verilmiştir:

-Yerli, Türk, Ermeni ve Gürcüler askere alındıkları halde Taciklerden kimse alınmamış ve alınsa bile ayrı âlâmetler takılarak aşağı tabakadan sayılmıştır.

- Moğolların kalabalık olduğu yerlerde vergi sisteminin ağırlığı, diğer memleketlere nispetle, daha çok hissedilmiştir.

- Moğol ve Uygurların Azerbaycan'da geniş mikyasta tatbik ettikleri monopol ve kredi sistemi tüccar sınıfının büyük bir kısmının iflasına ve ülkeden kaçmasına sebep olmuştur.

- Türk-Moğolların kalabalık olarak buldukları yerlerde ziraat sahaları askere verilirdi. Bu köylüler de Moğolların zulmüne dayanamayıp, vatanlarını bırakıp başka taraflara kaçmışlardı.

Böylelikle bu Türkler, topraklarını Moğollara bırakarak ülkenin başka taraflarına çekildiler. Diğer yerlerdeki Türk ve Türkmenler buldukları yerde kaldılar (Togan, 1970:103-111)

“Azerbaycan İlhanlılardan sonra kısa bir süre Altınordu'nun hâkimiyetinde kalmış. 1358'den itibaren de Celayirlilerin egemenliğine girmiştir. Fakat bu durum Timur'un 1383'te Azerbaycan'ı emirliğine katmasına kadar sürmüştür. Timur'un 1405'te Çin seferine çıktığı sırada ölmesiyle Azerbaycan'da yine Türkmen boylarında Karakoyunlular ve Akkoyunlular devri başlamıştır. Bu Türkmen devletleri zamanında Azerbaycan Türk nüfusu bakımından en yoğun dönemini yaşamıştır.”

Azerbaycan tarihinde önemli bir yer işgal eden Safevi Devletinin temeli, Akkoyunlular zamanında yaşayan Şeyh Safiyüddin Erdebili tarafından atılmıştır. Safevi hanedanlığının siyasi olarak kuruluşu 1502'de Şeyh İsmail'in Nahçıvan'da Akkoyunlu ordusunu yenmesiyle başlar. (<http://shaquirr.sitemynet.com/>)

“I. Selim'in 1514 yılında Tebriz'i işgali ile, şehirdeki Safevi hazineleri ile yedi yüz hane kadar güzide sanatkârı İstanbul'a sevk etmiştir.” (Togan, 1970:113)

“Bölge daha sonraları sürekli Safevilerle Osmanlıların arasında el değiştirmiştir. 1747 yılında Nadir Şah’ın ölümüyle Safevi Devleti son bulur. 1514’ten 1747’ye kadar Yavuz Sultan Selim, Kanuni, IV. Murat, III. Ahmet zamanlarında Safevi Devletiyle sürekli savaşılar ve bölge sürekli iki devlet arasında el değiştirir.” (Buran-Alkaya, 1999:49)

1722 yılında Nadir Şah zamanında Ruslar Azerbaycan’ı işgal etmişlerdir. Böylelikle 18. yüzyılın başlarından itibaren bölgede Rus etkisi görülmeye başlanmıştır. Afşar Türklerinden olan Nadir Şah 1735’te Kuzey ve Güney Azerbaycan’da İran hâkimiyetini kurmuştur. 1805’ten 1813’e kadar bölgede Rus-İran mücadelesi yaşanmış ve sonunda Azerbaycan, 1828 Türkmençay Anlaşması’yla Aras nehri sınır olmak üzere Kuzey ve Güney Azerbaycan olarak ikiye ayrılmıştır. (Buran-Alkaya, 1999:50)

Nadir Şah’ın vefatından sonra, Azerbaycan küçük hanlıklara bölünmüştür. Tebriz valisi Rıza Han Osmanlı hükümetine müracaat ederek bir şehzade istemiş, fakat bu durumdan istifade edilemeyince Azerbaycan işlerine Ruslar karışmaya başlamıştır. Kuzey Azerbaycan’da yarım asır kadar, birbiriyle rekabet eden hanlıklar, sıra ile Rus idaresine girmek zorunda kaldılar. Tek başlarına Ruslara karşı mücadele etmenin zor olduğunu anlayan Azerbaycan hanlıkları Ruslara karşı beraber hareket etmeyi denemişler, ancak 1805’te Gence, 1806’da Kûba ve Bakü Hanlıkları, 1815’te Şeki Hanlığı, Şirvan Han Rus hâkimiyetine girdiler. 1805-1806’da Gence ile Gürcistan’da yerleşen Ruslar İran Azerbaycanının işlerine de karışmaya başladılar. 1813’te İran, Gence, Şeki, Bakü, Derbend ve Talış illerinde Rus hâkimiyeti kabul edildi.

Azerbaycan toprakları Rusların egemenliğine girdikten hemen sonra Revan ve Karabağ’a Ermeniler yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bölgelerde Ermeni nüfus azınlıkta iken 1828’de Güney Azerbaycan’dan; Tebriz ve çevresinden, 1829-1830’da Erzurum ve çevresinden Ermeniler göçürülerek Revan (Erivan) ve çevresine yerleştirilmiştir. “19. asırda güneyde İran ve kuzeyde Rusya idaresinde hayat sükûnetle geçti.” (Togan, 1970:113-116)

30 Eylül 1991’de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyetinde, 7 Haziran 1992’de düzenlenen seçimle Ebulfez Elçibey Cumhurbaşkanı olmuştur.

27 Ocak – 3 Şubat 1999 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre ülke nüfusu 7.953.000 kişi olarak tespit edilmiştir. Yüzölçümü 86.400 km² olan Azerbaycan’ın başkenti Bakü’dür.

25 Aralık 1991 tarihinde Kiril alfabesini bırakarak Latin alfabesini seçen Azerbaycan Cumhuriyeti, bugün birçok ülke tarafından tanınmış, BM ve AGİK gibi milletlerarası kuruluşlara üye, kalkınmakta olan bir Türk devletidir.

1.3. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ

Yüzölçümü : 86.400 km²

Nüfusu : 7.500.000

Başkenti : Bakü

1.3.1. Siyasi Durumu

Mehmet Emin Resulzâde'nin önderliğinde Kuzey Azerbaycan'da demokratik bir cumhuriyet kurulmuş ve bu devletin kuruluş ilkelerini Azerbaycan Milli İslâm Şurâsı şöyle belirtmiştir:

“Azerbaycan, ülkesi ve halkıyla tam hukuklu bağımsız bir devlettir. Siyasi kuruluş forması, demokratik cumhuriyettir. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti bütün komşuları ile iyi şekilde ilişkiler kurmaya çalışır. Azerbaycan sınırları içinde vatandaşların dini, sosyal ve bütün vatandaşlık hakları teminat altına alınmıştır.”

Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanının ardından Osmanlı Devleti ile bir anlaşma imzalanmıştır ve bu anlaşma gereğince Azerbaycan'ın bağımsızlığının tehlikeye girmesi hâlinde Osmanlı Devleti askeri yardımda bulunacaktır. Ve nihayet Azerbaycan Bolşevik istilası sırasında Osmanlı Devleti'nden yardım ister. Nuri Paşa komutasındaki Kafkasya İslâm ordusu Gence'ye giderek kısa sürede Bakü dışında kalan bölgelerde emniyeti sağlar. Rus-Ermeni birliklerinin kurduğu direniş çeteleri dirense de Bakü'ye girilir. Fakat Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi ile Kafkasları İngilizlere bırakmayı kabul etmek zorunda kalır. 1920 yılının 27 Nisan'ında Bolşevik ordusu Azerbaycan'a girer ve 1 Mayıs'ta Bakü'yü ele geçirir. 1922 yılının Mart ayında ise Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan Cumhuriyetleri Maverayı Kafkas SSC Federasyonu'nda birleştirilir. 6 Temmuz 1923'te SSCB'ne Azerbaycan SSC adıyla dahil edilir. (Buran-Alkaya, 1999:50)

“30 Ağustos 1991'de kurulan Bağımsız Azerbaycan Devleti de Mehmet Emin Resulzâde'nin önderliğinde kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilkelerine dayanmaktadır.”

“Halk Cephesi'nin kurucularından Prof. Mehti Memmedov Aksakallar meclisi üyesi Vagif Samedoğlu ve Azerbaycan halk hareketi lideri ve eski cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey, Azerbaycan'da kurulan devletin ne İran etkisinde, ne de dine karşı bir devlet olmadığını, milliyetçi, mukaddesatçı, demokratik bir hareket olduğunu, İslamcı ve Türkçü

suçlamalarının, Ermenileri destekleyen Batı'yı Azerbaycan'a karşı kışkırtmak için yapıldığını ifade ettiler.”

“Azerbaycan'da diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Komünist Partisi, başka bir isimle devam etmemektedir. Komünist Partisi yetkilileri partisiz olarak ülke yönetimindeki ağırlıklarını sürdürmektedir. Diğer partiler ise 51 ayrı siyasi grubun iç içe olduğu Halk Cephesi, Türkçü bir politika izleyen Milli Müsavat Partisi ve Milli İstiklâl Partisi, Liberal Politikalar benimseyen Sosyal Demokrat Parti, İran yanlısı Tövbe Partisi, Birlik Partisi, Anavatan Partisi, Milli Muhabbet Partisi, Halk Partisidir.” (Özkan,1997:206-208.)

Azerbaycan'ın çözülmez bir meselesi Karabağ sorunudur. Karabağ üzerinde Ermenilerin birçok emeli vardır.

Çarlık Rusyası Generali Sisyanov 1805 tarihinde, Çar'a gönderdiği raporda “Karabağ coğrafi yeri bakımından Anadolu'nun, İran'ın ve Azerbaycan'ın kapısı sayılır.” demek suretiyle, bölgenin stratejik önemini belirtmiş ve burada dengeyi kendi yararlarına çevirebilmek için Müslümanların arasına Hristiyan unsurların yerleştirilmesini önermiştir. Bunun üzerine 1825-1826 yılları Gacar Yönetimi ile Çarlık Rusya'sı arasındaki savaş sırasında, Güneyden 18.000 Ermeni getirilerek Dağlık Karabağ'a yerleştirilmiştir. Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi sonucunu yaratan 1828 Türkmençay Anlaşması'ndan sonra ise, 8249 Ermeni ailesi tekrar Karabağ'a getirilmiştir. Osmanlı idaresinde bulunan bölgelerden getirilen Ermeniler, Karabağ'ın yanı sıra Kafkasya'nın değişik yerlerine de gönderilmiştir. Rusların, yaklaşık iki yüzyıl önce uygulamaya koydukları “Ermenileri yerleştirme ve yayma” politikası, pratiğe dönüşmüştür. Böylece bu durumdan yeri geldiği zaman faydalanılmıştır. Ermenilerin zorlaması ve Rusların desteğiyle, Azerbaycan'ın doğal ve yasal sınırları içinde bulunan Nahçıvan'a Muhtar Cumhuriyet, Dağlık Karabağ'a da Muhtar Vilayet statüsü tanınmıştır. Bu suretle Ermeniler, zoraki oluşturulan, Muhtar Vilayet statüsünün arkasına sığınarak, burasının Ermeni toprağı olduğunu ve dolayısıyla Ermenistan'a bağlanması gerektiğini söyleyecek kadar ileri gitmişler ve özellikle Kızıl Ordu artıklarının da yardımıyla Azerbaycan topraklarını işgal etmeye başlamışlardır. Ermenilerin yaptıkları katliamlara ve bu arada özellikle Hocalı Kasabası'nı tümünden yakmalarına rağmen, Birleşmiş Milletler ve Batılı büyük devletler ciddi bir tepki göstermemişlerdir. Bu zulüm karşısında evini, toprağını geride bırakarak canını kurtaran

bir milyonu aşkın insan yıllardan beri göçebe konumundadır ve ağır koşullar altında yaşamını sürdürmektedir. (<http://www.turan.tc/turk/azerbaycan.html>)

Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve Türk Dünyası'nın birleşmesi konusunda Ebulfez Elçibey önemli bir yere sahiptir. Bu yönde de “Bütün Azerbaycan Yolunda” isimli bir kitap çıkarmıştır.

Rusların bilinçli olarak uyguladıkları göç ve sürgün programları Müslüman birliğine engel olabilmek amacını taşıyordu. Bunlara rağmen Müslüman halk ise her zaman kendisini Anadolu Müslümanlarına, dolayısıyla Osmanlı'ya daha yakın hissetmiştir. Osmanlı, tarihi boyunca her zaman Kafkas Türklerinin koruyuculuğunu üstlenmiş, Türk toplulukları ile olan tarihi ve kültürel bağını hiçbir zaman koparmamıştır. Gerek Osmanlı arşivlerinde gerekse diğer belgelerde Türk adalet ve hoşgörüsü, Müslüman Türk'ün Türkiye ile olan tarihsel bağının delilleridir. Başbakanlık arşivinde yer alan bu belgelerden birinde Gürcistan halkı Osmanlıya olan bağlılıklarını şöyle dile getirmektedirler:

“...Rusların baskısından kurtulmamızı rica ediyoruz. Bu hareketinizle bütün Gürcistan halkının hayır duasını alacaksınız. Gürcistan halkının Osmanlı idaresinden uzaklaşarak Rusya'nın eline bırakılmamasını bilhassa niyaz ederiz. Biz bu zalimlerin takip ve tasallutlarına uğradık. Vatanımızı terk ettik.” görüldüğü gibi Kafkaslarda yaşayan halk Osmanlıya hep bir kurtarıcı gözüyle bakmışlardır.

Osmanlı sultanlarına yazdıkları mektuplarda, Osmanlıyı kendi topraklarına davet etmişler, resmen de Osmanlı topraklarının bir parçası olmayı kendileri teklif etmişlerdir. Yine bir Gürcü Meliki tarafından Osmanlı padişahına gönderilen bir mektup bu tarihi gerçeği göstermektedir: “Öteden beri Devlet-i Âli'nin bir kölesi ve tebaasıyım. Ve Gürcistan Osmanlı topraklarının bir parçasıdır. Bütün Gürcistan halkının Osmanlı Devletinin sayesinde sakin bir hayat sürdüğü de gün gibi ortadadır.” O gün olduğu gibi bugün de Kafkaslarda yaşayan halk doğrudan veya dolaylı olarak baskı ve şiddete maruz kalmakta, hatta pek çoğu sıcak savaşın içinde bağımsızlıklarını kendi örf ve adetlerini koruyabilmek, dinlerini özgürce yaşayabilmek için canlarını vermektedirler. (www.turkdunyasi.org/sayfalar/kultursayfasi13html-30k-)

“Azerbaycan'ın devlet sembolü bayrak, arma ve İstiklâl Marşı tasdik edilmiştir. Azerbaycan seması üzerinde parlayan üç renkli bayrak daha sonraki yıllarda da Azerbaycan

direnişinin bir remzi oldu. Bayrağın üzerindeki mavi, kırmızı, yeşil sırasıyla Türklük, çağdaşlık ve İslam'ı simgeliyordu.” (Azimli, www.geccities.com/hazardergisi/28mayishtml-15k-)

Rusların ve Ermenilerin Azerbaycan halkına yaptığı baskılar, halkın zor günler geçirmesine sebep olmuştur. Yıllarca süren katliamlar Azerilere can ve mallarını kaybettirmiş, fakat kültürlerini kaybettirememiştir. Bu yüzden bu haksız savaş Azerilerin galibiyetiyle sonuçlanmıştır.

1.3.2. Nüfus

“Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra yapılan genel nüfus sayımına göre (27 Ocak – 3 Şubat 1999) ülke nüfusu 7.953.000 kişi olarak tespit edilmiştir. Nüfusun yaklaşık % 40'ı Apşeron yarımadası olarak adlandırılan başkent Bakü ve civarında yaşamaktadır. Diğer önemli şehirleri Gence, Şumgayıt, Mingeçevir, Alibayramlı, Yevlak, Kuba, Lenkeran, Hankendi, Şuşa, Şeki ve Naftalan'dır. Nüfusun % 51,7'si (4.111.701) şehir ve şehir tipli kasabalarda, 48,3'ü (3.841.299) köylerde yaşamaktadır. Toplam nüfusun % 38'i tarım, % 20'si sanayi, % 42'si de hizmetler ve diğer sektörlerde istihdam edilmektedir.”

Azerbaycan'daki toplam nüfusun % 32.8'i 0-14 yaş grubuna, % 58.2'si 15-59 yaş grubuna, % 9'u da 60 yaş ve yukarisına aittir.

Ülkede nüfusun yaş ortalaması kadınlarda 29.7, erkeklerde 27.2'dir. Buradan da Azerbaycan'ın çok genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Yıllık nüfus artışı 1997 yılına göre % 0.28 artarak % 0.98'e yükselmiştir. Cari yılda doğum oranı % 0.157, ölüm oranı ise % 0.59 olarak gerçekleşmiştir. Okur-yazar oranı % 97, nüfus yoğunluğu 921 km²'dir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde erkek nüfus % 49,1 (3.904.923), kadın nüfus % 50,9 (4.048.077) dur. Ortalama yaşam süresi 71,3 yıl olup, bu oran kadınlarda 74,6; erkeklerde 67,5 yıldır.

“Azerbaycan nüfusunun % 82'sini Türkler oluşturur. Türklerin dışında Azerbaycan'da % 5 Rus ve % 7 Ermeni nüfus yaşamaktadır.” (<http://shaguirr:sitemynet.com/>)

Rus ve Ermeni nüfus oranı son yıllarda düşüş göstermektedir. Azerbaycan'daki diğer azınlıklar olarak Lezginler, Avarlar, Ukraynalılar, Yahudiler, Tatar ve Mesketiya Türkleri ise nüfusun % 6'lık kısmını meydana getirmektedir. Azerbaycan Türkleri, kendi

cumhuriyetlerinin dışında Gürcistan, Rusya, Ermenistan, Dağıstan, Türkistan, Kazakistan ve Türkiye’de yaşamaktadır. (Özkan, 1997:209)

1.3.3. Coğrafya

“Azerbaycan, Kafkasya’nın en kurak kesimi olan Orta ve Aşağı Kura havzası ve Büyük Kafkas Dağları’nın güneydoğusu ve Küçük Kafkas Dağları’nın kuzeydoğusunda yer alır. Ülke toprakları kuzeyden Rusya Federasyonu’na bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, kuzeybatıdan Gürcistan, batıdan Ermenistan, güneybatıdan Türkiye (18 km) ve güneyden İran ile çevrelidir.”

Kuzey Azerbaycan’ın toplam yüzölçümü 86.000 km²’dir. Güney Azerbaycan’ın yüzölçümü ise 114.240 km²’dir. Her ikisinin toplam yüzölçümü 200.480 km²’dir. 1995 yılı tahminlerine göre Kuzey Azerbaycan’ın Güney Azerbaycan’a göre nüfus yoğunluğu daha fazladır. Kuzey Azerbaycan’da km²’ye 100, Güney Azerbaycan’da ise 60 kişi düşmektedir. Bu durumun sebebi Kuzey Azerbaycan’ın petrole dayalı sanayisidir. (Buran-Alkaya, 1999:54)

Azerbaycan 38°-25° kuzey enlemleri ile 44°-50° doğu boylamları arasındaki coğrafi bölgeye yerleşmiştir. Sınırların uzunluğu 3600 km’dir. Azerbaycan 657 metre deniz seviyesinden yüksektir ve topraklarının % 50’si dağlık alanlardır. Dağlık alanlar Büyük Kafkasya, Küçük Kafkasya ve Tahş Dağları’ndan meydana gelmektedir. En yüksek yeri Tufandağı 4489 metredir. Hinal dağı, Delidağı, Kedidağı önemli dağlarıdır. Kur-Aras Ovası en büyük düzlüktür.

Azerbaycan’ın en büyük gölü 17,5 km² ile Hacıkabul gölüdür. Sarısu, Candakar, Açınonur, Büyük Sur ve Göygöl’dür.

Azerbaycan’ın en uzun nehri ise 1364 km Hazar denizine dökülen (Kura) Kür Nehri’dir. Kür’ün bir kolu olan Aras ise, 1072 km’dir.

Azerbaycan dünyadaki 11 iklim çeşidinden 9’una sahiptir. Ülkenin yıllık ortalama sıcaklığı 10 °C’nin üzerindedir. (Devlet, 1989:120)

“Azerbaycan genel olarak karasal subtropikal iklim kuşağında yer alır. Fakat ülkenin değişik kesimlerinde farklı iklim özellikleri görülür. Kura-Aras ovalarında sıcak ve kurak bir iklim yer alırken, güneydoğuda Lenkeran yöresinde nemli ve ılıman Kafkas Dağları’nın yüksek kesimlerinde ise soğuk ve tundra iklimi görülmektedir. Hazar Denizi

kıyısı ve Kura-Aras ovaları, çöl ve kurak saha bitkileriyle kaplıken; Büyük ve Küçük Kafkaslar ile Talış dağlarının önemli bir kısmı ormanlarla örtülü, bu dağların yüksek kesimleri ise subalpin ve alpin bitkilerle kaplıdır.” (Buran-Alkaya, 1999:54)

Azerbaycan'ın 1991'de bağımsızlığını kazanmasından sonra, özellikle geçiş döneminin ilk yıllarında ekonomik alanda düşüşler olmuş ve para birimi olarak “manat”a bağlı kalınmıştır. Ancak Azerbaycan, verimli tarım arazileri, doğalgaz, petrol ve demir cevheri bakımından zengin kaynaklara sahiptir. Ham petrol üretimi 1991'de 12 milyon tona yaklaşmıştır. Doğalgaz üretimi ise 1991'de 11 milyon m³ dür. Toplam doğalgaz rezervinin 118,65 milyar metreküp, petrol rezervlerinin de 8 milyon varil olduğu söylenmektedir. Ayrıca, petrokimya, yiyecek, giyim gibi hafif sanayi de vardır.

Azerbaycan'ın % 7'si tarıma elverişli topraklara sahiptir. Bu tarım topraklarının büyük bölümü de Kura ve Aras nehirleri etrafındadır ve ülkede, tarım büyük ölçüde sulamaya dayalıdır. Yetiştirilen başlıca ürünler, tahıl, meyve, pamuk, çay, tütün ve üzumdür. Ayrıca dut ağacından yılda 5000 ton ipek kozası elde edilmektedir.

Azerbaycan tarımında ve ekonomisinde hayvancılığın da önemli yeri bulunmaktadır. En son verilere göre Azerbaycan'da 1,5 milyon sığır, 5 milyon koyun, 30 milyon kümes hayvanı bulunmaktadır.

Azerbaycan'da sanayi sektörü net maddi üretimin % 48,3'ünü (1992) oluşturmaktadır. Ağır sanayi; enerji, metalürji, makine, imal, kimya, orman ürünleridir. Hafif sanayi, dokuma, dikiş, deri, kürk, kunduradır.

Azerbaycan gelişmiş bir ulaştırma sistemine sahiptir. 2090 km demiryolu, 30.400 km. karayolu ulaşımı vardır. Hazar Denizi yoluyla da deniz ulaştırması yapılır. Hava ulaştırması ise, Bakü hava limanından yapılmakta olup İstanbul, Paris, Moskova, Taşkent, Astara, Bişkek, Pekin gibi dünyanın diğer bölgeleriyle bağlantılıdır.

Azerbaycan turizm potansiyeli yüksek bir cumhuriyettir. Bankacılık ve sigortacılık gelişme süreci göstermektedir. En önemli ihracat gıda ürünleridir. Petrol ve petro-kimya ürünleri de ihracatta önemli yer tutmaktadır.

Azerbaycan'da sağlık hizmetleri verilirken üçlü bir sistem uygulanmaktadır:

- İlk müdahale sağlık memurlarıyla yapılmakta,
- Bunların yetersiz kalması halinde hastalar, hastanelere gönderilmekte,

-Hastanelerin yetersizliği durumunda ise hastalar üniversitelerdeki araştırma hastanelerine gönderilmektedir. Böylece Azerbaycan halkı eşit biçimde sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadır.

Azerbaycan'da sosyal güvenlik ağı maliyetleri oldukça yüksek olup, GSMH % 18'ini tutmaktadır. Emeklilik yaşı olarak kadınlarda 55 yaş, erkeklerde ise 60 yaş koşulu aranmaktadır. Bugün, Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomik bağımsızlık kavramını benimsemiş ve 1991den sonra da serbest piyasa ekonomisine girmiş ve ülkeye yabancı sermaye akışını sağlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Dünya siyasal ve ekonomik yapısı içinde yerini bağımsız bir devlet olarak almıştır. Birleşmiş Milletler, AGİK, IMF gibi kuruluşların üyesidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyetiyle ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda iyi ilişkiler içindedir ve iki ülke arasında önemli anlaşmalar yapılmıştır.

Türkiye, Azerbaycan'ın modernleşmesinde ekonomik sahada olduğu kadar sosyal ve kültürel sahada da yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bugün muhtelif bilim dallarında Türk üniversitelerinde okuyan Azeri öğrencilerin sayısı yaklaşık olarak 2500 civarıdır. Ayrıca, muhtelif iş kollarında ve kurumlarda çalışan Azeri kardeşlerimiz Türkiye'de kurslara katılarak, çalıştıkları sahalarda meydana gelen gelişmeleri öğrenmiş bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak Türkiye 20'ye yakın resmi ve özel okul açarak, Azerbaycan'ın eğitim alanında da verdiği modernleşme mücadelesine büyük katkıda bulunmuştur. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki bu ilişki, iki ülke arasındaki dostluğun güçlenmesi açısından oldukça önemlidir. (www.yok.gov.tr/egitim/raporlarMart991bölüm10html-42k-)

1.3.4. Kültür

Azerbaycan'ın coğrafi yapısının gereği değişik kültürlerle etkileşme olmuşsa da, gelenek, görenek, anane açısından Azerbaycan halkının kültürünün, Türk kültürünün özelliklerini büyük ölçüde yansıttığı görülmektedir.

Ülkede yaşanan ağır, ekonomik, siyasi, sosyal ve yapısal problemlere rağmen kültür hayatındaki canlılık devam etmektedir.

1.3.4.1. Kültürel Gelişmeler

Azerbaycan, kültürel açıdan oldukça gelişmiş bir ülkedir. 1998 sonu itibariyle Azerbaycan'da 3500 eğlence kültür merkezi, 4600 halk kütüphanesi, 906 sinema salonu, 26 profesyonel tiyatro salonu, 4 konser salonu, 7 musiki topluluğu ve 150 müze bulunmaktadır.

1998 yılı sonu itibariyle kütüphanelerde toplam 41 milyondan fazla kitap ve dergi, müzelerde ise toplam 1.600.000 adet tarihi ve kültürel eser bulunmaktadır. 1997 yılında, 2.1 milyon olan kitap basımı, 1998 yılında azalma göstererek 2 milyona düşmüştür. (<http://shoquirr.sitemynet.com/>)

XIX. yy.ın ikinci yarısında Azerbaycan'da ilk genel kütüphaneler açılmaya başlandı. Bu dönemde Ahundov ve Zerdabi Milli kütüphaneler açmanın gerekli olduğunu düşünmüşlerdir. Yüzyılın sonuna baktığımızda 10'dan fazla kütüphane olduğunu görürüz. Kitapların çeşitliliği ve zenginliği, çağdaş eğitimcilerin çalışmaları, katalogların meydana getirilmesi, çocuk edebiyatı şubesinin kurulması kütüphanenin maddi ihtiyaçlarının ödenmesi için önlemler alınması gibi özellikleriyle 1894'te Neriman Nerimanov'un kurduğu kütüphane oldukça nitelikliydi. H. Mehmedov, bu kütüphanenin sadece Bakü'de değil, bütün Rusya Müslümanları arasında, belki Yakın ve Orta Doğu'da ilk zengin medeniyet ocağı olduğunu söyleyip, S.M. Ganizade, H. Mahmudbeyov, S. Veliboy S.S. Ahundov ve E. Ahundov'un kütüphanenin kurulması sırasında gösterdiği büyük hizmetlerden, maddi ve manevi yardımlardan bahsetmekteydi.

Eğitim-öğretim ve halkın bilgilendirilmesi yolunda alınan önlemlerden rahatsız olanlar "Bakü'de açılmasına sehven izin verilen Nerimanov kütüphanesi küfür ve itaatsizlik ocağıdır." diyerek faaliyetleri durdurmaya çalışmışlardır. 8 Nisan 1894 tarihinde büyük umutlarla açılan kütüphane 8 Ekim 1898'de kapatılmıştır.

Yaşanan olumsuzluklara rağmen Azerbaycan'daki kültürel gelişme bütün hızıyla devam etmiştir. Ve N. Nerimanov'un kütüphanesinin kapatılmasından sonra S.M. Ganizade Bakü'de ikinci zengin kütüphaneyi açmıştır. Kütüphane St. Petersburg, Harkov, Tiflis, Kazan, İstanbul, Tebriz gibi yerlerden gelen yayınlarla zenginleştirilmiştir. Nihayetinde birçok engel çıkartılarak bu kütüphane de süresiz kapatılmıştır. Daha sonra Mirza Memmadali Kasimov'un 14 Haziran 1895'te kütüphanesini açtığını biliyoruz ve ardından aydınlar liderliğinde Kuba, Şuşa, Nuha, Gence gibi şehirlerde kütüphaneler açılmıştır.

1896'da Şuşa'da A. Agayev tarafından bir kütüphane açılmıştır. "Agayev Fransızca'yı ana dili gibi bildiği ve bu dilde ders verdiği için kendisine 'Frenk Ahmed', kütüphanesine ise 'Frenk Ahmed'in Kütüphanesi' denildi. Bu kütüphane Bakü ve Kuba kütüphanelerinden sonra Kafkasya'nın en büyük üçüncü kütüphanesi oldu." (Karagür, 2002:304-305)

Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre, Azerbaycan'da kütüphanelerin maddi ihtiyaçları tiyatro oyunlarından elde edilen gelire sağlanmıştır. Özellikle 19. ve 20. yüzyılda aydınlar tarafından eğitim, sosyal ve kültürel alanda yapılan bütün çalışmalar halka milliyetçilik ve vatanseverlik gibi kavramların aşılması amacıyla yönelik olmuştur. Kütüphanelerin kapatılması, Türkçe eğitimin yasaklanması gibi engeller karşısında aydınlar yılmamış, kendilerine görev edindikleri bu amaca sonuna kadar ulaşmaya çalışmışlardır. Bugün Azeri halkının dili ve kültürel benliğini incelediğimizde, bunları koruduklarını ve aydınların amaçlarına büyük ölçüde ulaştıklarını görmekteyiz.

1.3.4.2. Basın

19. yüzyılın ikinci yarısı Azerbaycan sosyal ve kültürel hayatındaki gelişmelerin ilk aşamasıdır. Özellikle 1850'den sonra ticaretin gelişmesi, demiryolu gibi nakliyyeyi kolaylaştıracak birçok yolun yapılması, fabrikaların açılması, Bakü başta olmak üzere Azerbaycan'ı büyük bir Pazar haline getirdi. Bakü bir petrol ve liman şehri özelliği taşımasının dışında bir kültür ve medeniyet merkezine de dönüşmüştü. Ekonomiye bağlı olarak bu gelişmeler yaşanırken kültürel hayat da değişti. Yeni düşüncelerin ve çağdaş bir edebiyatın meydana gelmesiyle aydınlar, toplumun aksayan ve acil önlemler alınması gereken konularında ortaya çıkmaya başladılar. Halkın eğitilmesi, cehaletle mücadele, sosyal reformların yapılma yönündeki fikirlerini eğitim, cemiyetçilik, basın, yayın, neşriyat ve kütüphanecilik gibi halkın sosyal ve kültürel gelişimini sağlayacak faaliyetlerle desteklediler.

Azerbaycan'ın sosyal ve kültürel hayatında en mühim olaylardan birini basın faaliyetlerinin ortaya çıkması teşkil eder. Azerbaycan basını, bir yerde Hasan Melikzade Zerdabi'nin (1842–1907) adıyla paraleldir.

"Hasan Bey Zerdabi, ilk hayriye cemiyetinin kapanmasından sonra toplumu bilgilendirmek ve ona yön vermek için bir gazete çıkartmanın gerekliliğini düşünmekteydi. Ona göre, bir milletin sadece kendi dilinde konuşup ilerleme kaydetmesi mümkündü.

Bunun için ilmin mekteplerde hatta gimnazyumlarda ana dilinde yapılmasını isteyen Zerdabi, millete çağdaş mekteplerde çağdaş ilimleri çağdaş metotlarla yapacağı ana dilde kitapların ve eserlerin yayımlanmasını teklif etti. Zerdabi, ilk sayısı 22 Temmuz 1875 tarihinde çıkan Ekinci gazetesiyle Azerbaycan'da ilk Türkçe gazeteyi neşretmiştir. Gazetenin bütün redaksiyon heyeti, sadece tek kişiden yani H.M. Zerdabi'den ibaretti. O, hem yazar, hem redaktör hem de mürettipti.”

Bu arada, H.M. Zerdabi etrafına S.E. Şirvani, K. Mehmandarov, A. Adigözelov, Koranî gibi devrin aydınlarını toplamayı başardı.

Gazete Rus hükümet memurları karşısında özellikle savunmasız durumda bulunan Türk köylülerine sosyal, ekonomik ve milli meselelerinde yardım etme amacını taşımaktaydı. Ekinci, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Azerilerin birlik olarak isyan edecekleri endişesiyle Rus hükümeti tarafından kapatıldı. Bu savaş gazeteye büyük zarar verdi. Savaş hakkında Ekinci'nin herhangi bir haber vermesi yasaklanmıştı. Daha sonra çıkan isyanlar sebep gösterilerek ve bütün Kafkasya'da, isyanlar çıkmasından endişeye kapılan hükümet Ekinci'nin de bu işte büyük rol oynayacağını düşünüp gazeteyi kapattı.

“Ekinci'nin üzerinde ‘iki haftalık gazete’ yazmasına rağmen Hasan Bey Zerdabi, bir süre sonra gazeteyi haftada bir defa yayımladı. Dilinin sade olmasına önem veren gazete halkın kolayca anlayabileceği sade Türkçeyi benimsemiş daha sonra Azerbaycan'da yayımlanan diğer gazetelerde bu istikamette ilerlemişlerdir.”

“Ekinci'den sonra taş basma (litografya) usulü ile Tiflis'te Ziya, 1880'de ise Ziya-i Kafkaziye adı altında iki gazete daha yayımlandı. Ziya gazetesinin naşiri Seyid Ünsizade, müdürü ve muharriri ise Celal Ünsizade idi. 1880'de yayımlanmaya başlanan Ziya-i Kafkaziye baskı sistemiyle çıkmaya başladı. 1883'te Tiflis'te Azerice olarak yayımlanan Keşköl dergisi 1891'e kadar devam etti. Dergi Türkçe dışında, Arapça ve Farsça'da neşrediliyordu. Milliyetçilik ve vatanseverlik fikirlerini yaymada büyük rol oynayan dergi, siyaset, ticaret, sanayi ve edebiyat konularına sayfalarında yer veriyordu. Rusça çıkan ikinci büyük gazete olan ‘Kaspi’ siyasi ve edebi bir gazete idi. 1881-1919 yılında gündelik olarak yayımlanmaya başlandı. 1905 ihtilaline kadar yayımlanan gazetelerden biri de 30 Mart 1903'ten itibaren Tiflis'te Mehmet Ağa Şahtahtinski tarafından çıkarılmaya başlanan Şark-ı Rus gazetesi idi. Gazete sayfalarında resmi hükümet haberlerinin dışında sosyal,

siyasi ve kültürel hayatın birçok yönünü gözler önüne seren makaleler, yorumlar, hikaye, piyes vs. yayımlanmaktaydı. Bu gazete Ekinci'den sonra çıkarılan ikinci siyasi gazete olma özelliğini sahipti. Ayrıca günlük neşredilmeye başlayınca ilk Türkçe günlük, siyasi ve içtimai gazete olma vasfını da kazanmıştır. Şark-i Rus özellikle kadın meselesi, alfabe ıslahı, dil ve edebiyat meselesine önem vererek, eğitimin tebliği, yoksul köylülerin zor durumları, gerilik ve cehaletin tenkidi gibi konularla da meşgul oldu. Gazete Mart 1904'te kapandı. 1905'ten başlayarak Bakü'de basın süratle gelişmeye başladı. Hayat gazetesi milletin hayatını ikiye, manevi ve ruhani hayatla, maddi ve cismani hayata bölüp, Müslüman halkların bir millet olduğunu ve onların manevi hayatlarının İslâm dininden ibaret olduğunu, bu dinin de halkların ruhunu meydana getirdiğini ifade etmekteydi.

Azerbaycan aydınlarının çoğu Rusya'da veya Avrupa'nın değişik ülkelerinde eğitimlerini tamamlamıştı. Bunlar arasında hukukçular, öğretmenler, gazeteciler, doktorlar da vardı.

1905'te sansür kısmen zayıflamıştı. Ancak bu dönemde, matbaaların gelişmeye başlaması da gerek gazete ve dergi, gerekse kitap neşrinde büyük rol oynadı. Bu matbaaların en önemlilerinden birisi Oruç, Kanber ve Abuzer Oruçov kardeşlerin sahibi olduğu Oruçov Matbaası idi. Matbaa dönemin en yeni teknolojik unsurlarını kullanmaktaydı. Bu matbaa Azerbaycan kültür hayatının gelişiminde çok önemli bir yere sahipti. Nerimanov'un bütün eserleri, A. Hakverdiyev'ni, Abbas Sıhhat'in, Abdullah Şaik'in, Üzeyir Hacıbeyov'un ve Yusuf Vezir Çemenzemini'nin eserleri düzenli olarak burada yayımlanırdı. Dünya edebiyatından tercümelerin yer aldığı eserler de basılmaktaydı.

Terakki gazetesi İrşad'ın kapanmasından sonra Agayev tarafından çıkartılmaya başlandı. İlk sayısı 1908'de yayımlanan gazetede hürriyet, eşitlik ve adalet konuları yer aldı. Siyasi, edebi, sosyal ve iktisadi bir gazete idi. Füyuzat dergisi Hayat'tan sonra Alibey Hüseyinzade tarafından neşredildi. İlk sayısı 1906'da çıkan dergide A. Hüseyinzade, Mehmed Hadi, Abbas Sıhhat, Ahmed Kemal, M.E. Resulzade, Sabir ve Hasan Sabri Ayvazov yazılar yazmaktaydılar. Füyuzat edebi ekolü XX. yüzyılın başında özgürlük ve bağımsızlık idealleri taşıyan Azerbaycan edebiyatının oluşmasında ve gelişiminde büyük rol oynadı. Bundan sonra sırasıyla Debistan, Tekamül, Molla Nasreddin, Taze Hayat, Behlül, İttifak, Koç-Davet, Zenbur ve Rehber gazete ve dergileri yayımladı. Rusça'da pek

çok gazete ve dergi yayımlanıyor ve Azerbaycan aydınları buraya çoğu zaman yazılarıyla katılıyorlardı.

Azerbaycan basın tarihinde ilk mizahi dergi olan Molla Nasreddin 7 Nisan 1906'da Tiflis'te Gayret matbaasında neşre başladı. Azerbaycan sosyal hayatının bir anlamda ansiklopedisi sayılan Molla Nasreddin kısa aralarla 25 yıl yayımlandı. Dergi ilk sayısından itibaren dilin varlığı ve temizliği için mücadele etti. Ayrıca kadın hakları ve kız çocuklarının eğitilmesi konusuna da önem verdi. Derginin etrafında devrin en güçlü kalem sahipleri, yazarlar, şairler, ressamlar toplanmıştı. Bunlar Sabir, Ali Nezmi, Ömer Faik Numanzade, Mehmed Seyid Orudbadi, Salman Mümtaz gibi aydınları.”

1907-1917 yılları arasında yayımlanan gazete ve dergilerde de aydınların yoğun faaliyetleri devam etti. Hakikat, Yeni Hayat, Güneş, Malumat, Yeni İrşad, İkbal, Yeni İkbal, Açık Söz, Asar-ı Hakikat, Taze Haber, Son haberler, Işık, Hak Yolu, Kelmiyet, Müraat, Şelale, Mekteb, Bakı Heyatı, Yoldaş, Seda, Seda-i Vatan, Seda-i Kafkas, Hilal, Yeni Füzuyat, Nicat, Dirilik, Tuti, Basiret, Baba-i Emir, Doğru Söz, Kurtuluş gazete ve dergileri Azerbaycan basınıni oluşturuyordu. 19 Ocak 1913'te yayınlanan Şelale dergisi edebi, sosyal ve ilmi bir yayındı. (Karagür, 2002:300-304)

Ermeni ve Rus oyunlarına canıyla ve bütün varlığıyla direnmeye çalışan Azerbaycan halkı, kültürel varlığını ve dilini korumak amacıyla da bir savaş vermiştir. Azerbaycan'da çıkan gazete ve dergiler de bu amaca yönelik hareket etmişlerdir. Halkın kendi dilini konuşması ve koruması için sade bir dil kullanılmış, böylelikle dili koruma ve halkı bilinçlendirme yoluna gidilmiştir. Milliyetçilik, vatanseverlik, kadın hakları ve siyasi konularda halkı bilgilendirme basının görevi olmuştur. Bunun dışında dünya edebiyatından yapılan tercümelemlerle halkın kültürünü de zenginleştirme hedeflenmiştir. Neticede Azerbaycan basını halkıyla iç içe, duyan, konuşan ve öğreten özellikleriyle Azeri halkının ayakta kalma mücadelesine destek olmuştur.

1.3.4.3. Eğitim

Kültür ve eğitim seviyesi olarak çok gelişmiş olan Azerbaycan'da okuma yazma oranı % 100'e yakındır. Ülkede 5000'den fazla ilköğretim okulu, 17 adet yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bu okullarda 2 milyona yakın öğrenci öğrenim görmektedir.

Azerbaycan'ın 25 yaşın üzerindeki nüfusunun % 10'dan fazlası yüksekokul mezunu, % 58'i ise ortaöğrenim mezunudur.

Azerbaycan'da 4600 kütüphane 3680 kültür evi, 125 müze, 125 müzik okulu, 20 tiyatrosu vardır. (<http://shaquirr.sitemynet.com/>)

19. yüzyılın ikinci yarısında eğitim daha önceki yıllarda olduğu gibi mektep ve medreseler vasıtasıyla yürütülüyordu. Aşağı yukarı 500-700 kadar mektep ve medrese bulunuyordu. Buralarda dersi mollalar veriyordu. Önce birkaç yıl alfabe ve Kur'an öğretiliyor daha sonra kitap okunmasına ve Farsça öğretilmeye başlanıyordu. Bazı mekteplerde tarih dersi de veriliyordu.

17 Mayıs 1843'de Bakü'de bir Müslüman mektebi açıldı. Üç muallimi ve 50 öğrencisi olan bu mektepte dersler, Azerice, Rusça, Arapça ve Farsça yapılmaktaydı. Yalnızca Rus dili öğretmeninin maaşı hükümet tarafından, diğer öğretmenlerin maaşları ise halktan toplanan paralarla ödeniyordu.

“Bakü'de 1887'den itibaren Avrupa tipli mektepler açılmaya başlandı. Bunlar halk arasında usul-i cedit mektepleri olarak adlandırıldı. Okulda ana dili ve Farsça yanında Rusça da veriliyordu. Bu yüzden okul, Russko-Tatarskaya Şkola (Rus-Tatara Mektebi) olarak adlandırılıyordu. Bu okullar sırasıyla Şuşa'da, Nuha'da, Bakü'de, Gence'de, Şamahı'da ve Nahçıvan'da açıldı. Abbas Kuliğa Bakihanov, Kasım Bey Zakir gibi aydınlar Azerbaycan'da milli eğitimi geliştirmek, halkın cehaletten kurtulmasına yardım ederek, kültür seviyesini yükseltmek kaygısına düştüler. A. Bakihanov'dan sonra Azerbaycan'da yeni bir eğitimcilik cereyanı ortaya çıktı. Bunun ilk temsilcilerinden biri de Mirza Fetali Ahundov'du. (1812-1878) 1890 yılında Kafkasya ve Azerbaycan'da usul-i cedit ile eğitim yapan ilk mektep Ordubad'da Mehmet Sıtkı Seferoğlu tarafından açıldı. Daha sonra 1894'te ise Sıtkı Bey Nahçıvan'da 'Terbiye' adını verdiği bir mektep daha açtı.” Böylece Azerbaycan'da mekteplerin sayısı çoğalıyordu. Eğitime verilen önem kültür seviyesini yükseltiyordu.

Mekteplerin dışında camilere bağlı özel dini mektep ve medreseler de Azerbaycan'da bulunuyordu. Buralara ana dilini ve Farsça'yı bilen 16 yaşından büyükler kabul ediliyordu. Medreselerde Arapça ve dini bilgilerden başka edebiyat, felsefe, mantık, psikoloji ve bilhassa İslam Tarihi de veriliyordu.

Hükümet, 1850’de ilim ve kültür merkezi Bakü’de Müslüman çocuklar için mektep açtı. Halk çocuklarına kendi mesleğini öğretmek istediği için eğitim meseleleriyle pek ilgilenmiyordu. 1872’de altı yıllık şehir mektepleri açıldı.

“Petrol sanayi geliştikçe ve şehir büyümeye başladıkça eğitime verilen önem de artmaya başladı. 1890’da Bakü mekteplerinin sayısı 40’ı, öğrencilerin sayısı 10.000’i aştı. Hristiyan kızlar için Marinski ve Kutsal Nina adında iki mektep daha açıldı. Azerbaycan’da, toplam 7 Mariya kız mektebi vardı ve buradaki 1827 kız öğrencinin 37’sini Azerbaycanlı kızlar teşkil ediyor. Müslüman kızlar için bu tip bir mektep yine Tagiyev tarafından 1901 yılında açıldı.”

Azerbaycan’ın öğretmen kadrosunu Aleksandriyevski Kız Mektebi’ni bitirenler oluşturdu. Bu okullar kısa zamanda ülkenin çeşitli yerlerinde açılmaya başladı.

Erkek çocuklar için Saadet adı verilen okul açıldı. Bundan sonra ise Sefa mektebi, Temeddün İttihad okulları açıldı. 1881’de ise Bakü’de Denizcilik Mektebi açıldı. Bu mektep aynı zamanda gündün güne denizciliğe artan ihtiyacın da bir göstergesiydi.

“1907 yılında Üzeyir Hacıbeyov’un Türk Rus ve Rus Türk lügati eseri, Abdullah Sarik’in Uşag Çeşmeyi Mahmudbey Mahmudbeyov’un Abbas Sehhatle birlikte kaleme aldığı Yeni Mekteb, Türk Edebiyatına ilk Gadem adlı ders kitapları kaleme alındı.” (Karagür, 2002:298)

Okuma oranına bakılırsa Azerbaycan’da eğitim oldukça ileri düzeydedir. Fakat zaman zaman siyasi oyunlarla yaşanan karmaşa nedeniyle Türkçe yayın ve eğitim yasaklanmıştır. Bu da eğitimin Türkçe yapılmasını olumsuz etkilemiştir. Tüm bunlara rağmen çalışmalar hep sürmüş ve bunun sonucunda bugün okullarda eğitim Türkçe yapılmaktadır. Ayrıca eğitim kurumlarında Avrupa dilleri de okutulmaktadır.

Bakü-Azerbaycan Devlet Üniversitesi ve buna bağlı Enstitüler bütün bilimsel, teknik, sağlık, sanat kollarını içerir boyuttadır.

Bugün Türk Cumhuriyetleri ile Asya ve Balkanlarda yaşayan Türk ve Akraba Topluluklarından, ön lisans, lisansüstü eğitimlerini Azerbaycan üniversitelerinde yapmaktadır. Devlet burslusu öğrencilerin dışında, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından İlahiyat Fakültelerinde eğitim görmesi istenen öğrenciler de bulunmaktadır. Ayrıca 1991 yılından bu yana Azerbaycan ile Türk Cumhuriyetleri arasında yoğun bir öğretim üyesi

değişimi sürmektedir. Bu değişim ilk yıllarda sadece Türkiye'ye doğru görülüyorsa da, son yıllarda Azerbaycan'dan da gittikçe artan sayıda öğretim üyesi bu ülkelerde görev almaktadır. Halen Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde 66 T.C. uyruklu bilim adamı görevlendirilmiş bulunmaktadır. Ve sözleşmeli olarak 432 Türk Cumhuriyetleri uyruklu öğretim elemanı çalışmaktadır. Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi ise yurt dışında kurulan ortak üniversitelerdir.

Türk dünyasını oluşturan devletlerdeki tüm üniversiteler ve dergi yükseköğretim kurumları arasında her türlü akademik ve bilimsel işbirliği gün geçtikçe gelişmektedir. (www.yok.gov.tr/egitim/raporlarmart99/bolum10.html.-42k-) Sanayinin gelişmesiyle halkın eğitime verdiği önem artmıştır. Bugün Türk Cumhuriyetlerindeki üniversitelerle yoğun ilişkiler kuran Azerbaycan eğitime verdiği değeri kanıtlamış durumdadır.

1.4. AZERBAYCAN TÜRKÇESİ

1.4.1. Azerbaycan Türkçesinin Türk Lehçeleri İçindeki Yeri

“Türkçe’nin, Oğuz öbeğinin güneybatı koluna bağlı olan, Azeri Türkçesini A.N. Samoyloviç, (ses esasından hareketle [z] öbeğinin [y] bölümünün olmak kısmında (*azak yada adak > ayak, bolmak > olmak, kalgan > kalan, tag > dağ, taglık > dağlı* değişiklikleri görülen öbek) değerlendirmiştir. Ayrıca A.N. Samoyloviç ve M. Räsänen’e göre, Azeri Türkçesi, Selçuk Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Rumeli Türkçesi, Tuna Türkçesi, Kırım Türkçesinin Oğuz kısmı, Türkmen Türkçesi ve Gagauz Türkçesi ile birlikte Türkçenin güneybatı kolunu oluşturur.

W. Radloff, Gy. Németh Azeri Türkçesini (y) öbeğinin Karadeniz bölümünde, L. Ligeti Doğu Türkçesinin Oğuz öbeğinde, Muharrem Ergin Batı Türkçesinin doğu dairesinde saymışlardır.

Arat, *dağlı* ve cenup grubu; G. Doerfer, güneybatı veya Oğuz grubunun *ğal-* alt grubu içerisinde değerlendirmişlerdir.

Azeri Türkçesinin öbeklendirilmesinde ayrı ayrı ölçütler kullanılmıştır. Buna göre:

I. Boy esasına göre: Oğuz

II. Bölge esasına göre: Güneybatı

III. Ses esasına göre: t->d, d > y, -ğ > ø, k->ğ- öbeği içinde değerlendirilmiştir. Kars, Muş ve kısmen Ağrı dolayında konuşulan Karapapak ağzı, Azeri Türkçesini, Türkiye Türkçesine, Türkmenistan’daki Göklen ağzı da Türkmen Türkçesine bağlar.” (Alışık, 2002:230)

“Batı Türkçesinin esasını Oğuzca teşkil eder. Türkçenin Oğuz şivesi ve bu şiveye dayanan yazı dili olarak 13. asırdan günümüze kadar kullanıla gelen Batı Türkçesi içinde zamanla iki daire ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Osmanlı Türkçesi diğeri Azeri Türkçesidir. Demek ki Azeri Türkçesi Doğu Oğuzcası, Osmanlı Türkçesi Batı Oğuzcasıdır. Azeri sahası dil coğrafyası bakımından Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kafkas Azerbaycan’ı, İran Azerbaycan’ı, Kerkük ve Irak, Suriye Türkleri bölgelerini içine alır.” (Ergin, 1986:VII-IX)

Neticede Azeri Türkçesi, önemli Türk lehçelerinden biridir. Azeri Türkçesi Türk lehçeleri içerisinde Oğuz grubunda, Türkmen, Gagauz ve Türkiye Türkçesi ile aynı grupta yer alır. Aynı gruptaki bu lehçeler arasındaki farklar yalnız ses farklılıklarıdır.

1.4.2. Azerbaycan Türkçesinin Tarihi Gelişmesi

Her dilin tarihi, halkının yaşamış olduğu tarihle ilgili bulunmaktadır. Tarihi gelişme ve değişmelere bağlı olarak Azeri Türkçesi de ses özellikleri, şekil özellikleri ve sözcük hazinesi itibarıyla değişikliklere uğramıştır.

Azerbaycan tarihine baktığımızda ve işgalleri göz önüne aldığımızda Azerilerin dillerinin özünü, her şeye rağmen korumayı başardıklarını görüyoruz.

“Türk dili, kendisine özgü tarihi gelişmesini geride bırakarak, VI. yüzyıldan sonra Orhun Yazıtları ve Yenisey mezar taşlarıyla yazıya geçirilmiştir. VI-IX. yüzyıllarda ortaya çıkan Köktürkçe ve Uygurca eserlerin dili, Orta Asya’dan, Güney Sibirya’ya kadar olan bütün Türk boylarının ortak yazı dili olarak kullanılmıştır. Türkçe’nin Batı kolunun doğu dairesini oluşturan Azeri Türkçesinin özünü, Orhun Yazıtlarında aramamız doğaldır.” (Alışık, 2002:230)

Oğuzca’ nın ilk ürünlerini Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesi gibi kesin olarak iki bölüme ayırmak imkânsızdır.

Azeri Türkçesi ve Eski Türkiye Türkçesi alanları arasındaki ayrılıklar, Eski Anadolu Türkçesi döneminde başlamış ve zamanla bu ayrılıklar genişleyerek iki ayrı lehçenin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

“İki sahadaki eserler arasında görülen ufak tefek farklar hep, bir yazı dilinin uzak bölgesi arasında görülen mahalli ayrılıklar çerçevesinde kalmış, Azeri ve Osmanlı, Türkçeleri günümüze kadar hiçbir zaman iki ayrı yazı dili haline gelmemiş, daima aynı yazı dilinin iki ayrı dairedeki görünüşünü teşkil etmişlerdir.” (Ergin, 1986:21)

“Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki ayrılıklarda ağız özelliklerinin yazıya geçirilmesi de etkili olmuştur. Bu sızma, Kuzey Azerbaycan’da az, Güney Azerbaycan’da daha çoktur. Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki ayrılık ve birleşme noktaları, Anadolu’dadır. Bugün de Doğu Anadolu ağızlarının ses ve yapı özelliklerinde Azeri Türkçesinin yoğun etkisini görmek mümkündür.”

Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesini farklı kılan sebepler Alışık tarafından şöyle sıralanmıştır:

“- Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki dil gelişmeleri ve karışık kullanılan biçimlerin bir kısmını Azeri Türkçesi, bir kısmını ise Türkiye Türkçesinin tek ve kesin bir biçim olarak kabul etmesi.

- Azeri Türkçesi'nin Kıpçakça ve Doğu Türkçesinden etkilenmesi ve yazı diline bu özelliklerin girmesi: yükleme ekinin Türkiye Türkçesinde +ı / +i Azeri Türkçesinde +nı / +ni biçimde olması vb.

- Azeri Türkçesinde İlhanlılar döneminde kalma Moğolca unsurların kullanılması: lap, car, céyan, cilav vb.

- Her iki alanda görülen değişik kültürlerin etkisi ve bu durumun ses yapısı ve söz varlığına yansması. Türkiye Türkçesinde Batı dillerinin Azeri Türkçesinde ise Farsça ve Rusçanın etkisi.” (Alışık, 2002: 230-231)

Azeri Türkçesi geçirdiği tarihi gelişme içinde üç ana döneme ayrılmaktadır:

- 1) Yazı dilinin oluşması dönemi (15–17. yy.)
- 2) Yazı dilinin sadeleşmesi – millileşmesi dönemi (18-19. yy)
- 3) Çağdaş Azeri Türkçesi dönemi

“Feridun Beğ Köçerli 1903'de yayınladığı bir risâlede, Azerbaycan Edebiyatını Molla Penah Vakıf'tan (ölüm 1797) başlatır ve Vakıf'ı bu edebiyatın kurucusu kabul eder; sözlü edebiyatın köklerinin ise, çok daha eskilere uzandığına dikkat çeker. Yusuf Beğ Vezirof'a göre ise Nesimi'nin (ö. 1417) eserleri yazılı edebiyatın ilk ürünleridir.”

“Gerek Türkiye'de gerekse Azerbaycan'da yazılan edebiyat tarihlerinde, Hasanoğlu mahlası ile Türkçe ve Pür-Hasan mahlası ile Farsça şiirler yazmış olan Şeyh'İzzal-Dîn-i Isfarâyini'nin (ö. 642/1244-1245) Türkçe gazeli yazılı edebiyatın başlangıcı olarak kabul edilir.”

“Bu dönemde Azerbaycanlı yazarlar eserlerini, Farsça yazmışlardır. Buna rağmen, Şirvanlı Hakani (ö. 1199) ile Genceli Nizami (ö. 1209) için İranlılar, Bûy-ı Türk mîâyed ‘Onlardan Türk kokusu geliyor’ diye söz etmekten kendilerini alamamışlardır.”

Kadı Burhaneddin ve Seyyid İmâdüddin Nesimi 14. yy'ın önemli temsilcileridir.

15. yüzyılda Karakoyunlu ve Karakoyunlu saraylarında Türkçe kullanılmış, bizzat hakanların Türkçe divanlar yazmaları, aydınların da Türkçe yazmalarını sağlamıştır. Bu dönemde Karakoyunlu hakanı Cihan Şah (1437–1467) “Hakikî” mahlasıyla Türkçe ve Farsça divan yazmıştır.

16. yüzyılda İran Azerbaycan’ı, Horasan ve Irak’ta güçlü bir devlet kurmuştur. Bu dönemde Hataî mahlasıyla Türk-İran hakanı Şah İsmail’i görürüz. Hataî’nin Türkçe Divânı, Deh-nâme ve Nasihatnâme adlı iki mesnevisi vardır. Şah İsmail Azerbaycan’da konuşulan Türkçeyi resmi dil kabul ederek, Diyarbakır’dan Bağdat’a kadar uzanan bölgede bu dilin konuşulmasını sağladı. Bu dönemde Fuzulî (ö. 1556) Osmanlı edebiyatında olduğu gibi Azerbaycan edebiyatında yeni bir çığır açmıştır. Fuzulî birçok Azerbaycan Türkçesi sözcüğünü ustalıkla kullanılmıştır. Azerbaycan edebiyatında, Arap ve İran kültür çevresinde çok işlenen, Leylâ ve Mecnûn hikâyesi ilk önce bu yüzyılda Tebrizli Hakirî tarafından yazılmıştır. (Alışık, 2002:231)

“Dede Korkut hikâyeleri 16. yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Dede Korkut Kitabı’nda Eski Anadolu Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi dil özellikleri karışık olarak bulunur. Dede Korkut’un dili, Eski Anadolu Türkçesinin son devirlerinin hususiyetlerini taşır.” (Ergin, 1963:350-352)

Dede Korkut kitabı üzerine yapılan son yayında Semih Tezcan bu eserin Azerbaycan Türkçesi ile değil, Doğu Anadolu Türkçesiyle yazıldığı görüşünü savunurken Hamid Araslı başta olmak üzere Azerbaycanlı bilim adamları ise eseri, bütünüyle Azerbaycan Türkçesi ürünü olarak kabul etmişlerdir.

17. yüzyılda divan edebiyatı nazım şekilleri yanında, koşma, bayati gibi halk edebiyatı biçimlerini de kullanan Tufarganlı Abbas’ı görüyoruz. Şah İsmail, Âşık Garib ve Köroğlu destanları gibi halk edebiyatı ürünleri de bu dönemde yayılmaya başlamıştır.

18. yüzyıl yazı dilinde Karabağ ağız etkili olurken sözlü edebiyatın etkisi ile konuşma diline daha fazla ağırlık verilmiştir. Molla Penah Vakıf (ö. 1797) ve Molla Veli Vidadi (ö. 1809) bu dönemde şiirleriyle kendilerini gösterirler. Vakıf şiirlerinde halk dilinin zenginliğinden ve kıvraklığından yararlanarak, halk dili ile edebi dili birleştirme yoluna gitmiştir. Vakıf Azeri Türkçesi için dönüm noktası olmuştur. Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler gibi Türk devletlerinin saray ve ordu dili olan, Azeri Türkçesi bu dönemde, Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalarla dolu olan edebi dil, yerini yavaş yavaş

duru temiz Türkçeye bırakmaya başlamış; aruz vezninin yanında hece vezni kullanılmış, Azeri Türkçesi'ne özgün nazım biçimleri olan bayatî, geraylı gibi nazım biçimleri yazılı edebiyata girmiştir. Azeri halk edebiyatının canlanması dilin gelişmesini hızlandırmıştır. Vakıf ve Vidadi'nin eserlerinde Azeri Türkçesi artık ses ve yapı bakımından bir olgunluğa erişmiş, edebi sanatlar, ustaca seçilmiş deyimler, ses uyumu ile kusursuz bir edebi dil, bir ezgi dili haline gelmiştir.

17. yüzyıldan sonra eski sözcükler yerlerini Azeri Türkçesine özgü sözcüklere bırakmıştır. Önceki dönemde “ana, anlar, andan” biçiminde “a” 3. kişi zamiri yerini “o” zamirine bırakmıştır. Yer, yön ekleri ve zamir köklerindeki “k” sesi 18. yüzyılda yerini tamamıyla “h” ye bırakmıştır (*henceri, hara, hansı, hamı...*). bu dönemde halk dili edebî dil seviyesine yükselerek ses özelliklerinin korunması sonucunda eski biçimler ortadan kalkarak Azeri Türkçesine özgü ses düzeni yerleşmiştir.

“Eski Türkçe döneminde zamir köküne gelen +nı/+ni yükleme eki, Azeri Türkçesinde 18. yüzyıldan sonra, ünlüyle biten bütün sözcüklere getirilmeye başlanmıştır (Koroğlunu, Alını). Öğrenilen geçmiş zaman için bütün kişilerde kullanılan –ıb / -ib / -üb eki bu dönemden başlayarak yalnızca 2. ve 3. kişilerde kullanılmıştır.”

19. ve 20. yüzyıllarda Azeri Türkçesi edebiyatın her dalında ürünler veren, geleneksel türler yanında Batı edebiyatı türlerinin de kullanıldığı yeni bir döneme girmiştir. Güney Azerbaycan'da gelenekçi edebiyat, Kuzey Azerbaycan'da ise Batı tarzında edebiyat etkili olmuştur.

Kuzey Azerbaycan'da şiir alanında, Resul Rıza, Mikayıl Müşfik, Elmas Yıldırım, Semed Vurgun, M. Rahim, Ehmed Cemil, Zeynel Halil, Bahtiyar Vahabzâde, Nebi Hazrî, Hüseyin Hüseyinzâde, Zeynel Cabbarzâde, A. Babayef, İslâm Seferli, kasım Kasımszâde, Eliağa Gürçaylı, S. Rüstem, H. Cavid, M. Arslan ..; nesir alanında, Mehmed Emin Resalzâde, Hacıbaba Nezerli, E. Ebülhesen, Hüseyin Mehdi, Mir Celâl, Ali Veliyev, Sabit Rahman, Enver Memmedhanlı, Mirza İbrahimof, Avez Sadık, İlyas Efendiyef, Ekrem Eyllisli, Elçin, Anar gibi romancı ve hikâyeciler yetişmiştir.

Güneyde ise Ali Fitret, Habib Seher, Bağır Niknam, Muzaffer Dereşî, M. Zehtabî, Balaş Azeroğlu, Seher Bulut Garaçalı, Medine Gülgün, Mir Mehdi Höküme Billurî bu dönemin yazar ve şâirleri ortaya çıkmıştır. Mehmed Hüseyin Şehriyar, günümüz Azerbaycan edebiyatının en önemli temsilcisidir. Şehriyar'dan sonra, 1950 yılında Güney

Azerbaycan şiirinde bir canlanma göze çarpmıştır. Aşık edebiyatı bu yıllarda gelişme göstermiş; âşıklar sazları ve sözleri ile milli heyecan ve hislerini dile getirmişlerdir (Alışık, 2002:230-232)

Qurbanov ise Azerbaycan Türkçesi için şunları söylemiştir: “Azerbaycan dili getgede inkişaf ederek XIX. Esrin sonu XX esrin avvallarında burjua millatçilari Azerbaycan dilinin varlığını inkar etməyə cahd atmışlar...bela bir dövrdə Azarbaycanin görkemli maarifparvarlari, ingilabçı demokratları mübarizaya galxmışlar... Azarbaycan dilina garşı aparılan mürtace xarakterli mübarizaler, asasan, XX. asrin 20. ci illarina gadar davam etmişdir...” (Qurbanov, 2003:14)

Türkiye Türkçesi ile Azeri Türkçesi arasında ortak özelliklerin bulunması yanında farklılıklar da bulunmaktadır. Bu farklılıklar hiç şüphesiz Türkiye Türkçesinin Batı'nın ve Azeri Türkçesinin ise Rusça, Farsça ve Doğu Türkçesinin etkisinde kalmasıyla mümkün olmuştur.

Şah İsmail'in Türkçeyi resmi dil kabul etmesiyle büyük bir alanda Türkçe konuşulmaya başlanmıştır. Ve Azerbaycan'da Halk Edebiyatının canlanmasıyla da konuşma dili gelişme göstermiştir. Bu konuda âşıkların rolü de büyük olmuş, âşıklar halka milli duyguların hissettirilmesi görevini de üstlenmişlerdir.

Azeri Edebiyatını kaynaklar farklı kişilerden başlatmışlardır. Kimileri Molla Penah Vakıf'tan başlatılırken, kimileri Nesimi ve Isfarâyini'den başlatmayı uygun görmüşlerdir.

Ayrıca Dede Korkut Hikâyelerinin, Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile yazılmış olması konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları Azeri Türkçesi ile bazıları Türkiye Türkçesi ile yazıldığını söylemişlerdir. Fakat Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında o dönemde büyük bir farklılık yoktur. Bu farklılıklar tarihi dönem içinde olmuştur.

Sözcük hazinesi bakımından Azeri Türkçesinin Rusça, Farsça ve Doğu Türkçesinin etkisinde kaldığı görülür. Bu dillerden birçok yabancı sözcük Azeri Türkçesine girmiştir.

Azeri Türkçesi bütün Azerbaycan sahasında kullanılmaktadır. “Azerbaycan sahası dil coğrafyası bakımından Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kafkas Azerbaycan'ı, İran Azerbaycan'ı Kerkük ve Irak-Suriye Türkleri bölgelerini içine alır.” (Buran-Alkaya, 1999:51)

14. yüzyılda Azeri Türkçesinin yazı dili olarak ağırlık merkezini son zamanlara kadar güney Azeri sahası taşımış, Safevilerden itibaren İran sahasındaki Azeri kültür

merkezlerinde Azeri Türkçesinin karakteristik yapısı, gelişmesine devam etmiştir. Bu yazı dili İran'da 1930'lara kadar kesintisiz gelmiş, o tarihten sonra Farsça'yı tek yazı dili olarak İran Azerbaycan'ında zamanımızda kesintiye uğramıştır. Bugün Azeri Türkçesinin yazı dili olarak ağırlık merkezi Kuzey Azerbaycan'dadır. 19. asırda durum böyleyken günümüzde Azeri Türkçesi Kuzey Azerbaycan'ın resmi yazı dili olarak geniş ölçüde kullanılmaya devam etmektedir. Güney Azerbaycan'da yazı dili Tebriz ağzına dayanıyordu. Ağırlık kuzeye geçtikten sonra, Bakü ve Karabağ ağızları da kullanılmaya başlandı. Bugün Azeri yazı dili ön plânda Bakü, Karabağ ve Tebriz ağızları üçgeni ile umumi Batı Türkçesi inkişafına dayanır. Kuzeyde kültür merkezi Bakü, hâkim edebî dil Karabağ-Bakü konuşma dilidir.

Azeri Türkçesi, Kuzey Azerbaycan'da, münferit eserlerde kalmak üzere de Güney Azerbaycan'da ve Kekük'te yazı dili olarak yaşamaktadır. Bu bölgelerle birlikte Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise sadece konuşma dili olarak ağızlar topluluğu halinde yaşamasına devam etmektedir. Azeri Türkçesinin özellikleri ve etkisi Kars'tan başlayarak Samsun-Sivas-İskenderun çizgisine, bazen de Orta Anadolu'nun içlerine kadar hissedilir. Fakat bu tesir doğudan batıya doğru gittikçe zayıflar. (Ergin, 1986:IX-XI)

Bir milletin dili, kullanıldıkça yaşayacağı için, Azeri Türkçesi ve ağızları kullanım alanını genişleterek yaşayacaktır.

1.4.3. Azerbaycan Türkçesi Ağızları

Azeri Türkçesinde doğal gelişim içerisinde çeşitli sebeplerle yazı dilinden ayrılıklar gösteren ağızlar doğmuştur. Azeri Türkçesi genel olarak iki büyük öbekten oluşmaktadır. Bunlar ise Güney ve Kuzey Azerbaycan öbekleridir.

Güney Azerbaycan ağızları konusunda fazla çalışma olmamasına rağmen, Kuzey Azerbaycan Türkçesi üzerinde daha çok yapılmış, bütün yönleri ile ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Azeri Türkçesinin coğrafya esasına dayalı olarak yapılmış sınıflandırılması şöyledir:

1. Doğu Öbeği: Kuba, Bakü, Şamahı, Salyan ve Lengeran
2. Batı Öbeği: Kazak, Barçalı, Ayrım, Gence ve Karabağ

3. Kuzey Öbeği: Nuha, Zagatala, Vartaşan, Kutkaşan

4. Güney Öbeği: Nahçıvan, Ordubad ve Tebriz (Alışık, 2002: 283)

Şireliyef Azerbaycan edebi dilinin ağızlarını dört grup etrafında toplamaktadır. Bu gruplar şunlardır:

1. Doğu Grubu Ağızları: Bu gruba Bakü Şamahı, Guba dialektleri, Mugan grubu ve Lenkeran ağızları dâhildir.

2. Batı Grubu Ağızları: Gazah, Karabağ, Gence ve Ayrım ağzı, bu grubu oluşturur.

3. Kuzey Grubu Ağızları: Nuha ve Zagatala – Gah ağızlarını içerir.

4. Güney Grubu Ağızları: Bu gruba da Nahçıvan, Ordubad, Tebriz ve Yerevan ağızları dahildir. (Buran-Alkaya, 1999:51-52)

Ayrıca Alışık, şöyle bir bilgi de vermiştir:

“Şiraliev 1983’de yayınlanan kitabında, Azerbaycan ağızları üzerinde tek tek durduktan sonra bunları, Azerbaycan Türkçesine, Oğuzca ve Kıpçakça etkisini göz önüne alarak yeni bir ayrıma tabi tutmuştur:

A. Kıpçak tipli ağızlar

1. Zağatala, Kah 2. Şeki 3. Kuba

B. Oğuz tipli ağızlar

1. Kazak 2. Gence 3. Ayrım 4. Karabağ 5. Nahçıvan 6. Ordubad

C. Oğuz Kıpçak özelliklerinin karışık olarak yaşadığı ağızlar.

1. Şamahı 2. Bük 3. Mugan 4. Lengeran 5. Pedehodne

Güney Azerbaycan diyalekt öbeği: 1. Kuzeybatı ağızları: Tebriz, Urmiye; 2. Kaşkay; 3. Aynallu; 4. Sungur; 5. Kum; 6. Kâbil Afşar ağzı; 7. Kuzey Irak ağzı. Doğu Anadolu ağızları Türkiye Türkçesinden ziyade Azerî Türkçesine daha yakındır. Onlar da Azerbaycan dairesi içerisinde değerlendirilebilir.

Güney Azerbaycan diyalekt öbeğinin en önemli ayrığı Farsça etkisi ile ünlü uyumlarının bozulmuş olmasıdır. Söz varlığında ve ki’li birleşik cümlelerin kullanımında Farsça etkisi yoğun olarak görülmektedir. Kaşkay ve Aynallu ağızlarının en ayıt edici özellikleri, Eski Türkçe aslı uzunlukları korumalıdır.” (Alışık, 2002:233)

1.4. 4. Azerbaycan Türkçesinin Özellikleri

Azeri Türkçesine Batı kaynaklı sözcükler Rusçayla girmiştir. Bunun dışında Arapça ve Farsça sözcükler de Azeri Türkçesine girmiştir. Fakat Azeri Türkçesi kendi özünü korumuştur.

Bugün sözcüklerin Azerbaycan'da Türkçe köklere dayanılarak yapılması görüşü gittikçe yaygınlaşmıştır. Ayrıca bugün Azerbaycan'da Türkiye Türkçesinde olan birçok sözcük Azeri Türkçesinde de kullanılmaya başlanmış ve bilindiği gibi 1990'dan sonra gelişen ilişkiler bu hareketi daha da arttırmıştır.

1.4.4.1. Ses Özellikleri

1.4.4.1.1. Ünlüler

Türkiye Türkçesinden farklı olan sesler şunlardır:

Azeri Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak iki tane (e) ünlüsü vardır. “ə” ile gösterilen ünlü Türkiye Türkçesindeki e’den daha geniş ve açık söylenmektedir. “é” ile gösterilen ünlü ise Türkiye Türkçesinden daha dar ve kapalı olup “e” ile “i” arası bir sestir. (Buran-Alkaya, 1999:57)

- “lél Eski Türkçe lél sesi Azerî Türkçesinde bir anlam ayırt edici ses birim olarak kullanılmaktadır. Azerî Türkçesi: *béş < bé:ş, yéddi < yéti, él < é:l* vb. Asli lél sesinin ilk hecede kullanımına karşın, alıntı sözcüklerde bütün hecelerde kullanılmıştır. Yazı dilinde eklerde görülmeyen lél sesi ağızlarda kimi eklerde de görülmektedir.” (Alışık, 2002:233)

- “lel. lel sesi, dil önünde oluşan, düz ve açık bir sestir. Bu ses Türkiye Türkçesindeki lel sesinden çok lal’ya daha yakındır. lal ile lel arasında söylenir *gelb < Ar. kalb, teref < Ar. taraf...* Yalnız söz ortasında ve alıntı sözcüklerde bulunmaktadır.” (Alışık, 2002:233) “Yakın dönemde Latin yazısına geçilince açık ‘e’ ünlüsü ‘ters e’ harfi ile gösterilmeye başlanmıştır.”(Bozkurt, 1999:394)

- “lil. Azerbaycan Türkçesinde sözcük başında lil sesi bulunmadığı için, ince karşılığı ola lil sesi onun yerini alır. Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde lil ile başlayan bütün Türkçe sözcükler lil ile söylenir.”(Alışık, 2002:233)

1.4.4.1.2. Ünlü Uyumları

1.4.4.1.2.1. Büyük Ünlü Uyumu

“Azeri Türkçesinde büyük ünlü uyumu oldukça sağlamdır: *oxuram, gurguşumlu, tifil...*” (Buran-Alkaya, 1999:57) Türkiye Türkçesinde ünlü uyumuna aykırı olan –ki aitlik eki, Azerbaycan Türkçesinde uyuma bağlı olarak kullanılır. Yanındaki, *bayağkı*. Yalnız +daş / +deş ve +gıl / +gil ekleri uyuma aykırı kullanılır: *vetendaş, halamgil* (Alışık, 2002:234)

“Çoğu kez yabancı sözcükler de ünlü uyumuna girerler. *Bağça ‘bahçe’, halda ‘halde’...*” (Bozkurt, 1999:394)

1.4.4.1.2.2. Küçük Ünlü Uyumu

“Türkiye Türkçesinden farklı olarak, Azeri Türkçesinde kimi sözcüklerin son hecesinde lol, löl sesleriyle karşılaşılır. Alınma sözcüklerin son hecesinde lol, löl sesleri sık olarak görülür (*Kolhoz, operatör* vb.). Çağdaş Azeri Türkçesinde kalınlık-incelik uyumu, düzlük-yuvarlaklık uyumundan daha gelişmiş bir durumdadır. Yazı dilinde kullanılan sözcüklerin ve eklerin bir kısmı küçük ünlü uyumuna aykırıdır.” (Alışık, 2002: 234)

1.4.4.1.3. Ünsüzler

“Azeri Türkçesinde 23 ünsüz vardır. Bu ünsüzler şunlardır: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, x, j, k, g, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z”

Ünsüzler içinde sadece x ve ğ sesleri Türkiye Türkçesinden farklıdır. x ünsüzü gırtlaktan çıkan hırıltılı h’dir. Sadece kalın ünlülerin yanında bulunan ğ, Türkiye Türkçesindeki ğ sesinden daha belirgin ve baskılı olarak telaffuz edilir. Türkiye Türkçesinde ince ünlülerin yanında kullanılan ğ ise Azerbaycan Türkçesinde daima y’dır.” (Buran-Alkaya, 1999:58)

Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında ünsüzler bakımından bazı farklılıklar vardır. Bu konuda Çağdaş Türk Lehçeleri ve Türklerin Dili adlı eserlerde şu bilgiler verilmektedir:

- Sözcük başındaki kalın “k” sesleri, Azerbaycan Türkçesinde “g” olur: *gara, galın, gardaş...*

- Sözcük sonunda bulunan “k” sesi, iki ünlü arasındayken y’ye; kalın g ise ğ’ye döner: *direk < direye, bayrak < bayrağa*.

- Söz başında h ünsüzü bulunur. Oğuz dilleri ile birlikte çağdaş Türk dillerinin çoğunda h sesi söz başında bulunmaz. h sesi, ses uleması olarak tanımlanır. Azerî Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde h ilişkisi olayı yaygındır: *hör – (ör-), hürümcek (örümcek)*...

- Türkiye Türkçesinde “d” ve “t” ile başlayan ekler, Azerbaycan Türkçesinde sadece d’lidir: *atdan, yokdur*...

- Türkiye Türkçesinden farklı olarak söz sonunda –b, -c, -d, -g ünsüzleri kullanılır. *ac “aç”, kitab “kitap”, armud “armut”*.

- Sözcük başındaki bazı y’ler Azerbaycan Türkçesinde bulunmaz; y’den sonraki “i” ise çok defa “ı” ye dönüşür: *il (yıl), ıldırım (yıldırım), ilan (yılan)*...

- Azerbaycan Türkçesinde ses içinde kimi ünsüzlerde ikizleşme olur: *eşşek (eşek), sekkiz (sekiz), addım (adım)*...

- Sözcük başı “b-“ sesleri Azerbaycan Türkçesinde “m” sesine dönüşür. *min (bin), muna (buna), men (ben)*...

- Türkiye Türkçesinde “d” ye dönüşen sözcük başı “t” sesi bazı sözcüklerde korunmuştur: *tut (dut), tikiş (dikiş), töküntü (döküntü)*..

- Eski Türkçenin “k” öncesi Azerbaycan Türkçesinde bazı sözcüklerde korunur: *kimi (gibi), köniil (gönül), köç (göç)*...

-Türkiye Türkçesinde “p-” olan sözcük başı “b-“ sesi de Azerbaycan Türkçesinde “b-” şeklinde korunmuştur: *piş (biş-), bez (pez), balçık (palçığ)*...

- Azeri Türkçesinde bol miktarda göçüşme olayı görülür: *yarpax (yaprak), arvad (avrat)*...

Azeri Türkçesinde ünsüz uyumu Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sağlam değildir.

Azeri Türkçesinde bildirme eki (-dĭr) bulunma hâl eki (-dA), ayrılma hâl eki (dAn), görülen geçmiş zaman eki (-dĭ) gibi ekler tek şekilli olduğundan ünsüz uyumu bozulur: *görmüşdü; işten, gelecekti*...(Buran-Alkaya, 1999:59-60; Bozkurt, 1999:394-397)

1.4. 4.2. Şekil Bilgisi

Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında görülen bazı şekil farklılıkları şunlardır:

Azeri Türkçesinde yükleme hâli eki +İ ve +nİ'dir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak ünlüyle biten sözcüklerden sonra yükleme hâli eki +nİ şeklinde getirilir: *olmanı (elmayı), sürücünü (sürüyücü)*...

Bulunma hâli eki +dA ve ayrılma hâli eki +dAn Türkiye Türkçesinden farklı olarak tek şekillidir: *dağda, yazıdan*...

“Sonu m ve n ünsüzleri ile biten sözcüklerden sonra ayrılma hâli: -dAn diye yazılır ama -nAn diye telaffuz edilir. *galemnden – galemnen, atamdan – atamnan*

Azeri Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki –mİş / -mUş dışında Türkiye Türkçesinden farklı olarak –İb / -Ub ekleriyle de yapılır. Bu ekler Türkiye Türkçesindeki gibi sadece –mİş / -mUş anlamını vermezler; bazen görülen geçmiş zaman anlamını da verirler: *gelmişem “gelmişim” veya “geldim” anlamında: gelmişsen ve gelibsen de “gelmişsin” veya “geldim” anlamındadır.*

Azeri Türkçesinde şimdiki zaman eki Türkiye Türkçesinden farklı olarak –r / -İr / -Ur şeklindedir. Ünlüyle biten fiillerden sonra araya -y- ünsüzü gelir: *oxuyuram (okuyorum), alıram*...

Azeri Türkçesinde gereklilik ifadesi üç şekilde yapılır:

-mAlI ekiyle yapılır: *yazmalıyam, yazmalısan*...

-AsI ekiyle yapılır: *alasıyam (almam lazım), alasısan*...

“gerek” sözcüksi ve –A istek ekiyle yapılır: *gerek gelem (gelmeliyim), gerek oxuyam (okumalıyım)*...

Yeterlilik fiilinin olumlusu Azeri Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki gibi –ebil / -abil'dir. Ancak olumsuz şekli Türkiye Türkçesinden farklıdır ve –ebil/-abil yardımcı fiilinden sonra –mA olumsuzluk eki getirilerek yapılır: *alabilmirem, görebilmemişem, yatabilmirem*...

Sıfat-fiil, isim-fiil, zarf-fiillerdeki ekler Türkiye Türkçesiyle benzerlik gösterir, fakat bazı fonetik farklılıklar mevcuttur.

-an / -en Türkiye Türkçesinden ayrı olarak, Azeri Türkçesinde –dık / -dik biçiminde bir hareket de anlatır: *açılmıyan (açılmayan, açılmadık), oturan adam (oturan adam)...*

-anda / -ende Azeri Türkçesinin özgün ulaç ekidir. –an / -en ortaç eki ile –da / -de bulunma durumunun birleşiminden oluşmuştur. Türkiye Türkçesindeki –dıkta / -dikte ya da –ınca/-ince işlevindedir: *yapanda (yaptıkda, yapınca), gelende (geldikte, gelince)...*

1.5. AZERBAJCAN EDEBİYATI

“Azerbaycan Edebiyatı, Kafkasya, Azerbaycan (Kuzey ve Güney), İran, Irak, Doğu Anadolu (Türkiye) yörelerinde yaşayan Türklerin ‘Doğu Oğuzca’ olarak tanımlanan Türk lehçesiyle oluşturdukları bir edebiyattır. Azerbaycan Edebiyatı, Türkmen ve Çağatay (Müşterek Orta Asya Türk Edebiyatı) edebiyatları ile Türkiye Türklerinin edebiyatları arasında yer alır ve bu Türk edebiyatlarını birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görür.” (Buran-Alkaya, 1999:52)

“Edebiyat tarihçileri, zengin Azerbaycan edebiyatını dönemlere ayırıp şöyle bir tasnif vermişlerdir:

1. VII. asra kadar Azerbaycan şifahî halk edebiyatı
2. VII. – XII. asırlarda Azerbaycan edebiyatı
3. XIII. – XIV. asırlarda Azerbaycan edebiyatı
4. XV. – XVI. asırlarda Azerbaycan edebiyatı
5. XVII. – XVIII. asırlarda Azerbaycan edebiyatı
6. XIX. asır Azerbaycan edebiyatı
7. XX. asır Azerbaycan edebiyatı
8. Azerbaycan – Sovyet edebiyatı.”(Kazımoğlu, 1994:37)

Azerbaycan Edebiyatı, genel Türk edebiyatı özelliklerinin yanı sıra kendine özgü özellikler kazanmış, bütün Doğu edebiyatını etkileyen sanatçılar yetiştirmiş, çok eski bir tarihe sahip bir edebiyat olarak bilinmektedir. Çeşitli nedenlerle savaflara meydan olan, zaman zaman el değıştiren, farklı kültürlerin bir araya geldiği bir ülke olan Azerbaycan coğrafyasında Türk boyları milattan önceki tarihlerde yaşamışlar ve buradaki politik yapıyı etkilemişlerdir. XI. yüzyıl sonlarında Selçukluların gelmesiyle, bu bölgenin Türkleşme süreci tamamlanmıştır.

Müslümanlığın kabulüyle Arapça Azerbaycan’da bir bilim ve edebiyat dili olarak kullanılmaya başlamış, El-Azerbaycanî mahlaslı birçok şair yetişmiştir. XI. yüzyılda Arapça, giderek Farsça tarafından sıkıştırılmış ve edebiyat eserleri artık bu dilde yazılmaya başlanmıştır. XIV. yüzyıla kadar Arapça ve Farsça edebiyat eserleri artık bu dilde

yazılmaya başlanmıştır. XIV. yüzyıla kadar Arapça ve Farsça edebiyat dili olarak kullanılmıştır.

“XII. ve XVII. yüzyılda Azerbaycan’da üç kültür merkezi edebiyat ve sanatın gelişmesine yön vermektedir ve şairlerin de büyük bir kısmı bu merkezlerde bulunmaktadır. Semaha (Şirvan) edebi mektebinin temsilcileri, Ebül-Üla Gencevî, Feleki Şirvanî, İzeddin Şirvanî, Zülfikar Şirvanî ve Hakanî Şirvanî; Genceyi temsil edenler, Nizamî Gencevî, Givami Müterrizi Gencevî, Mehseti Gencevi, Mücireddin Beyleganî; Tebriz ekolünün temsilcileri, Katran Tebrizî, Hatib Tebrizî ve diğerleridir. Bunların zaman zaman yer değiştirdikleri de görülmektedir. Hakanî Tebriz’e, Katran Tebrizî Gence’ye, Beyleganî Tebriz’e, Hatib Tebrizî Bağdat’a vs. göç etmişler. Hindistan’dan Anadolu’ya kadar Türk, Fars, Arap, vd. halkların edebiyatlarını büyük ölçüde etkilemiş, Hakanî, Şirvanî ve Nizamî Gencevî’nin üzerinde özellikle durmak gerekmektedir.”

“XIII. yüzyılın 30’lu yıllarından başlayarak Cengiz Han’ın oğullarına Azerbaycan ve komşu ülkeleri işgal ederek önce Altın Ordu, sonra ise İlhanlılar Devleti’nin terkiğine katması; XIV. yy’ın sonlarında ise Timur ordularının buraları işgali, ekonomik ve politik hayatı olumsuz etkilese de kültürel gelişimi engelleyememiştir.” (Pirverdioğlu,2002: 252-253)

“Bu dönemde edebiyat iki istikamette gelişmeye başlamıştır: 1. Saray şiiri ananelerini devam ettiren şairler. 2. Sarayın dışında kurulan edebiyat” (Kazımoğlu: 1994: 59)

Bu dönemin en büyük önemi, saray edebiyatı geleneğini belli ölçüde zayıflatarak Türkçe eserlerin ortaya çıkmasına imkân sağlamasıdır. Hatta Farsça yazan şairler bile farklı konulara başvurmakta. Marağalı Evhedî (1274-1338) ‘Cam-i Cem ‘Mahmud Şebüsteri (1287-1320) ise ‘Gülşen-i Raz’ eserlerinde tasavvuf konularını ele almış; Fazlullah Naimî (1339-1396) ‘Cavidanname’de Hurufiliğin temelini oluşturmuş. Arif Erdebilî (XIV. yy.) Nizami geleneklerini sürdürerek ‘Ferhadname’ mesnevisini yazmış; Assar Tebrizî (? - 1390) ‘sosyal astronomi’ diye niteleyebileceğimiz ‘Mehr ve Müsteri’ adlı mesnevisinde Kopernikus’tan önce Güneş Merkezli Gezegenler sisteminin teorisini vermiştir.

Pirverdioğlu ve Kazımoğlu’na göre;

Azerbaycan Divan Edebiyatı’nda önemli şahsiyetlerden biri Efzeleddin Hakanî Şirvanî’dir. (1120-1199) Hakanî’nin eserlerinde aşk konusu, mühim yer tutar. Hakanî’nin kasidelerinin ekseriyeti Şirvahşah Manuçöhr’e ve onun oğlu Ahistan’a yazılmıştır. Hakanî, ‘Medain Harabeleri’ ve ‘Hebsiyye’ şiirlerinde hapishanedeki hayatını kaleme almıştır. On

beş kasideden ibarettir. ‘Tuhfetül-Irakeyn’ Azeri Edebiyatında ilk seyahatname ve manzum poema kabul edilir. Hakanî, Azeri edebiyatında aynı zamanda ilk nasirdir. O, ‘Tuhfetü’l-Irakeyn’ eserinin mukaddime kısmı Azerbaycan nesir tarihini öğrenmek bakımından çok değerlidir. ‘Kasirleyi Siniye’ şairin el yazma divanlarının başında yazılan bu kaside 110 beyitten ibarettir.” (Kazımoğlu, 1994:43-46)

Azerbaycan edebiyatının en büyük temsilcilerinden biri olan Nizamî Gencevî (1141-1209) ilk defa ‘Hamse’ kuran şairdir. Nizami’nin ikinci büyük eseri “Hosrov ve Şirin” şiiridir. Şiirde ulvi aşk, insan zahmeti, azameti ve kudreti ilgi çekici çizgilerle verilmiştir. Bu eser Azerbaycan edebiyatında ilk manzum roman olarak yerini almıştır, birçok dünya diline tercüme edilmiştir. “Leyli ve Mecnun” Nizamî’nin üçüncü büyük eseridir. Dokuz bin mısraya yakın olan bu şiir âşıkane bir eserdir ve çok yayılmıştır. “Yedi Güzel” Nizamî’nin dördüncü şiiridir. Şiirin teması, İran tarihinden alınmış konular üzerine kurulmuştur. ‘İskendername’ Nizamî’nin hacimce en büyük eseridir ve şairin kendisinin beğendiği tek şiirdir. (Kazımoğlu, 1994:46-98)

XIV. yy.a kadar Azerbaycan coğrafyasında Türkçe eserlerin yazıldığını bilmemize rağmen, elimize ulaşan en erken belge XIII. yy. sonu XIV. yy. başlarında yazıldığı tahmin edilen iki gazelidir. İzzeddin Hasanoğlu (? - 1360) Türkçe şiirlerinde ‘Hasanoğlu’, Farsça şiirlerinde ‘Pur-i Hasan’ mahlasını kullanan bu şair hakkında Devletşah Semerkandî’nin verdiği çok kısa bilgi dışında hiçbir şey bilinmemektedir. Hasanoğlu’nun ilk şiirinde Farsça şiir geleneğinin hâlâ etkili olduğu görülmektedir. İkinci şiirinde ise şairin artık Türkçeye hâkim olduğunu, çeşitli deyim ve teşbihleri hiç zorlanmadan kullandığını ortaya koyar. Hasanoğlu’nun sadece iki şiiri günümüze ulaşsa da, bu şiirler ilk olmaları açısından büyük önem kazanmaktadır.

Kadı Burhaneddin (1344-1398) şair, alim ve devlet adamıdır. ‘Tercihül-Tevzih’ ve ‘İksirül- Adet fi-Esrarulibadet’adlı Arapça iki eser yazmıştır. (Kazımoğlu, 1994:63) Türkçe divanı günümüze tam olarak ulaşan şair, 1393 yılında, yani şair henüz hayattayken, kopyalanan bu divanda 319 gazel, 20 rubai, 108 tuyuğ ve birkaç müfret bulunmaktadır. Tuyuğ türünü divan edebiyatına ilk getiren şair olan Kadı Burhaneddin’in eserlerinde, aşk ve kahramanlık motifleri ağır basar. Dil sade ve canlı halk konuşma dilidir. Şairin şiirlerinde, zaman zaman görülen vezin ve ifade hataları, Azerbaycan edebiyat dilinin bu

dönemde henüz tam işlemediğini göstermektedir. Bu dil, daha sonraları Nesimi tarafından geliştirilecek, Fuzuli'yle de zirveye ulaşacaktır.(Pirverdioğlu, 2002:254)

İmadeddin Nesimî (1369-1417), XIV. yüzyılın sonuna doğru Azeri Türkçesini Farsça ile rekabet edebilen bir şiir dili seviyesine yükseltmiş, şiire felsefî derinlik, mücadele ruhu getirmiştir. Şair Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere üç dilde şiirler yazmıştır. Dini ve tasavvufî fikirlerin yoğun olduğu ilk şiirlerini “Hüseynî” mahlasıyla yazmış, Fazlullah Naimî ile tanıştıktan sonra (1394) Hurufiliğe meyletmiş ve Nesimi mahlasını almıştır. Nesimi şiirlerinin temelinde tasavvuf felsefesi yatmaktadır. Nesimi, dinî-tasavvufî ve Hurufilikle ilgili şiirlerinde genellikle ağır bir dil kullansa da, gazellerinde canlı halk dilini kullanmıştır. “Nesimi, divan edebiyatını bedii dil, ifade, vezin, şekil ve tür açısından zenginleştirmiş, ona felsefî bir içerik kazandırmış, bu edebiyatın gelecek inkişaf yolunu etkilemiştir.” (Pirverdioğlu, 2002:253-255)

XII-XIV. yüzyıllarda yaşamış diğer şairler de şunlardır: Zülfügar Şirvanî (1190-?), Arif Erdebili (?-?), Mehmud Şebüsterî (1287-1320), Feyzullah Naimâ (1339-1396), Maragalı Ehvedî (1274-1338), Esrar Tebrizî (?-?) (Kazımoğlu, 1994:59-65)

XV – XVI. yüzyıllar Azerbaycan edebiyatı için oldukça önemli bir dönemdir. Bu dönemde Azerbaycan topraklarında ilk büyük bağımsız devlet; Karakoyunlular Devleti kurulmuştur. Azerbaycan'ın, güneyi, Irak, İran'ın büyük kısmı, Gürcistan ve İrevan toprakları bu devletin idaresine geçmiştir. Karakoyunlular, Şirvanşahları da kendilerine bağlanmışlardır. 1467'de Akkoyunlular, Karakoyunluları yenerek bu topraklara sahip olmuşlar, sadece Şirvan devleti bağımsızlık kazanmıştır. XVI.yy. başlarında İsmail Safevî Akkoyunlu tahtını ele geçirmiş ve böylece bu coğrafyada Osmanlı'dan sonra ikinci büyük Türk devletini kurmuştur. Yönetim ve orduda Türk boy beylerine üstünlük verilmesi, özellikle Türkçenin devlet dili ilan edilmesi ülkenin ekonomik ve kültürel hayatına bir canlılık getirdiği gibi bilimin, sanatın ve edebiyatın da gelişmesini etkiledi. XIV. yy.da temelleri atılan millî edebiyat hızla gelişerek en iyi temsilcilerini yetiştirdi, millî vezin olan hece divan edebiyatına girdi.

“Bu dönemin en önemli özelliği Türkistan'da ortaya çıkan Nevaî ekolüdür. Nevaî, yazdığı eserlerin konusu, edebi ve dil özellikleri ile kısa bir zamanda tüm Türk edebiyatlarını etkilemiştir. XV – XVI. yy.lar Azerbaycan edebiyatında karşımıza çıkan eski Çağatay – Özbek Türkçesinin sözcük ve terkipleri, bu etkinin boyutlarını göstermektedir.

Bu dönem Azerbaycan edebiyatı kendisi de aynı zamanda diğer edebiyatları etkileyecek duruma gelme yolundadır. XV. yy. ortalarında birçok şairin Azerbaycan'dan Türkistan ve Anadolu'ya giderek faaliyetlerini burada sürdürdüklerini, büyük saygı kazandıklarını görmekteyiz.” (Pirverdioğlu, 2002:255)

“XV. asırdan başlayarak Azerbaycan edebiyatında muhabbet lirikası, felsefî şiir üstünlük teşkil etti. Bu yıllarda Kişverî, Hamidî, Sürurî, Hebibî, Fuzulî gibi şairler meydana çıktı. Hamidî, Haşimî, Sürurî, Şahi, Helebi, Halilî, Hatemî, Arifî, Kasivî, Gülşenî, Bidarî, Sehabî, Penahî, Hafız, Helife Hezeni, Hesirî, Mir, Kadirî gibi meşhur Azeri şairleri ise Türkiye'ye göçüp yaratıcılıklarını orada devam ettirdiler.” (Kazımoğlu, 1994:66)

Bu dönemde adından söz ettiren bazı şairler şunlardır:

Bu dönemde Arapça-Farsça terkipler ve sözcükler yerine eski Türkçe sözcükleri kullanan Kişverî (? - ?) genellikle aşk üzerine şiirler yazmıştır. Lirik gazeller de yazmış olan şair, kendinden sonra gelen şairleri, özellikle Hataî ve Fuzulî'yi büyük ölçüde etkilemiştir. Şair. (Pirverdioğlu, 2002:255)

Şah İsmail Hataî'nin sarayında “meliküş-şuara”, Sultan Selim'in sarayında “sultanü'ş-şuara” adını alan Hebibî (1470-1520), gerek konu ve şekil gerekse dil açısından divan edebiyatını etkilemiştir. (Pirverdioğlu, 2002:255) Şairin, fikir özgürlüğünü konu alan ‘Harabet’ adlı gazeli meşhurdur.(Kazımoğlu, 1994:71)

Azerbaycan'da ilk milli devlet olarak kabul edilen Safevîler Devleti'ni kuran, Türkçeyi devlet dili ilan eden, Türkçe yazan şairleri himaye eden ve kendisi de bir şair olan Şah İsmail Hataî (1486-1524) bu dönemdeki önemli simalardandır. Hataî'nin bütün eserleri, Divanı, Nasihatname ve Dehname mesnevileri Türkçe'dir. kanıtlayan Klasik divan edebiyat türünde yazdığı şiirlerde kendi dinî ve dünyevî görüşlerini ortaya koyan Hataî, eserlerinin dilinin sade ve anlaşılır olmasına çalışmıştır. Hataî dini içerikli şiirlerinde aruz vezninin yanı sıra, canlı halk dilinde, milli vezin ve şekiller kullanarak, her kesimin ruhunu okşayan eserler yazmıştır. (Pirverdioğlu, 2002:256)

Bu dönemde mükemmel bir eğitim almış, Türkçe ve Arapçayı, matematik, tabiat, mantık, astronomi, felsefe ve ilahîyat gibi ilimleri öğrenmiş olan Muhammed Fuzulî'yi (1494-1556) görüyoruz. Fuzulî üç dilde eserler vermiştir. Türkçe yazdığı eserler içerisinde Divanı, Sohbetü'l-Esmar, Beng-ü Bade Leyla ve Mecnun mesnevileri ve XVI. yy. Türk nesrinin güzel örneği olan “Şikâyetname”, Türkçe Divanına yazdığı ön söz ve diğer

mektupları yer almaktadır. Bir divanı, Hakanî'ye nazireden “Enisü'l-kalb” kasidesi, nesirle yazdığı “Sıhhat ve Merez”, “Heft-Cam”, “Rindü Zahid” adlı eserleri Farsça, yine bir divan ve “Matbü'l-İtikat” adlı felsefî risalesi ise Arapça'dır. Ayrıca “Tercüme-i Hadis-i Erbain” ve “Hadikatü's-Süeda” adlı iki tercümesi vardır. Fuzulî sanatının zirvesini “Leylâ vü Mecnun” mesnevinde yakalamıştır. Fuzulî'nin eserlerinde, aşk, tasavvuf konularının dışında, sosyal eleştiriye de yer verilmiştir. (Pirverdioğlu, 2002:255-258)

XVII. –XVIII. yüzyıllar Azerbaycan'ın gerek tarihi, gerekse kültürel hayatında olayların olduğu bir dönemdir. Şah İsmail'in ardından kendilerini İran geleneklerine kaptıran torunları, devleti hızla Farslaştırmaya başlamış, hatta başkenti Tebriz'den İsfahan'a götürerek Türk zemininden uzaklaşmışlardır. Ayrıca Osmanlı-İran savaşları da bu dönemde ekonomik ve kültürel gelişmeyi etkilemiştir.

Bu dönemde büyük ölçüde Fuzulî etkisinde kalmış olan divan edebiyatının gelişmesini sürdürmesinin yanı sıra halk edebiyatı da hızlı bir yükselişe geçmiştir.

XVII – XVIII. yüzyıllarda Azerbaycan âşık edebiyatının Âşık Garip, Tufarganlı Âşık Abbas, Âşık Abdulla, Kerem Dede, Sarı Âşık, Âşık Alı, Hasta Kasım gibi büyük temsilcileridir. Köroğlu, Âşık Garip, Aslı ve Kerem, Tahir ve Zühre, Abbas ve Gülgez, Âşık ve Yahşi gibi kahramanlık ve aşk destanları ortaya çıkmıştır. (Nağisoğlu-Quliyev, 2002:102)

Saray geleneklerinden uzaklaşmaya başlayan divan edebiyatı halka biraz daha yaklaşarak günlük hayattan alınan konuları ve sosyal-politik olayları mesnevi, tarihi manzume, manzum hikâyelerde ele almıştır. Eserlerin diline canlı halk dilinden sözcük ve deyimler, atasözleri girmiş, kahramanlar halktan seçilmiştir. Ayrıca bu dönemde olan savaşlar yüzünden şairlerin birçoğunun hayatı hakkındaki bilgiler günümüze ulaşmamıştır.

Fedaî adlı şairin “Bahtiyarname” adlı mesnevisi bulunmaktadır. Fedaî geleneksel Nizamî konularından uzaklaşarak “Sindbadname” tipinde macera konusunu işlemiş, edebiyata tüccar, esnaf, denizci gibi sıradan insanları getirmiştir.

Bu dönemde yaşayan şairlerden biri de Muhammed Emanî'dir.(1536-1610) Klasik şiir örnekleri dışında ‘Devesi Ölmüş Karı’, ‘Tiryekçi’, ‘Hatami Tai ve Garip’ gibi manzum hikâyeler kaleme almıştır.

Bu dönemde Manzum hikâye geleneğini sürdüren Mesud Mesihi, “Varka ve Gülşah” eseri, “Dane ve Dam” ve “Zenbur ve Esel” adlı mesnevileri de kaleme almıştır. Fakat bunlar kayıptır.

Melik Bey Avcı'nın ‘Gencine’ adlı el yazması bu dönemde verilen eserlerden biridir. Burada şairin 372 beyitlik şiirleri yer almaktadır. Fuzulî ve Nevaî tesirinin görüldüğü bu felsefî ve âşıkane şiirlerin dili genelde ağır olsa da, şair zaman zaman halk dilinden deyim ve sözcükler kullanmıştır.

Bu dönemde Divanı bulunan Alican Gövsî Tebrizî'nin bir aşk şairi olduğu bilinmektedir. Şiirlerinde sosyal motiflerde kuvvetlidir. Canlı güzel bir Türkçe kullanmış, atasözleri ve deyimleri de şiirlerinde kullanmıştır.

Fuzulî'den sonra sadece Türk edebiyatını değil, Fars edebiyatını da etkileyen Saib Tebrizî (1601-1676) devrinde “Melik-üş Şuara” adını almıştır. Saib Tebrizî'nin Farsça ve Türkçe divanları dışında “Kandaharnâme” adlı mesnevisi ve henüz bulunamayan “Mahmud ve Ayaz” adlı manzum hikâyesi, 25000 beyitlik “Sefine-i Saib (Beyaz)” adlı eserleri vardır. Saib Tebrizi ayrıca şiire “Sebk-i Hindî” (Hint Uslûbu)'yi getirmiş gazellerine öğretici bir yön kazandırmıştır.

18. yüzyılda yaşamış olan Nişat Şirvani cönklerdeki şiirlerine bakılırsa yetenekli bir şairdir. Dönemin zorlukları insanlarda sadakat ve vefanın kalmayışı, ağır hayat şartları şairin eserlerine konu olmuştur.

Döneminde tarihi manzume geleneğini sürdüren Ağa Mesih Şirvani'nin M.F. Ahunzade'nin ve F. Köçerli'nin büyük değer verdiği, gazel, muhammes, müstezad, terci-i bendus yazdığı, Guba hükümdarı Fetali Han için bir “Şahname” düzenlediği bilinmektedir.

Mechur Şirvanî ise ‘Kıssa-i Şirzad’ mesnevisi ile bu dönemin divan edebiyatı şairleridir.

“XVIII. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının yetiştirdiği şairler arasında hiç şüphesiz Molla Veli Vidadi (1707-1808) ve Molla Penah Vagif'in (1717-1797) özel bir yeri vardır. Âşık şiiri ve divan şiirinin yakınlaştığı bu dönemde onlar sadece her iki türden eserler vermemiş, divan edebiyatı geleneklerini halk şiirinde başarıyla uygulayarak güzel bir sentez oluşturmuşlar. Gerek halk şiiri ve hece veznini gerekse Arapçayı, Farsçayı, divan edebiyatını ve aruzu iyi bilen bu şairler halk şiirine yeni hava, yeni şekil, fikir ve felsefî

derinlik kazandırarak Azerbaycan edebiyatının gelişim yönünü belirlemişler. Divan edebiyatının çeşitli türlerinde (gazel, kaside, muhammes, mütezzad vs.) eserler veren Vidadî ve Vagif, âşık edebiyatının da bayatı, geraylı, goşma, özellikle divan şiirinden gelen muhammes, müseddes türlerinde şiirler yazmışlar.” Vidadî ‘Müsibetnâme’ adlı eseriyle meşhur olmuş ve bu eserini Hüseyin Han Müşteki’nin öldürülmesi ile olarak yazmıştır. (Pirverdioğlu, 2002:259)

“Vagif’i meşhur eden birçok eseri vardır. Onların içerisinde ‘Görmedim’ adlı muhammesi, klasik edebiyat numuneleri arasına dâhildir. Molla Penah Vagif, güzellik âşığıdır. Vagif’in “Peri” koşması bu bakımdan önemlidir.” (Kazımoğlu, 1994:75-77)

“XIX. yüzyıl Azerbaycan edebiyat tarihinde köklü değişiklikler dönemi olmuştur. Klâsik divan şiir, varlığını korumaya devam etse de, artık eskisi gibi edebiyatın esas çizgisini oluşturamıyordu. Vagif geleneklerin etkisiyle gelişen milli şiir ve Avrupa edebiyatlarından alınan yeni türlerle (hikâye, tiyatro oyunları vs.) kendine yer açmaya başlamıştı. XIX. yüzyıl edebiyatına damgasını vuran bir diğer husus da maarifçilik hareketi olmuştur. Maarifçiler Azerbaycan Türklerinin ve genellikle tüm Türk dünyasının içinde bulunduğu içler acısı durumu eğitimsizlikle açıklıyor ve çıkış yolunu okullar açmakta, ilim ve edebiyat aracılığıyla halkı aydınlatmakta görüyorlardı. Bu hareketin etkisi ile divan edebiyatına maarifçi fikirler, sosyal eleştiri ve mizahî motifler girmeye başlar.

19. yüzyılda klasik şiir geleneklerinin yok olmasını engelleyen, genç şairlere bu edebiyatın sınırlarını öğretene, çeşitli bölgelerdeki şairler arasındaki irtibatı sağlayan kurum, şiir meclisleri idi. “Encümen-i Şuara” (Ordubat-Nahçıvan), “Fevcü’l-Füseha” (Lenkeran), “Meclis-i Üns” ve “Meclis-i Feramuşan” (Şuşa-Karabağı), “Gülüstan” (Guba), “Divan-i Hikmet” (Tiflis, Gence), “Beytü’s-Sefa” (Şemaba), “Mecmeü’ş-Şüera” (Bakü) vb. şiir meclisleri Seyit Azim Şirvanî, Bahar Şirvanî, Hurşid Banu Natevan, Fatma Hanım Kemine, Mirza İsmail Gasir, Mir Nahsun Nevvab, Haı Ağa Fegir, Abullabey Asî gibi birçok şairin yetişmesinde etkili olmuştur. Ayrıca bu dönemde Kuzey Azerbaycan’da, Mirza Şefi Vazeh, Kasım Bey Zakir, Mirza Bakış Nedim, Baba Bey Şakir, Kazım Aa Salik; Güney Azerbaycan’da Fazılhan Şeyda Endelib Karacadağı, Seyid Ebülkasım Nebatî gibi şairler de klâsik tarzda şiirler yazmaya devam ediyordu.”

Bu dönemde divan şiirinin en büyük temsilcisi hiç şüphesiz Seyid Azim Şirvanî'dir. (1835-1888) Eserlerini Türkçe ve Farsça olmak üzere iki dilde yazmıştır. Şairin kasidelerinin bir kısmı dönemin tanınmış kişilerine yazdığı methiyeler, diğeri ise çeşitli tarihi, sosyal ve politik konular üzerindedir. Gazellerin konusunu ise genelde aşk, dinî ve felsefî motifler oluşturmaktadır. Bu şiirlerinde Fuzuli'nin büyük etkisi görülmektedir. Şair, gazel, kaside, hiciv, özellikle manzum hikâyelerinde yer alan maarifçi fikirlerle de toplum hayatını etkilemiştir.

Divan edebiyatı XIX. yy.da Kuzey Azerbaycan'da ağırlığını giderek kaybetse de Güney'de koruyabilmiştir. Bu dönemin en iyi temsilcileri Endelib Karacadağî ve Nebatî'dir.

Endelib Karacadağî'nin gazel, kaside, muhammes, rubai vs. gibi şiirlerinde oluşan divanı dışında en önemli eseri "Kıssa-yi Leyli ve Mecnun" mesnevisidir. Fuzuli'nin eseri ile aynı vezinde ve onun etkisiyle yazılmış mesnevinin en önemli özelliği şairin kendi âşikane maceralarının da yer almasıdır.

"Hançobanı" mahlası ile de şiirler yazan Seyid Ebül-Kasım Nebatî ise Türkçe ve Farsça şiirlerin yer aldığı yedi bin beş yüz mısralık bir divan bırakmıştır. Aynı zamanda Vagif etkisinde canlı bir dil ile dünyevî ve ilâhî aşkın terennümünü görmek mümkündür.

Divan şiiri gelenekleri Azerbaycan'da hiçbir zaman tümüyle yok olmamış, ayrı ayrı şair ve yazarlar bu geleneği sürdürmüşler. XX. yy. ortalarında Aliğa Vahid gibi bir gazel ustasının ortaya çıkması bu faaliyetlerin sonucudur.

On sekizinci yüzyılda Azerbaycan Edebiyatı Batı tesirinde kalmıştır. XVIII. asırdan itibaren Osmanlı ve İran merkezi idarelerinin Kafkasya ve Azerbaycan'daki etkileri azalmaya başlar. Bölgedeki siyasi boşluk ve karışıklıklar nedeniyle küçük müstakil hanlıklar oluşur. Bu durumdan faydalanan Ruslar, XIX. asrın başlarından itibaren Kafkasya'ya girmeye başlarlar. Ve bu istilalar sonucunda Ruslar, Kafkasya'ya altı eyalete ayırarak merkezi Tiflis olan "Kafkasya Umumi Valiliği"ne bağlar.

"XIX. asrın başlarına kadar edebiyatın merkezi olan Tebriz'in fonksiyonunu artık Tiflis alır. Tiflis'in siyasi, ticari ve kültürel bir merkeze dönüşmesiyle birlikte bu bölge seyyahlar, yazarlar ve devlet adamlarının uğrak yeri haline gelir."

“XIX. asırda Kafkasya’da başlayan Rus istilasının bir sonucu olarak Azeri edebiyatı iki kola ayrılır: Kuzey Azerbaycan’daki edebiyat, Rus tesiri sebebiyle çağdaş hayata göre şekillenmeye başlarken, Güney Azerbaycan’daki edebiyat klasik ananeleri içerisinde gittikçe sönükleşir, bir taklit ve nazire edebiyatı haline alır. Klâsik edebiyat hem Kuzey’de, hem de Güney’de canlılığını sürdürmektedir. Bu daha ziyade Fuzulî gibi güçlü bir şairi taklit ve eski şairlere nazireler yazmaktan ileriye gidememiştir.”

Halk edebiyatı ise bu yüzyılda da en ihtişamlı günlerini yaşamaktadır. Gezgin âşıkların sazla çalıp söylediği yüzlerce halk hikâyesi vardır. Âşık tarzı geleneği devam ederken, halk şairlerinin sayısı da süratle artmıştır. Özellikle âşık şiiri yazılı edebiyatta Vakıf, Kasım Bey Zakirî ve Elesker gibi önemli temsilciler yetiştirir.

Rusların Kafkasya’ya yerleşmesinden sonra açtıkları Rus mekteplerinde mütefekkir ve ilim adamları yetiştirilmeye başlandı. Rusçayı çok iyi öğrenen bu genç nesil, Tiflis’teki edebi çevrenin yardımlarıyla Avrupa medeniyetini de tanımaya ve öğrenmeye başladı. Fransız İhtilali’nden sonra Avrupa’da ortaya çıkan hürriyet, demokrasi ve halkçılık fikirlerinin büyük tesiri vardır. Bazıları Batı tarzı düşünceleri tamamen reddederek kendi içine kapanırken, Bazıları da dinî ve millî kültürü kısmen veya tamamen reddederek “Yenilikçi Batı” düşüncelerini benimserler. Bir kısmı da Türkiye’deki aydınları örnek alarak “sentezci” bir yol tutarlar.

Azerbaycan edebiyatının bu dönemdeki öncüleri Rusların hizmetine girmiş olanlar arasından çıkmışlardır. Petersburg Üniversitesi’nde Mirze Cefer Topçubaşı (1784-1869) bu kuşağın ilk temsilcilerindendir. Bu kuşak içerisinde Mirza Kazım Bey (1802-1870), Abbaskuluağa Bakıhanlı Küdsî (1774-1846), Mirze Şefi Vazeh (1794-1892), Kazım Bey Zakir (1784-1857), İsmayıl Bey Kutkaşanlı (1806-1869) adları önemli yer tutmaktadır.

“Edebiyatın ana karakterini “maarifçilik” ve daha sonra ortaya çıkan “halkçılık” düşünceleri teşkil eder. Azeri edebiyatı bu çağda gazete, roman, hikâye, tiyatro gibi eserlerle geniş ölçüde açılır. Kısa zamanda bu türlerde başarılı eserler yazıldı. Batı Avrupa ve Rus edebiyatından tercümelemler yapılır. İlk ders kitapları hazırlanır. “1850’lere geldiğinde Azerbaycan’da, devlet idaresi, sosyal içtimai ve iktisadî alanlarda yapılan yenilik ve değişiklikler oturmaya başlar. Bakü hızla gelişir, daha sonraki yıllarda Tiflis’in elinden kültür ve medeniyet merkezi olma vasfını alır.”

“1850’lerden sonra modern edebiyata ‘maarifçi demokratik’ düşünceler hakim olmaya başlar. Eserlerde cemiyetteki gerilik, içtimai bozukluklar ve baskı mevzuları işlenirken: vatan ve halk sevgisi, hürriyet arzusu dile getirilir.”

Bu dönemde adından söz ettiren Mirze Fetheli Ahunzade (1812-1878) “Tiyatro yazarı, şair, mütefekkir ve reformisttir. Tiyatroyu, cemiyeti terbiye etmek, kötü alışkanlıklar, içtimai bozuklukları ortadan kaldırmak yolunda bir silah olarak görmüştür. 1857’den itibaren fikri hayatının en büyük hadiselerinden birini teşkil eden ‘alfabe’ meselesiyle uğraşır. 1877’den sonra Arap harflerini tamamen reddederek, yerine Latin harflerine dayanan yeni bir alfabe fikrini kabul eder.” (Pirverdioğlu, 2002:262-265)

Asrın en büyük şairlerinden olan Seyyid Ezim Şirvanî (1839-1888), lirik şiirleri, satirik manzumeleri ile büyük bir şöhret kazanmıştır. Devrinin ilerici, inkılâpçı, maarifçi şahsiyetleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan’da medenî hareketin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

“XX. yüzyılın başları, Azerbaycan’da ve bütün Çarlık Rusya’sında büyük hadiselerin cereyan ettiği bir zamandır. Bakü, petrol sanayi sebebiyle süratli bir gelişme göstermiş ve kısa zamanda bir kültür, medeniyet merkezi haline gelmiştir.” (Okumuş, 2002:262-263)

“1908 Meşrutiyeti’nden sonra Türkiye’de güçlenen Türkçülük akımı Azerbaycan edebiyatçıları üzerinde de etkili olur. Ziya Gökalp’in derin etkisinde kalan Hüseyinzâde Ali Bey, Ahmet Ağaoğlu gibi şahsiyetler çıkarmış oldukları Hayat gazetesi ve Füyûzat dergisiyle Türkçülük akımının önderleri olup Azerbaycan kültür hayatında derin tesirler bırakmışlardır. Aynı dönemde yaşayan ve Mehmet Emin Yurdakul, Tevfik Fikret, Abdulhak Hamid, Rıza Tevfik, Ahmet Hikmet Müftüoğlu gibi Türkçü yazarlarla yakın temasları olan Ahmed Cevad ve Hüseyin Cavid gibi şairler oldukça önemlidir. Ahmed Cevad’ın ‘Koşma’ ve ‘Dalga’ adlı şiir kitapları; Hüseyin Cavid’in de ‘Geçmiş Günler’, ‘Bahar Şebnemleri’ adlı şiir kitapları; ‘Ana’, ‘Maral’, ‘Şeyh Senan’, ‘Şeyda’, ‘Uçurum’, ‘İblis’ adlı tiyatroları ve ‘Peygamber’, ‘Topal Timur’, ‘Kinyaz’, ‘Telli Saz’, ‘Hayyam’ adlı dramları oldukça önemlidir.”

“1920’li yıllardan itibaren sosyalist devir edebiyatı başlamıştır. Bu dönemin şair ve yazarları bir ortak Sovyet ekseninde komünizmi öven eserler vermişlerdir. Hüseyin Cavid, Samed Vurgun, Resul Rıza, Mikail Müşfik, Süleyman Rüstem, Mehmed Rehim, Ehmet

Cemil ve Osman Sarıvelli Azerbaycan Türk şiirinde şiirin geçmişi ile bugünkü arasındaki köprüyü temsil eder.” (Buran-Alkaya, 1999:53)

Bu dönemde bazı sanatçılar da bir kurtuluş yolu olarak tarihi konuları ve uzak ülkelerde cereyan eden hadiseleri ele almışlardır. Y. Vezir Çemenzeminli'nin; “Kızlar Bulağı”, “Kan İçinde”, H. Cavid'in “Siyavuş”, “Azer”, “Topal Teymur”, C. Cabbarli'nin; “Od Gelini”, “Nesreddin Şah”, A. Şaik'in; “Nüşabe”, S. Vurgun'un; “Vakıf”, “Gelin Kayası”, “Aslan Kayası”, “Zencinin Arzuları” gibi eserleri buna örnektir.

Bu dönemde “Almaz”, “1905 İlde”, “Yaşar”, “Heyat”, “Madrid”, “Kacap Nebi”, “Toy”, “Hoştbehler” gibi eserler önemli eserlerdendir.

“II. Dünya Savaşı (1941-1946), bütün Rusya'da faşizme karşı büyük bir mücadelenin başlamasına sebep olurken faşizm bütün halkların düşmanı olarak kabul edilir. Kısa bir süre sonra Azerbaycan'da kendisini bu savaşın içinde bulur.

Muharebe devri Azerbaycan şiirini iki merhaleye ayırmak mümkündür: 1941 ve 1942 yıllarını içine alan savaşa ve seferberliğe çağırış devri ve yılının sonunun itibaren de savaş mevzuunun işlendiği devir.

1950-1960'lı yıllarda savaş hatıralarını, intibalarını yazan veya bunlardan yararlanarak değişik eserler ortaya koyan bir kuşak yetişir.

Savaş yıllarında edebi faaliyete başlayıp daha çok 1946'dan sonraki yıllarda olgunluk çağına ulaşmış yazarlar arasında sayabileceğimiz: Mirze İbrahimov (1910-1993), Sabit Rehman (1910-1970), Enver Mehmedhanı (1913-1990), İlyas Efendiyev (1914-1996), Süleyman Veliyev (1916-), İmran Kasımov (1918-1981) gibi şahsiyetler Sovyet devri Azerî nesrinin olgun örneklerini vermişlerdir. Bunlara ilave olarak: B. Bayramov, İ. Şıhlı, İ. Hüseyinov, H. Seyyiddeyli, S. Kedirzade, H. Abbaszade gibi şahsiyetlerin isimleri de de bahsedilebilir.

Şiirde de Zeynal Cababzade (1920-1977), İslam Seferli (1923-1974), Kasım Kasımzade (1923), Hüseyin Hüseyinzade (Arif) (1924-), Nebi Hezri (1924-), Behtiyar Vahapzade (1925-), Kabil (1926), Medine Gülgün (1926-), Adil Babayev (1925-1977), Eliğa Kürçaylı (1928-1980) gibi şahsiyetler faaliyet göstermeye başlamıştır. (Pirverdioğlu, 2002:263-262-268)

Lirik-romantik şiiirleriyle dikkat çeken Nebi Hezri şiiirlerinde değişik ve çok çeşitli konuları işlese de, epik ve dramatik eserler yazsa da lirizm hep kendini gösterir. Dili çok güzel kullanan Hezri'nin şiiirleri hece veznine bağlıdır. (Okumuş, 2002:262-267)

“İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk on yıl ve onu takip eden yıllarda Bahtiyar Vahabzâde'nin Azerbaycan Türk toplumunun bir tercümanı hâline geldiği görülmektedir. Vahapzâde, sadece idari sistemdeki çarpıklıkları, tarım ve sanayide görülen aksaklıkları değil, milli, manevi konuları, insanî meseleleri ele alma konusunda da oldukça başarılı eserler vermiştir. Vahapzâde yetmişli yılların sonlarından itibaren felsefi konulara da yönelmiştir.” (Özkan, 1997:221)

Vahapzâde, Nebi Hezri gibi şiiirin yanında dram eserleri de yazmaktadır. Şiiirin muhtevası kadar vezne ve kafiyeye de önem verir. Klâsik şiiir geleneklerinin geliştirilerek devam ettirilmesine gayret eder.

S. Vurgun'un 'Anamın Öyüdü', S. Rüstem'in 'Gün O Gün Olsun Ki', 'Ana ve Poçtalyon', Resul Rıza'nın 'İntikam', M. Rahim'in 'İki Kat Cinayet', O. Sarıvelli'nin 'Bu Yer Onun Yeridir', A. Cemil'in 'Meni Ya da Salırmı' bu yılların şiiir örnekleridir.

Bu dönemde savaşı tasvir eden eserleriyle; Zeynal Helil'in 'Tatyana', S. Rüstem'in 'İldırım', R. Rıza'nın 'Hilal', M. Rızakuluzade'nin 'Leyla', C. Hendan'ın 'İlk Ayrılık', M. Dilbazi'nin 'Mehşeti', S. Vurgun'un 'Bakının Destanı' yazarların iç dünyasını görmek mümkündür.

“Savaştan sonra siyasi ve ideolojik çalkanışları yine bazı eserlerde görürüz: S. Vurgun'un 'Lenin'in Kitabı', 'Köhne Dostlar', 'Zamanı Bayraktarı', R. Rıza'nın 'Lenin', S. Rüstem'in 'Biz Komünistlerik' poemleri¹; M. Rahim, O. Sarıvelli, E. Cemil, Z. Helil gibi şairlerin bu manadaki şiiirleri, merkezi idarenin siyasi, ideolojik kararlarının edebiyattaki tezahürleri şeklindedir.” (Pirverdioğlu, 2002:268)

Bu dönemde roman tarzında da gelişme görülür. S. Rehimov'un 'Şamo', M. İbrahimov'un 'Gelecek Gün', M. Hüseyin'in 'Abşeron', E. Ebulhesen'in "Dostluk Kalası", M. Süleymanov'un "Yerin Sirri" eserlerini Azerbaycan edebiyatının yeni estetik başarısı olarak değerlendirilir.

¹ Poem: Manzum hikâye tarzı.

Tiyatro ise savaş yıllarında halka moral sağlayan bir unsur olmuştur. M. İbrahimov'un 'Mehebbet', R. Rıza'nın 'Vefa', Mehdi Hüseyin ve İ. Efendiyev'in 'İntizar', Z. Helil'in 'İntikem', M. Tehmasib'in 'Aslan Yatağı' dramları buna örnektir.

“Azerbaycan emekçilerinin durumu, sosyal ve ailevi meseleler, tarihi konular, yeni insan, müspet kahraman problemi, lirik-psikolojik yanlar ve mizah konuları ön plana çıkar. İ. Efendiyev'in 'İşiklı Yollar', İ. Kasimov'un 'Hezer Üzerinde Şefek', M. İbrahimov'un 'Kendçi Kızı', S. Kehman'ın 'Eligulu Evlenir', 'Yalan', B. Vahabzade'nin 'Vicdan', Ş. Kurbanov'un 'Sensiz', M. Şamhalov'un 'Kaynana', İ. Efendiyev'in 'Bahar Suları', E. Mehmed Hanlı'nın 'Şirvan Gözeli', 'Od İçinde', İ. Kasimov – H. Seyidbeyli'nin 'Sen Ne Üçün Yaşayırsan', A. Şaik'in 'Bir Saat Helifelik', E. Abbasov'un 'Akıl ve Servinaz', Z. Helil'in 'Genç Ustalar', H. Seyid Beyli'nin 'İmtahan', N. Genceli'nin 'Şelale', Y. Ezimzade'nin 'Anacan', 'Aprel Seheri', 'Nesreddin', 'Komşular', S. Dağlı'nın 'Menziliniz Mübarek', 'Oyun Bitdi', 'Kölgeler Pıçıl다şır', Anar'ın 'Karavelli', 'Adamın Adamı', S. Kedirzade'nin 'Gurultulu Mehebbet', C. Memmedov'un 'Kaçırılmış Kız', A. Memmedov'un 'Ulduzlar Görüşende' ve Dede Korkut destanından esinlenerek yeniden yazılan 'Deli Dumrul' komedisi sayılabilir.” (Pirverdioğlu, 2002:268)

“Stalin'in ölmesiyle başa geçen Kruşçev döneminde belirgin bir yumuşama yaşanır. Savaş suçluları affedilir, yasaklanan eski şair, yazar ve fikir adamlarına 'berat'lar verilir. 1957 yılında başlayan bir yumuşama süreci, 1960 yılından sonra edebi alana da yansır ve millî uyanışın ilk tohumları bu şekilde atılmış olur. 'Kara Daşlar' (M. Hüseyin), 'Yapraklar' (B. Bayramov), 'Böyük Dayak' (M. İbrahimov), 'Yanar Ürek' (İ. Hüseyinov) gibi eserlerde cemiyetteki sosyal problemleri ortaya çıkarmak eğilimleri çok güçlüdür. R. Rıza 'Kızıl Gül Olmayaydı' da 1937 yılındaki 'kırgın' mevzuuna cesaretle dokunur.” (Pirverdioğlu, 2002:268)

Edebiyatın ana konusu olarak, insan, onun manevi güzelliği ve samimiliği ağırlık kazanmaya başlar.

1960 ve 1970 yıllarında edebi nesir sahasında İ. Efendiyev, İ. Kasimov, B. Bayramov, H. Seyidbeyli'yi görürüz. 1970'li yıllarda 'tercümeçilik' faaliyetinde de hızlı bir artış gözlenir. Doğu ve Batı klâsiklerinde değerli eserler çevrilir.

“Serbest şiir 1920'lerin başında bir deneme mahiyetinde kullanılır. Bu tarz, Vitmen, Mayakovski, N. Hikmet'in şiirlerinde asıl kimliğine ulaşır. Azerbaycan'da bu tarzın gelişmesinde N. Hikmet'in büyük tesiri olmuştur. Klâsik formlar kullananlara

‘eneneçiler’, serbest formları kullananlara da ‘yeniçiler’ denilmiştir. Her iki grup arasında zaman zaman ateşli tartışmalar yaşanmıştır.”

“Bu yıllarda edebiyatın en canlı sahası tiyatrodur. İ. Efendiyev’in bir seri halinde yayınlanan ‘Sen Hemişe Menimlesen’ (1964), ‘Unudabilmirem’ (1966), ‘Mehv Olmuş Gündelikler’ (1968), ‘Menim Günahım’ (1967) adlı çağdaş konulu piyesleri ile ‘Mahnu Dağlarda Kaldı’ (1971), ‘Natevan’ (1978) gibi romantik tarihi dramları öne çıkar. Ş. Kurbanov’un ‘Sensiz’, İ. Kasımov’un ‘İnsan mesken Sakır’, M. Hüseyin’in ‘Alov’ ve bu yıllarda bu türü yeni yeni denemeye başlayan B. Vahabzade ile N. Hezri’nin piyesleri de bu alanda başarılı örneklerdendir. Şiheli Kurbanov’un ‘Eceb İşe Düşdük’ (1961), ‘Özümüz Bilerik’ (1962) gibi komedi tarzındaki eserleri de dikkat çekmektedir.”

Bu dönemdeki şair ve yazarlardan şöyle bahsedebiliriz: İsi Melikzade (1934-1996), Yusif Semedoğlu (1935-1997), Ferman Kerimzade (1937-1992), Ekrem Eyllisli (1937-), Sabir Azerî (1938-), Elçin (1940-), Anar (1938-), Mövlüd Süleymanlı (1943-), Eli Kerim, Fikret Koca, Fikret Sadık, Elekber Salahzade, İsa İsmayılzade, Tefik Bayram, Helil Rıza, Memmed Araz, İsmayıl Şihli (1919-1995), Hesen Seyidbeyli (1920-1980), Ezize Ceferzade (1921-), Hüseyin Abbaszade (1922-), Salam Kadirzade (1923-1987), Gülhüseyin Huseynoğlu (1923-), Bayram Bayromov (1924-), Şiheli Kurbanov (1925-1967), İsa Huseynov (1928-), Çingiz Hüseyinov (1929-), Sabir Ehmedov (1963)

“1980’lerin başında edebiyatın bütün sahalarındaki ahlâkî ve manevi mevzulara karşı olan yazıcı merakı, henüz hızını devam ettirmektedir. 70’lerin sonunda Sovyet coğrafyasında hiss olunmaya başlayan ‘bedîî fikirdeki’ üslûp arayışları 80’lerin başında hızlanır. Özellikle C. Aytmatov ‘Gün Uzar Yüzyıl Olur’ romanı bu arayışın ilk örneği olur. Bundan evvelki ‘Beyaz Gemi’ romanında olduğu gibi C. Aytmatov, ‘muasır gerçekliği’ insan hayatının en köklü problemi gibi ortaya koyar ve onu halletmeye çalışır. Aytmatov romanında tarihin insan hayatındaki önemi ve rolüne dokunarak, meşhur ‘mankurt’ konusunu işler. Bu durum, çok milletli SSCB’de aksini erken bulmuş ve nihayet Azerbaycan’da da ‘Hudaferin Köprüsü’ (F. Kerimzade), ‘Sıyrılmış Kılınc’ (C. Bergüşad), ‘Mahmud ve Meryem’ (Elain), ‘Hakani’ (M. İsmayılov), ‘Bakı 1501’ (E. Ceferzade) gibi eserler yayınlanmaya başlar. Bu romanda tarihî hadiseler ve şahsiyetler tarih adına değil, muasırlığı kavramak amacıyla tasvir olunurlar.

Nesirde muasır insanın hayatı, manevî değerler ışığında tasvir edilmeye başlamış ve bu hareket gittikçe güç kazanmıştı. İ. Hüseyinov'un "Eş Delisi" (1894) romanı bu açıdan son derece önemlidir.

İnsanın manevi hayatına eğilim şiirde de çok açık bir şekilde görülmektedir. B. Vahabzade'nin 'Bir Geminin Sernişinleriyik', N. Hezri'nin 'Esre E'tiraf' kitapları felsefi şiir sahasındaki arayışları başarıyla devam ettirirken, asrın ve hayatın köklü problemlerini duyan bir şair şahsiyeti yaratılır. N. Hasanzade 'Kimin Sualı Var?' poeminden insanın manevi mevkiini epik plânda işler. V. İbrahim 'Yer Mehebbeti', İ. İsmayılzade 'Bir Ses Gelir Üstümüze' poemlerinde insanlığın talihini ele alırlar. M. Süleymanlı'nın 'Deyirman', İ. Melikzade'nin 'Kuyu' povestlerinden insanın ve cemiyetin manevî hayatında, hislerinde ve dünya görüşlerinde ortaya çıkan durgunluk, yeni ve edebi bir uslûpla ortaya konur.

Edebiyatın bu yeni eğilimleri bakımından 'Ağ Deve', 'Ölüm Hökmü' (Elçin), 'Sonsuzluk' (S. Azeri), 'O Uzak Gece' (N. Hezri), 'Günah Duası' (N. Süleymanlı), 'Dünyanın Kopduğu Yer' (Ç. Elekberzade), gibi roman ve povestler ile; 'Kervan' (B. Bayramov), Şeyh Hiyabani (İ. Efendiyev), 'Toprağa Sancılar Kılıncı' (N. Hezri), 'Çaldıran Döyüşü' (F. Kerimzade) gibi tarihi mevzularda yazılmış eserlerde halkın talihi, muasırılık problemi ışığında yeni bir anlayış ve tefekkürle değerlendirilmektedir.

1980'den sonra tiyatrodaki imaj ve tiplerin manevi ve psikolojik yönleri ön plana çıkarılır. İ. Efendiyev'in 'Bağlardan Gelen Ses', İ. Kasimov'un 'Ömür Kısadır', N. Hezri'nin 'Eks-seda', R. İbrahim Beyov'un 'Öz Yoluna Get' gibi piyesleri, yeni mevzu ve karakterler açısından son derece önemlidir. Bunların yanında yurt dışında ortaya çıkan çeşitli hadisleri konu olan İ. Kasimov'un 'Dinsizin Tövbesi' ve Anar'ın 'Sehra Yuhuları' adlı eserleri dikkat çekicidir. B. Vahabzade'nin 'Feryad' piyesinde ile de tarihe sosyal ve felsefi bir yaklaşım denir.

"80'li yılların ikinci yarısından itibaren başlayan 'demokratikleşme süreci' Azerbaycan'da milli şuurun uyanmasına vesile olur. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ meselesini sürekli gündemde tutulması, daha da ileri giderek toprak talebinde bulunması bu harekete hız kazandırılır. Bu hareket çok geçmeden edebiyata yansır. İ. Efendiyev, B. Bayramov, İ. Şihli, Anar, B. Vahabzade, S. Rüstemhanlı, N. Hezri gibi edebiyatçılar hareketli yazılar yazarlar."

1990'da Bakü'nün Sovyet ordusunun istilasına uğraması, ardından Karabağ Muharebesinin başlaması ile birçok insan ölmüştür. Tüm bu olaylar sonucunda milli şuur daha da güçlenmiş ve sanatçıların sosyal gerçekleri ortaya koyduğu eserler yazmasına neden olmuştur. "B. Vahabzade'nin 'Şehidler', N. Hezri'nin 'Salatın' poemleri, E. Eyisli'nin 'Yemen' povesti ve birçok şairin Kanlı Yanvar ve Karabağ hadiseleri mevzuunda yazdıkları şiirler son derece önemlidir. H. Rıza'nın 'Devam Edir 37' (1992) kitabı kükreyen halk hareketinin sesini, Ermenistan ve Karabağ'dan kovulan yüz binlerce Azerbaycanlının ıstırabını ve Yanvar şehitlerinin ruhunu aksettir."

Günümüz Azeri şiirinin yükünü büyük ölçüde paylaşmakta olan ve olgunluk devri eserlerini artık vermiş bulunan çağdaş şairler arasında; Fikret Sadık, Eli Kerem, Neriman Hesenzade, Helil Rıza, Rûf'et Zebioğlu, Memmed Araz, Tofik Bayram, İlyas Tabdik, Mestan Eliyev, Kemale Ağeyeva, Musa Yakub, Memmed İsmayıl, Memmed Aslan, Vakif Samedoğlu, Refik Zekâ Hendan, Vakif Nesib, Abbas Abdulla, İsa İsmayılzade, Elekber Salahzade, Vakif İbrahim, Nüsret Kesemenli, Ramiz Rovşen, Sabir Rustemhanlı, Eldar Bahış, Vakif Cebrayılzade, Zelimhan Yakub, Adil Cemil, Vakif Behremenli, Rüstem Behrudi sayılabilir. (Pirverdioğlu, 2002:264-274)

"Azeri Türkleri Türkiye'deki basın ve yayın organlarını XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar takip etmişlerdir. Böylece her iki bölgenin şair ve yazarları birbirlerini tanımak ve edebi hareketlerini birbirlerine aktarmakla bir kültür köprüsü oluşturmuşlardır. Ancak 1930'lu yıllardan itibaren komünist rejim, katı tavrı ile Azerbaycan'ın dünya Türklüğü ile ilgisini kesmeye çalışmışsa da bu durum, 1990 yılına kadar devam etmiştir."(Yavuz-Ülgen, 2000:XLV)

Azerbaycan edebiyatı tarihi gelişim içerisinde birçok olaya, haksızlıklara ve engellemelere rağmen büyük bir ilerleme kaydetmiştir.

Bilindiği üzere Azerbaycan Edebiyatında başta Farsça, eserlerin dilinde etkili olmuştur. Bu etki 14. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ve nihayet Azerî Türkçesi, eserlerin diline hakim olabilmıştır. Bunda Fuzuli'nin büyük etkisi olmuştur. "Fuzuli Irak bölgesinde kullanılan ve Oğuzcanın Anadolu şivesinden biraz değişik olan Azeri lehçesiyle yazmıştır." (Kabaklı, 1997:577) Azeriler Fuzuli'yi benimseyerek, kendi şairleri saymışlardır. Fuzuli'nin dilinin halk diline yakın olduğu ve birçok Azeri sözcüğünü eserlerinde kullandığını biliyoruz:

“İşte peykânın gönül hecrinde şevkum sâkin it

Susuzam bir kez bu sahrâda menümçün ara su”

Şu da bir gerçektir ki Türkiye Türkçesi ile Azerî Türkçesi arasındaki farklılıklar iki ayrı bölgenin ağızları arasında bulunan, uçurum olmayan farklılıklardır. Bu nedenle Fuzuli’yi tam bir Azeri şairi sayamayız.

Farsçanın etkisinden kurtulan Azerbaycan Edebiyatı 18. yüzyılda Batı tesirinde kalmıştır. Bu dönemde yaşanan bazı siyasi olaylar ve Rusların etkisinde kalan Kuzey Azerbaycan Edebiyatı ve divan edebiyatının iyi bir taklitçisi olan Güney Azerbaycan Edebiyatı ile edebiyat iki farklı kola ayrılmıştır.

Yaşanılan olumsuzluklar şair ve yazarların önünü kesmemiş, her alanda birçok eser verilmiştir, hatta zaman zaman siyasi olayları eleştiren eserler ortaya konulmuştur. Milli duygular ve halkı bilinçlendirme konusunda Azerbaycan Edebiyatı her zaman halkına öncü olmuştur. Petrol sanayisinin getirdiği ekonomik ayrıcalık da Bakü’nün bir kültür merkezi olmasını sağlamıştır. Azerbaycan Edebiyatı halktan kopmayan, halkı eğiten ve sürekli gelişen bir çizgidedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK

A

acıkmak (TS) (*nsz*) Yemek yeme gereksinimi duymak.

acığmağ (ATS) *f.* Açmak. 2. *mec.* Yoksullaşmak.

acıkmak ET *āçıkmaq* Acıkmak, aç.

adeta (ATS) *z.* Her zaman olduğu gibi, genellikle.

adeta (TS) *z.* Hemen hemen, sanki.

adeta Ar. *‘ādetā z. ‘ādeten* alışıldığı üzere.

adi (TS) *s.* 1. Değersiz, kötü, sıradan, hiçbir özelliği olmayan 2. *mec.* Aşağılık, bayağı, alçak.

adi (ATS) *s.* 1. Her zamanki, adet haline gelmiş, günlük. 2. Sade, normal.

adi Ar. *‘ādī* adet olan, alışılmış, sıradan, geri gelme, ait olma → avdet

ağır (TS) *s.* 1. Tartıda çok çeken, hafif karşıtı. 2. Değeri çok olan, gösterişli. 3. Çapı, boyutları büyük. 4. Çetin, güç. 5. Tehlikeli, korkulu, vahim. 6. Sıkıntı veren, bunaltıcı. 7. Dokunaklı, insanın gücüne giden, kırıcı. 8. Ağırbaşlı, ciddi. 10.

Sindirimi güç (yiyecek). 11. Yoğun. 12. Uyanılması güç, derin (uyku). 13. Kısık, alçak. 14. Güç işiten, sağır. 15 *zf.* Yavaş. 16. *is. spor* Ağır sıklet. 17.

mec. Davranışları yavaş olan.

ağır (ATS) *s.* 1. Tartıda çok gelen, kilosu fazla. 2. Güçlü, şiddetli, tesirli. 3. Çok çetin, çok zor, çok zahmetli, güç. 4. *mec.* Eziyetli, meşakkatli, mahrumiyetle dolu, kederle dolu. 5. *mec.* Muhkem, sert, derin. 6. *mec.* Sert, çok ciddi, şiddetli, amansız. 7. Gergin, çetin, rahatsız edici, sıkıntı verici, serbest olmayan. 8. Yavaş, hızlı olmayan, yavaş yavaş hareket eden, ağır davranan, ağır ağır çalınan. 9. *mec.* Ağır hava oluşturan, kasvet yaratan, büyüklüğü, çokluğu, sıklığı, koyuluğu, alçaklığı, rengini kötülüğü ile rahatsızlık veren. 10. *mec.* Anlaşılması zor olan. 11. Çok kötü kokan. 12. Zor hazmedilen. 13. Kötü, hoşlanılmayan, kılıksız, huyu kötü. 14. *mec.* Tedbirli, haysiyetli. 15. Kalbi kıran, sıkıntı veren. 16. *mec. hlk.* Hamile, gebe. 17. Şişman, etli. 18. *mec.* Çok pahalı. 19. *mec.* Can sıkıcı. 20. Güçlü harp vasıtaları

olan. 21. Bazı kimyevi, mineraloji terimlerini ifade eder.

ağırlık (TS) *is.* 1. Ağır olma durumu. 2. Değerli olma durumu. 3. Ağırbaşlılık. 4. Tehlikeli olma durumu. 5. Sıkıcı, bunaltıcı, iç karartıcı durum. 6. Çeyizini düzmek için güveyinin geline verdiği para, kalın. 7. Çeyizini düzmek için güveyinin geline verdiği para, kalın. 8. Yük, külfet. 9. Takı. 10. Sorumluluk. 11. Etki, yetki, baskı, güçlük. 12. Dikkati ve önemi bir şey üzerinde yoğunlaştırmak. 13. Terazilerde tartma işi yapılırken bir kefeye konulan nesne. 14. Değerlendirmelerde herhangi bir konu veya evreye, olağanın üzerinde ve belli oranda tanınan değer. 15. *mec.* Uyuşukluk ve gevşeklik durumu. 16. *As.* Orduda bir birliğin cephanesi, yiyecek ve eşya yükleri. 17. *fizik* Yer çekiminin, bir cismin molekülleri üzerindeki etkisinin oluşturduğu bileşke. 18. *spor* Güreş, boks, halter, judo vb. spor dallarında, sporcuların kilolarına göre girdikleri kategori.

ağırlık¹ (ATS) *is.* 1. Tartıda ağır olan şeyin hali. 2. Ağır şeyler, yük. 3. Hayatın, darbenin ağırlığı. 4. *mec.* Dert, gam, ıstırap, elem. 5. Vakar, temkin ciddilik. 6. Ağırlık duygusu, baskı hissi. 7. *mec.* Kaygı, eziyet, zahmet.

ağırlık² (ATS) *is.* Yaylaya gidince kışlık evde bırakılan ağır eşyalar.

ağır (ET) *ağır* Pahalı, değerli, hafif olmayan.

aktarmak (TS) (*-i, -den, -e*) 1. Bir şeyi bir yerden, bir kaptan başka bir yere veya kaba geçirmek. 2. Bir şeyin yolunu, yönünü değiştirmek. 3. Bir dilden başka bir dile çevirmek, tercüme etmek. 4. Bir lehçeyi başka bir lehçeye uyarlamak. 5. Toprağı altı üstüne gelecek biçimde iyice bellemek. 6. İletmek, bildirmek. 7. Bir tekniğe göre biçimlendirmek, uyarlamak. 8. Bir kitabı, genellikle Kur'an'ı başından sonuna kadar okumak. 9. (*-i*) Çatı kiremitlerinin kırık ve bozuk olanlarının yerlerine sağlamlarını koymak. 10. *edebiyat* Alıntılanmak.

a f tarmağ (ATS) *f.* 1. Gizli veya saklanmış, yahut kaybolmuş bir şeyi bulmaya, ortaya çıkarmaya çalışmak, aramak, bulmaya çalışmak. 2. Elde etmeye çalışmak. Arzu etmek, bir şeyin olmasına, meydana çıkmasına çalışmak. 3. Yoklamak, araştırmak, teftiş etmek, muayene etmek. 4. Ummak, beklemek. 5. *mec.* Oldukça fazla düşünmek, kendini kaptırmak.

a f tarmağ² (ATS) *f.* Başkasının aracılığı ile aratmak, buldurmaya çalışmak. **aktarmak** ET *ağtarmak / axtarmak* Çevirmek, devirmek, altüst etmek. / *ağmak* Değişmek, başkalaşmak, bozulmak → ağ-

ala (TS) *s.* 1. Karışık renkli, çok renkli, alaca. 2. *is.* Alabalık. 3. *hlk.* Açık kestane renginde olan, ela (göz). 4. *is.*

hlk. Kekliğin boynundaki siyah halka.

alâ (TS) *s.* İyi, pekiyi.

ala¹ (ATS) 1. *s.* Karışık renkli, benekli, alaca.

ala² (ATS) *is. hlk.* Kanın bozulması neticesinde deride meydana gelen beyaz benekler.

ala³ (ATS) *is. hlk.* 1. Ekinlerin içinde çıkan kaba ot. 2. Yenilen yeşillik.

ala ET *āla* çok renkli, alacalı < *āl¹* kırmızı → al

amil (TS) *is.* Etken, etmen, sebep, faktör.

amil¹ (ATS) *is.* Bir olgunun, olayın sebebi. Sebep, vasıta.

amil² (ATS) *is. esk.* Tüccar müvekkili, ticaret elemanı.

amil Ar. *āmil* İşçi, etken, faktör, iş yapma → amel

andırmak (TS) (-i) Benzer yanları bulunmak, çağrıştırmak.

andıрмаğ (ATS) *f.* 1. Anlatmak, anlamasını sağlamak. 2. Hatırlatmak, aklına getirmek, benzer gibi görünmek.

anmak ET 1. Anlamak. 2. Hatırlamak. 3. Söz açmak, bahsetmek.

argo (TS) *is.* 1. Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı meslek veya topluluktaki insanların kullandığı özel dil veya söz

dağarcığı. 2. Her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken çoklukla eğitimsiz kişilerin kullandığı söz veya deyim. 3.

mec. Serserilerin, külhanbeylerinin kullandığı söz veya deyim.

argo (ATS) *is.* Aynı topluluktan veya meslek grubundan olan insanların kullanılan ortak dilden farklı olarak kullandıkları özel dil, ifade ve sözler.

argo Fr. *argot* Bir meslek veya zümreye ait özel dil.

asılı (TS) *s.* Asılmış olan.

asılı (ATS) *s.* 1. Asılmış halde olan, bir şeye veya yere asılmış olan şeyin hali. 2. *mec.* Bir başkasının iradesine, kararına, davranışına bağlı olan, başkasının yardımına ihtiyacı olan.

asılmak (TS) (-e, *nsz*) 1. Asma işi yapılmak veya asma işine konu olmak. 2. Bir yere tutunup sarkmak. 3. Tutup çekmek. 4. Hızla eline almak. 5. Boynuna ip geçirip sallandırılarak öldürülmek, idam edilmek. 6. *mec.* Bir şey isterken karşısındakini tedirgin edecek derecede üstelemek, ısrar etmek, ileri gitmek.

7. *mec.* Sonuna kadar mücadele etmek. 8. *argo* Karşı cinsin ilgisini çekmek için rahatsız edici davranışlarda bulunmak.

asılmağ¹ (ATS) *f.* 1. Bir yere takılıp veya tutunup sarkmak. 2. Bir yere takılarak, iliştirilerek, bağlanarak asılı durumda

kalmak. 3. Dar ağacına çekilerek idam edilmek.

asılmağ² (ATS) *f.* Pişirilmek için ateşin üzerine konmak (yemek vs.).

asılmak ET *aşılmak* Artmak, çoğalmak, sınırı aşmak.

asma¹ (TS) *is.* 1. Asmak işi. 2. Asılmış,

asma² (TS) *is. botanik* 1. Asmagillerden, dalları çardak üzerine yayılan üzüm vb.

bitkiler. 2. Belirli bir tür üzüm veren bitki.

asma (ATS) *is.* 1. Asmak fiili. 2. *s.* Bir yerden asılan, sarkan. 3. *s.* Saklamak. maksadıyla koparılıp bir tarafa asılan (meyve). 4. *is.* Elbise vs. asmak için yapılan kanca vs.

asmak (TS) (-i, -e) 1. Bir şeyi aşağıya sarkacak biçimde bir yere iliştip sarkıtmak. 2. Üzerine takınmak, kuşanmak. 3. (-i) Bir kimseyi boğazından ip vb. geçirip sallandırarak öldürmek, idam etmek. 4. Gitmek zorunda olunan bir yere özürsüz gitmemek. 5. Görevi olan bir işi özürsüz yapmamak.

asmağ¹ (ATS) *f.* 1. Bir şeyi yüksek bir yere iliştip sarkıtmak. 2. Dar ağacından asarak idam ederek.

asmağ² (ATS) *f.* Yemek vs. pişirmek için kazan vs. yi ocak veya yakılan ateşin üzerine koymak.

asmak ET Asmak, çoğaltmak, artırmak.

aşirmek (TS) (-i, -den) 1. Yüksek veya geçilmesi güç bir yerin üstünden diğer yanına geçirmek. 2. (-i), *argo* Çalmak, çalıp götürmek, araklamak. 3. (-i, -e)

Tehlike içinde bulunan bir şeyi acele kaçırmak. 4. *edebiyat* Başkasının eserinden parçalar alıp kendisininmiş gibi göstermek.

aşirmağ (ATS) *f.* 1. Yükleme, bir şeyi kaldırıp hayvanın sırtına koymak. 2.

omzuna atmak, omzundan, boynundan sarkıtmak. 3. Üzerindeki bir şeyi kaldırıp atmak (yorgan, battaniye vs.). 4.

Devirmek, düşürmek, yıkmak, yuvarlatmak. 5. Yüksek bir yerin üzerinden geçirmek. 6. Atlatmak, yakasını kurtarmak, defetmek. 7. *mec. kon.* Öldürmek, vurup öldürmek, vurup devirmek. 8. *mec.* Bir şeyi aç gözlülükle çarçabuk yiyip bitirmek. 9. *mec. kon.* Birisinin servetini yemek, dağıtmak, harcamak. 10. *mec. kon.* Üstesinden gelmek, halletmek, icabına bakmak.

aşmak (TS) (-i) 1. Yüksek, uzak veya geçilmesi güç bir yerin öte yanına geçmek. 2. Süre geçmek, bitmek, sona ermek. 3. (-e) Erkek hayvan dişisiyle çiftleşmek. 4. (*nsz*), *argo* Görünmeden kaçmak.

aşmağ (ATS) *f.* 1. Bir şeyin üzerinden atlayıp geçmek, yüksek bir şeyin üzerine çıkıp öbür tarafa inmek, atlamak (duvar, çit vs.) 2. Geçmek, inmek. 3. Devrilmek, düşmek, yuvarlanmak, o tarafa bu tarafa

dönmek. 4. *mec.* İstenenden, umulandan çok olmak, yapılmak, oluşmak.

aşınmak (TS) (*nsz*) 1. Birbirine sürtünerek incelmek. 2. Eskimek, yıpranmak. 3.

Çıkıntıları silinmek, düzleşmek.

aşunmağ (ATS) *f.* Başkalarını itip kakarak öne geçmek.

aşmak ET *āşmak* Dağ aşmak, sınır aşmak, öteye geçmek.

aşüfte (TS) *is.* Oynak, açık saçık kadın, kokot.

aşüfte (ATS) *s. klâs.* 1. Morali bozuk, perişan. 2. Çıldırircasına, delicesine vurulmuş, seven, âşık, meftun, şeyda.

aşifte Far. *āşifte* oynak < *āşüften*, *aşüb-* oynamak, kıpırdamak.

atmaca (TS) *is. zool.* 1. Kartalgillerden, ava alıştırılabilen küçük bir yırtıcı kuş (*Accipiter nisus*). 2. Sapan.

atmaca (ATS) *is.* Birisiyle kavga çıkarmak için veya şakayla söylenen kinayeli, alaylı söz. Sıfat manasında da kullanılır. “alaycı karşılığında”

atmaca at- ?

ayırım (TS) *is.* 1. Ayırma işi, tefrik. 2. Bir kimse veya nesnenin bir başkasıyla karıştırılmamasını sağlayan ayrılık, benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik, başkalık, fark. 3. Alt bölüm. 4. *mantık* Cinsleri ve türleri birbirinden ayıran ana karakter, fark. 5. Ayrılma noktası. 6. *sinema, tv.* Bir veya

daha çok sahne içinde geliştirilip olayın tamamlanmış bir parçasını veren film bölümü.

ayırım¹ (ATS) *is.* Yol ayrımı.

ayırım² (ATS) *is.* Azerbaycan’ın Gence, Gedebe taraflarında dağlık yerlerde yaşayan Azerbaycan Türkleri ve onlara mensup adam.

ayırım (YT) (1935) fark, ayrılma, (1942) fasıl. < ayır-

ayırmak ET *adhırmak* Ayırmak, tefrik etmek. < *adhımak* Ayırışmak, ayrı olmak.

azar (TS) *is.* Paylama.

azar (ATS) *is.* 1. Hastalık. 2. Eziyet, azap, cefa. 3. *mec. hlk.* Bahane, maksat, kalbindeki arzu, istek. Huy, tabiat, adet, temayül.

azarlamak (TS) (*-i*) Kırıcı ve sert söz söylemek, paylamak, tekdir etmek.

azarlamağ (ATS) *f.* Hastalanmak.

azarlatmak (TS) (*-i, -e*) Azarlama işini yaptırmak veya azarlanmasına yol açmak.

azarlatmağ (ATS) *f.* Hastalatmak, hastalanmasına sebep olmak.

azar Far. *āzār* İncitme, kırma, acıtma < *āzerden / āzürden* incitmek, kırmak.

azıtmak (TS) (*-i*) 1. Azgın duruma getirmek. 2. Bitki çok uzamak. 3. *mec.*

Çığırından çıkmak veya çıkarmak, ölçüyü kaçırmak.

azıtmağ (ATS) *f.* Evden uzaklaştırmak, kaybolmasını sağlamak, kaybolmasına sebep olmak.

azmak ET *āzmak* Yoldan çıkmak, sapmak, taşmak.

azim (TS) *is.* Bir işteki engelleri yenme kararlılığı.

azim (ATS) *s.* Yola çıkan, bir yere hareket eden.

azim¹/azm- Ar. *‘azm* [msd.] < Kararlı olmak.

azim²/azîm Ar. *‘azîm* [s.] Büyük, yüce < büyük olma → azamet.

B

baba (TS) *is.* 1. Çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek. 2. Çocuğu olmuş erkek. 3. *esk.* Tarikatların bazısında tekke büyüğü. 4. Bu gibi kimselere verilen unvan. 5. *mec.* Silah kaçakçılığı, kara para aklama ve uyuşturucu madde ticareti gibi kirli ve gizli işler yapan çetenin başı. 6. *mec.* Yaratıcı, kurucu kimse. 7. Gemi veya iskelede halatın takıldığı yuvarlak başlı, iri demir, ağaç veya beton dikme. 8. Kazılarda çıkarılan toprağın miktarını hesaplayabilmek için yer yer bırakılan toprak dikme. 9. Çatı mertegi. 10. Koruyucu, babalık duyguları ile dolu kimse; bir ülkeye veya bir topluluğa yararlı olmuş kimse. 11. Ata.

baba (ATS) *is.* 1. Dede. 2. Bazı yerlerde peder için kullanılır. 3. Yaşlı ve saygıdeğer insanlara hürmeten teklifsiz seslenme şeklidir. 4. Bazen hitap manasında. 5. Sade, mazlum, kendi halinde anlamında. 6. Ecdad, atalar.

baba ET Saygı ve sevgi hitabı, yaşlı adam, dede, ata.

bahis (TS) *is.* 1. Konuşulan şey, konu. 2. Görüşünde veya iddiasında haklı çıkacak tarafa bir şey verilmesini kabul eden sözlü anlaşma. 3. Söz. 4. Bir kitabın bölümlerinden her biri.

bahis (ATS) *is.* Bir şey hakkında konuşan, bahseden adam.

bahis Ar. [msd.] bir konuda etraflı söz söyleme, tartışma, iddialaşma.

balet (TS) *is.* Bale yapan erkek sanatçı.

balet (ATS) *is.* 1. Müzik ve sahne düzenine dayanan ve belli bir takım figürlerle yapılan bir gösteri çeşidi. 2. Tiyatro dansı sanatı.

balet İng. Erkek bale sanatçısı.

bank¹ (TS) *is.* Sümerbank gibi belirtme gruplarında banka sözünün yerine kullanılır.

bank² (TS) *is.* Çoğunlukla bahçelerde, parklarda oturulacak sıra.

bank (ATS) *is.* 1. Para ile ilgili şeylerle uğraşan kuruluş. 2. Faizle para alıp vermek yanında kredi, kambiyo, iskonto gibi işlemler yapan, kıymetli eşya ve evrakı para karşılığında kasalarında saklayan ve başka bir takım ekonomik faaliyetlerde bulunan kuruluş. 3. *hlk.* Kumar oynarken kağıdı dağıtanın ortaya koyduğu para, fiş.

bank Fr. *banque* Set, seki, masa, tezgâh *bankiz / bankon* Set, banket, tümsek, toprak yığını, sırt *bheg-* yarmak / İng. *river bank* (nehir kıyısındaki set, yar).

banka (TS) *is.* 1. Faizle para alıp veren, kredi, iskonto, kambiyo işlemleri yapan, kasalarında para, değerli belge, eşya saklayan ve daha başka ekonomik

etkinliklerde bulunan kuruluş. 2.

Bankacılık işleminin yapıldığı yer.

banka (ATS) *is.* 1. Silindirik şekilde cam veya pişmiş topraktan yapılmış kap, kavanoz. 2. *tıp.* Sırttaki adaleleri yumuşatmak maksadıyla (soğuk algınlığında) atılan cam bardak.

bank İt. *banca* 1. Set, banko, masa, tezgâh.

2. Banka → bank (Eskiden "para bozdurma masası veya tezgâhı" anlamında)

bar¹ (TS) *is.* Anadolu'nun doğu ve kuzey bölgesinde, en çok Artvin ve Erzurum yörelerinde el ele tutuşularak oynanan, ağır ritimli bir halk oyunu.

bar² (TS) *is.* 1. Danslı, içkili eğlence yeri.

2. Ayaküstü içki içilen meyhane. 3. Bir salonda içki içmek için hazırlanmış köşe.

bar³ (TS) *is.* Hava basıncı birimi.

bar⁴ (TS) Cam kaplarda oluşan pas.

bar⁵ (TS) *is.* Halterde kaldırılması gereken alet.

bar¹ (ATS) 1. *is.* Yemiş meyve. 2. Fayda, semere, hayır, menfaat.

bar² (ATS) 3. *is. hlk.* 1. Ekmeklerde ve bayat yemeklerde oluşan küf. 2. Kir, pas, kabuk (hastalıktan dolayı dil ve dudakta oluşan)

bar³ (ATS) *is.* Daha çok otel salonlarında içki içmek için ayrılıp donatılmış köşe.

bar⁴ (ATS) *is. klas.* 1. Yük, ağırlık. 2. *mec.* Yük, ağırlık, vazife.

bar ET Kir, pas.

barak (TS) *is. hlk.* 1. Tüylü, kıllı çuha, kebe. 2. *hlk.* Bir cins tüylü av köpeği.

barak (ATS) *is.* 1. Tahtadan yapılmış geçici oturma yeri vs. 2. Bulaşıcı hastalıklar için kullanılan özel hastane binası.

barak ET *bark* Hükümdar sarayı, ev, mülk.

bayan (TS) *is.* 1. Hanım yerine kullanılan bir unvan. 2. Kadın özel adları yerine kullanır.

bayan (ATS) *is.* Akordeona benzer bir musiki aleti.

bayan YT (1934) Hitap deyiimi.

bayır (TS) *is.* Küçük yokuş.

bayır (ATS) *is.* 1. Binanın vs.nin dışı, dışarı açıklık yer. 2. *hlk.* Dış görünüş, yüzey. 3. Sayır-bayır, şeklinde kullanılır. 4. *hlk.* Boş, manasız, dereden tepeden (konuşma).

bayır Ar. *bâir* İşlenmeyen (toprak), yaban, verimsiz toprak.

beher (TS) *s.* Her bir.

beher (ATS) *is.* 1. Meyve, mahsul. 2. Hayır, semere, kazanç.

beher Far. Her biri.

bekar¹ (TS) *is. (k kalın okunur)* Diyezli veya bemollü bir sesin eski durumuna getirilmesini gösteren nota işareti.

bekar² (TS) *is.* 1. Evlenmemiş kimse. 2. Evli olduğu halde ailesinden ayrı, yalnız yaşayan kimse.

békar (ATS) *is.* İşsiz.

bekar Fr. becarre Bir müzik işareti / İt. Bquadro dörtgen. (Simgenin şeklinden ötürü)

bela (TS) *is.* 1. İçinden çıkılması güç, sakıncalı durum. 2. Büyük zarar ve sıkıntıya yol açan olay veya kimse. 3. Hak edilen ceza. 4. (istenmedik bir davranışa zorlayan) Etki.

bela (ATS) *is.* 1. Bedbahtlık, felaket, afet, musibet, başarısızlık. 2. Gam, keder, dert, ıstırap, tasa.

bela Ar. *belā* [msd.] Büyük sıkıntı, zorluk, afet < sına, büyük bir zorluğa maruz bırakma.

belge (TS) *is.* Bir gerçeğe tanıklık eden yazı, fotoğraf, resim, film.

belge (ATS) *is.* *etmog.* 1. Halk arasındaki âdete göre söz kesilen kıza damat adayının evi tarafından yollanan yüzük, başörtüsü vs. 2. *mah.* Tarlaların sınırını gösteren işaret. 3. *mec.* Bahane, sebep, delil. 4. *mah.* Kavga ederken kola sarılan şeyler.

belge YT (1935) Vesika. / Moğ *belge* Resmi yazı, doküman. / Moğ ET *belgü* Alamet, kanıt → belir-

berat (TS) *is.* 1. Bir buluştan, bir haktan yararlanmak için devletçe verilen belge,

patent. 2. *tarih* Osmanlı İmparatorluğunda bir göreve atanan, aylık bağlanan, san, nişan veya ayrıcalık verilen kimseler için çıkarılan padişah buyruğu.

berat (ATS) *is.* 1. Banka vs. ile yollanan para. 2. Makbuz, senet vs.

berat Ar. *ber'a(t)* Muaflik belgesi < Muaf olma → beraat.

bere¹ (TS) *is.* 1. Vurma ve incitme sonucu vücudun herhangi bir yerinde oluşan çürük. 2. Herhangi bir şeyde görülen çizik, ezik.

bere² (TS) *is.* Yuvarlak, yassı ve sipersiz başlık.

bere¹ (ATS) *is.* 1. Av beklenen yer, pusu kurulan yer. 2. Çıkış yeri, yol.

bere² (ATS) *is.* 1. Büyük ırmakların üzerine yapılan hareketli köprü veya üzerinde bir şeyler taşımak için yan yana bağlanmış ağaçlardan ibaret sal. 2. Bent. 3. Sahilde geminin durduğu yer, denizin, ırmağın sahile yakın sığ yeri. 4. Bağ ve bostanların arasında bırakılan ara, sınır, açık yer.

bere ET Yara, sıyrık / Fr. *béret* Bir tür kenarsız şapka.

berk (TS) *s.* 1. Sert, katı. 2. Sağlam.

berk (ATS) *s.* 1. Mayi, gaz ve benzeri cisimlerden farklı olarak, kendi şekil ve ölçülerini muhafaza eden cisimler. 2. Sert, katı. 3. *mec.* Sert, katı. 4. Vücut olarak sağlam, dayanıklı, güçlü. 5. Süratli, hızlı,

çevik. 6. Ciddi, itibarlı, sebat eden. 7. Çok kuvvetli, çok büyük, çok şiddetli. 8. *zf.* Oldukça çok, sınırsız, haddinden fazla. Genellikle bir şeyin şiddetinin derecesini bildirir. 8. Koyu. 9. *hlk.* Hasis, cimri. 10. *is.* Ulaşılamayan, çetin yer.
berk YT (1935) Metin, sağlam / ET bek / berk 1. Sağlam, sıkı, muhkem, kuvvetli. 2. Katı, sert. 3. Sert, şiddetli. 4. Süratli.

beyaz (TS) *is.* 1. Ak, kara karşıtı. 2. *s.* Bu renkte olan. 3. Beyaz ırkta olan kimse. 4 (baskıda) Normal karalıktaki görünen harf çeşidi.

bayaz (ATS) *is.* 1. Beyaz, ak. 2. Şiir veya mersiye kitabı.

beyaz Ar. *beyād* Beyazlık, beyaz şey. 1. Beyaz olma. 2. Yumurta → beyza.

binici (TS) *is.* Ata binen kimse.

minici¹ (ATS) *is.* Ata binen, binici; süvari. Usta binici, süvari.

minici² (ATS) *is. zool.* Bitkiler için zararlı bir böcek.

binişmek (TS) (*nsz*) 1. İki parçadan biri, öbürünün üstünde olmak. 2. Kas kırımları birbirini üstüne binmek. 3. Kırık bir kemiğin iki parçası birbirini üstüne gelmek.

minişmek (ATS) *f.* Aynı zaman diliminde beraberce binek aracına oturmak veya birbirini iterek binmek.

binmek ET *binmek, münmek*

bit (TS) *is. zool.* Yarım kanatlılar alt takımına giren, insan ve memeli hayvanların vücudunda asalak olarak yaşayan böcek, kehle.

bit (ATS) *is.* İnsan ve hayvanlarda bulunan ve ısırıldığı yeri kaşıdıran küçük bir cins böcek.

bit¹ ET *bit* Hayvan ve bitkilerde yaşayan asalak haşere.

bit² İng. *bit binary digit* İkili aritmetikte 1 ve 0 rakamları < Lat. *binarius* ikişerli < Lat. *bini* çift, ikişer. İng. *bit* (lokma, parçacık) sözcüğünden esinlenmiştir.

bitik (TS) *s.* 1. Yorgunluk ve hastalıktan gücü kalmamış. 2. Durumu kötü, fena. 3. *hlk.* Yapışık, dolaşık, ekli.

bitik (ATS) *is.* 1. Mektup, kağıt. 2. Üzerine dua ayetleri yazılı kâğıt parçası.

bitik ET 1. Yazı, kitap, belge, vesika, vasiyetname. 2. Hurufat, harfler, alfabe.

bluz (TS) *is. (l ince okunur)* Vücudun üst bölümüne giyilen, genellikle ince kumaştan yapılan veya iplikten örülen kadın giysisi.

bluza (ATS) *is.* Erkeklerin işte giydikleri geniş gömlek şeklindeki elbise.

bluz Fr. *blouse* Bol işçi gömleği [esk.], hafif gömlek.

boğaz (TS) *is.* 1. Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik. 2. Şişe, güğüm gibi kaplarda ağza yakın dar bölüm.

3. İki dağ arasında dar geçit, derbent. 4. *coğrafya* İki kara arasındaki dar deniz. 5. *mec.* Yiyeyeceği içeyeceği sağlanan kimse. 6. *mec.* Yeme içme. 7. Yedirip içirme yükümü, iaşe.

boğaz¹ (ATS) *is.* 1. *anat.* Yenilen şeylerin yutulurken geçtiği, ağzın sonundaki dar boşluk, gırtlığın yukarısı. Boyun. 2. Çeşitli kapların (şişe vs.) ağızlarıyla gövdeleri arasında kalan dar kısmı. 3. Değirmenin üst taşındaki delik kısım, buğday vs. dökülen yer. 4. Çizme ve çorabın ayakların üstünde kalan kısmı. 5. Dere ve ırmakların doğduğu yer. 6. İki dağ arasındaki dar geçit. 7. *coğrafya* İki denizi birbirine bağlayan dar kısım. 8. *mus.* Belirli sanatçıların parçaları ifa ederken kendilerine has olan üslup ve yorumları.

boğaz² (ATS) *s.* Hamile.

boğaz¹ ET 1. Boğaz. 2. Hayvan yemi olmak üzere tane halindeki ekin.

bogaz² ET bolmak'la 'hamile olmak'

boğmak¹ (TS) 1. Bir canlıyı, soluk almasına engel olarak öldürmek. 2. El, ip veya benzeri ile bir şeyi çepeçevre sıkmak. 3. *mec.* Silik bir duruma getirmek, bastırmak. 4. *mec.* Tamamıyla kaplamak, sarmak. 5. (-i,-e) *mec.* Peş peşe yapmak, bir kimseyi bir şeyin fazlasına eriştirmek veya uğratmak. 6. (*motorlu taşıtlarda*) Fazla yakıt, motoru çalışmaz duruma getirmek. 7. Bir durumu başka bir durum yaratarak örtmeye çalışmak. 8.

Gelişmesine engel olmak. 9. (*renkler için*) Uygun düşmemek.

boğmak² (TS) *is.* Boğum yeri.

boğmağ (ATS) *f.* 1. Boğazı el veya ip vs. ile sıkmak suretiyle nefes yolunu kesmek. Nefes almayı zorlaştırmak için nefes almasına engel olmak. 2. Boğup öldürmek. Suya daldırarak öldürmek. 3. El, ip vs. ile sıkmak. Germek, bağlamak, sarmak. 4. *mec.* Yolunu daraltarak suyunu azaltmak (ark,kanal) 5. *mec.* İlerlemesine, yayılmasına, güçlenmesine engel olmak, yatıştırmak. 6. *mah.* Henüz binilmeyen acemi ata biniş öğretmek, alıştırmak.

boğmak ET *boğmak* Bağlamak, sıkmak, sıkarak daraltmak.

boy¹ (TS) *is.* 1. Bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık. 2. Bir yüzeyde, en sayılan iki kenar arasındaki uzaklık. 3. Uzunluk. 4. Yol, ırmak, deniz kıyısı. 5. Kumaş için ölçü. 6. Süre. 7. Uzaklık. 8. Destan

boy² (TS) *is.* *sosyoloji* Ortak bir atadan türediklerine, birbirleriyle kan akrabalığı bulunduğu inanan evlenmeyen, toplumsal, ekonomik ilişkilerini anaerkil, ataerkil anlayışı uygulayan geleneksel topluluk, kabile, klan.

boy (ATS) *is.* 1. Vücudun uzunluğu ve yüksekliği. / Vücut yapısı, bedendeki uygunluk. 2. Uzunluk. 3. Yükseklik, irtifa. 4. 'boyda' şeklinde, büyüklükte.

boy ET *bodh* 1. Klan, aşiret, kavim. 2. İnsan boyu, duruş, dikey uzunluk.

boz (TS) *is.* 1. Açık toprak rengi. 2. *s.* Bu renkte olan. 3. *s.* Açılmamış, sürülmemiş (toprak)

boz¹ (ATS) *s.* 1. Toprak ve devetüyü renginde olan, siyah ve beyaz renklerin karışımından oluşan renk. 2. Dumanlı, sisli, açık olmayan. 3. Çıplak, bitkisiz. 4. *mec. hlk.* Utanmaz, nezaketsiz, hayâsız, yüz­süz, kaba konuşan.

boz² (ATS) *is.* Dişi sülün.

boz³ (ATS) *is. hlk.* Kellik hastalığı.

boz ET *boz* Gri

bozdurmak (TS) (*-i, -e*) Bozma işini yaptırmak.

pozdurmağ (ATS) *f.* Sildirmek.

bozgun (TS) *is.* 1. Bir toplulukta karşılıklı güvenin bozulması ile beliren karışıklık. 2. *As.* Yenilgi. 3. *s.* Bu durumda bulunan. 4. *s.* Morali bozulmuş, çökmüş, yılmış.

pozğun (ATS) *s.* 1. Ahlaksız, kötü, düşük. 2. Bozulmuş, dağılmış, berbat durumda olan. 3. Perişan, kötü.

bozgunluk (TS) *is.* 1. Bozgun. 2. Bozgun olanın durumu.

pozğunluğ (ATS) *is.* 1. Ahlaksızlık, manevi yönden bozulmuş kimsenin hali ve durumu. 2. Nizamı intizamı bozulmuş şeyin durumu, karışıklık, dağınıklık,

ihtilaf, moral bozukluğu. 3. Perişanlık, berbatlık.

bozulmak (TS) (*nsz*) 1. Bozma işine konu olmak. 2. Yiyecek kokmak, yenilemeyecek duruma gelmek, ekşimek. 3. Dağılmak, bozguna uğramak. 4. Taşıt arızalanmak. 5. *mec.* İyi ve değerli niteliğini yitirmek. 6. Bir şeye kızmak, içermek. 7. *mec.* Sağlığını yitirip zayıflamak.

pozulmağ (ATS) *f.* 1. Yazılmış yazıyı silgi ile silmek veya üzerini çizerek karalamak. 2. *mec.* İzin verilmeyen bir şey yapmak, kuralı bozmak. İzin verilmeyen, yasaklanmış yerden geçmek. 3. Normal haldeki gelişmesine engel olmak, karışıklık çıkarmak. *mec.* Engel olmak. 4. *mec.* Nizamsız, intizamsız hale getirmek, karıştırmak. 5. *mec.* Değişmek, değiştirmek. 6. *mec.* Konuşmaya başlamak, sessizliğe son vermek. 7. *mec.* fesat düşürmek, karışıklık çıkarmak, bozmak, harap etmek. 8. “Ehdi”, “İlgari”, “Peyman”, “Ve’dini” sözleriyle kullanıldığında: Verdiği sözden dönmek, ahdine vefa etmemek, anlamını taşır.

bozmak ET *buzmak*

bulut (TS) *is.* 1. Atmosferdeki su damlacıkları ve buz taneciklerinin görülebilir yoğunluk kazanmasıyla oluşan biçimleri, yükseklikleri ve yol açtıkları hava olaylarıyla birbirinden ayrılan yığınlar. 2. Herhangi bir şeyden oluşan,

biçimleri, yükseklikleri ve yol açtıkları hava olaylarıyla birbirinden ayrılan yığın. 3. Keder, endişe.

bulud¹ (ATS) *is.* 1. Yeryüzündeki sulardan havaya kalkıp ısı ve rüzgâr ile yer değiştiren, yağmur, dolu veya kar halinde yere inen, bazen ufukları kaplayıp güneş ışıklarına bir dereceye kadar engel olan buhar. 2. *mec.* Tehlike, korku. 3. *mec.* Moral bozukluğu, gam, keder, meyusluk, perişanlık. 4. *mec.* Bir şeyin çokluğunu, kesifliğini, hareket eden kütle halinde olduğunu gösterir. 5. 'bulutlarda' şeklinde: Çok yükseklerde.

bulud² (ATS) *is. hlk.* Büyük tabak, uzun veya yuvarlak büyük kap.

bulud³ (ATS) *is.* Sünger.

bulut ET *bulut / bulut bu* Buğu, buhar.

büro (TS) *is.* 1. Çalışma odası, yazıhane. 2. Danışma ve yazı işlerinin yürütüldüğü iş yeri. 3. Bölüm, şube. 4. Yazı masası.

büró (ATS) *is.* 1. Bazı idarelerin, kuruluşların vs.nin üst biriminin adı. 2. Bazı idarelerin veya şubelerinin güvenlik birimlerinin vs.nin adı.

büro Fr. *bureau* Yazı masası, yazıhane. / Fr. *bure* Yazı masalarına kaplanan kumaş, çuha, keçe / Lat. *burra* Keçe.

bütün (TS) *is.* 1. Eksiksiz, tam. 2. Parçalanmamış. 3. Çok sayıdaki varlık ve nesnelerin hepsi, bütünü. 4. Ufaklık, bozukluk olmayan (para). 5. *is.* Birlik, tamlık.

bütün (ATS) 1. *z.* Herkes. 2. *s. hlk.* Kararlı, değişmez, sağlam. 3. Bir bütün halinde, yekpare halde olan. 4. *z.* Hep, tamamen. 5. *z.* Baştanbaşa, baştan ayağa kadar.

bütün ET Tam, bitmiş < *bütmek* bitmek → bit-

C

cephe (TS) *is.* 1. (yapılarda)Yüz, alnaç. 2. *As.* Üzerinde savaşın sürdüğü bölge. 3. *mec.* Yan, yön, taraf. 4. Belli bir düşünce, istek çevresinde sağlanan beraberlik.

cebhe (ATS) *is.* 1. Düşmanla savaşan ordu birliklerinin yerleştirildiği yer, ordunun ön kısmı, savaş hattı. Herhangi bir yerde oldukça geniş bir sahada yürütülen harp faaliyeti. Savaş zamanı meydana getirilen en büyük birleşik ordu. 2. *mec.* Büyük halk toplulukları, kitlelerle yürütülen iş sahası. 3. *mec.* Bir gaye, bir ülkü uğrunda çalışan insanların oluşturdukları birlik. 4. Çeşitli hava kütelleri arasındaki bölümler.

cephe Ar. *cebhe(t)* [msd.] Alın, ön, yüz. / İbr. (alın).

cellat (TS) *is.* 1. Ölüm cezasına çarptırılanları öldürmekle görevli olan kimse. 2. *mec.* Acımasız, katı yürekli, kolaylıkla suç işleyen, zalim.

cellad (ATS) *is.* 1. Ölüm cezasına çarptırılan suçluların ve eskiden töreye göre ölüm cezası uygulanacak olanların öldürülmeleri işini üstlenen, yapan kişi. 2. *mec.* Gaddar, merhametsiz. 3. *mec. klas.* Güzelin meftun edici gözlerine, kaşlarına edilen işaret.

cellat Ar. *cellād* [im.] Kırbaçlayıcı. [esk.] 1. Suya veya deriye vuruş sesi çıkarma. 2. Kırbaçlama, çatma, tokatlama. 3. Vücudun dış yüzeyi, cilt → cilt

cerahat (TS) *is.* 1. İrin. 2. Yara.

cerahat (ATS) *is.* 1. Cerrahlık bilimi. 2. Yara, irin, yaranın salgıladığı ifrazat.

cerahat Ar. *cerāha(t)* [msd.] yara < yaralama → cerh

ceride (TS) *is. esk.* 1. Gazete. 2. Tutanak, kayıt defteri. 3. *As.* Süvari kolu.

ceride (ATS) Gazete.

ceride Ar. *cerīde(t)* Soyulmuş şey, yaprak, tabaka < soyma, kabuğunu çıkarma → cirit

cılız (TS) *s.* 1. Çok zayıf ve güçsüz, eneze, nahif. 2. (ışık için) Güçsüz, sönmük.

cılız¹ (ATS) *s.* Halis, katıksız.

cılız² (ATS) *s.* 1. Çok zayıf, küçücük, sıska, cansız. 2. *mec.* Boy atmamış, büyümemiş, gelişmemiş.

cılız *cladz* aşırı zayıf, veremli < *clēl* Aşırı zayıflamak, veremli olmak / Gürc. *clēlki* verem.

civciv (TS) *is.* Kümes hayvanlarının yumurtadan yeni çıkmış yavrusu.

civ-civ (ATS) -ses taklidi- Ufak kuşların çıkardığı ses.

civciv ?

cüce (TS) *s.* 1. Boyu normalden çok daha kısa olan (kimse). 2. *mec.* Gelişmemiş.

cüce (ATS) *is.* Civciv

cüce Far. *cūje / cūce* Yavru, özellikle kuş yavrusu → küçük

Ç

çakmak¹ (TS) *is.* 1. Taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası. 2. Çelik, taş, cam, plastik vb. maddeden yapılmış gaz veya benzinle dolu tutuşturma aleti. 3. Tabanca veya tüfeklerde bulunan tetik düzeni.

çakmak² (TS) *is. tıp.* Kuruyunca kalın kabuk bağlayan kabarcıklarla beliren ve genellikle yüzde çıkan bir deri hastalığı.

çakmak³ (TS) (-i,-e) 1. Vurarak sokup yerleştirmek. 2. Çivi ile tutturmak. 3. Kazık çakıp hayvan bağlamak. 4. *argo* Kabul edilmeyecek bir şeyi kurnazlıkla kabul ettirmek. 5. *argo* Vurmak. 6. (-i) Bir şeyi başka bir şeye sürtmek, vurmak veya çarpmak. 7. (-i, -den) *tkz.* Sezinlemek, anlamak, farkına varmak. 8. (*nsz*) *argo* İçki içmek. 9. *mec.* Saplamak. 10. *argo* Anlamak, bilmek. 11. Parıldamak, ışık vermek.

ç a ɣ mağ¹ (ATS) *is.* 1. Ateşli silahlarda kullanılan zemberek, yay. 2. Çakmak taşına vurulan, kıvılcım çıkararak kavi yakan çelik parçası, çok sert taş. Eskiden ateş yakmak için kullanılan çakmak taşı ve kav.

ç a ɣ mağ² (ATS) *f.* 1. Ateş etmek için tüfeğin, tabancanın vs. çakmağını çekip bırakmak; ateş açmak, tüfek veya tabancayla vurmak. 2. Birdenbire ışık saçmak, parlamak(şimşek).

çakmak¹ ET Yapmak, parçalamak, kesmek, çakmak.

çakmak² ET Çakmak taşı → çak-
çakmak³ 1. İyice anlatmak, bildirmek, tanıtmak, ifşa etmek. 2. Aksettirmek

çalmağ (TS) (-i, -e) 1. Başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırnak. 2. Vurarak veya sürterek ses çıkartmak. 3. Bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak. 4. (*nsz*) Ses çıkarmak, ses vermek. 5. Atmak, çarpmak, vurmak. 6. Yoğurt yapmak için sütü mayalamak, katıp karıştırmak. 7. Üzerine sürmek. 8. (-i) Bozmak, zarar vermek. 9. (-i) Kumaşın bir parçasını kesmek. 10. (*madeni*) Oymak, kalemlle işlemek. 11. (-i) *hlk.* Süpürmek, temizlemek. 12. (-e) Benzemek, andırmak. 13. *mec.* (*zaman için*) Boşa harcatmak, ziyan etmek.

çalmağ¹ (ATS) *f.* Müzik aletinde bir şey icra etmek, müzik aletini seslendirmek. 2. Vurmak, çarpmak, savurmak. 3. Dövmek, vurmak. 4. Biçmek (*ot vs.*). 5. Sokmak, dişlemek (*böcek vs.*). 6. Belirli benzeri olmak, andırmak, az benzemek (*renk*). 7. Ses çıkarmak, sesle bildirmek (*haber vermek*), seslenmek (*saat vs.*) 8. Darbe indirmek, vurmak. 9. *hlk.* Almak, koparıp almak, alıp kaçırmak. 11. Katılaştırmak, karıştırarak aynı birleşimi kütle haline getirmek. 12. Karıştırarak pişirmek. 13. Bir çok isme takılarak birleşik fiil yapılı.

çalmağ² (ATS) *f.* Ağaç dallarından yapılan kaba süpürgeyle süpürmek.

çalmağ³ (ATS) *f.* Eşarbi, tülbendi vs.yi başına örtüp başının arkasında bağlamak.

çalmak ET 1. Vurmak, çarpmak, yere düşürmek. 2. Saz çalmak < *çal* vurma sesi.

çap¹ (TS) *is.* 1. Genellikle cisimlerin genişliği, kutur. 2. Büyüklük, ölçü. 3. Değer. 4. Yapının ve arsanın boyutlarını ve sınırlarını gösteren harita. 5. *matematik* Uç noktaları dairenin çevresi üzerinde bulunan ve çemberin merkezinden geçen doğru parçası. 6. *mec.* Bilgi, tecrübe ve yeteneklerin tümü. 7. *hlk.* Bozuk, eğri, dolaşık aykırı.

çap² (TS) 1. Bozuk, eğri, dolaşık, aykırı. 2. *zf.* Bozuk, eğri, dolaşık, aykırı bir biçimde.

çap (ATS) *is.* 1. Bir yazıyı, resmi vs.yi neşretme, yayınlama. 2. Yayımlanmış, baskıdan çıkmış kitap, dergi vs. 3. Silah namlusunun çapının ölçüsü.

çap Ölçü.

çapkın (TS) *s.* 1. Geçici aşklar arkasında koşan. 2. Cinsellik taşıyan veya hatırlatan. 3. Haylaz. 4. Okşayıcı bir söz gibi de kullanılır.

çapğın (ATS) *is.* 1. Soygun maksadıyla yapılan silahlı baskın, yol kesme.

2. Hırsız. 3. Hızlı.

çapmak ET 1. Çarpmak, çırpmak. 2. Hırsızlık etmek. 3. Hızlı gitmek → çarp

çatmak (TS) (-i) 1. Değnek, kılıç, tüfek gibi uzun şeylerden birkaç tanesini, tepelerinden birbirlerine çaprazlama dayayarak durdurmak. 2. (*kereste vb. gereci*) Birbirine tutturmak. 3. Bir şeyi yapmak için gerekli parçaları bir araya getirmek. 4. (*yükkü hayvana*) İki yanlı yüklemek. 5. (*başaya yemeni, çatki, yazma gibi şeyleri*) Bağlamak. 6. (*kaş, yüz için*) Sertlik, öfke bildiren bir duruma sokmak. 7. (-e) Üzücü olaylarla karşılaşmak. 8. (-e) Birine sert sözle söylemek veya yazılar yazmak. 9. (-e) Rastlamak, karşılaşmak. 10. Sırası gelmek, zamanı gelmek.

çatmağ¹ (ATS) *f.* 1. Belirli bir yönde giderek varılmak istenen yere ulaşmak, varmak. / Bir şey, yollanan adrese, yere, şahsa, sahibine ulaşmak / Vaktinde ulaşmak, varmak. 3. Yaşına kadar yaşamak. 4. Belirli bir sayıya, mertebeye, hadde ulaşmak. 5. Kifayet etmek. 6. Bir şeyin zamanı gelmek, vakti ulaşmak. 7. Kavuşmak, birleşmek. 8. Bilinmek, malum olmak, duymak. 9. Yetişmek, ulaşmak, aynı seviyeye varmak. 10. Eleri bir şeyi tutmak, kucaklamak, kavramak. 11. Anlamak, idrak etmek. 12. Bazı isimlerden sonra getirilerek birleşik fiil ve çeşitli ifadeler yapılır.

çatmağ² (ATS) *f.* 1. Yüklemek (*hayvan*). 2. Ocağa, sobaya vs.ye odun koymak, yakmak için hazır hale getirmek.

çatmak ET 1. Çarpmak. 2. Eklemek, dikmek, iki parçayı birleştirmek < *çat* çarpma sesi.

çaylak (TS) *is. zool.* 1. Yırtıcılarından, uzun kanatlı, çengel gagalı, küçük kuşları ve fare gibi zararlı hayvanları avlayan, tavuk büyüklüğünde bir kuş (*Milvus migrans*). 2. *mec.* Toy, tecrübesiz, acemi.

çaylağ (ATS) *is.* Kuru çay, su yatağı.
çaylak çay sözcüksinden türemiştir.

çelik¹ (TS) *is.* 1. Su verilerek çok sert ve esnek bir duruma getirilebilen, birleşiminde az miktarda karbon bulunan demir ve karbon alaşımı, pulat. 2. *s.* Çelikten yapılmış.

çelik² (TS) *is.* 1. Kısa kesilmiş dal. 2. Kök salmak amacıyla yere dikilen dal. 3. Çocukların çelik çomak oyununda ucuna çomakla vurarak havaya kaldırdıkları, iki tarafı sivri, kısa değnek. 4. *denizcilik* Gemilerde üzerine halat veya ip geçirip tutturmaya yarayan ağaç veya metalden yapılmış kısa değnek. 5. Bir ağacı aşılama amacıyla hazırlanmış dal.

çelik¹ (ATS) *is.* Baston, asa.

çelik² (ATS) *is.* 1. Güç ve dayanıklılığı arttırılmış demir. 2. *mec.* Demir gibi, güçlü, dayanıklı, sağlam.

çelik¹ Far. *çilāng / çileng* Dövülmüş demir. ET *çalmak* Dövmek.

çelik² Far. *çālik / çelik* kısa kesilmiş çubuk, çelik çomak oyunu.

çengi (TS) *is.* Çalgı eşliğinde oynamayı meslek edinmiş kadın.

çengi (ATS) *is.* 1. Def çalarak ve şarkı söyleyerek oynayan kadın.

çengī Far. Çalgıcı < *çeng* tırnak, tırnakla çalınan bir çalgı → çengel.

çeşni (TS) *is.* 1. (*yiyecek içecek için*) Tat ve tadımlık. 2. *mec.* Hoşa giden bir özellik.
çeşni (ATS) *is.* 1. Şekil, yapı, tarz. / Nakış / Örnek, ölçü. 2. Liste (*yemek*) 3. *mec.* Tarz, usul.

çeşni Far. *çāşnī* Tadım < *çeşiden*, *çāş-tatmak* → çeşit

çetele (TS) *is.* 1. Çizilerek veya oyularak açılan kertik. 2. Ekmekçi, sütçü gibi esnafın, uzunlamasına ikiye bölüp üzerine kertikler çenterek hesap tuttıkları ağaç dalı.

çetele (ATS) *is.* Yazı kamışı, divit.

çetele İt. *cedola* Kâğıt parçası. / Lat. *schedula* [küç.] Kâğıt parçası, müsvedde. (*scheda* kâğıt) / Yun. *skhedáron* [küç.] çiziktirme, eskiz, müsvedde < *skhédios* geçici, önemsiz, rastgele

çığirtma (TS) *is.* 1. Çığirtmak işi. 2. Basit, küçük, nefesli bir çalgı.

çığirtma¹ (ATS) *is.* Kızarmış domates, patlıcan veya parça etle pişirilen yemek (*içine bazen yumurtada kırılır*)

çığirtma² (ATS) *is.* Bağırmasına, haykırmasına sebep olma, bağirtma.

çığirtmak (TS) (-i, -e) Çağirtmak

çığirtmağ (ATS) *f.* 1. Bağırmasına, haykırmasına sebep olmak. 2. Ağlatmak.

çığ ET *çığmak* Dürmek, çıkınılamak.

çingil (TS) *is.* Ufak ve seyrek taneli üzüm salkımı.

çingil (ATS) *is.* Çakıl taşı, çakıl / Çakılla kaplanmış.

çing Doğru, gerçek, tam, kesin olarak.

çıplaklık (TS) *is.* Çıplak olma durumu.

çıpağlığ (ATS) *is.* Elbise.

çıplak *cıbilak*, Cııldak, çıplak. <

cııldamak < cıbil.

çırpınmak (TS) (*nsz*) 1. Acı ile kımıldanmak. 2. Kaslar birdenbire kendiliğinden ve düzensiz bir biçimde kımıldamak, ihtilaç etmek. 3. Ses çıkararak hafif dalgalanmak. 4. *mec.* Ne yapacağını şaşırılmış bir durumda üzüntü ve telaş göstermek. 5. *mec.* Çok istenilen bir şeyi gerçekleştirmek için aşırı derecede çaba harcamak.

çırpınmağ (ATS) *f.* 1. Oynama, titremek, dövünmek (*yiirek kanat vs.*). 2. Kendini kurtarmak için kanatlarını oynatarak telaşlı bir şekilde çabalamak (*kuşlar*). 3. Kuvvetle örtülme, kapatılmak (*kapı*). 4. Ses çıkararak, dokunmak, vurmak, hafifçe çarpmak (*dalga vs.*). 5. Üzerindeki tozu, toprağı; karı, su damlalarını düşürmek için vücudu sarsmak, silkinmek.

çırpıştırmak (TS) (-i) Emek harcamadan, özensiz ve üstünkörü yapmak.

çırpıştırmağ (ATS) *f.* Gizlice alma, çalmak.

çırpmak ET 1. Hafif çarpma eylemi. 2. Kesmek

çiçeklemek (TS) (-i) 1. Çiçek dikmek. 2. Çiçekle donatmak.

çiçeklemek (ATS) *f.* Çiçek açmak, çiçeklenmek.

çiçek ET *çeçek* 1. Gül. 2. Çiçek hastalığı. 3. Vücuttaki ben.

çil çil (TS) *s.* Pırıl pırıl, parlak.

çil-çil (ATS) *s.* Çilli, çili çok olan, çil bürümüş, kaplanmış.

çil¹ ET *çil* Bere, deride olan iz.

çil² ("çil altın") *çil* Şıkırtı ve çığıltı sesi.

çil³ ("çil yavrusu") bit.

çile¹ (TS) *is.* 1. Dervişlerinin kırk gün süre ile kendilerine uyguladıkları zahmetli ve perhizli dönem. 2. *mec.* Zahmet, sıkıntı

çile² (TS) *is.* 1. İpek, yün, pamuk gibi her türlü iplik kangalı. 2. Yay kirişi.

çile¹ (ATS) *is.* Pulluğun bıçak, koşum çengeli *vs.* nin takıldığı uzun bölümü, gövdesi.

çile² (ATS) *is.* Azerbaycan Türklerinin kışın iki ayına verdiği ad. (*Büyük ve Küçük Çile olarak ikiye ayrılır ve 60 gün sürer. Büyük Çile Aralık ayının 20 gündür.*)

çile¹ Far. *çille* "kırk gün", sıkıntı, matem
< *çil /çihil* kırk Kırk günlük perhiz, oruç
veya matem anlamında. / Eziyet

çile² Far. *cülle* İplik yumağı.

çim (TS) *is. botanik* Buğdaygillerinden,
bahçelerin yeşillendirilmesinde
yararlanılan çok yıllık bitki. (Lolium)

çim¹ (ATS) *is.* 1. Toprağın, kökleri
birbirine geçmiş otlar bitmiş üst tabakası,
katı. / Bu tabakadan duvar örmek vs. için
belle kesilmiş parça. 2. Üstü sulak yerlerde
biten bitkilerle örtülmüş sulu çamur katı.

çim² *edebiyat hlk.* 1. Saf, karışığı olmayan
veya çok olan. 2. Baştan başa, büsbütün.

çim ET *çim* Yakıt olarak kullanılan kuru
yosun

çit¹ (TS) *is.* Bağ, bahçe, bostan gibi
yerlerin çevresine çalı, kamyş, ağaç dalı
gibi şeylerden çekilen duvar.

çit² (TS) *is. hlk.* 1. Pamuktan dokunmuş
basma. 2. Başörtüsü, yazma, yemeni.

çit (ATS) *is.* Basma veya tek renkli
pamuklu kumaş.

çit ET *çit* Kamyş veya dikenden yapılmış
duvar.

çöp (TS) *is.* 1. Saman inceliğinde herhangi
bir sap,dal veya tahta parçası. 2. Yarasız,
pis veya zararlı olduğu için atılan ufak
tefek şeylerin hepsi.

çöp (ATS) *is.* Tahta ağaç, saman vs.
parçacıkları. 2. Vücudun bir tarafına
batmış diken, ağaç kırıntısı vs. 3. Yemek

borusuna saplanan kemik parçası, balık
kemiği. 4. Çöp şeklindeki mikrop, basil.

çöpçü (TS) *is.* Evlerden çöpleri toplayan
veya sokakları süpüren temizlik işçisi.

çöpçü (ATS) *is.* Eskiden çocukların
boğazına takılmış kemikleri çıkaran hekim.

çöpçülük (TS) *is.* Çöpçünün yaptığı iş.

çöpçülük (ATS) *is.* Eskiden çocukların
boğazına takılmış kemikleri çıkaran
hekimin işi, vazifesi.

çöp ET *çöb* Tortu, çökelti, değersiz şey.

çörek (TS) *is.* Az yağlı, bazen şekerli ve
yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi.

çörek (ATS) *is.* 1. Ekmek. 2. *mec.*

Genelde yemek. 3. *mec. hlk.* Ekmek parası,
kazanç, kazanılan para.

çörek ET *çörek* Yuvarlak ekmek.

çuha (TS) *is.* Tüysüz ince, sık dokunmuş
yün kumaş.

çuha a (ATS) *is.* Has yünlü kumaştan
yapılan beli büzgülü ve üstten giyilen
Kafkasya yöresine ait bir elbise.

çuha Far. *çūxa* Bir tür yünlü kumaş (Sans-
çuka yünlü kumaş).

çullamak (TS) (-i) 1. Hayvana çul örtmek.
2. (-e) Fırtınalı denizde dalgalar güverteye
su atmak.

çullamağ (ATS) *f.* 1. Sırtına çul örtmek, koymak (*hayvanın*). 2. *hlk.* Üst üste bir sürü elbise giydirmek.

çullanmak (TS) (-e) 1. Alta almak için birinin üzerine abanmak. 2. Birini bezdirecek, bıktırarak kadar tedirgin edici olmak.

çullanmağ (ATS) *f.* 1. Sırtına çul örtülmek, konmak. 2. *hlk.* Üst üste fazlaca elbise giyinmek.

çul ET çuval / Çullanmak < *çullamak*
çulla sarmak, örtmek < çul.

D

dağar (TS) *is.* 1. Ağzı yayvan, dibi dar toprak kap. 2. Dağarcık.

dağar¹ (ATS) *is.* 1. Sığır derisinden yapılan torba. 2. Eskiden kaytan örmek için kullanılan içine eski şeyler veya sıkıca yün doldurarak bağlanan meşin yastık.

dağar² (ATS) *s.* Kurumlu, gururlu, kibirli.

dağar ET *tağar* Çuval, torba.

dağdağa (TS) *is.* Gürültü, patırtı, telaş, karmakarışık durum, sıkıntı.

dağdağa¹ (ATS) *is.* 1. Yersiz endişe, ıstırap, korku, heyecan. 2. Dert, endişe, düşünce, kaygı. 3. Yoldan, baştan çıkarıcı şey.

dağdağa² (ATS) *is. mah.* Küçük tahta parçasından yapılan ve döndürürken uğultulu bir ses çıkaran çocuk oyuncuğu, fırıldak.

dağdağa Ar. *dağdağa(t)* Gıdıklama, taciz.

dal¹ (TS) *is.* 1. Ağacın gövdesinden ayrılan kollardan her biri. 2. *mec.* Kol, bölüm. 3. *biyoloji* Canlıların bölümlenmesinde, sınıfların bir araya gelmesiyle oluşan birlik, şube.

dal² (TS) *is. hlk.* 1. Arka, sırt. 2. Kol. 3. Boyun, ense, omuz.

dal³ (TS) Çıplak, yalın.

dal⁴ (TS) *s. hlk.* Zaman belirten sözcüklerin başına getirildiğinde sözcüğün anlamını güçlendirir.

dal⁵ (TS) *is.* Arap alfabesinde ‘de’ harfi.

dal¹ (ATS) *is.* 1. Vücudun boyundan kalça kemiğine kadar olan bölümü, arka. / Hayvanların sırtı. 2. Bir şeyin arka kısmı, karşı tarafı, aksi taraf. 3. *s.* Arka tarafta olan. 4. *mec.* Netice, akıbet, son. / Ardı, gerisi, peşi. 5. Geri.

dal² (ATS) *is.* Ağacın verdiği sürgünler, kollar.

dal³ (ATS) *s.* Arap alfabesinde 10. harf / *mec.* Bu harf gibi eğri bükük bükülmüş (*Genelde klasik edebiyatta ve âşık edebiyatında geçer.*)

dalan (TS) *is.* 1. Lobi. 2. *hlk.* Biçim, şekil.

dalan (ATS) *is.* 1. Bahçe kapısından bahçeye giden üstü açık veya kapalı yol. 2. İki komşu ev arasında olan ve bir tarafı bahçe kapısına çıkan dar yol. 3. Evin, vagonun vs.nin giriş kapısındaki üstü açık veya kapalı dar yer.

dal¹ ET *tal* Ağaç dalı, özellikle söğüt dalı.

dal² Düz, sade, yalın, çıplak.

dam¹ (TS) *is.* 1. Yapıların dış etkilerden korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm. 2. Toprak damlı ev, küçük ev, köy evi. 3. *hlk.* Ahır. 4. *argo* Tutuk evi.

dam² (TS) *is.* 1. Dansta kavelyenin eşi. 2. İskambil kâğıtlarında kız.

dam¹ (ATS) *is.* Ev, bina, yapı. / Binanın yanında ona ek olarak yapılmış oda vs. 2. Evin, binanın damı. 3. Bir veya iki tarafı açık, üstü kapalı yer, ahır. 5. *mec.*

Hapishane.

dam² (ATS) *is. klâs.* Tuzak, ağ.

dam¹ ET *tām* Kerpiç veya tuğla yapı, duvar, çatı, ev / *dām, demāna* (ev, bina)

dam² Fr. *dame* Hanımefendi, bayan. / Lat. *domina* Ev sahibesi. < *domus* Ev, hane. *dom-os* < *dem-* Ev.

damak (TS) *is.* Ağız boşluğunun tavanı.

damag¹ (ATS) *is.* 1. Ağız boşluğunun üst kısmı.

damag² (ATS) *is. hlk.* Keyif, heves.

damaksız (TS) 1. Damağı olmayan. 2. *mec.* Tat alma duyusu zayıflamış olan veya bu duyuyu tamamen yitirmiş olan (kimse). 3. Sivri uçlu balıkçı iğnesi.

damagsız (ATS) *s. hlk.* Keyifsiz, küskün, neşesiz.

damak ET *tamgak* Küçük dil, boğaz.

damarsız (TS) *s.* 1. Damarı olmayan. 2. *mec.* Uysal, iyi.

damarsız (ATS) *s.* 1. Damarı olmayan. 2. *mec.* İradesiz, sözünün üstünde durmayan.

damar ET *tamar tamır / tamur*

damlamak (TS) (-e) 1. Damla durumunda tane tane düşmek. 2. (*nsz*) İçindekini damla damla akıtmak. 3. (*nsz, -e*) *mec.* Bir yere

çağrılmadan, birdenbire, çekinmeden girmek.

damlamağ¹ (ATS) *f.* Damla damla akmak, dökülmek.

damlamağ² (ATS) *f. hlk.* İçeri tıkamak, hapsetmek.

damlatma (TS) *is.* Damlatmak işi.

damlatma (ATS) *is.* Hapsettirme, yakalatma.

damlatmak (TS) (-i, -e) 1. Damla damla akıtmak. 2. Damlalıkla ilaç koymak. 3. Damıtmak.

damlatmağ (ATS) *f.* Hapsettirmek, yakalatmak.

damla ET *tamlağ* < *tamlamak* < *tammak* Damlamak, damla damla akmak.

danışık (TS) *is.* Olmayan bir durumu varmış gibi göstermek veya olduğundan başka anlatmak için önceden yapılan anlaşma, muvazaa.

danışığ (ATS) *is.* 1. İki veya daha fazla insan arasında yapılan fikir alışverişi, sohbet etme. / Konuşma tarzı, şekli. 2. Konuşma dili. 3. İki taraf, iki temsilci heyeti arasında yapılan konuşma, fikir mübadelesi, müzakere.

danışmak (TS) Bir iş için bilgi veya görüş almak, istişare etmek, meşveret etmek.

danışmağ (ATS) *f.* 1. Konuşmak, söylemek, anlatmak, bildirmek. 2.

Düşünceyi ifade edebilmek. 3. Sohbet etmek. 4. Anlaşmaya varmak. 5. Haber vermek, yazmak.

danışmak ET *tanuşmak* Karşılıklı konuşmak, söyleşmek. < *tanumak* Konuşmak, söz söylemek. / dan² Far. - *dān*² bilen < *dānisten* Bilmek, tanımak, haberdar olmak.

dava (TS) *is.* 1. Hukuki. i korunmanın bir hüküm ile sağlanması için yargı organlarına başvurma. 2. İleri sürülerek savunulan düşünce, çözümlenmesi gerekli olan konu, sav. 3. *mec.* Sorun. 4. *mec.* Ülkü. 5. *argo* Sevgili.

dava (ATS) *is.* 1. Küfürleşme, kavga etme, vuruşma. 2. Muharebe, savaş. 3. Halledilmesi gereken mesele; münakaşa, iddia. 4. *huk.* Mahkemeye müracaat, karşı tarafı mahkemeye vermek, dava.

davacı (TS) *is.* Dava eden kimse, müddet.

davaçı (ATS) 1. *s.* Kavgacı. 2. *is.* Birisi ile davalı işi olma.

dava Ar. *daʿwe(t)* Davet "mahkemeye celbetme"

devam (TS) *is.* 1. Sürme, sürüp gitme, kesilmeme bitmeme. 2. Bir yere belli bir amaçla, gereken zamanlarda gitme. 3. Ek, parça. 4. *inl.* Kesme, sürdür, devam et!

davam (ATS) *is.* 1. Tahammül, muhkemlik, sağlamlık; mukavemet, dayanıklılık kabiliyeti. 2. Bir işin, şeyin

veya hadisenin belirli bir müddeti olması, süreklilik durumu.

devamlılık (TS) *is.* Devamlı olma durumu, süreklilik.

davamlılığ (ATS) *is.* Sağlamlık, muhkemlik, dayanıklılık.

devamsız (TS) *s.* 1. Devam etmeyen, süreksiz. 2. İşine düzgün devam etmeyen.

davamsız (ATS) *s.* 1. Dayanaksız, muhkem, sağlam olmayan. / Zayıf, tahammülsüz. 2. Çabuk yırtılan, eskiyen, bozulan. 3. Çok sürmeyen, çabucak biten, sürekliliği olmayan.

devam Ar. *dewām* [msd.] < Sürme, kalma, devam etme.

dayak (TS) *is.* 1. (*bir insanı veya bir hayvanı*) Dövmek işi, patak, kötek. 2. Bir şeyin yıkılmaması için dayatılan ağaç, destek, payanda. 3. Evlerin kapısının açılmaması için kapının arkasına konulan kol, destek, sürgü.

dayağ (ATS) *is.* 1. Binanın vs.nin kırılmış ağaçlarını veya yıkılmak üzere olan bir duvarın vs.nin yıkılışına engel olmak için veya üzerinde çok meyve olan ağaç dallarının kırılmasına engel olmak için onlara verilen destek, dayanan ağaç. 2. Üzerinde bir şey monte edilmek veya bir şey kurmak için yapılmış yer, temel. 3. *mec.* Güvenilecek, itimat edilecek adam şey, himayeci, arka.

dayak ET *tayak* Direk, destek, baston. < daya-

dayamak (TS) (-i, -e) 1. Bir şeyi bir yere dokunur duruma getirmek ve bu durumda bırakmak veya tutmak. 2. Bir yerden, bir kimseden yararlanmak, güç almak. 3. Hızla, öfke ile veya korkutmak için yaklaştırmak, uzatmak. 4. (-i) *tkz.* Vakit geçirmeden, bekletmeden vermek. 5. *hlk.* (*kapı, pencere için*) Ardına kadar açmak. 6. *mec.* Kalitesiz, kötü veya çürük malı, gizlice iyi olanların arasına katıp müşteriye satmak. 7. Varmak, ulaşmak.

dayamağ (ATS) *f.* 1. Yaslamak, birbirlerine yaklaştırmak (*şeyleri*). 2. Destek vermek.

dayamak ET *tayamak* Dayak dikmek, dayamak.

dayandırmak (TS) (-i) Dayanmasını sağlamak, istinat ettirmek.

dayandıрмаğ (ATS) *f.* 1. Ayakta kalmaya, durmaya mecbur etmek. 2. Bir şeyin hareketini, gidişini, ilerlemesini geçici veya tamamen durdurmak. 3. Bir şeyi artık yapmak, son vermek, devam ettirmemek. 4. Kesmek, tamamen azaltmak. 5. Sözü nü kesmek, konuşmasını devam ettirmesine engel olmak.

dayanmak ET *tayanmak* Güvenmek, itimat etmek.

dede (TS) *is.* 1. (*evlat için*) Babanın veya ananın babası, büyük baba. 2. Büyük babadan başlayarak geriye doğru atalardan her biri. 3. Mevlevi tarikatında ile doldurmuş olan dervişlere verilen unvan. 4. *tkz.* Çok yaşlı kimselere seslenme sözü olarak kullanılır.

dede (ATS) *is.* 1. Baba. / babaya seslenme. 2. Üstat.

dedelik (TS) *is.* Dede olma durumu veya dedeye yakışan davranış.

dedelik (ATS) *is.* Üvey baba.

dede ET *dede* Baba, annenin veya babanın babası.

değişik (TS) *is. ve s.* 1. Alışılmışın dışında bir özelliği bulunan. 2. Çeşitli, farklı. 3. *is. hlk.* Yedek (*iç çamaşırı, giyecek*)

deyişik (ATS) *is.* 1. İç çamaşırı, yastık kılıfı, yatak çarşafı vs. 2. Değiştirilmiş, yanlışlıkla bir şeyin yerine alınmış başka bir şey.

değişmek ET *tegiş* Eşitleme, mübadele, değiş tokuş. < *tegmek*² Eşdeğer olmak.

denk (TS) *s.* 1. Yük hayvanlarının sağ ve soluna konulan iki yük parçasından her biri. 2. *is.* Yatak, yorgan, kumaş gibi eşyanın sarılıp bağlanmasıyla oluşan yük, balya. 3. Ağırlık bakımından eşit olan. 4. *is. mec.* Uygun, nitelik önünden eşit. 5. *s. fizik* Destekleri paralel, yönleri aynı, şiddetleri eşit bulunan güler.

deng¹ (ATS) *is.* Yorgun, bezgin, bıkkın.

deng² (ATS) *is.* 1. *mah.* Denk, eş. 2. *hlk.*

Bir tane, cüzi bir miktar. 3. Değeri çok küçük para. 4. *mah.* Bir yerden başka bir yere götürmek için bağ yapılan şey, demet, tomar.

denk ET *tey* 1. Eşit, eşdeğer, paha. 2.

Fırsat, sıra. 3. Terazinin bir yanına konan ağırlık, tartı, yük.

denli¹ (TS) ‘-e kadar’ anlamında üstünlük derecesini belirtir.

denli² (TS) *s.* Ağır başlı, sözleri ve davranışları ölçülü olan (*kimse*).

denli (ATS) *s.* Taneleri çok ve iyi.

denli ET *teyli* Kadar < denk.

densiz (TS) *s.* Yakışksız ve saygısızca davranan.

densiz (ATS) *s.* Tanesi olmayan veya az olan.

densizlenme (TS) *is.* Densizleşmek durumu.

densizlenme (ATS) *is.* Tanesiz hale gelme, tanesiz kalma, tanesi dökülme.

densizlenmek (TS) (*nsz*) Densizlik etmek.

densizlenmek (ATS) *f.* Tanesiz hale gelmek, tanesi dökülmek.

densiz ET *denksiz* Uygunsuz < denk.

depo (TS) *is.* 1. Korunmak, saklanmak veya gerektiğinde kullanılmak için bir

şeyin konulduğu yer. 2. Bir malın toptan satıldığı ve çokça bulunduğu yer. 3. *As.* Ordu mallarının saklandığı bakımlarının yapıldığı yer.

dépo (ATS) *is.* Tren vagonlarının ve lokomotiflerin durduğu ve tamir edildiği özel yer.

depo Fr. *depôt* Bir yana koyma, saklama, birikinti, depo. / Lat. *depositum* < *deponere, deposit-* Bir yana koymak, saklamak, biriktirmek, depolamak. / *deponere, posit-* koymak.

derbeder (TS) *s.* Yaşayışı ve davranışı düzensiz (*kimse*).

derbeder (ATS) *s.* Kapı kapı gezen, serseri, yurtsuz yuvasız, yurdundan ayrı düşmüş.

der-beder Far. *der be der*

der-¹ Kapı kapı (dolaşan), yoksul, dilenci.

der-² Far. *der ender* -de, iç, içinde, içeri (edat)/ Perişan, dağınık / Alm. *tür*, İng. *door* (kapı). Aynı kökten Lat. *forās* (kapı dışına), *forum* (dış avlu).

derviş (TS) *is.* 1. Bir tarikata girmiş, onun yasa ve törelerine bağlı kimse, alp eren. 2. *mec.* Alçak gönüllü ve her şeyi hoş gören kimse. 3. Yoksulluğu, çilekeşliği benimsemiş kimse. 4. *zool.* Kırlangıç balığının pek küçüğü.

derviş (ATS) *is.* 1. Kapı kapı dolaşarak veya meydanlarda insanları etrafına toplayarak peygamber efendimiz, Hz.

Aliye soyundan gelenler, Kербela hadiseleri için yazılmış kasideleri ahenkle söyleyerek para toplayan adam. 2. Yoksul, fakir, zavallı.

derviş Far. *dervīş* Fakir, yoksul.

deste (TS) *is.* 1. Cinsleri aynı veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanmış, demet, bağlam. 2. *s. mec.* Çok. 3. Kılıç, bıçak vb.nin elle tutulacak yeri, kabza. 4. *spor* Yağlı güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş dereceden en küçüğü. 5. *is. matematik* Aynı cinsten onluk bir küme.

deste¹ (ATS) *is.* 1. Beraber faaliyet göstermek için toplanan insanlardan ibaret grup, topluluk. 2. Özel askeri birlik. 3. İzci teşkilatında birkaç mangadan oluşan grup. 4. Katar, birbiri ardına sıralanmış hayvanlar dizisi. 5. Bir elde tutulacak kadar iplik vs. ile bağlanmış gül, çiçek, yeşillik, ot vs. demeti. / Beraber bağlanmış veya sırayla istif edilmiş aynı cinsten olan şeylerin tamamı. 6. *zool.* Hayvanların tasnifinde akraba aileleri içine alan bölüm.

deste² (ATS) *is.* Bir şeyin el ile tutulan kısmı; sap, kulp, kabza.

deste³ (ATS) *is.* Gece veya gündüzün saat 12 olduğu zaman.

deste Far. *deste* Tutam, avuç, bir elin tutacağı miktar < *dest* el → *dest*

dişemek (TS) (*nsz*) *hlk.* Diş çıkarmak.

dişemek (ATS) *f.* 1. Değirmen taşının girinti ve çıkıntılarını buğdayı daha iyi

öğütür hale getirmek. 2. Ağzı dişli aletleri keskinleştirmek (*hızır*). 3. Yedi yaşına ulaşınca süt dişlerini dökmek.

dişemek ET Değirmen taşına diş açmak.

dişlek (TS) *s.* 1. Dişleri dışarıya doğru çıkık olan (*kimse*). 2. *mec.* Sözüünü geçiren; istediğini yaptırabilen (*kimse*).

dişlek (ATS) 1. *is.* Dişlenmiş, ısırılmış koparılmış bir parça. 2. *is.* Dişin yeri, bıraktığı iz. 3. *s.* Dişlenmiş, dişle koparılmış, ısırıldıktan sonra üzerinde kalan diş yeri.

dişlek *dişlenk* diş Far. *leng* Sakat, özürlü. *Timurlenk* (topal Timur)

dolanış (TS) *is.* Dolanmak işi veya biçimi.

dolanış (ATS) *is.* 1. Geçim, geçim tarzı. 2. Gezme, dolaşma, dönme, bir şeyin etrafında dönme.

dolanma (TS) *is.* Dolanmak işi.

dolanma¹ (ATS) Geçinme, geçimini sağlamak.

dolanma² (ATS) *is.* 1. Kendi hayatını, geçimini bir vasıta ile temin etme. 2. Hayat, yaşayış; yaşayış şartları.

dolanmak (TS) (*-e*) 1. Bir şeyin çevresine sarılmak. 2. (*nsz*) Bir şeyin çevresinde dönmek, gezmek.

dolanmağ¹ (ATS) *f.* 1. Bir şeyin etrafında dönmek, daire çizmek, dönüp durmak. 3. Gezmek, dolaşmak. 4. Yaklaşmak, bir yere

gelmek; bir yerin etrafında, yakınlarında gezmek, görünmek. 5. *mec.* Canlanmak, devamlı hayalinde olmak. 6. Tedavülde olmak. 7. Sarmak fiiline muhatap olmak. 8. İlişmek, dolaşmak (*ayakları*). 9. Dönmek, değişmek, gelip geçmek. 10. Hareket etme, davranmak, herhangi bir davranışta bulunmak. 11. Beraber olmak, arkadaşlık etmek, idare etmek.

dolanmağ² (ATS) *f.* Kendi hayatını, geçimini bir vasıta ile temin etmek, geçinmek, yaşamak. / Yaşamak, hayat sürmek.

dolmak ET *tolmak* Dolmak, dolu olmak < *tōmak* Doldurmak, bloke etmek, tıkmak.

dolaşmak (TS) (*nsz*) 1. Gezmek, gezinmek. 2. Doğru gitmeyip yolu uzatmak veya (*yol*) uzamak. 3. Dönüp başka bir yönden gelmek. 4. (*kan için*) Akmak. 5. Saç, iplik vb. şeyler birbirine karışarak güç çözümlür duruma gelmek. 6. Çok kimse tarafından söylenmek. 7. (*-i*) Belli bir yeri belli bir amaçla gezmek. 8. Denetlemek amacıyla bir yeri gezmek. 9. (*nefes, el için*) Bir şey üzerinde hafifçe hareket etmek. 10. *müzik* Gezinmek. 11. *mec.* Belirmek.

dolaşmağ (ATS) *f.* 1. Birbirine geçmek, karışmak. 2. Takılmak, sarılmak, ilişmek (*bir şeye*). 3. Gezmek, seyahat etmek. / Uçarak dönüp durmak. 4. Yayılmak, katılmak. / Ağzından ağza geçmek, yayılmak dillere düşmek. 5. *mec. hlk.* Zor duruma düşmek, hiç yoktan bir zorlukla

karşı karşıya gelmek. 6. *mec.* Sataşmak, rahatsız etmek. 7. Şaşırmak, söylediği lafın sonunu getirmemek, karıştırmak. 8. Bazı sözcüklere takılarak bazı ifadeler yapılırlar (*ağlı dolaşmak: Şaşırmak...*).

dolaştırılmak (TS) (*nsz*) Dolaştırmak işine konu olmak.

dolaştırılmağ (ATS) *f.* 1. Dolaştırmak, karıştırmak, karmakarışık etmek. 2. Bağlamak birbirine kenetlemek, düğümlenmek. 3. *mec.* Hile yaparak birinin üzülmeye veya suçlanması için kötü bir işe bulaştırmak, bühtan ve iftira ederek suçlanmasına sebep olmak. 4. Şaşırmak, söylediği şeyleri birbirine karıştırmak, söylemek istediği şeyleri söylerken şaşırmak. 5. Kurşunları peş peşe düzgün bir şekilde hazneye dolduramamak, şaşırmak.

dolaştırmak (TS) (*-e, -i*) Dolaşmak işini yaptırmak.

dolaştırmağ (ATS) *f.* 1. Dolaştırmak, karıştırmak, karmakarışık etmek. 2. Bağlamak birbirine kenetlemek, düğümlenmek. 3. *mec.* Hile yaparak birinin üzülmeye veya suçlanması için kötü bir işe bulaştırmak, bühtan ve iftira ederek suçlanmasına sebep olmak. 4. Şaşırtmak, şaşırtmasına sebep veya vesile olmak, doğru yoldan saptırmak, lafları saptırmak. 5. Şaşırmak, söylediği şeyleri birbirine karıştırmak, söylemek istediği şeyleri

söylerken şaşırarak. / Kasıtlı olarak anlaşılması zor, karışık bir hale getirmek. 6. Kurşunları peş peşe düzgün bir şekilde hazneye dolduramamak, şaşırarak. 7. Dolaştırmak, gezdirmek.

dolaşmak ET *tolaşmak* İlişmek, sataşmak.

dolmuş (TS) s. 1. Boş yeri kalmamış, meşbu. 2. *is.* Teker teker yolcu alıp dolunca yola çıkan kayık, motor, otomobil gibi küçük taşıt.

dolmuş (ATS) s. 1. Dolu hale gelmiş, içinde boş yer kalmamış. 2. *mec.*

Dolukmuş.

dolmuş ET İçki ile dolmuş kadeh.

dumdum (TS) *is.* (*Hindistandaki Dumdum şehrinin adından*) Baş tarafı haç biçimi çentilmiş, çarptığı yerde tehlikeli yaralar açan bir tür tüfek kurşunu.

dumdum (ATS) '*dumdum halvası*' *kon.* Gerçek olmayan, aslında olmayan, elde edilmesi çok çok zor olan şey.

dumdum İng. *dum-dum* Bir tür kurşun öz / *dumdum* Hindistan'da bir kent (19.yy'da bu kentte kurulan mühimmat fabrikasından)

durgun (TS) s. 1. Kımıldanış ve canlılık göstermeyen, dingin, sakin. 2. *mec.*

Neşesiz, keyifsiz, sessiz, canlı olmayan. 3. *mec.* Canlı olmayan, sönük, hareketsiz.

durğun¹(ATS) s. 1. Hareketsiz, sessiz. / Durgun bakış, göz. 2. Akmayan, bir yerde duran, hareketsiz.

durğun² (ATS) *is.* Kalın bağırsağın sonu, makat, anüs.

durmak ET *turmak* 1. Kıyam etmek, ayağa kalkmak. 2. Vazgeçmek, geri durmak. 3. Kurulmak, yapılmak. 4. Karşı durmak, karşı koymak. 5. Bağlanmak, kendini vermek, mülazemet etmek. 6. Kopmak, meydana gelmek. 7. Yaşamak, çok yaşamak. 8. Erişmek, yerleşmek.

durulama (TS) *is.* Durulamak işi.

durulama (ATS) *is.* Belirtme, ortaya çıkarma.

durulamak¹ (TS) (*nsz*) 1. (*yıkanmış şeyler*) Duru sudan geçirilmek. 2. (*insan*) Yıkandıktan sonra bir daha temiz su dökünmek.

durulamak² (TS) Durmak işi yapılmak, kalınmak.

durulamağ (ATS) *f. hlk.* Belirtmek, ortaya çıkarmak, açık hale getirmek.

dur ET *turuk* Duru, saf, dingin. < dur-

durum (TS) *is.* Bir zaman kesiti içinde bir şeyi belirleyen şatların hepsi, vaziyet, hal, keyfiyet, mevki, pozisyon. 2. Duruş biçimi, konum. 3. Bireyin toplum içindeki ilişkileriyle belirlenen yeri. 4. *gr. is.* soyundan sözcüklerin birbirleriyle edatlarla ve fiillerle ilişkilerini belirleyen biçim, hal.

durum¹ (ATS) *is.* 1. Tahammül, sebat, sabır, vaziyet. / Güç, kuvvet. / Devamlılık, sağlamlık, doyuruculuk, gıdalık. 2.

Durulan yer, durak.

durum² (ATS) *is.* Çok sert ince toprak, kum.

durum¹ YT (1935) Vaziyet, hal < dur-

durum² Lat. *durum* < *durus* Sert, katı. *drū-ro-* < *deru-*¹ düz ve sağlam olma → dürüst

duruşma (TS) *is. huk.* Davacı ile davalının yargıç karşısında hazır buldukları yargılama evresi.

duruşma (ATS) *is.* Bir şekilde, tipte durma.

duruşma YT (1935) Muhakeme < dur-

duymak (TS) (-i) İşitmek, ses almak. 2.

Bilgi almak, öğrenmek, haber almak. 3.

mec. Sezmek, fark etmek, hissetmek. 4.

Dokunma, koklama vb. duyularla

algılamak, hissetmek. 5. Nesnelere

dokunmakla onların sıcaklık, soğukluk,

sertlik, ağırlık, hareket gibi fizik

durumlarından bilgi edinmek, hissetmek. 6.

Bir ruh durumu içine girmek.

duymağ (ATS) *f.* 1. Hissetmek, duyu organlarının birisi vasıtasıyla duymak, kavramak, hissetmek. 2. Sezmek, anlamak, idrak etmek, içine doğmak.

duymak ET *tuymak* Duyumsamak, hissetmek.

düğün (TS) *is.* 1. Evlenme dolayısıyla yapılan tören, eğlence. 2. Sünnet düğünü.

düyün¹ (ATS) *is.* 1. İki ip vs.nin birbirine bağlanmasından oluşan yuvarlak ilmek, bağ, ipin vs.nin düğüm haline getirilmiş yeri. 2. Ağaçların dallarının ve budaklarının gövdeyle birleştiği yer. 3. *mec.* Halledilmesi zor mesele, çetrefilli iş, karışıklık. 4. *mec.* Dert, keder, gam, kalp ağrısı.

düyün² (ATS) *is.* Şenlik bir adamın evlendiği, bir çocuğun doğduğu veya sünnet olduğu gün yapılan şenlik.

düğün ET *tüğün* Bağ, düğüm → düğme.

dümbelek (TS) *is.* 1. Ağızına deri geçirilmiş, çanak biçiminde, darbukaya benzer bir çeşit çalgı. 2. *s. hlk.* Anlayışsız sersem.

dümbelek (ATS) *is.* Biri diğerinden küçük olan iki çanaklı vurmali müzik aleti, dümbelek.

dümbelek Far. *tünbek/tenbük* Küçük davul, talim yayı. < *tenbiden* germek.

dürtmek (TS) (-i) 1. Ucu sivri bir şeyle hafifçe itmek. 2. *mec.* İstenilen şeyi yaptırmak için birine kışkırtıcı söz söylemek, tahrik etmek. 3. *mec.* Uyarmak, ikaz etmek. 4. Değmek dokunmak.

dürtmek (ATS) *f.* 1. Zor, güç kullanarak bir şeyi sokmak, yerleştirmek. 2. Yumrukle vurmak.

dürtmek ET *türütmek* Toplanmasına neden olmak. < dür- *dürtmek* El sürmek.

E

ebru (TS) *is.* Kâğıt süslemeciliğinde kitre ve kola gibi yapıştırıcılarla yoğunlaştırılmış su üzerine, neft yağı ile sulandırılmış yağlı boya damlatılarak yapılan ve kâğıda geçirilen süs.

ebru (ATS) *is. klas.* Kaş.

ebru Far. berū / ebrū Kaş, ebru sanatı.

efendi (TS) *is.* 1. Eğitim görmüş kişi için özel adlardan sonra kullanılan unvan. 2. Günümüzde Bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan. 3. Buyruğu yürüyen, sözü geçen kimse. 4. Koca. 5. *s. mec.*

Saygıdeğer, ince, çelebi. 6. *ünl. (erkekler için)* Seslenme sözü olarak kullanılır.

efendi (ATS) *is.* 1. Sünni mezhebine mensup din adamlarına verilen lakap. 2. Bir hürmet ifadesi olarak okumuş ve din adamlarının ismine takılan sözcük. 3. Eskiden birine hürmetle sesleniş ifadesi. 4. Türkiyeli aydınlara edilen bir hitap şekli.

efendi Yun. *afhéntis* Bey, efendi, saygı hitabı / *authéntēs* Reşit ve mümeyyiz kişi, vekil olmayan, asil. / *authénteı* Sorumluluk ve yetki sahibi olmak.

eğlence (TS) *is.* 1. Eğlenmek işi. 2. Neşeli ve hoşça vakit geçirten şey. 3. Neşeli ve hoşça vakit geçirilen toplantı.

eylence (ATS) *is.* 1. Gönül açan, hoş vakit geçirmeye yarayan şey. 2. Faydasız,

önemsiz, şey; boş vakit. 3. *mec.* Oyuncak, eğlenmek için alet.

eğlenceli (TS) *s.* Eğlendiren, hoşça giden.

eylenceli (ATS) *s.* 1. Eğlenmek, hoş vakit geçirmek için yerleri, vasıtaları olan. 2. Eğlendiren, gönül açan, hoş vakit geçiren, güldürücü.

eğlendirme (TS) *is.* Eğlendirmek işi.

eylendirme¹ (ATS) Eğlendirmek fiili.

eylendirme² (ATS) *is.* Eğleme, durdurma, alıkoymak fiili.

eğlendirmek (TS) *(-i)* Eğlenmesini sağlamak, eğlenmesine yol açmak.

eylendirmek¹ (ATS) *f.* 1. Eğlence ile meşgul etmek, eğlence ile vaktini geçirmek, şenlendirmek, hoşça vakit geçirmek. 2. Elinde oyuncak etmek, eğlence aracı yapmak.

eylendirmek² (ATS) *f.* Durdurmak, hareket halindeki bir şeyi durdurmak, hareketten alıkoymak.

eğlenmek ET *aylanmak* Dönmek, dolanmak, boşa vakit geçirmek.

eğleşme (TS) *is.* Eğleşmek, oyalanmak işi, tevakkuf.

eyleşme (ATS) *is.* Oturmak fiili.

eğleşmek (TS) (*nsz*) 1. Oyalanmak, eğlenmek, tevakkuf etmek. 2. Bir yerde oturmak, yaşamak, ikamet etmek.
eyleşmek (ATS) *f.* Oturmak.
eylemek ET *edhlemek* İşe yarar hale getirmek, işlemek, kullanmak, etkilemek, yapmak, etmek.

eğme (TS) *is.* 1. Eğmek işi. 2. Düz olan bir şeyi eğik duruma getirmek. 3. Sert bir cismi bükme.

eyme¹ (ATS) *is.* 1. Eğmek fiili. 2. Eğri yay şeklinde olan.

eyme² (ATS) *is.* 1. Arabayı boyunduruğa koşmada kullanılan eğilmiş ağaç vs. 2.

Kağnı tekerleğinde üzerine demir çember geçirilen ve oklar vasıtasıyla tekerleğin topuna bağlanan dairevi kısım.

éyme³ (ATS) *is. mah.* İçinde yoğurt, ayran vs. saklamak için koyun veya keçi

derisinden yapılan tulum, torba.

ägmək ET İğmek.

ehliyet (TS) *is.* 1. Üstat, uzluk. 2. Sürücü belgesi.

ehliyet (ATS) *is.* 1. Liyakat, iktidar, salahiyet, yapabilme gücü, herhangi bir konuda yeter olma. 2. Ehlileştirme, insana alıştırma.

ehliyet Ar. *ehlīye(t)* Yetenek, beceri, kalifiye olma → ehil.

erbab (TS) *is.* Bir işten anlayan, bir işi iyi yapan kimse.

erbab (ATS) *s.* 1. Ağa, sayın, cenap, saygın birinin lakabı. 2. *hlk.* Bazen şaka veya dalga geçmek maksadıyla söylenir.

erbab Ar. *erbāb* [rābb çoğ.] Ustalar → rab.

eriş (TS) *is.* Ermek işi ve durumu.

eriş (ATS) *is. dokuma* Halı veya başka dokunan şeylerde uzunluğuna birbirine eşit ve paralel olarak dokunan ipler, ariş.

äriş ET *ävriş / ärviş* Dönme, dolaşma, çevrilme, iş gücü, hal, hareket, meşgale.

erke (TS) *is. fizik* 1. Enerji. 2. *felsefe* (tabii bilimlerde) İş başarma gücü, bir direnmeyi yenme gücü.

erke (ATS) *is.* Çocuk, tıfıl.

erk ET *erk* Saltanat, iktidar, otorite.

estağfurullah (TS) *ünl.* Teşekkür edilen veya övülen bir kimsenin söylediği bir incelik ve alçak gönüllülük sözü.

estağfurullah (ATS) *ünl. Haşa,* Allah göstermesin, asla katiyen, hiçbir zaman, asla öyle şeye razı olamam.

estağfurullah Ar. *estağfuru-llāh* Allah başışlasın. < *istiğfār* Merhamet dileme. < merhamet etme → mağfiret

esbap (TS) *ç. is.* Sebepler, nedenler.

esbab (ATS) *ç. is.* 1. Sebepler, deliller. 2. Silah, alet, levazımat, kullanılan şeyler.

esbab Ar. (*sebeb ç.*) 1. Sebepler. 2. Araçlar, gereçler.

eşik (TS) *is.* 1. Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak. 2. Kapı ağzında basamağın konulabileceği yer. 3. *mec.* Başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını. 4. *müz.* Telli çalgılarda üzerine tellerin bindiği köprü. 5. *coğrafya* Karalar üzerinde veya deniz diplerinde birbirine komşu iki çukurluğu ayıran tümsek biçiminde, üzeri çoğu kez düz kabartılar. 6. *psikoloji* Bir tepkinin başlamasında, ortaya çıkmasında etkili olan ruhi, fizyolojik nokta.

éşik (ATS) *is.* 1. Dışarı, çöl.

eşik ET *éşik* Kapı eşiği, kapı < *eşümek* kapamak.

eşmek¹ (TS) (*-i*) 1. Toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak. 2. *mec.* Araştırmak, incelemek.

eşmek² (TS) (*nsz*) (*at için*) Hızlı gitmek.

éşmek¹ (ATS) *f.* 1. Kazımak, kazarak açmak, çukurlaştırmak (*toprağı, kumu vs.*) 2. Burmak, kıvırmak. 3. Parmakla hazırlamak, sarmak (*tütün vs.*) 4. İp örmek. 5. *mec.* Aramak, yoklamak, karıştırmak.

éşmek² (ATS) *is. mah.* Yakası kürklü, kısa kollu kadın giyimi, elbisesi.

eşmek ET *eşmek* Kazımak, çukur yapmak.

eteklemek (TS) (*-i*) 1. Birinin eteğini saygı göstermek amacıyla öpmek veya öper gibi yapmak. 2. *mec.* Yaranmaya çalışmak, dalkavukluk etmek.

eteklemek (ATS) *f.* 1. Eteğinden tutmak, tutarak durdurmak. 2. Eteğine toplamak. 3. *mec.* Yalvararak rica etmek, rastlayarak yakasını bırakmamak. 4. *mec.* Yarısını geçmek, yürümek, gitmek (*yol*). 5. Etek sallayarak havalandırmak.

etek ET *etek* 1. Kadınların giydiği giysi. 2. Dağın yamacı.

eter (TS) *is. kimya* 1. Oksijenli asitlerin alkollerle birleşmesinden oluşan sıvılara verilen ad. 2. *kimya* Hekimlikte kullanılan, çok uçucu, renksiz ve kendine özgü kokusu olan bir sıvı, lokman ruhu.

eter (ATS) *is. hlk.* Eser, iz, haber, alamet.

eter *éther* 1. Atmosferin en üst tabakası. 2. uçucu bir madde. / EYun. *aithēr* gökyüzünün en üst tabakası < *aíthein* parlamak, yanmak.

etüt (TS) *is.* 1. Herhangi bir konuda yapılan inceleme, araştırma. 2. Ön çalışma. 3. Belli bir konuyu inceleyen, araştıran eser veya yazı. 4. Öğrencilerin, bir öğretim görevlisinin gözetimi, denetimi altında ders çalışmalarına ayrılan zaman, mütalaa, müzakere.

étüd (ATS) *is.* 1. Bir eserin ilk müsveddesi. 2. Bir meseleye ait küçük edebi eser, inceleme, araştırma tetkik. 3.

Alıştırma (*müzik, sahne, satranç vs.de*). 4. Vürtiöz mahiyetinde olan küçük musiki eseri.

etüd Fr. *étude* (bilimsel veya eğitsel) Çalışma, inceleme / Lat. *studium* gayret, çalışma < *studere* gayret etmek, çaba göstermek *stud-ē-* < (*s*)*teu-*¹ bastırmak, ileri atılmak / İng. *study* (etüd).

evlik (TS) *s.* Herhangi bir sayıda evi olan hanelik.

évlük (ATS) 1. *s.* Eve ait, eve mahsus, aile ile ilgili; ailece. 2. Kadın, eş anlamında. 3. Rakamlarla evlerin miktarını bildirir.

ev ET Ev, çadır.

eza (TS) *is.* Üzme, sıkıntı verme, üzü.

eza¹ (ATS) *is.* Yas, matem.

eza² (TS) *is. klas.* Ezizet, azap, meşakkat, cefa, zahmet.

eza Ar. [msd.] İncitme, zarar verme, ezizet etme.

ezik (TS) *s.* 1. Ezilmiş veya yassılmış. 2. *mec.* Olaylar ve hayat şartları karşısında güçsüz ve sıkıntılı duruma düşmüş olan, üzüntülü. 3. *is.* Bere çürük.

ezik (ATS) *s.* 1. Ezilmiş. 2. Ütüsü bozulmuş, tazeliği gitmiş, ezilmiş. 3.

Çökük, batık (*is. ezik yer.*) 4. *is. tıp.*

Vücudun herhangi bir yerinde dokuların zedelenmesi ve kan damarlarının darbe yemesi neticesinde oluşan zede yeri.

ezme (TS) *is.* 1. Ezmek işi. 2. Sebze veya yemiş ezerek yapılan yiyecek. 3. *tıp.*

Bitkilerin etli ve yumuşak kısımlarını macun kıvamına getirmek üzere parçalamak, katı ve telsel kısımlarını süzerek ayıklamak işlemi.

ezme¹ (ATS) *is.* 1. Ezmek fiili. 2. Ezilmiş meyve veya sebze hamuru, püre. 3.

Karaciğer kıymasından yapılan bir yemek adı.

ezme² (ATS) *is. mah.* Bileği taşı.

ezmek ET *ezmek* Sivri bir aletle çizmek, kazımak, sıyırmak.

F

fal (TS) *is.* Geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kağıdı, kahve telvesi, el ayası gibi şeylere bakarak anlam çıkarma.

fal¹ (ATS) *is.* 1. Falcıların gelecekte veya geçmişte olmuş yahut olacak şeyleri öğrenmek gayesiyle başvurdukları çeşitli yollar (*yıldız, kahve vs. falı*). 2. *mec. klas.* Baht, talih, uğur.

fal (ATS) *is.* Tavuğun belirli bir yerde yumurta yapması için oraya konmuş yumurta, fol.

fal Ar. *fāl* İyiye tabir edilen alamet.

faraş (TS) *is.* Toplanan süprüntüleri alıp atmak için kullanılan kürek biçiminde teneke veya plastikten, saplı kap.

ferraş (ATS) *is.* 1. Çeşitli emirleri yerine gelen küçük memur, görevli.

faraş Ar. *farāş* Döşek serici, daire hizmetkârı. < döşek serme → mefruşa

ferli (TS) Parlak (*göz, ışık*).

ferli (ATS) *s.* 1. Uygun, yararlı, münasip, edep, iyi. 2. Becerikli, kabiliyetli, akıllı.

fersiz (TS) *s.* Donuk, cansız (*göz, ışık, yüz*).

fersiz (ATS) *s.* Beceriksiz, bir iş yapamayan, kabiliyetsiz.

fersizlik (TS) *is.* Fersiz olma durumu.

fersizlik (ATS) *is.* Beceriksizlik, kabiliyetsizlik.

fer Far. *ferr* Nur, ışık, parıltı.

fır (TS) *zf.* 1. Fırıl fırıl. 2. *is. argo* Piç, fırlama.

fır (ATS) *is.* 1. Böcek vs. sebeplerden dolayı bitkilerin çeşitli yerlerinde oluşan şişlik. 2. *hlk.* İki hörgüçlü devenin hörgüçlerinden her biri. 3. *mec.* Gereksiz, lüzumsuz, hiçbir şeye yaramayan şey.

fırlama (TS) *is.* 1. Fırlamak işi. 2. *hlk.* Ar.sız, terbiyesiz çocuk. 3. *argo* Piç.

fırlama (ATS) *is.* Yerinde hızla döndürme.

fırlamak (TS) (*nsz*) 1. Hızla, birdenbire bulunduğu yerden çıkmak, ayrılmak. 2. Yerinden oynayıp ileriye doğru çıkıntı yapmak. 3. Fiyatı birdenbire yükselmek.

fırlamağ (ATS) *f.* 1. Yerinde hızla döndürmek, hareket ettirmek. 2. Yerinden çıkmak, oynamak.

fırlatma (TS) *is.* 1. Fırlatma işi. 2. *spor* Kol ve bacağın vücudun orta çizgisinden türlü yönlere son eklemine kadar hızla ve gergin olarak uzaklaştırılması (*açılması*)

fırlatma (ATS) *is.* Döndürme.

fırlatmak (TS) (*-i*) Hızla atmak, bulunduğu yerden dışarı atmak.

fırlatmağ (ATS) *f.* 1. Döndürmek, hareket ettirmek. 2. Bir şeyi hızla ve nereye geldiyse fırlatmak, atmak. 3. Atmak.

fır, fırıl, Fırlamak ET Dönme sesi, fırlama sesi.

fıstık (TS) *is.* 1. Antep fıstığı denilen yemişlerin genel adı. 2. *mec.* Tombul, kısa boylu, tıknaz (kimse)

fıstığ (ATS) *is.* *botanik Parlak* açık gri renkli sert kabuğu olan dallı budaklı ağaç, Antep fıstığı ağacı, fıstık elde edilen çam ağacı.

fıstık Ar. *fustuq* Far. *pistek pistak* Şam fıstığı.

fışkırık (TS) *is.* *teknik Su* fışkırtmaya yarayan araçların genel adı, fıskiye.

fışgırığ (ATS) *is.* Işık, bazı kuş ve hayvanların çıkardığı ıslığa benzer ses.

fışk ET Suyun akarken çıkardığı ses.

figür (TS) *is.* 1. Resim ve heykel sanatlarında varlıkların biçimi. 2. Bir dansı oluşturan ölçülü adımlarla beliren zincirleme hareketlerden her biri. 3. *müz.* Birbirini izleyerek melodik ve ritmik bakımdan bir bütün oluşturan notalar grubu.

figür(a) (ATS) *is.* 1. Bir iş yaparken, dans ederken vs. alınan vaziyet, gösterilen suret,

figür. 2. Müzik eserini güzelleştiren ritmik melodik notalar. 3. Ressamlıkta heykelcilikte insan ve hayvan tasviri. 4. *tiyatro* Suret, tıp, karakter. 5. Güzel vücut yapısı, boy bos. 6. En büyük oyun kartının adı. 7. Satranç oyununda piyonların dışındaki karakterler, şah, vezir, at, fil, kale. 8. *matematik* Geometrik şekiller.

figür Fr. *figure* Şekil, insan gövdesinin şekli. / Lat. *figura* < *fi(n)gere, fict-* biçimlendirmek, elle şekil vermek / *dhi(n)gh-* < *dheigh-* yoğurarak şekil vermek, hamur yoğurmak.

filiz¹ (TS) *is.* Yeni sürmüş körpe ve küçük dal veya yaprak, sürgün.

filiz² (TS) *is.* Ocaktan çıkarılan işlenmemiş, başka maddelerle karışık halde bulunan, ham maden birleşigi.

filiz (ATS) *is.* Ocaktan çıkarılmış, henüz işlenmemiş, eritilmemiş ham maden, cevher.

filiz Yun. *flisa* Yaprakçık, filiz < *filo/phyllon* yaprak *bhol-yo-* < *bhel-*³ bitki bitmek.

fit¹ (TS) *is.* Birini başkasına karşı kıskırtma.

fit² (TS) *is.* Ödeşme, razı olma.

fit³ (TS) *ç. is.* İngiliz uzunluk ölçüsü birimi olan foot, ayak sözünün çokluk biçimi.

fit (ATS) *is.* 1. ıslık. 2. Bazı kuş ve hayvanların çıkardığı ıslığa benzer ses; ıslık. 3. Vızıltı, uğultu.

fitleme (TS) *is.* Fitlemek işi.

fitleme (ATS) *is.* ıslıklama.

fitlemek (-i) (TS) Birini başkasına karşı kışkırtmak, fitnelemek.

Fitlemek (ATS) *f.* 1. ıslık çalmak, ıslık sesi çıkarmak; ıslıkla haber vermek veya seslenmek. 2. ıslıklamak. 3. *mec.* Tahrik etmek, kızıştırmak, yöneltmek.

fit¹ ("fit olmak") İng. + *fit* Uyum, uyma, beden zinde olma.

fit² İng. Bir uzunluk birimi feet [foot çoğ.] ayaklar, bir uzunluk birimi. / Ger. *fōt-pōd-* < *ped-*¹ ayak → pa

fon (TS) *s.* 1. Belirli bir iş için gerektiğince harcanmak üzere ayrılıp işletilen para. 2. Sinemada, tiyatrodaki oyuncuların arkasındaki resim, fotoğraf veya çeşitli plastik öğelerden oluşan dekor, görüntü. 3. (resimde) Bir tabloda, üzerinde konunun işlendiği boya katı. 4. İç mimaride üstüne başka şeyler eklenen bölüm. 5. Bir kumaşın alt dokusu.

fon (ATS) *is.* 1. Üzerine resim yapılan, bezek, süs yapılan asıl renk; kumaş, halı vs. 2. Bir şeyin bir olayın cereyan ettiği asıl saha, yer.

fon¹ Fr. *fond* Zemin, dip / Lat. *fundus* 1. Dip, yer, toprak. 2. Çiftlik, gelir getiren

mülk /*bhudh-* dip Aynı kökten İng. *bottom*, Alm. *boden* (yer, zemin).

fon² Fr. *fonds* Stok, sermaye < *fond* çiftlik, gelir getiren mülk.

font (TS) *is.* Dökme demir, pik

fond (ATS) *is.* 1. Her hangi bir gaye için ayrılan para vs. fon. Bir şeyin yapılması için ayrılan asıl para veya maddi vasıtalar. 2. ç. Faiz getiren şeyler, tahvil. 3.

Yazarlara, resamlara, mimarlara vs. maddi yardım yapan idare

font İng. Hurufat / Fr. *fonte* metal döküm, hurufat < *fondre* dökme

format (TS) *is.* *sinema* Film veya fotoğrafta boyutlar.

format (ATS) *is.* 1. Kitabın, sayfanın vs. nin ölçüsü. 2. Yayın, satırın uzunluğu.

format İng. *format* Biçim verilmiş şey. / Lat. *formatus* → form

fors (TS) *is.* 1. Devlet başkanının bulunduğu yerlere, amirallerin çalıştıkları kuruluşlara veya gemilere, generallerin garnizonlarına ve bu düzeydeki görevlilerin arabalarına çekilen üç veya dört köşeli bayrak. 2. *mec.* Söz geçirirlik, saygınlık.

fors (ATS) *is.* Güç, kuvvet, nüfuz, hava, çalım.

forslu (TS) s. 1. Üzerine fors çekilmiş .
(gemi, otomobil). 2. *mec.* Sözü geçer,
güçlü.

forslu (ATS) s. Çalımlı, havalı, kibirli.

fors Fr. *force* Güç, kuvvet, zor, zorbalık /
Lat. *fortia* < *fors*, *fort-* güç, kuvvet

G

gamze (TS) *is.* 1. Bazı insanların çenelerinde, yanaklarında doğal olarak bulunan veya güldükleri zaman görülen küçük çukur. 2. Yan bakış, göz süzme, sitemli bakma.

ğemze (ATS) *is.* 1. Naz, işve, çılgın bakış.
gamze Ar. *gamze(t)* Göz kırpma, işve, ima. 2. Sinyal verme, göz kırpma, ima etme, dokundurma.

garaz (TS) *is.* 1. Hedef, amaç, maksat. 2. Birine karşı güdülen kötülük etme isteği, kin, düşmalık.

ğerez¹ (ATS) *is.* 1. Maksat, gaye, niyet, meram. 2. Gizli gaye, maksat, kötü niyet, gizli düşmanlık, garaz.

ğerez² (ATS) *edebiyat* Hâsılı, kısacası, özetle.

garaz Ar. *ğarad* [msd.] Kötü niyetli olma, kasıtlı davranma.

gastromon (TS) *is.* Damak zevki olan, ağzının tadını bilen iyi yemekten anlayan kimse.

gastromon (ATS) *is.* Gıda maddeleri mağazası.

gastromoni (TS) *is.* 1. İyi yemek merakı. 2. Sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş hoş ve lezzetli mutfak; yemek düzeni ve sistemi.

gastromoniya (ATS) *is.* Gıda maddeleri.

gastronomi Fr. *gastronomie* Damak zevki uzmanlığı, lokantacılık → gastr(o)-, -nomi/ gastr(o) Fr. / İng. *gastr(o)-* mide / Yun. *gástron* mide.

gazel¹ (TS) *is.* *edebiyat* 1. Divan edebiyatında beş ile on beş beyit arasında değişen, ilk beytinin dizeleri birbiriyle, sonraki beyitlerinin ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklı, en çok lirik konularda yazılan nazım biçimi. 2. *müz.* Klasik Türk müziğinde belli bir kurala bağlı olmadan bir kişi tarafından herhangi bir makamda gezinerek sesle yapılan taksim.

gazel² (TS) *is.* Sonbaharda kuruyup dökülen ağaç yaprağı.

ğezel¹ (ATS) *is.* 1. *edebiyat* Divan edebiyatında en yaygın nazım şekli, daha Çok aşk konusu işlenen lirik şiir türü. 2. *mus.* Özel bir ahenkle söylenen musiki eseri.

gezel² (ATS) *is.* Nar kabuğu.

gazel Ar. *ğazel* [msd.] Aşk şiiri. 1. Yün eğirme. 2. İlanı aşk etme, flört etme, oynaşma.

gebe (TS) *s.* 1. Karnında yavru bulunan (kadın veya hayvan), yüklü, hamile, aylı. 2. *tıp.* İçinde oğulcuk veya dölüt bulunan (döl yatağı). 3. *mec.* Bir birikim sonucu ortaya çıkması beklenen (durum veya olaylar).

gebe (ATS) *is.* Büyük halı.

gebe ET *kebe / gebe* Karnı şişmiş, hamile.

geçit (TS) *is.* 1. Geçmeye yarayan yer, geçecek yer. 2. *coğrafya* İki dağ arasında dar ve uzun yol.

kéçit (ATS) *is.* Bir yerden başka bir yere geçmek için kullanılan yol, geçit.

geçmek ET *keçmek* Aşmak, (nehir) aşmak, öte yana gitmek.

gelincik (TS) *is. botanik* 1. Yazın kırlarda, özellikle ekin tarlalarında yetişen, kırmızı ve otsu bitki (*papaver rhoeas*). 2. *zool.* Sansargillerden, ince uzun yapılı, sivri çeneli, küçük bir hayvan, gelin adın(*mustela nivalis*). 3. *zool.*

Mezgitgillerden, yılan balığına benzer, eti sevilen bir balık (*mustela tricirrata*) 4. *hlk.* Yılcık, arpacık, çıban vb. verilen ad.

gelincik¹ (ATS) *is.* Çocukların oynadıkları oyuncak, bebek.

gelincik² (ATS) *is. zool.* İnce uzun ve küçük yapılı, etçil memeli hayvan (*mottella tricirrata*).

gelinlik (TS) *is.* 1. Gelin olma durumu. 2. Gelin giysisi. 3. *s.* Gelin giysisi yapmaya uygun (kumaş). 4. *s.* Gelin olma çağına gelmiş (kız). 5. *s.* Gelin için hazırlanmış.

gelinlik (ATS) 1. *is.* Gelin olma hali. 2. *s.* Geline ait, geline mahsus, gelin için.

gelin Ar. *ırse(t)/ibnü-l ırs* Bir tür küçük yırtıcı hayvan, gelincik. / *ırs* (gelin) çevirisidir.

geri¹ (TS) *is.* 1. Arka bir şeyin sonra gelen bölümü; art, alt taraf, ileri karşıtı. 2. Bundan başkası. 3. Son, sonuç. 4. Bir şeyin sona kalan bölümü. 5. Geçmiş, mazi. 6. (Hayvan için) Boşaltım organının dışı. 7. *s. mec.* Benzerlerine ayak uydurup ilerleyememiş. 8. *s.* (saat için) Eksik gösteren. 9. *s.* Aptal anlayışsız. 10. *zf.*

Geriye doğru. 11. *ünl.* Geri dön, geri git!
geri² (TS) *is. hlk.* Araba üzerine gerilerek kenarları arabanın korkuluğuna tutturulan ve içine saman veya tahıl doldurulan büyük kıl çuval.

géri (ATS) 1. *zf.* Arka tarafa, geriye. 2. *is.* arka, arka tarafa. 3. *is. mec.* Akıbet, sonuç, netice. 4. *is. mec.* İlerlememiş, geri kalmış.

gerileme (TS) *is.* 1. Gerilemek işi. 2. Sonuçlardan ilkelere, etkilerden sebeplere ve birleşiklerden yalınçlara doğru usa vurma işlemi. 3. *biyoloji* Bir dokunun, bir organın evrim geçirmesi veya bir yapının basitleşmesi. 4. Geri çekilme, ricat. 5. *psikoloji* Kavrama yeteneğinin giderek zayıflaması durumu.

gérileme (ATS) 1. Gerilemek fiili. 2. Gerilik. 3. Nişanı bozma.

gerilemek (TS) (*nsz*) 1. Geri çekilmek, geriye çekilmek. 2. Daha aşağı bir dereceye düşmek. 3. (hastalık) Gelişmeksizin yok olmaya yüz tutmak. 4. *mec.* Bir tepki karşısında katı sayılan bir tutmadan vazgeçmek.

gérilemek (ATS) *f.* 1. Geri çekilmek. 2. *mec.* İlerlememek, geri kalmak, gelişmesi durmak. 3. *mec.* Sözüden dönmek, sözünü tutmamak. 4. Nişanlanan kızın nişanını bozmak (tek taraflı olarak).

geri ET *kéri*

germe (TS) *is.* 1. Germek fiili. 2. *spor* Birbirine yaklaşık bükülü vücut bölümlerini, gerici kasların çalışmasıyla birbirinden iyice uzaklaştırma, bükme karşıtı. 3. *hkl.* Bir yeri bölmek, sınırı belli etmek için yapılan tahta perde.

germe¹ (ATS) *f.* Germek fiili.

germe² (ATS) *is.* Tezek.

germek (TS) (-i) 1. Bir şeyin uçlarından veya kenarlarından çekerek gergin duruma getirmek. 2. (-i, -e) Gergin bir şeyle örtmek. 3. (kol, bacak için) Uzatmak. 4. (sinir, ilişki, davranış) Gergin duruma getirmek.

germek¹ (ATS) *f.* Gergin hale getirmek, düz hale getirmek.

germek² (ATS) *is.* Erken yetişen bir kavun.

germek ET *kermek* Çekip uzatmak

gerzek (TS) *s.* *argo* Geri zekalı sözünü kısaltılmış biçimi.

gerzek (ATS) *is. mah.* Ceviz, fındık gibi meyvelerin olgunlaştıkça yarılp dökülen yeşil kabukları.

gerzek geri *zekâli* → Geri, zekâ.

gevelemek (TS) (-i) 1. Çiğnemededen ağız içinden evirip çevirmek. 2. *mec.* Bir sözü tam olarak ve açıkça söylememek, getirmemek.

gevelemek (ATS) *f.* Gönülsüz, iştahsız yemek, çiğnemek.

gevelemek ET *kēvmek* Çiğnemek, geviş getirmek.

gıdık (TS) *is.* Çene altı, gerdan.

gıdıg (ATS) *is.* Vücudun bir tarafında parmak vs. ile dokununca meydana gelen gülme.

gıdı ET Gerdan / gıdık, gıcık.

girme (TS) *is.* Girmek işi.

girme (ATS) *is. mah.* Otluk, kaba otların olduğu yer.

girmek (-e) (TS) 1. Dışarıdan içeriye geçmek. 2. Sıgmak. 3. Yer almak, katılmak, iltihak etmek. 4. (ordu) Almak, fethetmek. 5. İncelemek, ayrıntılara inmek. 6. Girişmek, başlamak. 7. Bulaşmak. 8. (*nsz*) (zaman anlamlı kavramlar için) Başlamak. 9. (ağrı için) Başlamak, saplanmak. 10. (-e) Yeni bir duruma geçmek, dönüşmek. 11. (soyut şeyler için) İyice anlamak, iyice bilmek. 12. Kavgaya tutuşmak. 13. Başlamak. 14. Erişmek, ulaşmak. 15. Bir şeyin yapımında, birleşiminde yer almak. 16. Yazılmak, başlamak. 17. Yemek yemek.

girmek (ATS) *f.* 1. Dahil olmak, içeri geçmek. 2. Sığmak, yerleşmek. 3. Varmak, ulaşmak, dâhil olmak. 4. Başlamak, gelmek, dâhil olmak. (ay, mevsim vs.) 5. Bir yerde saklanmak, bir şeyle kaplanmak, gizlenmek. 6. Uyumak için yatağa uzanmak, yatağa girmek. 7. Dâhil olmak (teşkilata, işe vs.) 8. Batmak, geçmek. 9. *mec.* Girişmek, başlamak. 10. *mec.* Bir şeyle örtünmek. 11. Yıkanmak, banyo yapmak için bir şeyin içine dâhil olmak. 12. Sokulmak. 13. Basmak, girmek(yeni bir yaşa) 14. *mec.* Para, ölçü vs. hesaplarlarken aldatmak. 15. Bazı isimlere takılarak birleşik fiil ve çeşitli ifadeler yapılır (Beynine girmek, uykusuna girmek vs.)

gir Far. -*gīr* Tutan / *giriften*, *gīr-* tutmak / *graftan grab-* / *ghrebh-* tutmak, yakalamak / İng. *grab*, *grip*, *grasp* / Alm. *greifen* (tutmak, yakalamak, kapmak). / **girmek** ET *kīrmek*

giydirmek (TS) (-i, -e) 1. Giymek işini yaptırmak. 2. *mec.* Ağır sözler söylemek, hakaret etmek.

géydirmek (ATS) *f.* 1. Giymek fiilini yaptırmak, giymeye mecbur etmek. 2. Takmak, geçirmek, yerleştirmek.

giydirilmek (TS) (-e) Giydirmek işi yapılmak.

géydirilmek (ATS) *f.* 1. Giymek fiiline konu edilmek. 2. *teknik terim* Geçirilmek, yerine oturtulmak, takılmak.

giyme (TS) *is.* Giymek işi.

géyme (ATS) *is.* 1. Giymek fiili. 2. Yelek.

giymek (TS) (-i, -e) 1. Örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek. 2. *mec.* Ağır söz veya hakareti, küçültücü davranışı ses çıkarmadan dinlemek.

géymek¹ (ATS) Elbise, ayakkabı vs. giymek. 2. *mec.* Örtünmek, üstü örtülmek.

géymek² (ATS) *is.* Giyim, elbise.

giymek ET *kédmek*, *kédhmek*, *keymek*

gök (TS) *is.* 1. İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, feza. 2. Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, sema. 3. *s.* Gökyüzünüm, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi. 4. *s. hlk.* Olgunlaşmamış.

göy¹ (ATS) *is.* Yeri ve diğer gök cisimlerini çeviren boşluk, sema, feza, asuman, uzay.

göy² (ATS) *s.* 1. Gök, sema renginde, mavi.

göy³ (ATS) 1. *s.* Yeşil rengi. 2. *s.* Olgunlaşmamış, ham. 3. *is.* Yeşillik (ağaçlar, otlar, bitkiler.)

göy⁴ (ATS) *s. hlk.* Cimri, hasis.

gök ET *kök¹* Gök, gök rengi.

gösteri YT (1935) Tezahürat / göster-göstermek ET *közdemek* gözetlemek, bekcilik etmek. / *közmek* gör-

gösteriş (TS) *is.* 1. Gösterme işi veya biçimi. 2. Başkalarını aldatmak, şaşırtmak, korkutmak veya kendini beğendirmek için birinin yaptığı yapay davranış. 3. Göze çarpıcı nitelik, göz alıcılık.

gösteriş (ATS) *is.* Davranış hareket veya yapması gereken bir şey hakkında verilen emir, buyruk, talimat. 2. Danışma, mülahaza.

gözaltı (TS) *is.* Birinin, güvenlik kuvvetlerince belli bir yerde belli bir süre alıkonulması, nezaret.

gözaltı (ATS) 1. *is.* Sonradan almak veya kocaya vermek için düşünülen kız veya genç.

göz ET *köz¹* göz / *körmek* → gör-

göze (TS) *is. biyoloji* 1. Hücre. 2. *hlk.* Su kaynağı.

göze (ATS) *is. mah.* Sulak, nemli çayırılık, otluk, yeşillik yer, rutubetli çimenlik.

göze YT (1935) Hücre / göz.

gözleme¹ (TS) *is.* 1. Gözlemek işi, tarassut. 2. Gök bilimi veya meteorolojide özel araçlarla inceleme.

gözleme² (TS) *is.* Sacda veya yağda kızartılan, tatlı veya tuzlu hamur işi.

gözleme³ (TS) *is.* Meralarda yağışın toprakla tutulması ve yem üretiminin artırılması amacıyla, 40–50 cm. aralıklarla 15–20 cm çapında ve 7–8 cm. derinliğinde çukurlar açılması.

gözleme (ATS) *is.* 1. Bekleme, gözleme otağı, bekleme odası, salonu, görüşmeye gelen şahısların oturup bekledikleri oda. 2. İki veya birkaç şahıs arasında belirlenmiş görüşme. 3. Arzu, istek, hasret, ümit, bekleyiş.

gözleme ET *Közleme* közde pişirme / köz.

gücendirme (TS) *is.* Gücendirmek işi.

gücendirme (ATS) *is.* İkındırmak fiili.

gücendirmek (TS) (-i) Gücenmesine yol açmak, gönlünü kırmak, incitmek.

gücendirmek (ATS) *f.* İkındırmaya, güç sarf etmeye mecbur etmek, gücünü zorlamaya mecbur etmek.

gücenme (TS) *is.* Gücenmek işi.

gücenme (ATS) *is.* İkınmak, güç sarf etmek fiili.

gücenmek (TS) (*nsz, -e*) Birinin beklenilmeyen bir davranışı veya sözü karşısında kırgınlık duymak, üzülmek.

gücenmek (ATS) *f.* 1. Güç sarf etmek, ıkınmak, gücünü zorlamak. 2. *mec.*

Çalışmak, çaba sarf etmek, çok çalışmak.

gücenmek ET *güçüne gitmek* / Güç (kuvvet, zor, zulüm).

göl (TS) *is. botanik* 1. Gülgillerin örnek bitkisi (*Rosa*). 2. Bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği.

göl¹ (ATS) *is.* 1. Çiçek (konuşmada bodur ağaç, çalı ve tırmanıcı çeşitleri olan gülgillerden olan bitki ve bu bitkinin tek katlı veya katmerli renkli ve çoğunlukla güzel koku çiçeği) 2. Buhara derisinin üzerindeki ince kıvrımlar, kıvrıkcıklar. 3. Dokuma şeylerin, halı, kilim vs. üzerinde olan süsler. 4. Ekmek üzerinde küçük küçük yanıklar, yanık kabarcıkları. 5. Kızıl hastalığının en şiddetli anındaki serpintileri. 6. *veterinerlik* Koyun hastalıklarından birinin adı. 7. *mec.* Sevgili, kıymetli, değerli, hürmet gösterilen adam. 8. Gülüm şeklinde: Sevgili, değerli, hürmet gösterilen birine seslenme şekli. 9. *mec.* Güzel, alımlı.

göl² (ATS) *is.* Köşe (üç gül: üçgen)

göl Far. *gül* gül, Ger türlü çiçek

gölle (TS) *is.* 1. Eskiden som taş veya demirden, yuvarlak bir biçimde yapılırken, günümüzde çelikten silindir biçiminde, bir ucu sivri olarak yapılan top mermisi. 2. *spor* Atletizm yarışmalarında atılan pirinç veya pirinçten daha sert bir maddeden yapılan, erkekler için 7. 275 kg, kadınlar için 4 kg olan madeni küre.

gölle (ATS) *is.* Sütun biçiminde yapılan yüksek kule. 2. Harp gemisinde, tankta vs.de topların yerleştirildiği zırhla kaplı yer, bölüm.

gölle Far. *gülle* Top, Top mermisi, yuvarlak ve ağır şey. / Sans. *gōla* (top, gülle).

gölüş (TS) *is. spor* Belli kurallar içinde, güç kullanarak, iki kişinin türlü oyunlarla birbirinin sırtını yere getirmeye çalışması.

gölüş¹ (ATS) *is. spor* Güreş, iki kişi arasında yapılan ve sırtın yer getirilmesi esasında dayanan spor.

gölüş² *s.* Güler yüzlü, şen, mutlu.

gölüşmek ET *kerişmek, küreşmek* göleş tutmak / *gür¹* (cesur, yiğit, güçlü.)

gölümek (TS) (-i) 1. Hayvan veya hayvan sürüsünü önüne katıp. otlatarak sürmek. 2. *mec.* Bir düşünceyi, bir duyguyu veya bir ilkeyi gerçekleştirmeye çalışmak. 3. *mec.* Bir kimseyi, bir topluluğu kendi düşünce ve amacı doğrultusunda yönetmek, sevk ve idare etmek.

gölümek (ATS) *f.* 1. Birini gizlice takip etmek, gözünü üzerinden ayırmamak, göz takibine almak. 2. Korumak müdafaa etmek, beklemek, bir şey için meraklanmak.

gölümek ET *kölümek, küdhmek* Beklemek, bekçilik etmek.

H

hademe (TS) *is.* İş yerlerinde temizlik ve getir götür işlerine bakan görevli, odacı, müstahdem.

£ **adim** (ATS) *is.* 1. Hizmetçi, hizmet eden. 2. Herhangi bir sosyal sahada kendini göstermiş, hizmetleri geçmiş olan şahıs, hizmetçi kadın.

hademe Ar. *xademe(t)* [xādim çoğ.] Hizmetçiler / hizmet etme → hizmet.

hal¹ (TS) *hkl.* Çözme, çözülme, eritme; karışık bir sorunun içinden çıkma, sonuca varma.

hal² (TS) *is.* Genellikle üstü kapalı pazaryeri.

hal³ (TS) *is.* Tahttan indirme.

hal⁴ (TS) *is.* 1. Bir şeyin içinde bulunduğu şartları veya içinde taşıdığı niteliklerin bütünü, durum, vaziyet. 2. Davranış, tutum, tavır. 3. Şimdiki zaman, içinde yaşanılan zaman. 4. Güç, kuvvet, takat. 5. *mec.* Kötü, durum, sıkıntı, dert.

£ **al¹** (ATS) *is.* 1. Ben. 2. Çeşitli renkteki ipliklerle, renklerle yapılan nakış. 3. Oyun kağıtlarındaki veya zarın üzerindeki işaretlerden her biri. 4. *spor* Müsabakalarında ve oyunlarında verilen puanlar. Genelde sayı, miktar bildirir. 5. Musikinin esas melodisi ile aynı ahenkte olan yeni bölümü.

£ **al²** (ATS) *is.* 1. Herhangi bir sebep, durum dolayısıyla ortaya çıkan durum,

keyfiyet, vaziyet. 2. Güç, kuvvet, takat. 3. *fizik* Maddeyi meydana getiren parçacıkların karşılıklı ilişkisinin ve hareketinin karakteri. 4. Vakit, an, lahza. 5. *gr.* İsmi halleri.

£ **al³** (ATS) *is.* Batıl inanışa göre karanlıkta yalnız kalan kadınların yüzüne görünen korkunç surat, gulyabani, hayalet.

hal¹ Ar. *hāl* [msd.] 1. Durum. 2. Görünüm, var oluş evresi. 3. Şimdiki zaman. 4. Dönme, dönüşme, evirilme, yönelme, bir hale gelme, bir hal alma, bir hale bürünme, bir görüntü edinme. 5. İmkânsız kılma.

hal²/hall- Ar. *hall* [msd.] Çözüm. 1. Çözme. 2. Binek hayvanından inme, yolculuğu sona erdirme, durma, konaklama, yurt edinme. 3. Bir yükümlülüğün veya yasaktan kurtulma.

hal³ Fr. *halle* Toptan meyve ve sebze pazarı. öz *Les Halles* Paris'te toptan sebze pazarının bulunduğu binalar / *halle* salon / Ger. *hallō* büyük kapalı mekân, salon, oylum / *kol-* < *kel-*² kapatmak, örtmek, gizlemek → kiler

har¹ (TS) Birtakım ikileme ve deyimlerde çeşitli anlamlarla geçer (har gür, har hur, har vurup harman savurmak.)

har² (TS) *is.* Sıcak, kızgın, yakıcı.

£ **ar¹** (ATS) *is.* 1. Diken.

£ **ar²** (ATS) *s.* Rezil, kepaze olmuş, zelil, mahcup.

far³ (ATS) *s.* Yumuşak, fazla sert olmayan.

har¹ Ar. Harr [msd.] Sıcaklık, ateş.1. Isınma, sıcak olma. 2. Köle olmama, özgür olma, 3. Güzel yazı yazma.

har² *harala, harıl* Çalışma sesi

has (TS) *s.* 1. Özgü, mahsus. 2. Katışıksız, en iyi cinsten; saf. 3. *mec.* İyi nitelikleri kendinde toplamış olan (kişi). 4. *is.* Osmanlı Devletinde yüz bin akçeyi aşan dirlik. 5. Hükümdara özgü olan.

fas¹ (ATS) *s.* 1. Sadece bir insana veya bir şeye ait olan, onun için ayırıcı olan, yalnızca bir şahısta veya eşyada olan. 4. *klas.* Asil, necip, soylu.

fas² (ATS) *is.* Haftanın ikinci günü, Salı günü.

has Ar. Özel, seçkin, ayrılmış, tercih edilen < seçme, tercih etme. →husus

hasar (TS) *is.* Herhangi bir olayın yol açtığı, kırılma dökülme, yıkılma gibi zarar.

hasar (ATS) *is.* 1. Taş, kerpiç vs. ile yapılan duvar, çit. 2. Duvarı, çiti andıran adam kuyruğu, sırası.

hasar Ar. *xasār* [msd.] Kaybetme, zarara uğrama.

helal (TS) *s.* 1. Dinin kurallarına aykırı olmayan, dince yasaklanmamış olan, haram karşıtı. 2. *is. mec.* Nikahlı eş. 3. *s. ve zf.* Kurallara, geleneklere uygun (olarak).

felel (ATS) *is.* Bozukluk, eksiklik, zayıflık.

helal Ar. *halāl* Dinen yasak olmayan.

İ

ibare (TS) *is.* Bir düşünceyi anlatan bir veya birkaç cümlelik söz.

ibare (ATS) *is.* 1. Bir fikri ifade eden kısa söz topluluğu, kelam. 2. Karışık, çetin, tantanalı, ekseriyetle boş laf, ifade.

ibare Ar. *ibāre(t)* Yorum, ifade, cümle; yorumlama. → ibret.

ibre (TS) *is.* 1. Ölçü aletleri, saat ve göstergelerde sayı veya işaret göstermeye yarayan hareketli iğne. 2. Çam, ardıç, sedir vb. ağaçların yaprağı.

ibre¹ (ATS) *is.* İğne, mil, akrep, yelkovan.

ibre² (ATS) *is.* Elde dokunan şal, yünlü kumaş.

ibre Ar. *ibre(t)* İğne, gösterge. / İğneleme, sivri bir şey sokma.

icra (TS) *is. müz.* 1. Bir müzik eserini oluşturan notaları sese çevirme. 2.

huk. Borçlunun alacaklıya karşı yapmak veya ödemekle yükümlü bulunduğu bir şeyi adli bir kuruluş aracılığıyla yerine getirme. 3. *huk.* Adliyenin bu işle görevli dairesi. 4. Yapma, yerine getirme, bir işi yürütme.

icra (ATS) *is.* Bir işin, kararın, emrin vs. yerine getirilmesi, yapılması; yürütme.

icra Ar. *icrā* Cereyan ettirme, uygulama. / Akma. → cereyan.

içli (TS) *s.* 1. İçi dolu (taneli sebze veya kuru yemiş). 2. *mec.* Kolay duygulanıp incinen, duygulu, hassas, hisli. 3. *mec.* Duygulandıran, etkili.

içli (ATS) *s.* Astarlı, astarı olan.

iç ET *iç*

içtihat (TS) *is. huk.* 1. Yasada veya örf ve âdet hukuunda uygulanacak kuralın açıkça ve tereddütsüz olarak bulunmadığı konularda, yargıcın veya hukçunun düşüncelerinden doğan sonuç. 2. Görüş, özel görüş, anlayış, kavrayış.

ictihad (ATS) *is.* 1. Gücünün imkânları çerçevesinde çalışma, gayret gösterme, çabalama. 2. *din b.* Müçtehidin, İslam âleminin şer'i çerçeve dâhilinde bir konuda fikir ortaya koyması, ortaya koyduğu fikir.

içtihat Ar. *ictihād* Çalışıp çabalama, gayret gösterme. / mücadele etme → cihat.

ikileme (TS) *is.* 1. İkilemek işi. 2.

gr. Anlamı güçlendirmek için aynı sözcüğün tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran sözcüklerin yan yana kullanılması: Yavaş yavaş, irili ufaklı, aşağı yukarı gibi.

ikileme (ATS) *is.* 1. İkilemek fiili. 2. (Peş peşe) iki sefer ekilmiş tarla.

iki ET *éki / ékki*

ilaçsızlık (TS) *is.* İlaçsız olma durumu.

ilaçsızlık (ATS) *is.* Çaresizlik, imkânsızlık.

ilaç Ar. *‘ilāc* İlaç, derman.

ilişik (TS) *s.* 1. İliştirilmiş, eklenmiş, bağlanmış, merbut. 2. Bir şeyle ilgili, ilişkin, ait. 3. *is.* İlgi, bağlılık, ilişki, münasebet. 4. *is.* Ek.

ilişik (ATS) 1. *s.* Düğümlenmiş, ilişmiş, bir yere takılmış şeyin hali. 2. *mec.* Dolaşık, karışık. 3. *is.* İlgi, alaka, münasebet. 4. *is.* Engel.

ilişikli (TS) *s.* İlişigi olan, ilişkin.

ilişikli (ATS) *s.* Karışık şeyin hali. Engelli, karışık.

ilişiksiz (TS) *s.* İlişigi olmayan.

ilişiksiz (ATS) *s.* 1. İlişigi olmayan. 2. *mec.* Engelsiz, kolay.

ilişken (TS) *is. hlk.* Deniz dibinde batık ve atıkların oluşturduğu tabaka.

ilişken (ATS) *s.* İlişen, takılan; el ayağa, elbiseye yapışan, takılan.

ilişmek (TS) 1. Bir şeye hafifçe dokunmak, takılmak. 2. Elini sürmek, dokunmak. 3. Bir şeyin kenarına kısa bir süre için oturmak. 4. Karışmak, rahat vermemek, müdahale etmek. 5. *mec.* Değirmek, sözünü etmek. 6. *hlk.* Şaka etmek.

ilişmek (ATS) *f.* 1. Takılmak, takılıp kalmak, bir şeye geçip, takılıp kalmak. Çengel, çivi gibi şeylere geçmek. 2. Bir şeye dokunmak, değmek, ayağı dolaşmak, takılmak. 3. Dolaşık düşmek, karışmak, birbirine geçmek, dolaşmak. 4. Bir yere takılıp kalmak, ilişip kalmak. 5. *mec.* Sataşmak. 6. *mec.* Tutulmak, takılmak, gönülden istemek. 7. *mec. hlk.* Aç gözlü bir şekilde yemeğe başlamak, saldırmak. **ilişmek** ET *ilişmek / ilmek* Tutmak, bağlamak, iliştmek.

imale (TS) *is.* 1. Bir tarafa yatırma, eğme. 2. *edebiyat* Kısa okunması gereken heceyi ölçüye uydurmak için uzun okuma, zihaf karşıtı.

imale¹ (ATS) *is.* 1. Mideyi temizlemek gayesiyle kalın bağırsağa sıvı verme. 2. Bir sıvıyı kalın bağırsağa ileten, zerk eden alet.

imale² (ATS) *is.* Aruz vezniyle yazılmış şiirlerde kısa okunması gereken işaretin (hereke) vezne uyması için suni olarak uzatılmasından ibaret vezin noksanlığı, kısa heceyi uzun okuma.

im ET *im* Parola, işaret, mülkiyet işareti, damga.

inak (TS) *is.* Dogma.

inağ (ATS) *is. tıp.* Çocuklarda gırtlak iltihabı, difteri hastalığı.

inak Dogma.

inek (TS) *is.* 1. Dişi sığır. 2. *argo* Çok çalışan öğrenci. 3. *kaba* İbne. 4. *s. mec.* Aptal, bön.

inek (ATS) *is.* 1. Dişi sığır, öküzün dişisi. 2. Çok şişman, biçimsiz kadın, korkak veya sakar kimse.

inek ET *ingek*

irdelemek (-i) (TS) Bir konunun incelenmesi ve eleştirilmesi gereken bütün yönlerini birer birer incelemek, araştırmak, tetkik ve tettebbu etmek, mütalaa etmek.

irdelemek (ATS) *f. mah.* 1. Temizlemek. İrdelemek, incelemek.

irdelemek ?

istekli (T.S) *s.* Bir şeye karşı isteği olan.

istekli (ATS) *is.* 1. Sevgili. 2. Aziz, sevimli, çok sevilen.

isteksiz (T.S) *s.* 1. Bir işi yapmaya isteği olmayan, gönülsüz.

isteksiz (ATS) *zf.* 1. Gönülsüz, hevesiz. 2. Sevgisiz.

istenme (T.S) *is.* İstenmek işi.

istenme (ATS) *is.* Sevilmek fiili.

istenmek (T.S) (*nsz*) İstenilmek.

istenmek (ATS) *f.* Sevilmek.

İstemek ET *istemek* Peşinden gitmek, aramak, dilemek.

işkil (T.S) *is.* Kuruntu.

işgil¹ (ATS) *is. mah.* 1. Çengel. 2.

Arabanın kolu ile boyunduruğu birleştiren ince ağaç.

İşgil² (ATS) *is.* 1. Şüphe, ümit. 2. Zorluk, engel, zor durum.

işkilli (T.S) *s.* İşkil içinde bulunan, kuşkulu, kuruntucu, vesveseli, müvesvis.

işgilli¹ (ATS) *is. mah.* İşgil adlı ağaçla bağlanmış, koşulmuş.

işgilli² (ATS) *s.* Engelli olan, zor, şüpheli.

işkil. / Yun. *şkilos, skylos* Köpek

itilme (T.S) *is.* 1. İtilmek işi.

itilme (ATS) *is.* Çekip gitme.

itilmek (T.S) (-e) İtme işi yapılmak.

itilmek (ATS) *f.* 1. *hık.* Çıkıp gitmek, çekip gitmek, uzaklaşmak, gözden kaybolmak.

itmek ET *itmek*

iyileşme (T.S) *is.* İyileşmek işi.

iyileşme (ATS) *is.* Birbirini koklamak fiili.

iyileşmek (*nsz*) (T.S) 1. İyi duruma gelmek. 2. Hastalıktan kurtulmak, sağlığı yerine gelmek, salah bulmak.

iyileşmek (ATS) *f.* Birbirini koklamak.

İyi *eyi* ET *edgü, edhgü, eygü* İyi.

J

jandarma (TS) *is.* 1. Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükümet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askeri kuvvet. 2. Bu kuvvette görevli olan kimse. 3. *s. mec.* Açık göz.

Jandarm(a) (ATS) *is.* Jandarma birliğinde hizmet eden polis memuru.

jandarmalık (TS) *is.* 1. Jandarmanın görevi. 2. *mec.* Açık gözlülük.

jandarmalığ (ATS) *is.* Jandarma ordusu.

jandarma Fr. *gendarme* 1. Silahlı birlik. 2. Kırsal polis teşkilatı / *gens d'arme* silahlı adamlar / *gens* (bir miktar) adam (Lat. *gens, gent-* soy, kavim → janti) + *arme* silah (→ arma)

janr (TS) *is.* Çığır, tarz, cins.

janr (ATS) *is.* 1. Edebi eserlerin bir kolu. (roman, şiir vs.). 2. Sosyal muhtevalı resim. 3. Uslup, tarz.

janr Fr. *genre* Tür, cins / Lat. *genus, gener-* soy, ırk → genetik.

jeton (TS) *is.* Telefonda, türlü oyunlarda garsonların kasa ile hesaplaşmasında para yerine kullanılan küçük, metal veya plastik marka.

jéton (ATS) *is.* 1. Herhangi bir topluma olan mensubiyeti bildiren ve herhangi bir olayın anısı olarak verilen metal nişan, madalya. 2. Bazı yerlerde para ve bilet yerine kullanılan madeni parça marka.

jeton Fr. *jeton* (kutuya) Atılan şey, jeton / *jeter* atmak → jet.

jilet (TS) *is.* (yapımcısı *Gillette'nin ardından*) İnce çelikten yapılmış, iki yanı keskin tıraş bıçağı.

jilét (ATS) *is.* Ceketin altından giyilen kısa, kolsuz ve yakasız giyim eşyası, yelek.

jilet Fr. *Gillette* Traş bıçağı markası. / öz *King Camp Gillette* Amerikalı sanayici. (1855–1932).

jurnal (TS) *is.* 1. Biriyle ilgili olarak yetkililere verilen kötüleme, ihbar yazısı. 2. Günlük.

jurnal (ATS) *is.* 1. Dergi. 2. Olayları vs. muntazam bir şekilde kaydetmek için kullanılan defter.

jurnal Fr. *journal* Günlük, günce, günlük *dies, diu* gün / *dyeu-* gün, güneş. /

K

kabine (TS) 1. Bakanlar Kurulu, hükûmet.
2. Hekim muayenehanesi. 3. Kabin.
4. Hela.

kabiné (ATS) *is.* 1. Küçük oda. 2.
Herhangi bir idarede veya kuruluşta
idarecilerin oturduğu oda. 3. Bazı ülkelerde
hükümeti meydana getiren bakanlar
kurulu, hükümet.

kabine Fr. *cabinet* Oda, daire, büro,
bakanlar kurulu toplantı odası, bakanlar
kurulu / İt. *gabinetto* [küç.] oda, daire →
kabin.

kâbus (TS) 1. Karabasan. 2. *s.* Acı, sıkıntı,
korku veren (olay).

kabus (ATS) *is.* Uykuda bastıran rahatsız
edici ve sıkıntı verici hal, kara basma /
Hasta insanın gördüğü hayal veya mistik
dünyada yaşayan kimsenin gözüne
görünen şey, hayal olarak görünen suret.

kâbus Ar. *kābūs* Gece gelen sıkıntı. / Lat.
incubus Gece gelen kötü ruh. / *cubare*
yatmak.

kafeterya (TS) *is.* 1. Müşterilerin kendi
kendilerine servis yaptıkları lokanta. 2.
Çay, kahve vb. içeceklerle bazı
yiyeceklerin satıldığı yer.

kafetéri(ya) (ATS) *is.* Yemekleri otomatik
veya yarı otomatik araçlarla sunan
yemekhane.

kafeterya İt. *caffeteria* Kahvehane / *caffé*
kahve → kahve.

kâfir (TS) *is.* 1. Tanrı'nın varlığını ve
birliğini inkâr eden kimse. 2. *ünl.* Sevilen
birine takılmak, sitem etmek için
kullanılan bir seslenme sözü. 3.
mec. Acımasız, zalim kimse. 4.
hlk. Genellikle Müslüman olmayanlara
verilen ad.

kafir (ATS) *s.* 1. İslam dinine inanmayan,
Müslüman olmayan. 2. *hlk.* Canavar ve
yılan gibi hayvanlar için kullanılan ifade.

kâfirlik (TS) *is.* Kâfir olma durumu.

kafirlik (ATS) *is.* 1. Allah'ın varlığını
inkar etme; dinsizlik. 2. *mec. hlk.*
Zalimlik, insafsızlık anlamında.

kâfir Ar. *kāfir* Dinsiz, müslüman
olmayan. / Dinsiz olma, tanrıya küfretme
→küfür.

kal¹ (TS) *is.* Bir alaşımdaki madenlerin
erime derecesi farkından yararlanarak
bunları birbirinden ayırma işlemi.

kal² (TS) *is.* Söz, lakırtı, laf.

kal (ATS) *s. ve is.* 1. Olgunlaşmamış, ham.
2. *mec.* Henüz yetişmemiş, gelişmemiş. 3.
mec. Kısık, boğuk (ses). 4. *mec. hlk.* Kalın
kafalı, bir şeyi geç kavrayan.

kala (TS) *zf.* Kaldığında.

kala¹ (ATS) *is.* Açmamış pamuk kozası, yeşil koza.

kala² (ATS) *is. mah.* Büyük cam tabak, cam kavanoz.

kalan (TS) *s.* 1. Kalma işini yapan. 2.

Artan, mütebaki. 3. *is. matematik* Bir

çıkarmanın sonucu. 4. *is.*

matematik Bölme işleminde bölünenden artan sayı.

kalan (ATS) *s. hlk.* Zengin, cepleri dolu, varlıklı.

kalça (TS) *is. anat.* Gövdenin arka bölümünde, bacakların birleştiği yerle bel arasındaki şişkin bölge.

kalça (ATS) *is.* Küçük erkek manda yavrusu.

kalça Yun. *káltsa kóltsa* Uzun çorap, külot. / İt. *calza* Çizme [esk.], uzun çorap, külot. / Lat. *calceus* Pabuç.

kalım (TS) *is.* Kalma işi.

kalım (ATS) *is. etnografya* Orta Asya'da evlenirken damadın kızın baba ve annesine verdiği para, mal vs. başlık.

kalış (TS) *is.* Kalma işi veya biçimi.

kalış (ATS) *is.* 1. *botanik* Tahılğillerden bir yıllık ve çok yıllık, yaprakları uzun ve keskin yumuşak boğumlu, kamışa benzer bir ot bitkisi (sorhum). 2. *mah.* Taze yeşil soğan.

kalmak ET *kal-*

kalibre (TS) *is.* Mermilerde, ateşli silahlarda çap.

kalibr (ATS) *is.* 1. *öz.* Çap, ateşli silahlarda ve mermilerde çap, kalibre. 2. *teknik terim* Ürünlerin ölçüsünü, şeklini vs. kontrol etmek için kullanılan ölçü birimi.

kalibre İt. *calibro* / Fr. *calibre* Mermi çapı. / Ar. *qālib* kalıp → kalıp

kam (TS) *is.* Şaman.

kam¹ (ATS) *is.* 1. Arzu, istek, gaye, murat, dilek. 2. *klas.* Lezzet, zevk. 3.

Kamınca, kamımca şeklinde esk: kalbince, kalbimce istediği gibi, istediğim gibi.

kam² (ATS) *is.* Kamına çekmek yutmak.

kam (şaft) / İng. *cam shaft* Dişli motor aksı / Hol *kam rad* dişli teker / *kam* tarak / Ger *kambjan* taramak.

kamera (TS) *is.* 1. Kamera ile görüntüyü kaydeden kimse. 2. *ünl.* Bir çekime başlanırken, yönetmenin alıcayı çalıştırmaları için verdiği buyruk.

kaméra¹ (ATS) *is.* 1. Bazı idarelerde özel gayeler için ayrılmış oda. 2. Hapishanede tutsakların konduğu odalardan, hücrelerden biri. 3. *teknik terim* Herhangi bir cihazın motorun içindeki kapalı boşluk. 4. Fotoğraf makinesinin film konan ve ışık geçmeyen kısmı. 5. Topun vs. içinde hava doldurulan lastik kısmı.

kaméra² (ATS) Kamera musikisi Solo ve koro halinde ifa edilmek için bestelenmiş müzik eseri.

kamera İng. *camera* Fotoğraf makinası / Lat. *camera obscura* karanlık oda → kamara.

kan¹ (TS) *is.* 1. Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı. 2. *mec.* Soy.

kan (ATS) *is. klas.* Maden, maden bulunan saha.

kan ET *kan* 1. Han, hükümdar, şahzade. 2. Kan. 3. Antroponim

kanat (TS) *is.* 1. Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ. 2. Balıklarda yüzgeç. 3. Bir uçağın havada durmasını sağlayan taşıyıcı aerodinamik güçlerin etkilediği yatay yüzey. 4. Kapı, pencere, dolap gibi dikine açılıp kapanan şeylerin kapağı. 5. Yan, taraf. 6. Meclis, parti vb. topluluklarda düşünce yönünden özellik gösteren taraflardan her biri. 7. Fırıldak biçiminde olan şeylerde kol. 8. Angiç. 9. Savaş düzenindeki ordunun iki yanından her biri, cenah. 10. *spor* Futbol, hentbol vb. takım oyunlarında hücum hattının sağ ve sol uçlarında yer alan oyuncular.

kanat (ATS) *is.* Lif veya telden yapılan çok sağlam kalın ip, urgan.

kanat ET *kanat*

kanep¹ (TS) *is.* Birkaç kişinin oturabileceği genişlikte koltuk, çekyat.

kanep² (TS) *is.* Genellikle çay ve kokteyller için hazırlanan, peynir, sucuk, salam vb. şeylerle süslenen çok küçük ekmek.

kanep é (ATS) *is.* 1. Kanepe, divan.

kanape Fr. *canapé* 1. Sedirlik, 2. Sedir şeklinde sandviç. / Lat. *conopeum* Cibinlikli yatak / Yun. *kōnōpeîon* cibinlik / *kōnōps* tatarcık / İng. *canopy* (cibinlikli yatak).

kap¹ (TS) *is.* 1. İçi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesne. 2. Kap kacak. 3. Türü şeylerin taşınması veya saklanması için kullanılan torba, kılıf, çanta, sepet, sandık vb. 4. Kapak, cilt.

kap² (TS) *is.* 1. Gövdeyi omuzların üstünden çepeçevre saracak biçimde yapılmış olan bir tür üst giysisi. 2. Kadınların giydiği kolsuz üstlük.

kap (ATS) *is. mah.* Mısır, elma vs. meyvelerin yenmeyen kısmı, koçanı vs.

kap (ET) *kāp* 1. Tulum, torba. 2. Tas, ölçek. / İbr. *oab* / Ar. *qabb* / Yun. *kābos* (4 litreye eşdeğer kuru erzak ölçüsü)

kapital (TS) *is.* Sermaye.

kapital (ATS) *is.* 1. *ikisat* Sermaye, üretim vasıtaları; kapitalistler. 2. Sermaye, servet, mal-mülk emlak 3. *hık.* Çok

miktarda para. 4. *mec.* Genelde en değerli, en kıymetli şey.

kapital Fr. *capital* 1. Başa ilişkin, başkent, başlık. 2. Baş para, sermaye. / Lat. *capitalis* / *caput*, *capit-* baş / İng. head, Alm *haupt*

kapsül (TS) *is.* 1. Şişe kapağı. 2. Ateşli silahlarda horozun veya iğnenin çarpmasıyla ateş alan, bir tür özel barutla dolu, küçük, yuvarlak metal parça. 3. Oyuncak tabancalarda kullanılan, şerit biçiminde iki kâğıt tabaka arasına konmuş patlayıcı madde. 4. Laboratuarlarda kullanılan yarım küre biçimindeki kap. 5. Raflı mobilyalarda rafları taşımak için yan tablalara açılan deliklere çakılan ortası delik ve silindir biçimli metal veya plastik araç. 6. Oturma mobilyalarının, masa, sehpa vb. eşyaların ayaklarının altına çakılan, genellikle üç tırnaklı veya ortadan çivili, tepesi bombeli, kalın sacdan pres yapılarak elde edilen araç. 7. *botanik* Bazı bitkilerde tohumları içinde taşıyan kuru kabuk. 8. *tıp.* Bazı ilaçların, kolay yutulmak üzere içine konulduğu, ilacın yapısını etkilemeyen jelâtiden kap. 9. *zooloji* Bir organı veya yapıyı çevreleyen kese biçiminde zar.

kapsül¹ (ATS) *is.* *eczane* Bazı ilaçların içine konduğu kapçık.

kapsül² (ATS) *is.* Fişeği ateşlemeye mahsus barutu ihtiva eden parça.

kapsül Fr. *capsule* / Lat. *capsula*
Kutucuk, çekmece.

kaput¹ (TS) *is.* 1. Asker paltosu. 2. Otomobil, kamyon vb. motorlu taşıtlarda motoru örten açılır kapanır biçimdeki kapak. 3. Prezervatif.

kaput² (TS) *is.* 1. İskambilde el vermeden yenme. 2. *s. hlk.* Kötü, bozuk.

kapot (ATS) *is.* 1. Kalın kumaştan yapılan ve evde giyilen kadın elbisesi. 2. Motorlu taşıtlarda motoru örten metal kapak.

kaput kapot Fr. *capote* 1. Külahlı cübbe, palto, asker kaputu. 2. At arabası örtüsü, otomobilin dışı.

kar (TS) *is.* Havada beyaz ve hafif billurlar biçiminde donarak yağın su buharı.

kar¹ (ATS) *s.* İşitme kabiliyetini yitirmiş, sağır. 2. *is.* Sağır. / *mec.* Kayıtsız, hiçbir şeyi duymak istemeyen kimse.

kar² *is.* (ATS) 1. İş, meşgale. 2. Etki, tesir.

kar ET *kar*

karbonat (TS) *is.* 1. Karbonik asidin bazlarla birleşerek oluşturduğu tuzların genel adı. 2. Sodyum bikarbonat. 3. Genellikle sindirimi kolaylaştırmak için suya katılan kimyasal birleşim.

karbonat (ATS) *is.* 1. *kimya* Karbonik asidin tuzu veya esteri durumunda olan maddelere verilen ad. 2. *kimya, jeoloji*

Terkibinde karbon asidi olan mineralin adı.

3. Küçük taneli elmas.

karbonat Fr. *carbonate de soude* Sodyum karbonat → karbon

kart¹ (TS) *s.* Gençliği ve körpeliği kalmamış, körpe karşıtı.

kart² (TS) *is.* 1. Düzgün kesilmiş ince karton parçası. 2. Bir kimsenin kimliğini gösteren, kutlamalarda veya kendini tanıtmada kullanılan, çoğunlukla beyaz, küçük, ince karton parçası, kartvizit. 3. Kartpostal. 4. Bazı yerlere girmek veya bazı şeylerden yararlanmak için verilen, kimliği belirten belge. 5. Oyun kâğıdı. 6. Fotoğrafçılıkta 9x12 cm boyutlarındaki resim. 7. Telefonlara takılan, iletişimi sağlamak için gerekli bilgilerin yüklendiği parçacık. 8. Genellikle parasal işlemlerde çok amaçlı olarak kullanılan manyetik özelliği olan plastik nesne.

kart (ATS) *is.* İskambil kağıdından herhangi bir kağıt, kart.

kart¹ ET *kart* Yaşlı, eski / ET *karımak* yaşlanmak.

kart² Fr. *carte* Kâğıt, pafta, harita. / İt. *carta* kâğıt / Lat. *charta*

kartel¹ (TS) *is.* Tekelci sermaye piyasasında, birtakım ticaret, üretim kuruluşlarının, genellikle kazanma veya başka kuruluşlara karşı tutunabilme vb. amaçlarla aralarında kurdukları dayanışma birliği.

kartel² (TS) *is.* Gemilerde içlerine içme suyu konulan, ortası basık, küçük fıçı.

kartél (ATS) *is.* *iktisat* Ticari ve sanayi kuruluşların, başka kuruluşları güçsüz bırakmak ve daha fazla kar sağlamak amacıyla meydana getirdikleri haksız rekabete dayanan birlik.

kartel İng. *cartel* Ticari işbirliği anlaşması / İt. *cartello* kâğıt pusula, belge, protokol, *carta* kâğıt.

karton (TS) *is.* 1. Kâğıt hamuruyla yapılan, ayrıca içinde bir veya birkaç lif tabakası bulunan kalın ve sert kâğıt. 2. On paket sigarayı bir araya getiren ambalaj. 3. Tombala oyununda çekilen numaraların işaretlendiği kart. 4. Kamu kurum veya kuruluşlarında imzaya sunulan evrakın yerleştirildiği ciltli büyük defter. 5. *sinema*, Seri hâlinde canlandırılan, karakterleri hayvan olan çizgi film.

karton (ATS) *is.* Kağıt kırıntılarında yapılan sert ve kalınca kağıt. Kartondan yapılmış şey.

karton Fr. *carton* Kalın kâğıt. / İt. *cartone* Kaba kâğıt, büyük kâğıt / *carta* Kâğıt.

kasa (TS) *is.* 1. Para veya değerli eşya saklamaya yarayan çelik dolap. 2. Ticarethanelerde para alınıp verilen yer. 3. Bazı oyunlarda oyunu yönetme veya para karşılığında fiş verme işi. 4. Vagon, kamyon veya traktörün yük taşımak için şasiye bağlanmış üst bölümünü oluşturan

parça. 5. Tahta veya sentetik maddelerden yapılmış, dört köşe, sağlam ambalaj parçası, sandık. 6. Basımcılıkta dizgi harflerinin konulduğu gözlerden oluşan tabla. 7. *mimarlık* Kapı ve pencerelerin sabit olarak tutturulduğu asıl çerçeve. 8. *spor* Birbiri üzerine istif edilerek yüksekliği ayarlanabilen atlama aracı. **kasa** *is.* (ATS) 1. Çini kristal, saksı ve metalden yapılmış kap, kase. 2. Kafatasında beynin bulunduğu kısım. 3. Kaşık ve ona benzer şeylerin çukur kısmı. 4. *botanik* Tomurcuğun çiçek açmaya yakın zamanı, dış kısmı. **kasa** *İt. cassa / Lat. capsa* Sandık, kutu.

kaş (TS) *is.* 1. Gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar. 2. Kemerli ve çıkıntılı şey veya yer. 3. Sarp kayalık, uçurum. 4. Eyerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm. 5. *hlk.* Duvar, bağ ve bahçelerde toprak yığarak yapılan sınır, set.

kaş (ATS) *edebiyat* Keşke.

kaş ET *kaş*

katar (TS) *is.* 1. Lokomotif ile vagonların oluşturdukları dizi, tren. 2. Taşıt dizisi. 3. Bir arada giden veya uçan hayvan dizisi.

katar (ATS) *is. tıp.* Organizmada her hangi bir uzvun salgı bezinin iltihabı.

katar Ar. *qatār* Damlalar dizisi, birbiri ardı sıra dizili hayvanlar, kervan.

kategori (TS) *is.* 1. Aralarında herhangi bir bakımdan ilgi veya benzerlik bulunan şeylerin tamamı, grup, ulam. 2. *felsefe, matematik* Ulam.

katégoriya (ATS) *is.* 1. *felsefe* Bir kimse hakkında verilen hükümleri ihtiva eden genel anlamda kavramlar. 2. İlmi terminolojide olayların, nesnelerin veya onlarla ilgili işaretlerin en önemli özelliklerini gösteren kavram. 3. Derece. **kategori** / Fr. *catégorie* / Lat. *categoria* 1. İtham. 2. Mantıkta bir özneye atfedilen özelliklerin her biri. / *katēgoreúein* 1. itham etmek. 2. İleri sürmek, iddia etmek, kanıtlamak kata- + *agoreúein* konuşmak.

katolik (TS) *öz, is. din b.* 1. Roma kilisesinin kendine verdiği ad. 2. Hristiyanlığın mezheplerinden biri. 3. Katolik mezhebinden olan kimse.

katolik (ATS) *is.* Katolik mezhebinden olan, hristiyan.

katolik Fr. *catholique* 1. Kapsayıcı, evrensel. 2. Roma mezhebine bağlı olan.

kazak¹ (TS) *is.* 1. Baştan geçirilerek giyilen, genellikle kollu, örme üst giysisi. 2. Jokeylerin giydiği, göz alıcı renklere bir tür ceket.

kazak² (TS) *is.* 1. As. Rusya'da ve İran'da ayrı bir sınıf oluşturan atlı asker. 2. *s. mec.* Karısına söz geçirebilen, dediğini yaptırabilen erkek, kılıbık karşıtı.

kazak (ATS) *is.* 1. *tarih* 15-17. yüzyılda Rusya'da feodal beylerin zulmünden kaçıp ıssız yerlere giden feodallere veya toprak sahiplerine mensup köylülere ve yoksul şehirlilere mensup kimse. 2. Rusyada 18. yüzyıldan başlayarak imtiyazlı şartlarla toprağı işlediğı için özel askeri birliklere bakan Don, Kuban, Tersk, Orenburg vs. şehirlerde doğmuş kimse. Bu vilayetlerin halkından toplanmış ordu birlikleri. Komünist ihtilalden önce, komünist hareketi ortadan kaldırmak için kullanılan özel süvari birlik. 3. Eskiden askeri vilayetlerde doğmuş şahıs, köylü.

kazak¹ Fr. *casaque* Düğmesiz kısa giysi. / İt. *casacca* / öz *Casacco* Kazak, Güney Rusya akıncıları.

kazak² (kazak erkek) *Kazak* Güney Rusya akıncıları.

keçe (TS) *is.* 1. Yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş. 2. *s.* Bu kumaştan yapılmış olan. 3. Yere serilen halı, kilim vb. yünlü döşemelik.

kéçe (ATS) 1. *is.* Islatılarak dövülmek suretiyle yün veya kıldan elde edilen kalın ve kaba materyal. 2. *mec. s.* Taranmamış, birbirine geçmiş, birbirine yapışmış (saç).

keçe (ET) *keçe* Islatılarak dövülmüş yün doku.

keçi (TS) *is. zool.* 1. Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen,

memeli evcil hayvan (*Capra hircus*). 2.

zooloji Bu hayvanın dişisi. 3. *s.*

mec. İnatçı.

kéçi (ATS) *is.* Geviş getiren hayvanlardan, eti, sütü, derisi ve kılından faydalanılan evcil hayvan; *mec.* Çok yaramaz çocuk için kullanılır.

keçi ET *eçkü, keçi*

keman (TS) *is.* 1. Dört telli, çenenin altına dayayarak çalınan yaylı saz. 2. Yay.

kaman (ATS) *is.* 1. Keman. 2. Yay.

keman Far. *kemān* Yay, kavis. / *kem* Eğri, halka, kavis.

kemane (TS) *is.* 1. Keman ve kemençe yayı. 2. *müz.* Bir tür halk çalgısı. 3. Delgi veya küçük torna çevirmek için kullanılan ok yayı biçimindeki araç. 4.

denizcilik Ağaç gemilerde talimarın üst ucundaki kıvrım.

kamane (ATS) *is.* Kemanın yayı.

keman Bir tür çalgı.

kemençeci (TS) *is.* Kemençe çalan veya yapan kimse.

kamançaçı (ATS) *is.* Kemancı, keman çalan sanatçı.

kemençe Far. *kemīçe* 1. Yayıcık. 2. Yayla çalınan bir çalgı.

kerhane (TS) *is.* Genelev.

karfane (ATS) *is.* 1. Fabrika, atelye. 2. Taş ocağı, taş işlene yer.

kerhane Far. *kârhâne* İşlik, iş yeri,
fabrika.

kervan (TS) *is.* 1. Uzak yerlere yolcu ve
ticaret eşyası taşıyan yük hayvanı katarı. 2.
mec. Toplu olarak birbiri ardınca gelen
şeyler.

karvan (ATS) *is.* 1. Uzak yere yolcu ve
ticari eşya taşıyan kabile, deve katır, eşek
vs. yük hayvanı katarı; hareket eden yüklü
hayvan katarı.

kervan Far. *kârbân/kârvân* Kabile, katar.

L

labirent (TS) *is.* 1. Çıkış yeri kolay bulunamayacak kadar karışık koridorları olan yapı. 2. *mec.* İçinden çıkılması güç veya imkânsız durum, sorun.

labirint (ATS) *is.* 1. Eski Yunanistan ve Mısır'da karışık taksimatlı, içinden çıkılması zor dolambaç yapılı bina veya bahçe, labirent. 2. *anat.* Kulağın spiral, dehliz ve yarım daire şeklindeki kanallarından oluşan bölümü, iç kulağın kıvrımları. 3. *mec.* Karışıklık, dolambaçlılık. Anlaşılması zor olan karışık iş.

labirent Fr. *labyrinth* / Yun. *labyríntho* Girit kralı Minos'un yaptırdığı dehliz.

lal¹ (TS) *s.* Dili tutulmuş, konuşamaz duruma gelmiş, dilsiz.

lal² (TS) *is.* 1. Parlak kırmızı renkte, billurlaşmış, saydam bir alüminyum oksidi olan değerli bir taş. 2. *s.* Bu taşın renginde olan. 3. Kırmızı renkli bir çeşit mürekkep.

lal (ATS) *s.* 1. Dilsiz, konuşamayan. 2. *is.* Dilsiz. 3. *mec.* Aheste, sakin, sessiz.

lal Far. *lāl* Kırmızı renkli süs taşı, yakut.

lale (TS) *is.* 1. Zambakgillerden, yaprakları uzun ve sivri, çiçekleri kadeh biçiminde, türlü renkte bir süs bitkisi (Tulipa gesneriana). 2. Meyve koparmak için ucuna üçlü veya dördü bir çatal geçirilmiş sıruk. 3. *tarih* Ağır hapis mahkûmlarının boynuna geçirilen demir halka.

lale (ATS) *is.* 1. *botanik* Zambakgillerden, uzun yapraklı, güzel ve çeşitli renklerde çiçekli, soğanlı bir bitki (tulipa). 2.

Kırmızılık işareti olarak kullanılır.

lale/ Far. *lāle* Gelincik, anemon ve benzeri kırmızı renkli çiçeklere verilen ad / *lale-i frengī* Soğangillerden malum bitki.

lam¹ (TS) *is.* 1. Mikroskopta incelenecek maddelerin üzerine konulduğu dar, uzun cam parçası. 2. Dar, çok ince metal parça.

lam² (TS) *is.* Arap alfabesinin yirmi üçüncü harfinin adı.

lam¹ (ATS) *s. ve zf.* Aheste, sakin, sessiz.

lam² (ATS) *is.* Arap alfabesinde, L, l harfi.

lam¹ (lam cim) Ar. *lām* Arap alfabesinde bir harf

lam²/lama³ Fr. *lame* İnce tabaka, levha / Lat. *lamina/lama* dövülerek ince tabaka haline getirilmiş metal, bıçak veya kılıç ağzı.

lanet (TS) *is.* 1. Tanrı'nın sevgi ve ilgisinden yoksun olma, beddua. 2. *s.* Ters, berbat, çok kötü.

le'net (ATS) *is.* Allah'ın af ve merhametinden mahrum olma, beddua.

lanet Ar. *la·ne(t)* [msd.] Beddua okuma, lanetleme.

lastik (TS) *is.* 1. Ayakkabı üzerine giyilen kauçuktan pabuç. 2. Kauçuktan yapılmış

ayakkabı. 3. Kauçuktan yazı silgisi.

4. Taşıtların jantlarına yerleştirilen, elastiki tekerlek bandajı. 5. Esnek, ince kauçuk veya kauçuklu şerit. 6. Bir tür esnek örgü.

7. Korse. 8. Uzun konçlu çorabın düşmesini önlemek için üst kısmına gelecek biçimde bacağa geçirilen esnek şerit. 9. s. Kauçuktan yapılmış.

lastik¹ (ATS) *is.* Astar olarak kullanılan parıldayan pamuklu kumaş.

lastik² (ATS) *is.* Kauçuktan imal edilen elastiki madde.

lastik *marka.* *lastex* Don lastiği markası
İng. *elastic* ve *latex* sözcüklerinden oluşturulmuştur.

latife (TS) *is.* Şaka.

latife¹ (ATS) *is.* *folklor* İnsanları güldüren, neşelendiren hoş ve güzel söz, nükte ve kısa hikaye, anekdot. Genelde şaka, güldürücü fıkra.

latife² (ATS) *s. ve is. klas.* Güzel, ince, zarif.

latife *Ar. latīfe(t)* Hoşa giden şey, zarif nesne → latif

lav (TS) *is.* Yanardağların püskürme sırasında yeryüzüne çıkardıkları, dünyanın derinliklerinden gelen kızgın, erimiş maddeler, püskürtü.

lava (ATS) *is.* 1. Yanardağ ağzından çıkan kızgın eriyik haldeki kütle. 2. *mec.* Büyük kütle halinde hareket eden şey; izdiham.

lav *Fr. lave* Yanardağ akıntısı / *İt. (Nap)* *lava* Vezüv yanardağının akıntısı.

layiha (TS) *is.* 1. Herhangi bir konuda bir görüş ve düşünceyi bildiren yazı. 2. *huk.* Tasarı.

lahiye (ATS) *is.* 1. Yapılacak, kurulacak, meydana getirilecek bir şeyin önceden düşünüldüğü hazırlanmış planı; proje. 2. Herhangi bir belgenin, kararın vs. önceden yazılmış tahmini metni, müsveddesi. 3. *mec.* Tasarlanmış niyet, düşünce.

layiha *Ar. lāyiha(t)* Açıklayıcı şey, açıklama notu. / Açığa çıkma, görünür olma → levha.

leğen (TS) *is.* 1. Genellikle, içinde bir şey yıkamak için kullanılan metal veya plastikten yayvan kap. 2. *anatomi* Bütün üstün yapılı omurgalılarda, gövdenin arka veya alt ucunda bulunan, bir yandan omurganın bel bölümüyle, öte yandan bacaklarla eklemlenen kemik çatı, havsala. **lağan** (ATS) *is. mah.* Köpeğe yemek, yal vs. verilen kap.

leğen *Far. legen* (*Ar. leqan* / *Yun. lekáni* Yayvan tas, leğen, içki tası.) / *Ar. lağam* Yeraltı tüneli, istihkâm tüneli / *Yun. lakhóma, t- λαχώμα* hendek, tünel / *Yun. lakhaínein* toprak kazmak, çapalamak.

lenger (TS) *is.* 1. Yayvan ve kenarları geniş, büyük bakır kap. 2. Bir lengerin

alabileceği miktarda olan. 3.

denizcilik Gemi demiri.

lenger (ATS) *is.* 1. Gemilerin demirlemek için kullandıkları çapa. 2. Dengeyi sağlamak için elde tutulan uzun ağaç.

Terazide vs. denge, muvazene. 3. *zf.* Ağır ağır, yavaş yavaş.

lenger Far. *lenger* 1. Gemi demiri, çapa. 2. Fakirlere yemek verilen yer, imaret./ Yun. *ánkyra* 1. Bükülmüş şey, çengel. 2. Gemi demiri, çapa.

levazım (TS) *is. ç.* 1. Değişik iş kollarında gerekli olan şeyler, araç ve gereçler.

2. Gerekli araç ve gereçleri sağlayan büro.

3. As. Ordunun lojistik hizmetinde bulunan bütün malzeme veya bu malzemeyi sağlayan bölüm.

levazimat (ATS) *is.* Bir iş için gereken ağaçların hepsi.

levazım Ar. *lewāzım* [lezīme(t) çoğ.] Gereken şeyler / gerekli olma → lüzum

levent (TS) *is. tarih* 1. Osmanlı donanmasında ve kıyılarında görev yapan asker sınıfı.

2. *s.* Uzun. 3. *mec. s.* Boylu boslu, yakışıklı (kimse).

levend (ATS) *is. ve s. hlk.* Ahlaksız, kendi cinsiyle sapık ilişkide bulunan pasif erkek (küfür olarak kullanılır).

levent bahriye eri. / Far. *levend* Serbest kişi, işsiz güçsüz, boş gezen, başıbozuk.

leziz (TS) *s.* 1. Tadı güzel, lezzetli. 2.

mec. Hoş, güzel, zevkli, latif.

leziz (ATS) *s.* Lezzetli, tatlı.

leziz Ar. [s.] Lezzetli, tadı olma → lezzet

libas (TS) *is.* Giysi.

libas (ATS) *is.* 1. Elbise, giyecek. 2. *mec.* Örtü anlamında.

libas Ar. *libās* Giysi [msd. *lübs*] giyinme.

liberal (TS) *is.* 1. Hürriyet ve serbestlikle ilgili. 2. Serbest ekonomiden yana olan (kimse, parti vb). 3. *mec.* Hoşgörülü.

libéral *is.* (ATS) 1. Liberalizm taraftarı. 2. Liberal parti üyesi. 3. *mec. hlk.* Geniş mezhepli toleranslı barıştırmacı, liberallik gösteren.

liberal Fr. *libéral* 1. Cömert [esk.] 2.

Özgürlükçü, serbest ticaretten yana olan / *libre* özgür / Lat. *liber* köle olmayan, özgür

lider (TS) *is.* 1. Önder, şef. 2. Bir partinin veya bir kuruluşun en üst düzeyde yönetimiyle görevli kimse. 3. *spor* Bir yarışmada başta bulunan takım veya yarışmacı.

lidér (ATS) *is.* 1. Bir siyasi partinin, teşkilatın vs. başkanı, önderi. 2. Herhangi bir yarışmada birinci durumda olan şahıs.

lider İng. *leader* Önder / *to lead* önderlik etmek, önden gitmek.

lif (TS) *is.* 1. Her türlü maddeyi oluşturan çok ince ve uzun parça. 2. Yıkanmak için kullanılan bitki telleri demeti veya türlü ipliklerden yapılmış örgü. 3. *biyoloji* Tel.

lif¹ (ATS) *is.* Bazı bitkilerden, ipekten vs. elde edilen ince ve ipliğe benzer şey.

lif² (ATS) *is.* Vücudu sabunlayıp kirini çıkarmak için ince kumaştan yapılmış veya dokunmuş kese.

lif Ar. *lif* Özellikle hurma yaprağının lifi.

liman (TS) *is.* Gemilerin barınmalarına, yük alıp boşaltmalarına, yolcu indirip bindirmelerine yarayan doğal veya yapay sığınak.

liman (ATS) *is.* 1. Deniz sahilinde kara parçasının tedrici olarak çöktüğü yerlerde denizin suyunun geniş ırmak sularının buralara akması neticesinde oluşan sığ körfez. 2. Deniz ve okyanus kıyılarında gemilerin yük alıp boşalttığı ve fırtınalı havalarda sığındığı tabi veya suni barınma yeri.

liman Yun. *limén i* / Yun. *limēn* liman / Lat. *limen* (eşik), *limis* (sınır).

lira (T.S) *is.* 1. Yüz kuruş değerinde Türk para birimi. 2. Bazı ülkelerin para birimi. 3. Yedi gram ağırlığında altın sikke, sarı lira.

lira (A.S) *is. mus.* Eski Yunanlıların kullandığı bir çeşit telli musiki aleti, lir; rübab.

lira İt *lira* Gümüş para birimi / Fr *livre* tartı birimi, bir libre gümüş değerinde para birimi / Lat *libra* → libre.

lirik (TS) *is.* 1. Coşkun, ilhamla dolu. 2. *edebiyat* Eski Yunan edebiyatında lir eşliğinde söylenen (şair). 3. *is.*

edebiyat Çok etkili, coşkun, genellikle kişisel duyguları dile getiren edebiyat.

lirik (ATS) *is. ve s.* 1. Duygulu, coşkun ve ses ahengi güçlü şair. 2. Bu tarzda şiirler yazan şair. 3. Lirik özelliği olan. 4. Lirizm ile dolu, duygulu ve heyecanlı. 5. *musiki* Hazin, mülayim, zarif, hoş (ses).

lirik Fr. *lyrique* Aşk şiiri tarzında / Yun. *lyrikós* lir eşliğinde söylenmek üzere yazılan şiir → lir.

lord (TS) *is.* 1. İngiltere'de babadan oğla veya ailenin ilk erkek kişisine geçen veya kral tarafından bağışlanan soyluluk unvanı. 2. Lordlar Kamarası üyesi. 3. *mec. hlk.* Çok zengin kimse. 4. *mec. hlk.* Sükseli, kalantor, gösterişli kimse.

lord (ATS) *is.* İngiltere'de bir asalet unvanı.

lord İng. *lord* Efendi, hâkim, bey, *hlāford/hlāfweard* hane reisi / Ger. *hlaib* ekmek + *ward-* gözetme, temin etme → *gard* / İng. *loaf* (ekmek), *guard* (gözeten).

loş (TS) *s.* 1. Yeterince aydınlık olmayan, yarı karanlık, az ışık alan. 2. Az aydınlatan (ışık).

loş¹ (ATS) *s. ve zf. mah.* 1. Ölgün, ezgin,

kımıldamaz halde. 2. Sıkı bağlanmamış.

loş² (ATS) *is. zool.* Hint horozu.

loş loş (göz) kamaşık, ışıksız, yarı karanlık.

lök (TS) *is. hlk.* Yedi yaşından büyük erkek boz deve.

lök¹ (ATS) *is.* Deve yavrusu.

lök² (ATS) *is. mah.* Yüksek ağaçların başındaki meyveleri kopartmak için kullanılan başı eğri, ince, uzun ağaç.

lök Far. *lōk* Tek hörgüçlü deve.

lüle (TS) *is.* 1. Bükülmüş, dürülmüş şey.

2. Tütün çubuğu, pipo, nargile vb.nin ucuna takılan, tütün konulan yuva.

3. *hlk.* Su akan musluksuz boru.

lüle (ATS) *is.* 1. Ateşli silahlarda namlu. 2.

Boru şeklinde dürülmüş, yuvarlanmış şey.

Halkalar şeklinde dürülmüş şey.

3. *anat.* Kolda, bacakta olan boru şeklinde kemikler. 4. Dövülmüş, kıyılmış etle pişirilen şiş kebabı.

lüle Far. *lūle* Bükülmüş şey, saç lülesi, su borusu ağzı, emzik.

limit (TS) *is.* 1. Bir şeyin nicelik bakımından inebileceği veya erişebileceği en alt ve en üst sınır, yer. 2.

matematik Değişken bir büyüklüğün istenildiği kadar yaklaşabildiği durağan büyüklük. 2. *matematik* Değişken bir büyüklüğün istenildiği kadar yaklaşabildiği durağan büyüklük.

limit (ATS) *is.* Bir şeyi yapmak, bir şeyi kullanmak için izin verilen son sınır, miktar; son had.

limit Fr. *limite* Sınır / Lat. *limes, limit-* sınır, hudut, mülkün sınırı → liman.

M

mabet (TS) 1. Tapınak. 2. *mec.* Özel bir konuda, sevgi ve saygı ile bağlanmanın ortaya konulduğu yer.

mabe'd (ATS) *is.* Ara, orta, aralık.

mabet Ar. *ma'bed* İbadet yeri, tapınma, kulluk etme. → ibadet.

maç (TS) *is.* Bazı spor dallarında iki takım, iki kişi, iki taraf arasında yapılan karşılaşma.

maç¹ (ATS) *is. hlk.* Öpüş, öpme.

maç² (ATS) *is. mah.* Fasulye vs. sarmaşık bitkilerin sarılması için yere dikilen ağaç.

maç İng. *match* Karşılaşma, eşleşme / Ger. *maçjan* Birbirine uydurmak, eşleştirmek.

maça (TS) *is.* 1. Oyun kâğıtlarında, mızrak ucuna benzer, ayaklı siyah beneklerle oluşan dizi, pik. 2. *madencilik* Döküm parçasında, içi boş, kopya elde etmek için kullanılan kum, maden veya erimiş durumdaki döküm maddesine dayanıklı başka bir maddeden yapılmış dolgu kalıp.

maça (ATS) *is.* 1. Koyun ve başka hayvanların dirsekten aşağıdaki bilek kısmı, paça. 2. Büyük âşık. 3. *mec. hlk.* Hayâsız, arsız, yüz­süz, utanma bilmeyen. **maça** İt. *mazza* Tokmak, iskambilde bir renk. / Lat. *Matea* / İng. *mace* (tokmak)

madde (TS) 1. Duyularla algılanabilen, bölünebilen, ağırlığı olan nesne, özdek. 2. Bir şeyi oluşturan öge. 3. Yasa, sözleşme, antlaşma vb. metinlerde, her biri başlı başına bir yargı getiren ve çoğu kez rakamla belirtilen bölüm. 4. Sözlük ve ansiklopedilerde tanımlanan, anlatılan sözcük, ad veya konulardan her biri. 5. İleri sürülen sorun. 6. Para, mal vb. ile ilgili şey. 7. Kendi içinde bütünlüğü olan anlatım.

madde¹ (ATS) *is.* 1. Bir cismi meydana getiren unsur, maya, cevher, öz. Cisim, şey.

madde² (ATS) *is.* 1. Resmi bir belgede, listede, sözlükte vs. bağımsız bölüm; bent, paragraf. 2. *matematik* Bütçede vs. gelir kaynağı ve gider yerini gösteren bölüm.

madde Ar. *mādde(t)* Yer kaplayan şey; uzama, yayılma, yer kaplama → med.

magazin (TS) *is.* 1. Halkın çoğunluğunu ilgilendirecek, çeşitli konulardan söz eden, bol resimli yayın. 2. Genellikle sanat, eğlence ve spor dünyasında tanınmış kişilerle ilgili haber ve yorum. 3. *teknik terim* Depo.

magazin (ATS) *is.* 1. Mağaza. 2. *is.* Ateşli silahların mermi dolduran yeri, hazne.

magazin İt. *magazín* Ambar, depo, mağaza. / Ar. *mexāzin* [maxzen çoğ.]

mahal (TS) *is.* Yöre.

mahal¹ (ATS) *is.* Büyük yer, bölge, vilayet.

mahal² (ATS) *is.* Zor, güç meydana gelen, mümkün olmayan, imkânsız.

mahal Ar. *mahall* [iz/m.] 1. Durma veya konaklama yeri, konak. 2. Genel anlamda yer < yolculuğu sona erdirme, konaklama.

mahmuz (TS) *is.* 1. Çizmenin, potinin arkasına takılan ve binek hayvanlarını dürtüp hızlandırmaya yarayan demir veya çelik parça. 2. Tavukgillerin ve bazı kuşların ayakları altında bulunan, boynuz yapısındaki sivri uzantı. 3. Köprü ayaklarında, basıncı azaltmak için suyun geldiği ve gittiği yanlardaki çıkıntı. 4. *denizcilik* Eski tür savaş gemilerinde su kesimi altında, ileriye doğru uzanan, karşısındaki gemiyi batırabilen uzantı.

mahmuz (ATS) *is.* 1. Horoz ve bazı hayvanların kuşların ayaklarının arka kısmındaki sivri çıkıntı. 2. Binek hayvanlarını mahmuzlamak için çizmenin tabanına takılan küçük demir çıkıntı. 3. Bazı bitkilerde çiçek keseciğinin üzerinde öz suyun toplanma yeri olan içi boş çıkıntı.

mahmuzlamak (-i) (TS) Mahmuzla dürtmek.

mahmuzlamağ (ATS) *f.* 1. Mahmuzla vurmak, dürtmek. 2. *mec.* Acele ettirmek.

mahmuz Ar. *mihmaz* [ia.] Dürtme aracı, [msd. *hemz*] dürtme, mahmuzlama.

mahut (TS) *s.* Bilinen, adı geçen, sözü geçen.

mahud (ATS) *is.* 1. Yüz tarafı keçe gibi yün veya yün karışımı kumaş. 2. Bu kumaştan yapılmış.

mahut Ar. *ma·hūd* [mef.] Sözü edilen, tanıma, kabul etme, üstlenme. → ahit.

mahsus¹ (TS) *s.* 1. Özgü. 2. Biri veya bir şey için ayrılmış, münhasır. 3. Özel. 4. *zf.* Özellikle. 5. *zf.* Bilerek, isteyerek, kasten. 6. *z.* Şaka olarak, şakadan.

mahsus² (TS) *s.* 1. Duyulan, anlaşılan, hissedilen. 2. Belli, ortada, aşikâr.

me f sus (ATS) *s.* 1. Sadece birisine ait olan, has olan. 2. *zf.* Özel olarak, ayrıca.

mahsus Ar. *maxsūs* [mef.] Seçilmiş, seçme, ayırma. → husus.

makbul (TS) *s.* 1. Kabul edilen. 2. Beğenilen, hoş karşılanan. 3. Geçer, geçerli.

meğbul (ATS) *s.* 1. Kabul olunan, beğenilen, iyi. 2. Öğrencinin bilgisine verilen yeterli not.

makbul Ar. *maqbul* [mef.] Kabul gören, kabul etme, benimseme.

makine (TS) *is. teknoloji* Herhangi bir enerji türünü başka bir enerjiye dönüştürmek, belli bir güçten yararlanarak bir işi yapmak veya etki oluşturmak için çarklar, dişliler ve çeşitli parçalardan oluşan düzenekler bütünü. 2. Bir alet veya

taşıttın hareket etmesini sağlayan mekanizması. 3. *hlk.* Araba, otomobil.
makina (ATS) *is.* 1. Bir enerji türünü bir başkasına çeviren veya işin yapılmasını kolaylaştıran elektrik, buhar veya kol gücüyle çalışan alet. 2. Yazı makinesi, daktilo.

makine İt. *macchina* / Lat. *machina* / Yun. *mēkhanē* Alet, araç / *māgh-anā-* "yaptıran" / *magh*⁻¹ yapabilme, gücü olma.

mantar (TS) *is. botanik* 1. Mantarlardan, içinde zehirli de bulunan, silindirik bir gövde ve üst tarafı şapka biçiminde olan ilkel bitkilerin genel adı (Fungi). 2. Esnek ve sudan hafif olduğundan şişe tapası, cankurtaran simidi, cankurtaran yeleği, ayakkabı tabanı ve daha birçok şeylerin yapımında kullanılan, su geçirmeyen, meşe ağacı tabakası. 3. Bu tabakadan yapılan şişe tapası. 4. Çocukların özel tabanca ile patlattıkları barutlu madde. 5. Balık ağlarını su yüzünde tutmaya veya olta sarmaya yarayan mantar parçası. 6. Hayvanların burun ucu. 7. *argo* Uydurma söz, yalan. 8. *tıp.* Mantar hastalığı.

mantar (ATS) *is* Bazı ağaçların kabuk altından elde edilen ve şişelerin ağzını kapamada kullanılan bir madde.

mantar Yun. *manitári μανιτάρι* [küç.] Yun. *amanitēs* Mantar.

marifet (TS) *is.* 1. Ustalık, hüner, uzmanlık. 2. Uygun olmayan, hoş gitmeyen, can sıkıcı iş veya davranış.

3. Bilim, bilgi. 4. Aracı, ikinci el.

me'rifet (ATS) *is.* 1. Edep, terbiye, anlayış. 2. İlim, irfan, kültür.

marifetli (TS) *s.* Usta, hünerli.

me'rifetli (ATS) *s.* 1. Edebi, terbiyesi, anlayışı olan, liyakatli. 2. Okumuş, tahsilli, medeni.

marife Ar. *ma·rife(t)* [msd.] Bilgi, beceri; bilme. → irfan

maraz (TS) *is.* 1. Hastalık. 2. *mec.*

Dayanılması güç durum. 3. *s. mec.*

Huysuzluğu ve titizliği ile can sıkın.

meraz (ATS) *is.* 1. Hastalık. 2. *mec.* Adet, alışkanlık anlamında. 3. Altı aylık tazı.

maraz Ar. *marad* [msd.] Hasta olma, hastalık, hasta olma.

masum (TS) *s.* 1. Suçsuz, günahsız. 2.

Temiz, saf. 3. *hlk. is.* Küçük çocuk.

me'sum (ATS) *s.* Günahsız, suçsuz, masum, kabahatsiz.

masum Ar. *ma·sūm* [mef.] Suçsuz.

mektep (TS) *is.* Okul.

mekteb (ATS) *is.* 1. Yetişmekte olan nesle tali terbiye verilen kuruluş, okul. 2.

Herhangi bir dal için özel tedarik kuruluşu.

3. Tahsil sistemi. 4. *mec.* Öğrenme, tecrübe kazanma, elde edilen tecrübenin kendisi,

bilgi, tecrübe. 5. İlimde, sanatta, edebiyatta vs. farklı özellikleri olan akım, ideal.

mektep Ar. *mekteb* Yazma yeri, yazıhane. / Yazı yazma. → kitap.

melul (TS) *s.* 1. Üzgün. 2. Boynu bükük, zavallı, yoksul.

melul (ATS) *s.* Gamlı, mahzun, kederli, bezgin, uzanmış.

melul Ar. *melûl* [s.] Bezgin, yorgun.

memur (TS) *is.* 1. Devlet hizmetinde aylıkla çalışan kimse, görevli. 2. Yükümlü.

me'mur¹ (ATS) 1. *is.* Devlet idarelerinde (genelde adliye ve emniyet idaresinde vs.) çalışan kimse. 2. *s.* Belirli bir işi yapmak için emir veya sipariş almış kimse.

me'mur² (ATS) *is. klâs.* İmar edilmiş, bayındır, abadan, mamur.

memur Ar. *me'mûr* [mef.] Emredilen, emir kulu.

menfaat (TS) *is.* Çıkar.

menfeet (ATS) *is.* 1. Gelirin masrafı çıkarıldıktan sonra geriye kalan kısmı, gelir, kazanç, kar. 2. *kon.* Fayda, menfaat.

menfaat Ar. Çıkar, fayda, yararlı olma.

mengene (TS) *is. teknik terim* 1.

Onarma, işleme, düzeltme vb. işlemlerin uygulanacağı nesneyi sıkıştırıp istenildiği gibi tutturmaya yarayan bir çeşit alet. 2. Yağını veya suyunu çıkarmak için ürünleri sıkıya yarayan alet, pres.

mengene (ATS) *is.* 1. Sıkma, sıkıştırma, ezme aleti. 2. *mec.* Serbestliğe engel olan, sıkı, tazyik eden şey. 3. Çayın mengenede preslenmiş türü.

mengene Yun. *mángano* Makaranın çevirme kolu, mancınık / *márganon* düzenek, makara.

mendil (TS) *is.* 1. Burun ve ter silmekte, el ve yüz kurulamakta kullanılan küçük, kare biçiminde dokuma veya yumuşak, ince kâğıt. 2. İçine bazı şeyler konulan dokuma, yağlık.

mendil¹ (ATS) *is.* 1. Cep mendili. 2. *mah.* Baş örtüsü.

mendil² (ATS) *is.* Otu yığın yaparken alttakilerin çürümesini önlemek için alt kısma konan eski otlar.

mendil Ar. *mendil* Peçete, peşkir.

mercek (TS) *is. fizik* İçinden geçen paralel ışınları düzenli bir biçimde birbirine yaklaştıran veya birbirinden uzaklaştıran, camdan veya ışık kırıcı herhangi bir maddeden yapılmış, genellikle küresel yüzeylerle sınırlanmış saydam cisim, adese, lens.

mercek (ATS) *is.* Kulak memesi.

mercek YT (1944) Adese, mercimek./ Fr. *lentille* /Ar. *adese* 1. Mercimek. 2. Mercek. 3. Dürbün, gözlük vs. yapmaya yarayan mercimek biçimindeki cam.

merdane¹ (TS) *s.* 1. Erkeğe yakışan. 2. *zf.* Mertçe.

merdane² (TS) *is.* 1. Türlü işlerde kullanılan, silindir biçiminde araç. 2. Kalın oklava.

merdane (ATS) *zf. ve s.* 1. Yiğit bir şekilde, mertçesine, kahramancasına, korkusuzca. 2. Açıkçasına, mertçesine. 3. Erkeğe has olan, erkek için olan. *mec.* Erkek gibi, erkek tarzında.

merdane Far. *verdene* Silindir.

merhaba (TS) *is.* 1. Selam. 2. *ünl.* "Geniş ve mamur yere geldiniz, rahat ediniz, günaydın, hoş geldiniz" anlamlarında bir esenleşme veya selamlaşma sözü.

merheba (ATS) *ünl.* Beğenme, övünme bildirir, aferin anlamında.

merhaba Ar. *merhabā* "ferahlıkla" (karşılama sözü) Ferah olma.

merkantilizm (TS) *is. sosyoloji* Ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisi.

merkantilizm (ATS) *is.* 1. 16. ve 17. yüzyıllarda yaygınlaşan ve bir devletin zenginliğini sahip olduğu kıymetli madenlerle ölçen iktisadi görüş. 2. *mec.* Zenginleşmeye olan temayül, her şeyde menfaat arama.

merkantilizm Fr. *mercantilisme* Tüccar zihniyeti, eski bir ekonomik öğretisi. / İt. *mercantilismo* < *mercante* tüccar, pazarcı

mesafe (TS) *is.* 1. Ara, aralık, uzaklık. 2. *mec.* İlişkilerde çok içten olmama durumu, resmiyet.

mesafe (ATS) *is.* İki nokta, iki yer arasında kalan uzaklık.

mesafe Ar. *mesāfe(t)* İki yer arasındaki uzaklık, aralık, uzak olma.

meslek (TS) *is.* 1. Bir kimsenin geçimini sağlamak için yaptığı sürekli iş. 2. Uğraş. 3. *felsefe* Birbirine bağlı bilimsel veya felsefi düşünceler birliği. 4. *felsefe* Bir fikir çevresinde toplanmış çeşitli bilgiler, dizge, sistem. 5. Çığır, okul, ekol.

meslek (ATS) *is.* 1. Mefkure, ideal, ülkü. 2. İtikat, mezhep, inanç. 3. İstek, dilek, arzu anlamında.

meslek Ar. *meslek* Yol, gidiş, davranış yolu, hayatta tutulan yol, meslek; [msd. *sülük*] bir yola girme, tarikata katılma.

met¹ (TS) *is. coğrafya* Kabarma.

met² *is.* (TS) 1. Çelik çomak oyununda kullanılan, 10–15 cm uzunluğundaki değnek.

met (ATS) *is.* 1. Kaynatma neticesinde suyu buharlaşmış katı turta (meyve vs.) 2. Pekmez, reçel vs. yapılırken oluşan köpüğe benzer tabaka.

med Ar. *medd* [msd.] 1. Uzama, yayılma, yer kaplama. 2. Denizin yükselmesi.

mevsim (TS) *is.* 1. Yılın, güneşten ısı, ışık alma süresi ve dolayısıyla iklim şartları bakımından farklılık gösteren dört bölümünden her biri, sezon. 2. Bazı atmosfer olaylarının en çok belirdikleri zaman. 3. Herhangi bir ekimin yapıldığı veya bir ürünün yetiştiği dönem. 4. Herhangi bir şeyin etkinlik dönemi, sezon: 5. *mec.* Yaşam bölümü.

mövsüm (ATS) *is.* 1. Yılın dört mevsiminden her biri; mevsim. 2. Yılın, herhangi bir iş, dinlenme vs. yapıldığı bölümü; bir şeyin belirli zamanı. Herhangi bir meyvenin yetiştiği, çiçeğin açtığı zaman dilimi.

mevsim Ar. *mewsim* [iz/m.] 1. Panayır, bayram, festival. 2. Yolculuk mevsimi, hac mevsimi, dağlama, damga basma.

mey¹ (TS) *is.* Şarap.

mey² (TS) *is.* *müz.* Türk halk müziğinde kullanılan, ağzı yassı bir tür zurna.

méy (ATS) *is.* Şarap, içki.

mey Far. *mey* Mayalanmış içki, şarap / Far. *mai -madha-* mayalanmış içki, bal mayalanmış içki, bal.

meze (TS) *is.* 1. İçki içilirken yenilen yiyecek. 2. *mec.* Eğlence, alay.

meze (ATS) *is.* 1. İştah açması için yemekten önce veya içki içerken alınan

hafif yemekler. 2. Lezzet, tat. 3. *mec.* Naz, gamze, işve. 4. *mec.* Güldürücü şey.

meze Far. *meze* Tat, lezzet, tadımlık / *mezīden* tadını almak, emmek / *miçītan*.

mezuniyet (TS) *is.* Okulu bitirme. 2. İzinli olma durumu. 3. Yetki.

me'zuniyyet (ATS) *is.* Çalışan bir kimseye dinlenme veya tedavi için verilen izin, izin.

mezuniyet *mezun* Ar. [mef.] İzin almış, izinli < kulak verme → izin.

mıhlama (TS) *is.* 1. Mıhlamak işi. 2. *hlk.* Yumurta, un, soğan, ıspanak karışımıyla yağda yapılan bir tür yemek.

mı flama¹ (ATS) *is.* Özel bir şekilde pişirilmiş kaygana, omlet.

mı flama² (ATS) *is.* Çivileme.

mıhlama Ar. Eritme peynir yemeği.

mırıldı (TS) *is.* Alçak ve anlaşılmaz bir ses çıkararak konuşma.

mırıldı (ATS) *is.* 1. Köpeklerin, kedilerin bir şeyden hoşlanmadıkları zaman çıkardıkları ses. 2. *hlk.* Kendi kendine, yavaş bir sesle söylenme, homurdanma. **mır, mırıl, mırnav** Kedi sesi.

mızrak (TS) *is.* 1. Uzun saplı, sivri demir uçlu silah, cıda. 2. *spor* Atletizmde kullanılan, tek elle savrulan bir alet.

mızrağ (ATS) *is.* Uzun sırk gövdeli ve delici, yaralayıcı demir uçlu eski savaş aracı, mızrak.

mızrak Ar. *mizraq* Batırma aracı, saplama, batırma.

mihver (TS) *is.* 1. Eksen. 2. *mec.*

Konuşulan, yazılan, tartışılan veya düşünülen bir konunun en önemli noktası.

méhver (ATS) *is.* 1. Kendi etrafında dönen şeyin ortasından geçen mil, ok, mihver. 2.

Yer küresinin ortasından geçerek iki kutbu birbirine birleştiren hayali çizgi. 3. *mec.*

Bir şeyin aslını, esasını meydana getiren şey, amel.

mihver Ar. *mihwer* [ia.] Etrafında dönülen şey, eksen, dönme.

mikado (TS) *is.* 1. Japon imparatorlarına verilen unvan. 2. Fil dişi, tahta veya kemikten yapılmış küçük çubuklarla oynanan bir oyun.

mikado (ATS) *is.* Japon imparatorunun unvanı ve bu unvanı taşıyan kimse.

mikado Jap. *mikado* "yüce kapı", Hükümdar / *mi* yüce, soylu + *kado* kapı.

mil¹ (TS) *is.* Selin sürükleyip getirdiği çok küçük taneli çamurlaşmış kum ve toprak karışımı.

mil² (TS) *is.* 1. Türü işlerde kullanılmak için yapılan ince ve uzun metal çubuk. 2. Göze sürme çekmeye yarayan, kemik veya fil dışından yapılmış ince ve uzun araç.

mil¹ (ATS) *is.* 1. Bazı aletlerde, mekanizmalarda, motorlarda, kol, ok, mihver, genelde çeşitli işlerde kullanılan

ince metal çubuk. 2. Saat vs.

mekanizmalarda akrep.

mil² (ATS) *is.* Çeşitli ülkelerde değişik mesafeler ihtiva eden uzunluk ölçüsü.

mil¹ Fr. *mille* Bir uzunluk ölçüsü. / Lat. *mille passus* bin adım < *mille* bin / Ar. *mīl* (4000 zira'ya eşit uzunluk ölçüsü).

mil² Far. *mīl* İğne, şiş, eksen.

mil³ Yun. *ámilo* İnce un, nişasta. / Yun. *Ámylos* / *mylē* Değirmen. / İng. *mill* / Fr. *moulin*, Alm. *mühle* (değirmen) / İng. *meal* (ince öğütülmüş un).

millet (TS) *is.* 1. Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus. 2. Bir yerde bulunan kimselerin bütünü, herkes. 3. *hık.* Benzer özellikleri olan topluluk.

millet (ATS) *is.* 1. Din, inanç, ortak tarih, dil, gelenek, kültür, ideal ve vatan birliği olan topluluk. 2. Devlet, ülke.

milli (TS) *s.* (milli) Ar. Milletle ilgili, millete özgü, ulusal.

milli¹ (ATS) *s.* 1. Millete ait olan, millete has olan. 2. Herhangi bir millete has olan, onun bazı özelliklerini yansıtan. 3. Bir ülkeye, devlete ait olan. 4. Küçük bir millete, halka ait olan.

milli² (ATS) *s.* 1. Üzerinde çizgileri olan, çizgi çizgi. 2. Üzerinde mil şeklinde çizgileri olan.

millet Ar. *mille(t)* Dini topluluk, mezhep.

mim¹ (TS) *is.* 1. Arap alfabesinin yirmi dördüncü harfinin adı. 2. Biten bir yazının altına konulan işaret.

mim² (TS) *is. tiyatro* 1. Eski Yunan ve Roma'da yaşamı, töreleri taklit amacı güden komedi türü. 2. Bir oyuncunun herhangi bir davranış veya duyguyu yüz ve vücut hareketleriyle anlattığı komedi türü. 3. Bu türü gerçekleştiren sanatçı.

mim (ATS) *is.* Arap alfabesinde (m) harfi, ebce hesabında karşılığı 40 olan harf.

mim¹ Ar. *mīm* Arap alfabesinde "m" harfi.

mim² Fr. *mime* Taklitçi, oyuncu, soytarı. / Lat. *mimus* / Yun. *mîmos* Taklit eden. / *mîmésthai* Taklit etmek.

mine (TS) *is.* 1. Metal eşya üzerine vurulan renkli cam katmanı. 2. Saat kadranı. 3. Dişlerin taç kısmını kaplayan beyaz ve sert doku. 4. *mec.* İnce ve parlak nakış.

mina¹ (ATS) *is.* 1. Maden ve çini üzerine vurulan camı andırır cila, mine. Üzerinde mine işlemesi olan. 2. *mec.* Mine gibi parlak, güzel. 3. Dişlerin üzerindeki ince ve parlak tabaka.

mina² (ATS) *is.* 1. Mayın. Mina gemisi, mayın gemisi, güçlü torpillerle mücehhez savaş gemisi. 2. Top mermisi.

mineleme (TS) *is.* Minelemek işi.(Mine ile süslemek.)

minalama¹ (ATS) *is.* Mine yapmak fiili.

minalama² (ATS) *is.* Mayınlamak fiili

mine Far. *minā* Madenlere işlenen renkli cam tabakası, mine.

minör (TS) *s.* 1. Daha küçük. 2. *müz.* Bir makam, bir akort, bir gam, bir aralık özelliği olan. 3. *is. felsefe, mantık* Küçük önerme.

minor (ATS) *is. mus.* Batı musikisinde makam, gam, akort veya aralığın özelliği.

minör Fr. *mineur* Daha küçük, müzikte bir dizi / Lat. *minor* daha küçük.

mis¹ (TS) *is.* 1. Güzel koku. 2. Çok iyi usta. 3. pekâlâ, elbette.

mis² (TS) *is.* Evlenmemiş kadın.

mis (ATS) *is.* 1. Bakır madeni. 2. Bu metalden yapılmış. 3. Bakır renginde.

mis Ar. *misk* Bir cins yaban keçisinden elde edilen güzel kokulu madde / Far. *müşk, muşk.*

miskin (TS) *s.* 1. Çok uyuşuk olan (kimse). 2. Hoş görülemeyecek durumlar karşısında tepki göstermeyen (kimse). 3. Cüzam hastalığına tutulmuş olan (kimse). 4. Âciz, zavallı.

miskin (ATS) *s.* 1. Zavallı, fukara, çaresiz. 2. Beceriksiz, aciz, hiçbir iş yapmayan.

miskinlik (TS) *is.* Uyuşuk, tembel olma durumu veya miskine yakışacak davranış, meskenet.

miskinlik (ATS) *is.* Fukaralık, zavallılık, acizlik.

misikin Ar. *miskīn* [im.] Çok fakir, fakir olma.

misafir (TS) *is.* 1. Konuk. 2. *tip.* Gözün saydam tabakasında herhangi bir sebeple oluşan beyaz leke.

müsafir (ATS) *is.* 1. Sefer eden, sefere giden; seyahate çıkan kimse. 2. Otellerde, misafirhanelerde vs. geçici olarak barınan kimse. Misafir, konuk.

misafir Ar. *müsāfir* Yolcu, seyyah. / *müsāfere(t)* Seyahat etme; seyahat. → sefer

model (TS) *is.* 1. Resim, heykel vb. şeyler yapılırken baka baka benzetilmeye çalışılan nesne veya kimse, örnek. 2. Bir özelliği olan nesne veya kişi. 3. Bir sanatçıya poz veren kimse. 4. Biçim. 5. Örnekleri içinde toplayan dergi. 6. Otomobil vb.nde tip. 7. Benzer, örnek. 8. Örnek olmaya değer kimse veya şey. 9. Manken.

model (ATS) *is.* 1. Bir şeyin örneği, aynısı yapılmak üzere örnek alınan şey. 2. Bir şeyin küçültülmüş kopyası, örneği; maket. 3. Bir şeyin yeni tipi, markası, örneği.

model Fr. *modèle* Örnek, bir şeyin ölçüğe göre yapılmış nümunesi. / İt. *modello* / Lat. *modellus* [küç.] Ölçek, müzikte ölçü, şiirde vezin birimi.

modern (TS) *s.* Çağdaş.

modérn (ATS) *s.* 1. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında mimari ve tatbiki sanatlarda mübalağalı, suniliği, eklektizmi (seçmeciliği) ile ayrılan sanat üslubu, anlayışı. 2. Çağdaş.

modern Fr. *moderne* Şimdiki zamana ait. / Lat. *modernus* adaba uygun, usulüne göre olan.

mors (TS) *is.* Kuzey Atlantik'te yaşayan, 4 m. uzunluğunda, derisi, dişi ve yağı için avlanan bir memeli hayvan (Odobenus rosmarus).

mors (TS) *öz. is.* 1. Nokta ve çizgilerden oluşan bir alfabe kullanan telgraf dizgesi. 2. Bu işaretleri almaya ve göndermeye yarayan alet. 3. *mec.* Gizli işaret.

morzé (ATS) *is.* Mors, telgraf yazısının aslını oluşturan yazı sistemi.

mors¹ Fr. /İng. *morse* Deniz ayısı.

mors² *öz.* Telgraf kodu *Samuel Morse* Amerikalı mucit (1791–1872)

moruk (TS) *is. argo* Yaşlı erkek, baba.

moruğ (ATS) *is. botanik* Ahududu (*rubus idaeus*).

moruk (?) İhtiyar / *makru-* çene, sakal.

motif (TS) *is.* 1. Yan yana gelerek bir bezeme işini oluşturan ve kendi başlarına birer birlik olan öğelerden her biri. 2. *edebiyat* Bir eserde sık sık tekrarlanan süsleyici öge. 3. *müz.* Bestenin bir

parçasına çeşitli yönlerden birlik sağlayan belirleyici küçük birim.

motiv (ATS) *is.* Musiki veya herhangi bir sanat eserinin konusunu oluşturan esas unsur.

motif Fr. *motif* 1. İtki, harekete geçiren şey. 2. Bir resmin konusu. 3. Desen / Lat. *motivum* bir eylemin veya davranışın nedeni, itki / Lat. *motivus* harekete geçiren / *mouēre*, *mot-* hareket etmek, hareket ettirmek.

motor (TS) *is.* 1. Herhangi bir enerjiyi mekanik enerjiye dönüştüren düzenek. 2. Akaryakıtla işleyen deniz aracı. 3. *hkk.* Motosiklet.

motor (ATS) *is.* Herhangi bir enerjiyi hareket enerjisine çeviren cihaz.

motor Fr. *moteur* Hareket ettiren, motor. / Lat. *motor*, *mouēre*, *mot-* hareket ettirmek.

mücahit (TS) Kutsal ülküler uğruna savaşan kimse, alperen.

mücahid (ATS) *is.* 1. İran'da hürriyet hareketine verilen ad; fedai, hürriyetçi, isyancı, inkılapçı. 2. *mec.* Bir ülkü yolunda fedakârcasına çalışan, mücadele eden kimse; fedai. 3. Din yolunda mücadele eden, cihat yapan.

mücahit Ar. *mücahid* Cihat eden.

mucit (TS) *is.* 1. Yeni bir buluş ortaya koyan, icat eden kimse. 2. *s.* Yaratıcı, yaratan.

mucid (ATS) *s.* 1. Yeni bir şey meydana getiren, yeni bir şey yapan. 2. Yazar.

mucit Ar. *mu'cid* İcat eden.

muhelif (TS) *is.* 1. Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olan, aykırı olan kimse. 2. *s.* Aykırı.

mühalif¹ (ATS) *is.* Zıt, karşıt, muhalif, aleyhine olan. Düşman, rakip.

mü falif² (ATS) *is. mus.* Klasik Azerbaycan muğamlarından birinin adı.

muhelif Ar. *muxālif* Zıtlaşan → muhalefet.

muharrik (TS) *s.* 1. Hareketini sağlayan, harekete getiren. 2. *mec.* Kışkırtıcı, ayartıcı.

müherrik (ATS) *s.* Herhangi bir enerjiyi hareket enerjisine çeviren cihaz, motor.

muharrik Ar. *muharrik* Harekete geçiren, motor. → tahrik.

muhit (TS) *is.* 1. Çevre, yöre, etraf. 2. *mec.* Bir kimsenin sürekli ilişkide bulunduğu insanlar topluluğu, çevre.

mühit (ATS) *is.* 1. Herhangi bir boşluğu dolduran ve belirli özelliklere malik olan madde cisimler. 2. İçinde herhangi bir organizmanın faaliyet gösterdiği tabii veya salsal şartlar. 3. *mec.* İnsanın yaşadığı sosyal yaşantı, şartları ve bu şartlarla ilgili kimseler.

muhit Ar. *muhīt* Etrafını çeviren (duvar), çevre, mahalle.

muhkem (TS) *s.* Sağlamlaştırılmış.

möhkem (ATS) *s.* 1. Dayanıklı, sağlam. 2. Sağlam, dayanıklı, güçlü. *z.f.* Bütün gücüyle, becerdiği kadar. 3. Sebatlı, yenilmez. Metanetli, iradeli. 4. Sarsılmaz, yenilmez, güçlü. 5. *z.f.* Layıkınca, esaslı bir şekilde.

muhkem Ar. *muhkem* Güçlendirilmiş. / *ihkām* Berkitme, pekiştirme. / pek ve sağlam olma.

muhtasar (TS) *s.* Kısaltılmış olan.

mü fteser (ATS) *s.* 1. Tafsilatsız, kısa, özet halde. 2. Ucuz, pahalı olmayan. 3. *hlk.* Şaşıksız, ihtişamsız, küçük(düğün, toplantı vs.). 4. Sözüün kısası, özeti.

muhtasar Ar. *muxtasar* Kısa kesilmiş, kısaltılmış < kısaltma.

mujik (TS) *is.* Rus köylüsü.

mujik (ATS) *is.* 1. Köylü. 2. Zagedan dilinde cahil, okuma yazma bilmeyen, terbiyesiz, kaba adam.

mujik Rus *mujik* adamcık, köylü / *muj* Adam, erkek.

mum (TS) *is.* 1. Bir fitilin üzerine erimiş bal mumu, içyağı, stearik asit veya parafin dökülüp genellikle silindir biçiminde dondurulan ince, uzun aydınlatma aracı. 2. Bal mumu. 3. *fizik* Işık şiddeti birimi, kandela. 4. *kimya* Bazı böcekler ve bitkiler tarafından salgılanan, böceklerin deri ve tüylerini, bitkilerin yüzeyini kaplayarak

koruyucu görev yapan, içinde serbest yağ asitleri, alkoller ve doymuş hidrokarbonlar bulunan esterler.

mum (ATS) *is.* 1. Arıların petek yapmak için hazırladıkları madde. 2. Dökülmüş balmumu veya katılaştırılmış iç yağı ile yapılan aydınlatma aracı.

mum Ar. / Far. *mūm* Balmumu, mum maddesi.

mumya (TS) *is.* 1. Birtakım özel ilaçlar kullanılarak bozulmayacak duruma getirilmiş olan ve kazılarla ortaya çıkarılan ceset. 2. *mec.* Çok zayıf kimse.

mumiya¹ (ATS) *is.* 1. Balzamlama suretiyle çürümekten korunan insan cesedi, mumya. 2. *mec.* Zayıflığı, cansızlığı, hareketsizliği vs. ile kurumuş cesedi andıran insan.

mumiya² (ATS) *is.* Çeşitli kırmızı tonları olan toz şeklindeki mineral boya.

mumya *momiya* Fr. *momie* /Ar. *mūmiya(t)* Tahnit edilmiş ceset.

musalla (TS) *is.* 1. Namaz kılmaya yarayan açık yer, namazgâh. 2. Camilerde cenaze namazı kılınan yer.

müsella (ATS) *is. din b.* 1. Cenaze namazı kılmak için caminin yanında olan özel yer, namazı kılınmak üzere, cenaze konulan, sağ tarafı kible yönünde olan yüksekçe taş. 2. Eskiden kuraklık zamanında açık bir yerde toplanarak beraberce dua edip

Tanrı'dan yağmur isteme merasimi,
yağmur duasına çıkma töreni.

musalla Ar. *musallā* Namazı kılmaya
mahsus açık yer.

musiki (TS) *is.* 1. Müzik. 2. *mec.* Kulağa
hoş gelen sesler dizisi.

musiği (ATS) *is.* 1. Duygu ve düşüncelerin
sesle ifade etme sanatı. Bu sanata ait eser
veya eserler. 2. Bu sanatın, vokalden farklı
olan enstrümantal türü. 3. Musiki
eserlerinin ifası; çalgı. 4. *mec.* Musikiyi
hatırlatan, kulağa hoş gelen, ahenkli,
melodik ses. 5. Musikiye ait olan, musiki
ile ilgili olan.

musik Ar. *mūsīqī* Müziğe ait. /Yun.
mousikē (tekhne) Müzik sanatı. / *mousikós*
Müz'lere ait. < öz *moúsa* Mitolojide sanat
tanrıçası, ilham perisi.

mutaassıp (TS) *s.* Bağnaz.

mütessib (ATS) *s.* 1. Kendi adet ve
ananelerini korumada aşırılık gösteren,
mutaassıp, taassubu olan. *mec.* / Bir şeye
derinden sadakat gösterip ihtirasla savunan
kimse. 2. Aşırı dindar, yeniliğe körü
körüne karşı çıkan, kültüre, medeniyete,
uygarlığa düşman olan kimse, gerici.

mutaassıp Ar. *mūta'assīb* [V fa.] Taassup
sahibi. → taassup.

muvazene (TS) *is.* 1. Denge. 2.
Dengeleme.

müvazine(t) (ATS) *is.* 1. *fizik* Birbirine
eşit ve zıt yönde hareket eden, etki eden
güçlerin etkisi neticesinde cismin
hareketsizlik hali, muvazene, denklik,
denge. 2. İçinde olduğu vaziyeti muhafaza
etme, durumda sabitlik; durma. 3. *mec.*
Sakinlik, sükûnet, yavaşlılık. 4. Eşitlik,
uygunluk.

muvazene Ar. *muwāzene(t)* Denge,
tartma. → vezin

mübaşir (TS) *is. huk.* Duruşmaya
girecekleri ve tanıkları çağırın, yargıcın
emirlerini bildiren, kâğıtları getirip götürün
görevli, çağırıcı.

mübaşir (ATS) *is.* İran'da köyü idare
etmek için büyük toprak sahibinin tayin
ettiği şahıs. Memur.

mübaşir Ar. (Osm) *mübāşir* Bildiren,
haberci, müjdeleme, iyi haber verme. →
beşer

mücadele (TS) *is.* 1. Birbirlerine
isteklerini kabul ettirmek için iki taraf
arasında yapılan zorlu çalışma, savaş.
2. Herhangi bir amaca erişmek, bir kuvvete
karşı koyabilmek için bir kişi veya
topluluğun güçlü, sürekli çabası, savaşım.
3. *spor* Hasımını yere sermek için göğüs
göğse yapılan çarpışma.

mücadile (ATS) *is.* Kavga gürültü,
mücadele, birbiri ile tutuşma, atışma;
kavga.

mücadele Ar. *mücādele(t)* Cidalleşme, kavga etme, uğraşma, cidal.

mücavir (TS) s. Yakın komşu olan.

mücavir (ATS) s. Vaktini ibadethane veya bir türbe yanında yaşayarak ibadet ederek geçiren kimse. Cami veya türbenin hizmetçisi.

mücavir Ar. *mücāwir* Komşu, *mücāwere(t)* komşu olma, civarda bulunma → civar

mücerret (TS) s. 1. Soyut.

2. Evlenmemiş, bekâr. 3. is. gr. Yalın durum. 4. *felsefe* Soyut.

mücerred (TS) is. Soyut, abstre, cisim halinde olmayan, hayatla ilgisi olmayan. mücerret Ar. *mücerred* Soyutlanmış, yalın, yalınız. → tecrit.

mühür (TS) is. 1. Bir kimsenin, bir kuruluşun adının veya unvanının tersine kazılı bulunduğu, metal, lastik vb.nden yapılmış araç, damga, kaşe. 2. Bu araçla basılan ve imza yerine geçen ad.

möhür (ATS) is. 1. Üzerine bir idarenin, şahsın, teşkilatın vs. adı, sıfatı ve alameti hakedilen damga, mühür. Bu damganın, mührün kâğıt vs. üzerindeki izi, sureti, resmi. Hükümdar damgası, nişanı. 2. *hlk.* Caferi mezhebine mensup Müslümanların mukaddes sayılan Mekke, Kerbela, Meşhed gibi yerlerdeki kutsal mezarların bulunduğu yerlerden alınan veya mezarlara

sürülen topraklardan yapılan ve namazda secde ederken alınlarını koydukları toprak parçası.

mühür Far. *mühr* Mühür.

mürekkep¹ (TS) is. Yazı yazmak, desen çizmek veya basmak için kullanılan, türlü renklerde sıvı madde:

mürekkep² (TS) s. 1. Birleşmiş, birleşik. 2. Kendiliğinden oluşmuş.

mürekkeb¹ (ATS) s. 1. Birkaç bölümden, unsurdan ibaret olan. Meydana gelen, teşkil edilmiş. 2. Kendini oluşturan parçalarına, unsurlarına, alakalarına, ilişkilerine göre çok çeşitli olan; çok yönlü. Çeşitli, bazen de zıt özellikleri kendinde birleştiren. 3. Yapısına, şekline, biçimine göre zor anlaşılan; muammalı. 4.

Anlaşılması, kavranılması, yerine getirilmesi vs. yönden zorluk çıkarıcı; zor.

mürekkeb² (ATS) is. Yazı yazmada kullanılan renkli sıvı.

mürekkep Ar. *mürekkeb* Bileşik, kimyada bileşim. → terkip

mürîd (TS) is. Bir tarikat şeyhine bağlanarak ondan tasavvufun yollarını öğrenen, onun doğrultusunda ilerleyen kimse.

mürîd (ATS) is. Tarikata girip bir şeyhe bağlanmış bulunan, tarikat yolcusu./ *mec.* Birisine körü körüne itaat eden kimse.

mürîd Ar. *mürîd* Murat eden, dileyen. → irade.

mürüvvet (TS) *is.* 1. Bir ailede çocukların doğumu, sünneti, evliliği, iyi bir göreve geçmeleri vb. olaylardan duyulan mutluluk, sevinç. 2. Cömertlik. 3. Yiğitlik, mertlik.

mürüvvet (ATS) *is.* Mert ve iyi insana mahsus güzel sıfatlar; merhamet, insaf, insanlık.

mürüvvet Ar. *mürüwe(t)* Erkeklik, erdem, yetkinlik; erkek olma, tam ve yetişkin olma.

müsamaha (TS) *is.* 1. Hoşgörü, tolerans. 2. Görmezlikten gelme, göz yumma.

müsamih (ATS) *is.* 1. Görmezliğe gelme, göz yumma, hoş görme, aldırış etmeme. 2. Affetme. 3. Özür dileme.

müsamaha Ar. *müsāmaha(t)* Hoşgörü, *semāha(t)* Cömert olma.

müsamere (TS) *is.* 1. Okullarda öğrencilerin sunduğu, programında koşuk, oyun vb. gösterilerinin yer aldığı eğlence. 2. Çoğunlukla akşam toplantısı, akşam eğlencesi.

müsamire (ATS) *is.* Bir şeye hasredilmiş akşam gösterisi müsamere.

müsamere Ar. *müsāmere(t)* Akşam vakti yapılan sohbet toplantısı, *semr / sümür* akşam olma, akşam saatini hoş sohbet ile geçirme.

müsemma (TS) *s.* Ad verilmiş, adı olan.

müsemma (ATS) *is.* Koyun veya tavuk etinden erik, kayısı kurusu, üzüm ile pişirilen bir yemek türü.

müsemma Ar. *müsemmā* Adlandırılmış. / *tesmīye(t)* adlandırma.

müşahede (TS) *is.* 1. Görme. 2. Gözlem.

müşahide (ATS) *is.* 1. Dikkatle bakma, gözlem. 2. Dikkatle bakarak, araştırarak öğrenme, inceleme. 3. Bakma, izleme. 4. *mec.* Müşahede ve tecrübe neticesinde oluşan fikir, düşünce, görüş.

müşahede Ar. *müşāhede(t)* Gözüyle görme, tanık olma.

müşteri (TS) *is.* Alıcı, hizmet gören ve karşılığında ücret ödeyen kimse.

müşteri¹(ATS) *is.* 1. Alıcı. 2. Bir şeyin alıcısı, sipariş edeni veya bir iş için gelen kimse. 3. Para karşılığında su, elektrik, telefon vs.yi kullanan kimse, abone olan şahıs. 4. *mec.* İsteyen, arzu eden, hevesli. **müşteri**² (ATS) *is.* Arap astronomisinde Jüpiter'in adı, Erendiz.

müşteri Ar. *müşterī* Satın alan, alıcı olma.

müteşekkil (TS) *s.* 1. Oluşmuş, meydana gelmiş.

müteşekkil (ATS) *s.* 1. Meydana gelmiş, şekillenmiş, ciddi olarak nizam ve intizama tabi olan. 2. Belirli bir gaye için birleşmiş, bir teşkilata, cemiyete vs. girmiş, üye olmuş.

müteşekkil Ar. *müteşekkil* Oluşan. → teşekkül.

müzakere (TS) *is.* 1. Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, olaşma. 2. Sözlü sınav. 3. Etüt, mütalaa.

müzakire (ATS) *is.* Bir iş, bir konu hakkında karşılıklı olarak fikir söyleme, görüşme, fikir mübadelesi etme.

müzakere Ar. *müdākere(t)* Karşılıklı zikretme, anma. → zikir

meretebe (TS) *is.* 1. Aşama, derece, rütbe. 2. Evre, safha.

meretebe (ATS) *is.* 1. Çok katlı binaların her katı. 2. Aynı seviyede ufki şekilde

yerleşmiş şeylerin sırası. 3. *mec.* Rütbe, vazife, makam, derece. 4. Miktar, derece. 5. *klâs.* Defa, kere, sefer.

meretebe Ar. *meretebe(t)* Basamak, derece, düzenli olma, sırayla dizilme. → rütbe.

N

nacak (TS) *is.* Sapı kısa, küçük odun baltası.

nacağ (ATS) *is.* 1. Geniş ağızlı kısa saplı balta. 2. Dervişlerin ellerinde dolaştırdıkları bu baltaya benzer sopa.

nacak Far. *nāçex / necek* Balta, ucu çatallı mızrak.

nağme (TS) *is.* 1. Güzel, uyumlu ses, ezgi, melodi. 2. *müz.* Ezgi. 3. *mec.* Birinin yalandan ve nazlanarak söylediği söz.

neğme (ATS) *is.* Türkü, nağme.

nağme Ar. *nağme(t)* Melodi msd.

nağm/nağam] alçak sesle ritm tutma

nakış (TS) *is.* 1. Genellikle kumaş üzerine renkli iplikler veya sırma ve sim kullanarak elle, makineyle yapılan işleme, el işi. 2. Özellikle duvar ve tavanları süslemek için yapılan resim. 3. *müz.* Beste ve semainin, dört yerine iki haneli olanı. 4. *mec.* Hile.

na f iş (ATS) *is.* 1. Renkli boyalarla, çizgilerle, renkli boyama suretiyle yapılan süs, resim. 2. İskambil kâğıtları üzerindeki resim, işaret.

nakışlı (TS) *s.* Nakışlı olan.

na fışlı (ATS) *s.* 1. Nakış yapılmış, süslenmiş. 2. *mec. hlk.* Şanslı, şansı yaver giden (oyunda).

nakış /nakş Ar. *naqş* [msd.] 1. Boyama, alacalı renklerle süsleme, bezeme. 2. Münakaşa etme.

nahoš (TS) *s.* (*na:hoş*)Hoş olmayan, hoş gitmeyen, kötü, çirkin.

nafoş (ATS) *is.* Hasta, hastalıklı.

nahoš Far. *nāxoş* Hoş olmayan, na- hoş.

naip (TS) *is.* Hükümdar olmadığı zaman veya hükümdarın çocukluğu sırasında devleti yöneten kimse.

naib (ATS) *is.* 1. Bir kimsenin yerini tutan, yokluğunda işlerini yürüten kimse; vekil. 2. Mahalli idarenin başkanı, resmi görevli, köy ihtiyar heyeti başkanı. 3. Yardımcı.

naiplik (TS) *is.* Naip olma durumu, niyabet.

naiblik (ATS) *is.* 1. Naibin, yardımcının işi, vazifesi; vekillik. 2. Naibin idaresi altındaki yerler.

naip Ar. *nāib* [fa.] Vekil, temsilci, birinin yerinde duran, temsil etme, vekil olma, nöbet tutma.

nal (TS) *is.* Eşek, öküz vb. yük hayvanlarının tırnaklarına çakılan, ayağın şekline uygun demir parçası.

nal¹ (ATS) *is.* 1. Bazı hayvanların (at, katır vs.) ayaklarını korumak için vurulan demir.

2. Ayakkabıların topaklarına, bazen de pençenin ön kısmına çakılan ince demir.
nal² (ATS) *is.* Direğin altına konan ağaç.
nal Ar. *naʿl* Ayakkabı tabanı, sandal, at nalı.

nam (TS) *is.* 1. Ad. 2. Ün.

nam (ATS) *is.* 1. İsim, ad. 2. Namine şeklinde: Hatırı için, hatırına, uğruna.

nam Far. *nām* İsim, ün, san / Yun. *ónoma*, Lat. *nomen*, Fr. *nom*, İng. *name*, Alm. *name* (isim).

namaz (TS) *is.* İslam'ın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî bakımdan belirlenen kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet, salât.

namaz (ATS) *is.* *din b.* Müslümanların, İslamın şartlarından birini yerine getirmek için, günün belli zamanlarında (sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı) yaptıkları kıyam, rüku, sücut, kunut gibi hareketleri yerine getirdikleri, ayetler okudukları ibadet.

namaz Far. *nemāz* Kulluk, boyun eğme.

namazlık (TS) *is.* 1. Seccade. 2. *s.* Namaz kadar süresi olan, süren. 3. *hık.* Namazda okunan kısa dualar.

namazlığı (ATS) *s.* *hık.* Üzerinde namaz kılınan küçük halı, kilim vs. seccade.

name (TS) *is.* Mektup

name (ATS) *is.* Mektup, yazı.

name Far. *nāme* Ferman, resmi yazı, mektup.

namlu (TS) *is.* As. 1. Tüfek, tabanca, top vb. ateşli silahların ucunda bulunan boru biçimindeki parça. 2. Kasatura, kılıç, meç, bıçak vb. kesici silahların uzun ve keskin bölümü.

namlu (ATS) *is.* Ateşli silahlarda merminin ateş aldıktan sonra ilk yol aldığı çelik boru.

namlu Yun. *lamní* Bıçak ağzı / Lat. *lamina*.

nargile (TS) *is.* Tömbeki denilen bir cins tütünün dumanının sudan geçirilerek içilmesini sağlayan araç.

nargile¹ (ATS) *is.* Tömbeki içmekte kullanılan, başlıca şişe ve marpuçtan meydana gelen alet.

nargile² (ATS) *is.* Azerbaycan oyun havalarından, rakslarından birisinin adı.

nargile Far. *nārgīle* Nargile. / *nārgīl* hindistan cevizi.

nas (TS) *is.* 1. Açıklık, açık ve kesin yargı. 2. *felsefe* Dogma.

nas¹ (ATS) *is.* *klâs.* İnsanlar, halk, topluluk.

nas² (ATS) *is.* Dilin altına konarak içilen kına renkli ince tütün türü.

nas Ar. İnsanlar, halk, herkes.

natura (TS) *is.* İnsanın yaratılış özelliği.

natura (ATS) *is.* Kopyasından resmi yapılan veya canlı örnek olarak ressamın önünde duran kimse, model. Stüdyo

dışında, film çekilen tabii muhit, yer. 2. Borç alınan, para karşılığı verilen mal, ürün vs.

natura İt. *natura* Doğa. / Lat. *natura* Doğuş, yaratılış. / *nasci, nat-* doğmak.

natürel (TS) *is.* Doğal.

natural (ATS) *s.* Karşılığı ürün, mal vs. ile ödenen, alınan veya verilen (mal, ürün vs.).

natürel Fr. *naturel* Doğal. / Lat. *naturalis*.

nazenin (TS) *s.* 1. Cilveli, nazlı. 2. Narin, ince yapılı. 3. Şımarık, nazlı yetiştirilmiş.

nazenin (ATS) *s.* *şair* Nazlı, işveli, cilveli; ince ve güzel.

nazenin Far. *nāzenīn* Nazlı.

nazik (TS) *s.* 1. Başkalarına karşı saygılı davranan. 2. İnce yapılı, narin. 3. Özen, dikkat gösterilmezse kırılabilen, bozulabilen, kötüleşebilen. 4. Özen gösterilmezse, gerekli önlemler alınmazsa kötüleşebilen, kritik. 5. Dikkat isteyen, özen gerektiren.

nazik (ATS) *s.* 1. İnce, zarif. 2. Hafif, zarif şeyden yapılmış, ince. Hafif (elbise) 3. *mec* İnce, zarif, iyi. *mec.* Zayıf, hafif. 4. Zayıf, çelimsiz, cılız. 5. *mec.* Edepli, ince yaratılışlı, kibar. 6. *mec.* İnce, dokunaklı (bakış vs.)

nazikâne (TS) *zf.* İncelikle, saygıyla, nezaketle.

nazikane (ATS) *zf.* 1. İnce, nazik bir şekilde. 2. Medeni, edepli bir tarzda, incelikle.

nazik Far. *nāzük* İnce, latif, nazlı.

nazir (TS) *s.* Benzer, eş, örnek.

nazir (ATS) *is.* 1. Bakan. 2. Nezaret eden, bakan, idare eden; kontrolör.

nazir Ar. *s.* Benzer.

nazlanmak (TS) (*nsz*) 1. Kolayca gönlü olmamak, ısrar beklemek. 2. İsteksiz görünmek.

nazlanmağ (ATS) *f.* Naz etmek, naz yapmak, nazlanmak, cilvelenmek, işve yapmak.

naz Far. *nāz* Oynaş, naz.

nebatı (TS) *s.* Bitki ile ilgili, bitkisel.

nebatı (ATS) *s.* 1. Bitkiden alınan, bitki menşeli. 2. Bitki şeklinde olan.

nebat Ar. *nebāt* Tohumdan çıkan her şey, bitki. [msd. *nebt*] Nitme, yetiştirme, tohumdan çıkma, filizlenme.

nabız (TS) *is.* 1. Kalp atışının sağladığı kan basıncından dolayı atardamarlara ve özellikle bilekteki atardamara parmakla basıldığında duyulan kımıldama. 2. *mec.* Eğilim, düşünce, niyet.

nebz (ATS) *is.* 1. Atardamarlarda ve bilhassa bilek atardamarında hissedilen kan basıncının tesiri, nabız. Bilekte bu

vuruşların hissedildiği yer. 2. *mec.* Bir şeyin (olayın, hayatın vs.) temposu, ritmi. **nabız** / nabz- Ar. *nabđ* [msd.] Kalp atışı.

necip (TS) *is.* Soyu temiz, soylu.

necib (ATS) *s.* 1. Soylu, asıllı; temiz. 2. Alicenap, iyi, yüreği temiz. 3. *mec.* Temiz, pak, mukaddes. 4. *mec. hlk.* Güzel, iyi, zarif.

necip Ar. *necīb* [sf.] Soylu, asil msd. *necābe(t)*, soylu ve cömert olma.

nice (TS) *s.* 1. Kaç, ne kadar. 2. Birçok. 3. z. Nasıl. 4. z. Uzun süreden beri.

neçe (ATS) *s.* 1. Eşyanın miktarının belirtir. 2. Zaman bildiren isimlerin önüne gelerek onların belirsizliğini bildirir. 3. ‘Saat’ sözünden sonra gelerek zamanı öğrenmek için soru olarak kullanılır. 4. Çok, bir kak. 5. *is.* Birden çok insan. 6. Neçeyedir, neçedendir şeklinde: Değeri, fiyatı nedir anlamında.

nece (TS) *zf.* Hangi dilde, hangi dilden?

neçe (ATS) 1. *zf.* Soru olarak kullanılır, nasıl, nice anlamında. 2. *zf.* Ne derece, ne kadar. 3. *ünl.* Şaşkınlık ifade eder, hayret bildirir.

nice ET *neçe* Ne kadar?

nefer (TS) *is. As.* 1. Er. 2. Kimse.

nefer (ATS) *is.* 1. Bir tek kişi; şahıs, fert. Şahısların miktarını öğrenmek, bildirmek

için sayılarda kullanılır. 2. Asker, normal asker.

nefer Ar. *nefer* 1. Çete, hayvan güruhu, akıncı birliği, ordu. 2. Asker, er [msd. *nüfūr/nefer*] 1. Ürkek olma, insandan kaçma, irkilme. 2. Bir hayvan güruhunun ürkererek kaçışması.

nefes (TS) *is.* 1. Soluk. 2. Şifa amacıyla hastaya dua okuma. 3. Sigara, pipo içilirken içe çekilen duman. 4. *mec.* Canlılık, hayat belirtisi. 5.

edebiyat Bektaşi ve Alevilerin görüş ve düşüncelerini belirtmek için yazılmış şiir.

nefes (ATS) *is.* 1. Ciğere çekilip dışarı boşaltılan hava, soluk. Ciğerle havayı içeri alıp bırakma. 3. *mec.* Alamet, iz, koku, işaret. 2. *mec.* ‘söz’, ‘dil’ anlamında. 4. ‘Ses’ anlamında.

nefesli (TS) *s.* 1. Soluk alıp vermeden uzunca bir zaman durabilen. 2. Üflelemeli. 3. *mec.* Nefesi güçlü olan.

nefesli (ATS) *s. mus.* Nefesle, üflenerek çalınan müzik aleti.

nefeslik (TS) *is.* 1. Bir soluk alıncaya kadar geçen süre. 2. Hava alma yeri, hava deliği.

nefeslik (ATS) *is.* Odanın havasını değiştirmek için pencerede olan küçük göz, delik.

nefes Ar. *nefes* [msd.] Soluk. 1. Soluk alma. 2. Çok değerli olma.

nefis¹ (TS) *is.* 1. Öz varlık, kişilik. 2.

İnsanın yeme içme vb. gereksinimlerinin bütünü.

nefis² (TS) *s.* Pek hoş, istek uyandıran, çok güzel.

nefs¹ (ATS) *is.* Son derece zarif, güzel, iyi.

nefs² (ATS) *is.* 1. İhtiras, şiddetli istek, arzu, temayül. 2. Tamah, tamahkârlık, insanlardaki maddi şeylere temayül. 3. Arzu, istek, insandaki iç istek. 4. İnsanda şehvi hislere ve yiyip içme gibi ihtiyaçlara olan temayül. 5. *esk.* İnsan anlamında.

nefis¹/nefs- (kısa i ile) *Ar. nefis* Ruh, benlik, kimlik, kişi / Soluk alma.

nefis² (uzun i ile) *Ar. nefīs* [s.] Çok değerli, çok değerli olma.

neft (TS) *is.* 1. Organik maddelerin ayrışmasından oluşan tutuşur sıvıların birçoğu. 2. Çoğunlukla boyacılıkta kullanılan, petrol türevlerinden bir çeşit mineral yağ, neft yağı.

néft (ATS) *is.* Petrol

neft *Ar. / Far. nefī* Petrol.

negatif (TS) *s.* 1. Olumsuz, menfi. 2. *matematik, fizik* Eksi, pozitif karşıtı. 3. *is.* Gerçekteki aydınlık ve karanlık bölümleri tersine gösteren fotoğraf camı veya filmi.

négatif (ATS) *is.* Gerçekteki aydınlık kısımları karanlık, karanlık kısımları ise

aydınlık olarak gösteren fotoğraf filmi, kağıdı, negatif.

negatif *Fr. négatif, -ive* Olumsuz / *Lat. negativus* < *negare* yadsımak, olumsuz cevap vermek.

nakarât (TS) *is.* 1. Bir şarkıda her kıtadan sonra tekrarlanan ve bestesi değişmeyen parça, kavuştak. 2. *mec.* Çok sık tekrarlanan, bundan dolayı bıkkınlık vererek önemini yitiren söz. 3. *edebiyat* Bir şiirin içinde iki veya daha çok kez tekrarlanan bölüm.

neğerat (ATS) *is. mus.* Şarkı, türkü, marş veya şiirlerde tekrarlanan mısra veya mısralar, nakarat.

nakarât *Ar. naqarāt* [çoğ.] Şarkının tekrarlanan kısmı.

nakil (TS) *is.* 1. Bir yerden alıp başka bir yere iletme, aktarma, taşıma, geçirme, aktarım. 2. Göç, taşınma. 3. Anlatma, söyleme, hikâye etme. 4. Bir görevden başka bir göreve atanma, tayin. 5. Yazı veya resmin aynısını başka bir şeyin üzerine yapma, kopya etme. 6. Başka dilden bir eseri kendi diline çevirme, tercüme etme.

neğl (ATS) *is.* 1. Masal, hikâye. 2. Bir yerden başka bir yere götürmek, taşımak. 3. Elektrik akımı, ses vs. geçiren; iletken. **nakil/nakl-** *Ar. naql* [msd.] Taşıma.

ner (TS) *zf.* 1. Hangi yer? 2. *is.* Vücudun hangi tarafı veya hangi organı?

ner¹ (ATS) *is. zool.* Mersin balığı.

ner² (ATS) *is. hlk.* Evlerin üzerine uzatılan kalın ağaç, çatıya, dama atılan kalın ağaç.

ner ET (ne) Yön bildiren -re ekiyle.

neşter (TS) *is.* Kan almak, aşı yapmak veya küçük apseleri açmak için kullanılan ufak bıçak.

neşter (ATS) *is. f.* 1. Sokucu hayvanlarda (akrep, arı vs.) olan zehir iğnesi. 2. Kan almak, ameliyat yapmak için kullanılan cerrah bıçağı.

neşterlemek (TS) (-i) 1. Neşterle kesmek. 2. *mec.* Üzüntü verecek bir durumu veya sorunu hatırlatmak, deşmek.

neşterlemek (ATS) *f.* 1. Neşterle yarmak, kesmek. 2. *mec. hlk.* Sokmak, azarlamak.

neşter Far. *nīşter/neşter* Cerrah bıçağı. / *nīş* Bıçak ve hançerin sivri tarafı, arı sivrisi.

netice (TS) *is.* Sonuç.

netice¹ (ATS) *is.* 1. Bir işten, olaydan çıkan netice, sonuç, akıbet. 2. Bir eserin, makalenin vs. asıl konusunun, mahiyetinin kısaca özeti, toplamı.

netice² (ATS) *is.* Torunun çocuğu.

netice Ar. *neīce(t)* Sonuç. [msd. *nitāc*] sonuca varma.

nezaret (TS) *is.* 1. Bakma, gözetme, gözetim. 2. *huk.* Gözaltı. 3. Nezarethane. 4. Bakanlık. 5. Görü.

nezaret (ATS) *is.* 1. Bakma, gözünü üzerinden ayıramama, göz altında tutma, dikkat etme. 2. Herhangi bir işe bakan, nezaret eden idare. 3. Bakanlık.

nezaret Ar. *nizāre(t)* Bakma, gözetme.

nazari (TS) *s.* Kuram niteliğinde olan, kuramsal, teorik.

nezeri (ATS) *s.* 1. Nazariyeye dayanan, onunla ilgili, nazari, teorik. 2. Soyut mantıki veya matematik yoluyla hesaplama neticesinde elde edilen.

nazar Ar. *nazar* [msd.] Görüş, bakış, uğursuz bakış, görme, bakma.

nokta (TS) *is.* 1. Çok küçük boyutlarda işaret, benek. 2. Bazı harflerin üzerine konulan ufak işaret. 3. Yer. 4. Konu, konu ile ilgili önemli bölüm. 5. Nöbetçi bulunan yer. 6. Nöbetçi, gözcü, bekçi. 7. *mec.* Sınır, derece, radde. 8. *gr.* Cümlelerin bittiğini anlatmak için sonuna konulan, küçük benek biçimindeki noktalama işareti. 9. *matematik* Hiçbir boyutu olmayan işaret. 10. *spor* Orta nokta.

nofta (ATS) *is.* Binek hayvanlarının başına takılan kendir, kayış vs. yular.

noktalama (TS) *is.* 1. Noktalamak işi. 2. *sinema* Bir filmin çekim, sahne, ayırım,

bölüm vb. parçalarını birbirinden ayırmakta kullanılan işlemlerin bütünü.
noftalama (ATS) *is.* Yuvarlamak fiili.

noktalamak (TS) (-i) 1. Nokta koymak. 2. Yazıda noktalama işaretlerini yerli yerine koymak. 3. *mec.* Sona erdirmek, bitirmek
noftalamağ(ATS) *f.* 1. Hayvanın başına yular takmak. 2. *mec.* Birisini devamlı olarak kendine tabi etmek, yuların elinde tutmak.

noktalanmak (TS) (*nsz*) Noktalama işi yapılmak.

noftalanmağ (ATS) *f.* Yularlanmak, başına yular, kendir geçirilmek.

nokta Ar. *nuqta(t)* Nokta, noktalama.

not (TS) *is.* 1. Bir şeyi hatırlamak için yazılan kısa yazı. 2. Okullarda öğrencinin dersle ilgili bilgi ve beceri düzeyini göstermek üzere öğretmenlerce verilen sayı, derece. 3. *mec.* Bir şeyin niteliği üzerine edinilen kanı.

not (ATS) *is.* 1. Herhangi bir musiki sesinin şekille ifadesi, nota. 2. Musiki veya türküde, şarkıda sesin kendisi. 3. Notalarla yazılmış musiki eser metni; böyle metinden ibaret kitap, defter.

not Fr. *note* İşaret, alamet, iz, müzikte nota, kısa yazı. / Lat. *nota* İşaret, alamet, iz.

nota (TS) *is.* 1. Bir müzik sesini belirtmeye yarayan işaret. 2. Bir devletin başka bir devlete politik sorunlarla ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı, muhtıra.

nota (ATS) *is.* Bir devlet tarafından başka bir devlete veya temsilcisine belli bir konuda verilen resmi belge, muhtıra.

nota İt. *nota* İşaret, alamet, iz, damga, müzikte nota, kısa yazı.

nur (TS) *is.* 1. Aydınlık, ışık, parlılık, ziya. 2. İlahi bir güç tarafından gönderildiğine inanılan parlaklık.

nur (ATS) *is.* 1. Aydınlık, ışık. 2. *mec.* Okuma yazma durumu, aydın olma durumu, gelişmişlik sembolü olarak kullanılır.

nurlandırmak (TS) (-i) Nur gibi yapmak, parlak ve tertemiz bir duruma getirmek.

nurlandıрмаğ (ATS) *f.* 1. Işıklandırmak, aydınlatmak. 2. *mec.* Maarif yönünden aydınlatmak.

nur Ar. *nūr* Işık, ışımaya, aydınlanma, aydınlık olma.

nüfus (TS) *is.* 1. Kişi. 2. Bir ülkede, bir bölgede, bir evde belirli bir anda yaşayanların oluşturduğu toplam sayı. 3. Ortak bir özellik gösteren kimselerin bütünü.

nüfus (ATS) *is.* 1. İnsan topluluğu, halk, ahali. 2. *hlk.* Çirkin, suratsız kimse.

nüfus Ar. *nüfūs* [nefs çoğ.] Kişiler.

numune (TS) *is.* Göstermelik.

nümune (ATS) *is.* 1. Herhangi bir ürünün örneği, onunla ilgili bir düşünce oluşturacak parçası. Benzer şeylerin hazırlanması için esas alınan örnek şey; model, çeşit, tür. 2. Bir şeyin nasıl yapıldığını, icra edildiğini gösteren canlı misal, canlı şahit.

numune Far. *nümüne* Örnek, görümlük. / *nümüden, nümā-* göstermek, görünmek.

nüve (TS) *is.* Bir şeyin özü, çekirdek.

nüve (ATS) *is.* 1. Bir şeyin merkezi, çekirdeği. 2. *biyoloji* Her türlü bitki ve hayvan hücresinin en önemli kısmı, çekirdeği. 3. Çekirdekte olanlara, atom enerjisinden faydalanmaya ait olan. 4. *mec.* Bir şeyin, kuruluşun, teşkilatın, gurubun vs. asıl parçasını, bölümünü, hissesini oluşturan kısım, öz.

nüve Ar. *nüwe(t)* Çekirdek, hurma çekirdeği.

O

ocaklık (TS) *is.* Bir aileye babadan oğla geçmesi için verilen mülk. 2. Ateş yakılan yer, ocak. 3. Bir yapının temelini veya çatısını oluşturan büyük kereste, temel direği. 4. *hlk.* Mutfak. 5. *hlk.* Baca.

ocağlıg(ATS) *is. mec.* Ev, ev bark, yurt.

ocak ET *oçak* Ateş yakılan yer.

od (TS) *is.* Ateş.

od (ATS) *is.* 1. Ateş. *mec.* Canlı benzetmelerde şiddetli duygunun, coşkunun, ruh yüksekliğinin işareti olarak kullanılır. 2. Çok sıcak. 3. *mec.* Kızarıklık, kırmızılık, hararet. 4. *mec. hlk.* Ev, aile, ocak, tütsü.

od ET *ōt* Ateş.

oda (TS) *is.* 1. Evin veya herhangi bir yapının oturma, çalışma, yatma gibi işlere yarayan, banyo, salon, giriş vb. dışında kalan, bir veya birden fazla çıkışı olan bölümü, göz. 2. Serbest meslek adamlarını içinde toplayan resmî birlik. 3.

tarih Yeniçeri kışlası.

oda (ATS) *is.* Ev veya binanın bölümlerinden her biri.

oda ET *otağ* Çadır, geçici yapı, odağ çadır, oda.

odun (TS) *is.* 1. Yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç. 2. *s. mec.* Anlayışsız ve kaba (kimse).

odun (ATS) *is.* 1. Yakılmak maksadıyla kesilmiş ağaç. 2. *mec.* Duygusuz, hissiz, uyuşmuş, hareketsiz kimse. *mec.* Kaba, kalın kafalı kimse.

odunlaşmak (TS) (nsz) 1. Bitkiler odun durumuna gelmek. 2. *mec.* Kabalaşmak.

odunlaşmağ (ATS) *f.* 1. Sertleşip ağaç olmak, odun halini almak. 2. *mec.*

Uyuşmak, hissizleşmek.

odunluk (TS) *is.* 1. Odun konulan yer. 2. *s.* Odun durumuna getirilip yakılmaya elverişli (ağaç). 3. *mec.* Kabalık, anlayışsızlık.

odunluğ (ATS) *s.* 1. Odun olarak ayrılmış.

2. Odun konan yer, odun ambarı.

odun ET *ōtuñ* Yakacak tahta, odun.

oğlak¹ (TS) *is.* Keçi yavrusu.

oğlak² *öz. is.* *Astronomi* Zodyak üzerinde Yay ile Kova arasında bulunan burcun adı, Cedi.

oğlağ (ATS) *is.* Keçi yavrusu, çebic.

oğlak ET oğlak [küç.] Yavrucuk, keçi yavrusu.

oğlan (TS) *is.* 1. Erkek çocuk. 2. Yetişkin erkek. 3. İskambil kâğıtlarında genç, erkek resimli kâğıt, bacak, vale. 4. Cinsel

bakımdan erkeklerin zevkine hizmet eden sapık erkek.

oğlan (ATS) *is.* 1. Erkek çocuk. 2. Buluğ çağına ermiş, ama henüz evlenmemiş genç.

oğul (TS) *is.* 1. Erkek evlat. 2. Bazı sözcüklerin anlamını pekiştirmek için kullanılan bir söz. 3. Bir ana arıyla birlikte kovandan ayrılan, yeni yetişmiş arı topluluğu. 4. *ünl.* Yaşlı kimselerin genç

erkeklerle söylediği bir seslenme sözü.

oğul (ATS) *is.* 1. Erkek evlat. 2. Yaşlı kimselerin yaşça kendilerinden küçük olanlara hitap, seslenme şekli. 3. İş yapabilen becerikli bir kimse için övme ifadesi olarak kullanılır.

oğul / oğl- ET *oğul* Döl, çocuk, yavru, erkek çocuk.

ok (TS) *is.* 1. Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk. 2. Yön göstermek amacıyla belli yerlere konulabilen, oka benzer işaret. 3. At arabası, kağnı vb. araçlarda koşum hayvanlarının bağlandığı ağaç. 4. matematik Bir dairede bir kirişin ortasında bu kirişi gören yayın ortasına indirilen doğru parçası.

ođ¹ (ATS) *ünl.* 1. Hayret, meysuluk, pişmanlık, hoşnutsuzluk vs. duygularını ifade eder. Hayret, hayranlık, hasret duygularını ifade eder. Sevinç, neşe, memnunluk ifade eder. 2. Şefkat, okşama, sevme (birini) anında kullanılır.

ođ² (ATS) *is.* 1. Yayla atılan ucu temrenli, ince kısa mil, çubuk. 2. Yön bildirmek için ok şeklinde çizilmiş işaret. 3. Makinenin, mekanizmanın vs. dönen parçasının, dönen çarkın, dişlinin takıldığı mil. 4. Mihver. 5. Herhangi bir cismin simetri veya merkezinden geçen düz çizgi.

ok ET 1. Ok. 2. Edat.

okşama (TS) Okşamak işi.

ođşama¹ (ATS) *is.* Bir şeye benzer ve onu andırır olmak. 2. Eş olmak, uygun hale gelmek.

ođşama² (ATS) *is.* Okşamak fiili.

okşamak (TS) (-i) 1. Sevgi, şefkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek veya ona hafifçe vurmak. 2. *mec.* Hafifçe dövmek. 3. *mec.* Bir kimseyi hoşnut etmek. 4. Benzemek, andırmak, hatırlatmak.

ođşamađ¹ (ATS) *f.* Benzemek.

ođşamađ² (ATS) *f.* 1. Okşamak, sevgisini bildirmek, sevmek, yumuşak davranmak. Sevgi ifadesi olarak eli ile sıvazlamak, okşamak. 3. Ölen birisi için sagu, ağıt yakarak ağlamak.

okşatmak (TS) (-i, -e) Okşama işini yaptırmak.

oğşatmağ (ATS) *f.* 1. Benzetmek. 2. Yanılarak bir şeyi başka bir şey zannetmek, yanılarak benzetmek.

okşayış (TS) *is.* Okşama işi veya biçimi.

oñşayış¹ (ATS) *is.* Benzeyiş, benzerlik.

oñşayış² (ATS) *is.* Okşama, sevme, eli ile sıvazlama.

okşamak ET *oxşamak* Benzemek.

okuyucu (TS) *is.* 1. Sürekli olarak gazete, dergi vb. okuyan, okur, kari. 2. Şarkı, türkü okuyan kimse, şarkıcı, türkücü. 3. hlk. Düğüne çağrı yapan kimse.

oñucu (ATS) *is.* 1. Kitap, gazete vs. okuyan kimse, okuyucu. 2. Küs

okumak *okı-* Çağırmaq, okumak.

Ö

öd¹ (TS) *is.* Safra.

öd² (TS) 1. Öd ağacı. 2. Bu ağacın kıyılmış parçalarından yapılan tütsü.

öd (ATS) *is.* 1. Karaciğerde bulunan on iki parmak bağırsağına salgılanan yeşil renkli, acı, hazma yardımcı madde, safra.

2. *mec.* Çok acı şey.

öd ET *öt* Öd, safra.

öfke (TS) *is.* Engelleme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap.

öfke (ATS) *is.* 1. Akciğer. 2. *hlk.* Sinir, hiddet.

öfkeli (TS) *s.* Öfkelenmiş, kızgın, hiddetli.

Öfkeli (ATS) *s.* 1. Cesur, yürekli. 2. *hlk.* Sinirli, hiddetli.

öfke ET *öpke / övke* 1. Akciğer. 2. Öfke, kızgınlık.

örüş (TS) *is.* Örme işi veya biçimi.

örüş (ATS) *is.* Hayvanların otladığı alan, yer, mera, otlak.

örüş ET *Çıkış, yükseliş.*

ötmek (TS) (*nsz*) 1. Kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak. 2. Herhangi bir nesne sürekli ses çıkarmak. 3. Üflemeli çalgıların sesi çıkmak. 4. *argo* Anlamsız, boş konuşmak. 5. *argo* Sarhoş kusmak.

ötmek¹ (ATS) *f.* 1. Geçmek, geçip gitmek, gelip geçmek. Bir yerin, sahanın ortasından, içinden geçmek, geçip gitmek. Uçup gitmek, uçarak geçmek. 2. Harekette, yürüyüşte, yarışmada ileri geçmek, geride bırakmak. İleride olmak, geçmek *mec.* Bir şeyde diğerlerine nazaran daha başarılı olmak, daha çok başarı kazanmak. 3. Geçmek, atlamak, savulmak, bitmek.

ötmek² (ATS) *f.* 1. Kuş ve böcekler için ses çıkarmak, şakımak, cıvıldaşmak. 2. *mec.* Terennüm etmek.

ötürmek (TS) (*nsz*), *hlk.* İshal olmak.

ötürmek (ATS) *f.* 1. Geçirmek, yola vurmak. 2. Birbirine vererek bir şeyi yollamak. 3. Bir şeyi çabucak, gizlice, başkalarına hissettirmeden bir yere koymak, vermek, düşürmek. 4. Atlamak, geçmek, öne vermek, düşürmek. 5. *mec.* Aç gözlülükle, çabuk çabuk yemek, aşırmaq.

ötüş (ATS) *is.* Yarışma, koşu, yürüyüş vs. yarışması.

ötüş (TS) *is.* Ötme işi veya biçimi.

ötüşmek (TS) (*nsz*, *-le*) Birlikte veya karşılıklı ötmek.

ötüşmek¹ (ATS) *f.* 1. Yarışmak. 2. Gelip geçmek, geçmek geçip gitmek, uzaklaşmak. 3. Koşuda birbirini geçmeye

çalışmak. 4. Geçinip gitmek, yaşamak, geçinmek.

ötüşmek ² (ATS) *f.* Hep birlikte veya karşılıklı ötmek, cıvıldaşmak, terennüm etmek.

ötmek ET *ötmek*¹ Ses etmek, (hayvan) bağırarak.

övünmek (TS) 1. Bir niteliği sebebiyle kendini yücelmiş sayarak bundan abartmalı bir biçimde söz etmek, iftihar etmek. 2. (*nsz*) Kendi kendisini övmek, tefahür etmek.

öyünmek (ATS) *f.* 1. Kendini övmek, kendini methetmek, kibirlenmek. 2. Bel bağlamak, yaslanmak, kendine dayanak, arka sanmak.

övmek ET *öğmek* 1. Düşünmek. 2. Meth ve sena etmek, öğüp alkışlamak. 3. Ezmek, inceltmek, ovmak.

öz¹ (TS) *is. felsefe* 1. Bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı, iç, nefis, derun, var oluş karşıtı. 2. "Kendine, kendi kendini" anlamlarında birleşik sözcükler türeten bir söz. 3. Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde. 4. Çıbanların içinde ölmüş dokudan oluşan irinle birlikte çıkan parça. 5. *z.* Kendi, zat. 6. *mec.* Bir şeyin temel ögesi, kühn, zübde. 7.

botanik Bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan, hafif, gevrek ve çoğu yumuşak bölüm.

öz² (TS) *s.* 1. Kan bağı ile bağı olan, üvey olmayan. 2. İçine arılığını, saflığını bozacak hiçbir şey karışmamış olan, saf, arı.

öz³ *is. hlk.* 1. Dere, çay. 2. Sulak, verimli yer.

öz (ATS) *is.* 1. Şahsına, kendine ait, has, mensup olan. Kendisi tarafından meydana getirilmiş, oluşturulmuş, alınmış, elde edilmiş vs. Kendine mahsus şahsi. 2. Sadece kendine veya bir şeye has olan, hususi. 3. Yakın, tabi. 4. Bir işe şahsen katılan. 5. İsim veya şahıs zamiri yerine kullanılır. 6. Bir kimsenin veya bir şeyin büyüklüğünü, önemini, mevkisini dikkate almak, belirtmek için kullanılır.

öz ET *öz* Benlik, kendi, ruh, can suyu, bitki özü.

özek (TS) *is. hlk.* Bir şeyin çevreden aynı uzaklıkta olan yeri, merkez.

özek (ATS) *is.* 1. Bitki kökünün veya gövdesinin daha yumuşak olan iç kısmı. 2. Çıbanın cerahat bağlamış yaranın ortasında oluşan sert, iltihaplı kısım.

özek ET Küçük dere.

özlü (TS) *s.* 1. Özü olan, öz bölümü çokça olan. 2. Benliğinde, varlığında, yapısında herhangi bir nitelik bulunan. 3. Yapışkan, verimli (toprak). 4. Düşünceyi gereksiz söz kullanmadan bildiren.

özlü (ATS) *s.* Yapışkanlı, yapışkan gibi, zamk gibi katı kıvamda.

öz ET *öz* Benlik, kendi, ruh, can suyu, bitki özü.

P

padişah (TS) *is. tarih* Osmanlı

İmparatorluğunda devlet başkanına verilen unvan, hükümdar, sultan.

padşah (ATS) *is.* 1. Hükümdar, padişah, imparator, sultan. 2. *mec. hlk.* Yarışmada, oyunda, mecliste vs. önderlik eden, başkanlık eden kimseye verilen ad.

padişah Far. *pādişāh / pātaxšāh* Sasanî hükümdarlarının (3.-7. yy) sıfatı / *pāti-* efendi, iktidar sahibi *poti-* güçlü, muktedir → potansiyel + şah.

palan (TS) *is.* Genellikle eşeklere, bazen de atlara vurulan, kaşsız, enli, yayvan ve yumuşak bir çeşit eyer.

palan¹ (ATS) *is.* 1. Binek ve yük hayvanlarının üzerine vurulan geniş ve süslü bir cins eğer (samandan veya saplarından yapılır). 2. Eskiden hamalların yük taşıırken sırtlarına koydukları özel yastık, semer. 3. *mec. hlk.* Kalın, ağır, kaba elbise.

palan² (ATS) *is.* 'Plan' sözünün konuşmada kullanılan tahrif edilmiş, bozulmuş şekli.

palan Far. *pālān* Çul, semer örtüsü.

palaz (TS) *is.* Kaz, ördek, güvercin vb. bazı kuş yavrularının civcivlikten sonraki durumu.

palaz (ATS) *is.* Yün veya pamuk ipliğinden dokunan geniş, uzun, kalın ve tüysüz kilim.

palaz¹ Kuş yavrusu.

palaz² Far. *pelās* Çul, eski püskü, derviş giysisi, perişan kılık. / Yun. *palaiós* Eski.

panel (TS) *is.* 1. Dinleyiciler önünde, seçilmiş bir konuşmacı grubunun bir konuyu tartışmak amacıyla düzenlediği toplantı, açık oturum. 2. Yerleştirileceği yüzeyin bir bölümüne uyan, çoğunlukla dikdörtgen biçiminde düzgün parça.

panél (ATS) *is.* 1. Bina yapım işlerinde kullanılan geniş beton duvar veya ahşap duvar, levha. 2. Binanın iç duvarlarının aşağı kısmına tahtadan, demirden vs. vurulan, eklenen süs, bezek, yapılan renkli süsleme.

panel İng. *panel* 1. jüri üyelerinin adının yazıldığı parşömen rulosu. 2. jüri Lat. *pannellus* [küç.] kumaş parçası, rulo / Lat. *pannus* kumaş / *pan-* kumaş.

para (TS) *is.* 1. Devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı, nakit. 2. Kazanç. 3. Kuruşun kırkta biri.

para¹ (ATS) *is.* 1. Bir parça, bir lokma, yarım veya bir şeyin yarısı, parça. 2. Rakamlardan sonra ve 'kendi' sözünden önce kullanılır, parça, tane anlamında.

para² (ATS) *is.* Devlet tarafından tedavüle çıkarılan, üzerinde itibari değeri yazılı

kâğıt veya madenden iktisadi mübadele vasıtası, aracı.

para / pare Gümüş parçası.

parıldamak (TS) (*nsz*) 1. Işık saçmak, parlamak. 2. *mec.* Gelişmek, yükselmek.

parıldamağ (ATS) *f.* Parlamak, ışık saçmak, ışıldamak. Az ışık vermek, ışık saçmak.

parlamak *parıldamak* parıl / pırıl İt. *brillo* Kristal / Lat. *beryllus* akuamarin, her çeşit kristal → berilyum.

parti¹ (TS) 1. Ortak düşünce ve görüşteki kişilerin oluşturdukları siyasal topluluk, fırka. 2. İnsan topluluğu.

parti² (TS) 1. Bir bütünün parçası, kısım. 2. Bazı oyunlarda bir kez. 3. Bir kişi, bir kuruluş veya bir topluluğun, çoğu belli bir şeyi kutlamak amacıyla düzenledikleri eğlence. 4. Tutam. 5. *mec.* Çok ucuza elde edilen şey, kelepirci. 6. *mec.* Vurgun, kazanç. 7. *müz.* Armoniyi oluşturan ezgilerden her biri.

parti^{ya} (ATS) *is.* 1. Aynı siyasi gaye etrafında birleşenlerin meydana getirdiği kuruluş, fıkra, parti. 2. Genelde büyük miktarda olan şey, mal vs. 3. Çok sesli musiki eserinde ifacı veya icracı tarafından terennüm edilen bölüm, bu bölümün notaları. 4. Başından sonuna kadar satranç, iskambil vs. oyunu.

partici (TS) 1. Parti üyesi. 2. *s.* Bir partiye çok bağlı olan, o partinin öğretisini savunmayı, onun çıkarlarını korumayı amaç edinen. 3. *s.* Siyasi gücünü yalnız kendi yandaşlarına çıkar sağlamak için kullanan (kimse).

partiyaçı (ATS) *is.* Partici, parti üyesi. Dağılmış Sovyetler Birliği Komünist Partisi üyesi.

parti¹ Kısım, müzikli davet. / Fr. (*la*) *partie* 1. Bölüm, kısım, hizip. 2. Eğlence veya spor amacıyla bir araya gelen insan grubu / Lat. *partita* / *partire* paylaşmak, bölmek, bölüşmek → parsel.

parti² Siyasi örgüt / Fr. (*le*) *parti* taraftar topluluğu, hizip, siyasi parti < *partie* → parti¹.

patlak (TS) *s.* 1. Patlayarak açılmış, yırtık, yarık. 2. *is.* Patlamış yer.

partlağ (ATS) *s.* Patlatılmış, patlak, patlatılmış halde olan.

patlamak (TS) (*nsz*) 1. Nesnelere, iç basıncın etkisiyle ve çoğunlukla büyük ses çıkararak dağılmak, infilak etmek. 2. Yırtılıp açılmak. 3. Yarılmak. 4. Görünür duruma gelmek, ortaya çıkmak, yeşermek. 5. Top, taşıt lastiği vb. şeyler değişik nedenlerle havası inmek. 6. *mec.* Ansızın tehlikeli bir şey meydana gelmek. 7. *mec.* Çok sıkılmak, sıkıntı ve sabırsızlığını belli etmek. 8. *mec.* Aşırı

tepki göstermek. 9. *mec.* Ansızın bir gürültü duyulmak 10. *teklifsiz* Herhangi bir durum veya bir değerın yitirilmesine yol açmak, mal olmak.

partlamağ (ATS) *f.* 1. Patlama sonucunda parçalara ayrılmak, dağılmak, parçalanmak. 2. Patlamak (silah). 3. Delinmek, yırtılmak (içi hava dolu veya boş olan şeyler). 4. Çatlamak, üzerinde çatlaklar oluşturmak, parçalanmak. 5. *mec.* Genelde 'hiddetinden, sinirinden, öfkesinden vs.' sözlerle: Çok sinirlenmek, hiddetlenmek. 6. *mec.* Parçalanmak (yürek). 7. *mec.* Hiddetinden kendini tutamayı söylemek. 8. *mec. hlk.* Kıskaçlık etmek, haset etmek, çekememek.

patlatmak (TS) (-i, -e) 1. Patlama işine yol açmak. 2. Bir silahı veya patlayıcı bir maddeyi ateşlemek. 3. *mec.* Bir insanın sabrını tüketmek. 4. (*nsz*) Tokat atmak.

partlatmağ (ATS) *f.* 1. Patlama neticesinde darmadağın etmek, parçalamak. Patlama meydana getirerek mahvetmek, dağıtmak. 2. *mec.* Silahla vurup öldürmek. 3. Patlamasına sebep olmak. 4. Yarık yarık etmek, üzerinde derin çatlaklar oluşturmak, meydana getirmek, çatlatmak. *mec.* Manevi ıstırap vermek, üzme, incitmek.

pat¹ ET patlamak, patır patlama sesi.

pat²/**pat** Fr. *pat* / İt. *pacto* Satrançta beraberlik / Lat. *pactum* anlaşma → pakt.

pas¹ (TS) 1. Su içinde ve nemli havada metallerin, özellikle demirin yüzeyinde oksitlenme sonucunda oluşan madde. 2. Bazı asalak mantarların çeşitli bitkilerde oluşturduğu portakal sarısı veya kahverengi lekeler. 3. Bu lekelerden ileri gelen bitki hastalığı. 4. *tıp.* Genellikle midenin bozulmasından ötürü dilin üzerinde oluşan beyaz tabaka, bar. **pas**² (TS) *is.* 1. Bazı top oyunlarında oyunculardan birinin topu takım arkadaşına geçirmesi. 2. *ünl.* Bazı iskambil oyunlarında sırası kendisine gelen oyuncunun oyuna o elde katılmayacağını belirten bir söz.

pas (ATS) *is.* 1. Madenlerin nem ve su tesiriyle oksitlenerek yüzlerinde bağladığı madde. 2. Bitkilerin çoğunlukla yaprak ve gövdelerinin üzerinde asalak mantarların yerleştiği yerlerde meydana sarımsı kırmızımsı renkteki leke. 3. *mec.* Kusur, noksan, eksiklik. 4. 'Bir' sözüyle: Bir müddet, bir vakit anlamında.

pas¹ ET *bas* Çökelti, telve, demir cürufu. **pas**² İng. *pass* Geçme, geçiş, geçiş belgesi / *to pass* geçmek / Fr. *passer* geçmek, geçirmek / Lat. *passare* (bir yerden bir yere) adım atmak / Lat. *pandere, pass-* adım atmak / *petō-* açmak, yaymak.

pasta¹ (TS) *is.* İçine katılmış türlü maddelerle özel bir tat verilmiş, fırında veya başka bir yolla pişirilerek hazırlanmış bir tür hamur tatlısı.

pasta² (TS) Giysilerde dikişli kıvrım.

pasta³ (TS) Otomobillerin gerçek renklerini ortaya çıkarmak ve parlatmak için kullanılan özel karışım.

pasta (ATS) *is.* Kozmetikte, aşçılıkta, tababette vs. kullanılan macun şeklinde olan şeylerin adı.

pasta İt. *pasta* 1. Bulamaç, hamur. 2. Her çeşit hamur işi / Lat. *pasta* / Yun. *pástē* bulamaç *pássein*, *past-* bulamak, bulaştırmak.

paşa (TS) *is.* As. 1. Osmanlı İmparatorluğu zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerlere verilen unvan. 2. Cumhuriyet döneminde general. 3. *mec.* Uslu, ağırbaşlı

paşa (ATS) *is.* Osmanlı devletinde yüksek dereceli sivil ve askerlere verilen unvan.

paşa Osmanlı beyliğine özgü bir unvan

patron¹ (TS) *is.* 1. Bir ticaret veya sanayi kurumunun sahibi, başı, işvereni. 2.

mec. Bir kuruluştaki, bir iş yerinde makam bakımından yetkili kimse. 3. *mec.* Sözü geçen paralı kimse.

patron² (TS) *is.* Kumaşın biçilmesine yarayan, bir giysi örneğindeki parçaların biçimine göre kesilmiş kâğıt, kalıp.

patron (ATS) *is.* 1. Ateşli silah mermisi, kurşun. 2. Çeşitli cihazlarda vs. borucuk, boru.

patron İt. *patrón* [mod. padrone] Kaptan, gemi sahibi, başkişi, patron / *patre* [mod. padre Lat. *pater* baba.

pavyon (TS) *is.* Bir kuruluşun, bir kurumun, bir bahçe içindeki yapılarından her biri. 2. Bir fuarda ürünleri bağımsız sergileme yeri. 3. Geceleri geç vakte kadar açık, içkili eğlence yeri.

pavilyon (ATS) *is.* Bahçelerde, parklarda vs. herhangi bir gaye için yapılmış küçük bina, yer. Sergide sergilenen eşyaları yerleştirmek için kullanılan geçici veya daimi binat sinema ve fotoğraf çekmek için özel döşenmiş bina, filmin ayrı ayrı sahnelerini çekmek için kullanılan dekor.

pavyon Fr. *pavillon* Çadır, özellikle büyük gösteri çadırı. / Lat. *papilio*, *n-* 1. Kelebek. 2. Bir tür çadır → papyon.

pay (TS) *is.* 1. Birden fazla kişi arasında bölüşülmüş bir bütünden, bu kişilerin her birine düşen bölüm, hisse. 2. Eşit bölüm. 3. *matematik* Bayağı kesirlerden birinin eşit parçalardan kaç tane alındığını gösteren sayı: Paydanın üstüne yazılarak yatık bir çizgi ile ondan ayrılır.

pay¹ (ATS) *is.* 1. Bir şeyi taksim ettikten her şahsa düşen hisse, parça, kısım. 2. Defa, kere. 3. Hediye, bahşiş. 4. *mec.* Şans, talih, baht, kısmet, nasip. 5. *mec.* Karşılık, bedel. 6. Genel bir şey için katılımcılar tarafından verilen veya bir şahsın hissesine düşen para vs. miktarı.

pay² (ATS) *is.* Ayak.

paylamak (-i) Birine kusurundan ötürü sert sözler söylemek, azarlamak.

paylamağ (ATS) *f.* Birden çok kimseye bölüştürmek, herkese kendi hissesini, payını vermek.

pay Far. *bag* Pay, kısım.

pazı¹ (TS) *botanik* Ispanakgillerden yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitki, yaban pancarı, yabani ıspanak (Beta vulgaris varcicla).

pazı² (TS) *is.* Kolun omuz ile dirsek arasındaki bölümünde bulunan, şişkince kas kitlesi.

pazı³ (TS) *is.* Bir ekmeklik hamur topağı, beze.

pazı (ATS) *is. mah.* Şeker pancarı, pancar.

pazı Far. *bāzūk* Kol. / *pāju* (pancar sapı, pazı)

pencere (TS) *is.* Yapıları veya tren, vapur vb. ulaşım araçlarını aydınlatmak, havalandırmak amacıyla yapılan, çerçeve, cam, panjur, perde gibi eklentilerle daha kullanışlı bir duruma getirilen açıklık.

pencere (ATS) *is.* 1. Binaların hava alması ve ışıklanması için, dışarısını görmek veya başka gayeler için duvarda bırakılan ve genelde camla kaplanan açıklık. 2. *hık.* Dersler arasında kalan boşluk, teneffüs.

pencere Far. *Pencere / pencer* Evin aydınlanma veya hava deliği, pencere.

pepe (TS) *s.* Dudak sesleriyle başlayan sözcüklerin ilk seslerini güçlkle söyleyen ve birkaç kez tekrarladıktan sonra arkasını getirebilen (kimse).

pepe (ATS) *is.* 1. Ekmek (çocuk dilinde). 2. Ekmek kırıntısı.

pepe (ET) Ekmek kırıntısı.

perakende (TS) *s.* 1. Malların teker teker veya birkaç parça durumunda azar azar satılmasına dayanan (satış biçimi), toptan karşıtı. 2. Bu biçimde alınan veya satılan. 3. Düzenli olmayan, ayrı ayrı, dağınık, perişan.

perakende (ATS) *zf. ve. s.* 1. Bir yerde ve muntazam surette olmayan, dağınık, karmakarışık. 2. Dağınık, perişan.

perakende Far. *perāgende* Dağıtılmış, parça parça. / *perāgenden* Saçmak, etrafa dağıtmak.

pergel (TS) *is. matematik* 1. Yay veya çember çizmekte ve ölçmekte kullanılan araç, yayçizer.

pergar¹ (ATS) *is.* Çember çizmeğe veya ölçmeye yarayan, açılır kapanır iki yakalı alet, pergel.

pergar² (ATS) *s.* Becerikli, beceren, usta.

pergar³ (ATS) *is.* Nizam, intizam, düzen; bir şeyin düzenli durumu, vaziyeti.

pergel Far. *perkâr/pergâr pairi* Etraf, çevre + *kar-* daire.

perhiz (TS) *is.* 1. Diyet. 2. *din b.* Hıristiyanların ve Yahudilerin belli günlerde et, yağ vb. yiyecekleri yemeden tuttıkları oruç.

perhiz (ATS) *is.* 1. Yemek rejimi. 2. Çekinme, sakınma. 3. Korkma, korunma. 4. Hıristiyanların özel günlerde et ve yağ gibi şeylerden sakınması, yememeleri. 5. *mec.* Günah işlememe.

perhiz Far. *perhīz* Sakınma, kaçınma. / *perhīsten, perhīz-* Sakınmak. / Far. *pahrēxtan, pahrēç-* / *paiti raeç-* Geride bırakmak, terk etmek.

persenk (TS) *is.* Pelesenk.

pelesenk (TS) *is. botanik* 1. Türlü bitkilerden çıkarılan kokulu bir reçine. 2. Pelesenk ağacından elde edilen değerli kereste.

perseng (ATS) *is.* 1. Terazinin gözlerini eşit ağırlıklı yapmak için konan taş vs. mizan. İçindeki maddeyle tartılacak kabın ağırlığı. 2. *mec.* Ölçü önem, ağırlık. 3. *mec.* Konuşurken yerli yersiz tekrar edilen, söylenen söz, ifade.

pelesenk Far. *peleseng* pelesenk ağacı, balsam, bu ağaçtan elde edilen sakız.

perspektif (TS) *is.* 1. Eşya ve nesnelerin uzaktan görünüşü, görüngen. 2. Nesnelere bir yüzey üzerine görüldükleri gibi çizme sanatı.

pérspektiv (ATS) *s.* 1. Eşyayı belirli bir noktaya göre uzaklıklarını ve konumunu

belirtecek şekilde tasvir etme. 2. Uzak bir yerden görülen manzara, tabiat. 3. *mec.* Gelecekle ilgili plan, düşünülen, göz önünde bulundurulan, tahmin edilen, beklenen şey; gelecek. 4. Perspektifte şeklinde: Gelecekte, önde.

perspektif Fr. *perspectif* Bakış açısı, resimde perspektif / Lat. *perspectivus* "bakışa göre" / *perspicere, perspect-* bakmak, boydan boya veya derinlemesine bakmak per-² + *specere, spect-* gözlemek, bakmak → spekülasyon.

pervane (TS) *is.* 1. Geceleri ışık çevresinde dönen küçük kelebek. 2. Döndüğünde bir mekanizmayı işleten bir eksene dikey olarak bağlanmış, iki veya ikiden çok kanattan yapılmış alet. 3. *tarih* Selçuklularda ve İlhanlılarda has, zeamet, tımar ile ilgili olarak verilen ferman.

pervane (ATS) *is.* Işık etrafında dönen küçük gece kelebeği, kelebek.

pervane Far. *pervāne* Fırıldak, çark, gece kelebeği.

pervaz (TS) *is.* 1. Kapı, pencere vb. yerlerin kenarlarına geçirilen ensiz parça. 2. Giysilerin yaka, kol, etek vb. yerlerine veya kumaştan yapılmış diğer eşyaların kenarlarına geçirilmiş, dar, uzun parça. 3. Cilt kapağının iç tarafına konulan deri parçası. 4. Uçuş

pervaz (ATS) *is.* Uçma.

pervaz Far. *pervāz* 1. Kanat açma, uçma.
2. Çatı saçağı.

petek (TS) *is.* 1. Arıların yumurtalarını bırakmak ve bal depo etmek için yaptığı, düzgün altıgen ağızlı bal mumu yuvacıklar topluluğu. 2. Bu yuvacıklar topluluğunun bal olmayanı. 3. Isıtma tesisatında ısı dağıtımını, içinden sıcak su geçerek sağlayan dilim, radyatör. 4. *mimarlık* Minarelerde külah ile şerefe arasındaki bölüm. 5. *hlk.* Balçıktan yapılan ve dikine duran sandık biçimindeki tahıl ambarı. 6. *hlk.* Arı kovanı.

petek (ATS) *is.* Kovanda arıların içine bal yaptıkları göz göz mum tekerleği, arı yuvası.

petek Far. *petāk* Sepet / arı peteği

peygamber (TS) *is. din b.* İnsanlara Tanrı'nın buyruklarını bildiren, onları Tanrı yoluna, dine çağırان kimse, yalvaç, elçi, resul, nebi.

péyğember (ATS) *is.* 1. Tanrı'nın kullarına haber getirmek, dinini bildirmekle vazifelendirdiği kimse, Allah'ın elçisi, nebi, resul, peygamber. 2. *mec.* Gelecekte haber veren kimse. 3. *mec.* Temiz, kutsal, pak kimse.

peygamberlik (TS) *is.* Peygamber olma durumu, yalvaçlık.

péyğemberlik (ATS) *is.* 1. Peygamberlik, resulluk, nebilik. 2. *mec.* Gelecekte haber verme.

peygamber Far. *peygamber* haberci, elçi / *peygām* haber + -ber

pezevenk (TS) *is. kaba* 1. Gizli ve yasal olmayan cinsel ilişki öncesinde aracılık eden kimse, dümbük, godoş, muhabbet tellalı, kavat, astik, dasnik. 2. *ünl.* Bu anlamda kullanılan sövgü sözü.

pezeveng (ATS) *s.* Büyük, cüsseli, kaba saba görünüşlü.

pezevenklik (TS) *is.* 1. Pezevenk olma durumu. 2. Pezeveng'in yaptığı iş. 3. Yolsuz davranış.

pezevenglik (ATS) *is.* Cüsselik, büyüklük, kaba sabalık.

pezevenk Gürc. Fahişe pozî fahişe + *avak* bey, sahip, baş.

pırlı (TS) *is.* Pırlıdayan şeyin yansıttığı ışık.

pırlı (ATS) *is.* Küçük kuşların kanat çırpmasından oluşan ses.

parıl / pırlıl İt. *brillo* Kristal / Lat. *beryllus* akuamarin, her çeşit kristal → berilyum.

piç (TS) *is.* 1. Anası ile babası arasında evlilik bağı olmadan dünyaya gelen çocuk, veledizina. 2. Babası belli olmayan çocuk. 3. *s.* Her şeyin küçüğü, aslına benzemeyeni. 4. *kaba* Terbiyesiz, arsız

çocuk. 5. *botanik* Bir ana bitkinin çevresinde yeniden beliren sürgün ve filizler.

piç (ATS) *is.* Vidalı çivi.

piç İt. *piccino* Küçük şey, çocuk veya prov *pichon* (çocuk).

pik¹ (TS) *is.* Dökme demir, font.

pik² (TS) *is.* *denizcilik* Geminin kıç tarafındaki bayrak serenine açılan üçgen biçimindeki yelken.

pik³ (TS) *is.* Maça.

pik (ATS) *is.* Sivri uçlu dağ zirvesi.

piket (TS) *is.* İki, üç veya dört kişi arasında ve otuz iki kâğıtla oynanan bir tür iskambil oyunu.

pikét (ATS) *is.* Küçük nöbetçi grubu. Grev yapılan iş yerlerinde nöbet tutan grev sözcüleri.

pik¹ İng. *pig* Külçe demir 1. Domuz. 2. kalın tıpa, metal külçesi.

pik² İng. *pig* İskambilde bir renk. / Fr. *pique* 1. ucu sivri kürek. 2. İskambilde bir renk

pinti (TS) *s.* Aşırı derecede cimri, hasis.

pinti (ATS) *is.* 1. Üstüne başına, temizliğine önem vermeyen; eli yüzü, elbisesi veya vücudu kirli, pasaklı. 2. *mec.* İntizamsız, nizamsız; temiz, düzenli iş yapmayan.

pintilik (TS) *is.* Cimrilik.

pintilik (ATS) *is.* Pinti, kirli, pasaklı, düzensiz, intizamsız kimsenin hali.

pinti Cimrilikten pejmürde ve pasaklı olan / *pnti* pejmürde, pasaklı.

pir (TS) *is.* 1. Yaşlı, koca, ihtiyar kimse.

2. Bir tarikat veya sanatın kurucusu. 3. *z.* Adamakıllı, iyice. 4. *mec.* Herhangi bir konuda, bir meslekte deneyim kazanmış, eskimiş kimse.

pir¹ (ATS) *is.* 1. İhtiyar, çok yaşlı erkek. İhtiyar bir kimseye seslenme şekli. 2. Bir tarikatın kurucusu veya önderi. *mec.* Üstad, önder, öğretmen.

pir² (ATS) Ocağ.

pir Far. *pīr* İhtiyar.

pis (TS) *s.* 1. Leke, toz veya kirle kaplı olan, kirli, iğrendirici, murdar, mülevves. 2. Kendinde pislik olan veya pisenmiş olan. 3. *mec.* Beğenilmeyecek durumda olan, kötü, zararlı. 4. *mec.* Çirkin, sevimsiz olan. 5. *mec.* Dinleyenleri utandıracak durumda olan (söz). 6. *mec.* İçinden çıkılması çok güç, karışık.

pis (ATS) *s.* 1. Kötü durum veya özelliklere malik olan, verilen görevleri yerine getirmeyen, arzulanan şekilde hareket etmeyen, kötü şeyler yapan; fena. Kendi vazifesini iyi bilmeyen, tecrübesiz. Etrafındakilere karşı kötü hareket eden; kaba. 2. Kötü, alçak, rezil, şerefsiz, namert. Ahlaksız, liyakatsiz, yaramaz, kusurlu. 3.

is. Kötü kimse. 4. Ezici, üzücü, sıkıcı, ağır, kötü, hoşça gitmeyen, menfi.

pislemek (TS) (-i) 1. Büyük veya küçük abdestini etmek, kirletmek. 2. Pisletmek.

pislemek (ATS) *f.* Bir kimse hakkında kötü konuşmak, kötölemek.

pislenmek (TS) (*nsz*) Pis olmak, pisliğe bulaşmak.

pislenmek (ATS) *f.* Kötülenmek, hakkında kötü konuşulmak.

pislik (TS) *is.* 1. Kir. 2. Dışkı, necaset. 3. Pis olma durumu. 4. *mec.* Kötü, zararlı davranış veya iş. 5. *mec.* Kötü durum. 6. *mec.* Başkalarına zarar veren kimse.

pislik (ATS) *is.* 1. Kötü şeyin hali ve niteliği, kötülük. 2. Kötü iş, alçaklık, rezillik, kötü hareket; fenalık.

pis Far. *pīs* 1. Cüzamlı. 2. Kirli renkli, alaca.

piston (TS) *is.* 1. Bazı araçlarda, motorlarda bir silindir içinde düzenli hareket eden daha küçük çaplı silindir, itenek. 2. *mec.* Kayıran kimse, arka, iltimas.

piston (ATS) *is.* 1. Fişekte barutu ateşlemeğe mahsus patlatıcı parça, kapsül. Oyuncak tabanca için barutlu küçük kâğıt plaka. Kâse şeklinde laboratuvar kabı. 2. Nefesli musiki aletlerinde kapakçık. Petrol, su veya gaz çıkarmada kullanılan araçlarda

gazı veya sıvıyı emip çıkararak yuvarlak parça.

pistonlu (TS) *s.* 1. Pistonu olan. 2. *mec.* Arkalı, iltimaslı.

pistonlu (ATS) *s.* Kapsül takılmış, kapsüllü.

piston Fr. *piston* / İt. *pistone* Havan kolu → pestil² (pestilini çıkarmak) / İt. *pestello* havan.

pişik (TS) *is.* Apiş yeri, koltuk altı gibi tenin birbirine sürtünen yerlerinde ter ve idrarın yakmasıyla oluşan kızartı.

pişik (ATS) *is.* Etoburlardan, yuvarlak başlı, uzunca gövdeli, yumuşak tüylü, kuvvetli çeneli, yırtıcı pençeli, ev hayvanı, kedi (*felis domestices*).

pişmek ET *bişmek, pişmek*

piyade (TS) *is. As.* 1. Yaya olarak savaşan askerlerin oluşturduğu sınıf. 2. *As.* Bu sınıftan olan asker. 3. Piyon. 4. Bir çift kürekle yönetilen bir tür hafif kayak. 5. Yaya.

piyada (ATS) *zf.* 1. Yaya. 2. *s.* Yaya yapılan, yaya gidilen. 3. *is.* Binek yerine yaya giden kimse. 4. *is.* Yaya asker, piyade asker, yaya ordu. 5. *is.* Satranç oyununda piyon. 6. *mec. s.* Okuma yazması zayıf, kültürsüz, bilgisiz.

piyade Far. *piyāde* Yaya, satrançta piyon.

plaket (TS) *is.* 1. Onurluk. 2. Metal, ağaç, cam vb.nden türlü biçimlerde yapılan, duvara veya herhangi bir yere çakılan küçük, alçak kabartma levha.

plakat (ATS) *is.* Sokaklara ve genel yerlere propaganda, bilgi veya reklam yapmak gayesiyle konan kısa metinli büyük resim, büyük ilan, tabela.

plaket Fr. *plaque* Tabakacık < *plaque* tabak, tabaka → plak

plazma (TS) *is. biyoloji* 1. Kanda alyuvarlarla akyuvarların içinde bulunduğu sıvı. 2. *fizik* Elektrik yükü yansız olan gaz moleküllerinden, pozitif iyonlardan ve negatif elektronlardan oluşan akışkan.

plazma (ATS) *is. biyoloji* Kanın sıvı kısmı.

plazma Lat. *plasma* plazma / Yun. *plásma* Kalıp / *plássein*, *plast-* biçimlendirmek, kalıba dökmek → plastik.

portföy (TS) *is.* 1. Para cüzdanı. 2. *ekonomi* Banka, simsar veya bir aracı kuruluşun kendi elinde tuttuğu, istediği gibi tasarruf ettiği menkul değerler toplamı.

portfél (ATS) *is.* Kitap, defter, kağıt koymak için elde taşınan çanta.

portföy Fr. *porte feuille* Evrak-taşır → portatif, folyo.

post (TS) *is.* 1. Tüylü hayvan derisi. 2. *mec.* Tarikatlarda şeyhlik makamı. 3. *mec.*

Makam. 4. Bazı deyimlerde "can" anlamında kullanılan bir söz.

post (ATS) *is.* 1. Bir şeyi veya şahsı gözaltına tutmak için kullanılan yer, saha. 2. Bir şeyi veya şahsı gözaltında tutmak için yapılan gözetleme yerindeki askerler, nöbetçiler. 3. Üretimin sinyal vs. vasıtasıyla idare edildiği yer. 4. *hlk.*

Sorumlu olunan vazife.

post¹ Far. *pōst* Deri, hayvan derisi, şeyhin oturduğu makam.

post² Fr. (*le*) *poste* Askeri mevzi, istasyon, makam / İt. *posto* / Lat. *positum* < *ponere*, *posit-* koymak, vaz'etmek, mevzilendirmek.

puf¹ (TS) *is.* 1. Arkalıksız, alçak, yumuşak, ayakları gözükmeyen oturacak. 2. Kaba, kabartılmış, yumuşak minder.

puf² (TS) *ünl.* Bezginlik, usanç anlatan bir söz.

puf (ATS) *is. zool.* Yumurtadan henüz çıkmış böcek.

puf Üfleme sesi.

pul (TS) *is.* 1. Posta parası karşılığı mektuplara, damga resmine karşılık kâğıtlara yapıştırılan, basılı küçük kâğıt parçası. 2. Bazı giysilerde süs olarak kullanılan parlak, incecik, genellikle metal levhacık. 3. Tavla oyununda kullanılan, plastik, tahta vb.nden yapılmış yassı yuvarlak levhacık. 4. Vida, cıvata vb. şeylerin boynuna geçirilen, ortası delik

metal levhacık. 5. Propaganda amacıyla kullanılan yazılı küçük kâğıt. 6. *s.* Pula benzeyen, pulu andıran. 7.

botanik Üzerinde bulunduğu organa yapışık, biçim ve yapıca çok basit yaprakların her biri. 8. *zool.* Balıkların, sürüngenlerin ve bazı kuşlarla memelilerin vücudunu kaplayan boynuzsu, sert levhacık. 9. Akçeden küçük metal para.

pul (ATS) *is.* 1. Alışverişte değer ölçüsü olarak kullanılan kağıt veya metal para. 2. Servet, kapital. 3. Bazı balıkların üzerinde sedefe benzeyen parlak ve sert levhacıklar.

pullanmak (TS) (*nsz*) 1. Zarf, mektup, evrak vb.nin üzerine pul yapıştırılmak.

2. Pul pul olmak.

pullanmağ (ATS) *f.* Çok para kazanmak, zenginleşmek.

pullu (TS) *s.* 1. Üzerine pul yapıştırılmış.

2. Üzerine pul işlenmiş. 3. Pulu olan.

pullu (ATS) *s.* 1. Paralı, zengin. 2. *is.*

Zengin kimse. 3. Karşılığında para verilen, alınan, para ile gerçekleşen. 4. Üzerinde pul olan (balık).

pul Far. *pūl* 1. Küçük bir para birimi. 2. Posta pulu.

R

radar (TS) *is.* 1. Radyo dalgalarının yankısını alarak cisimlerin yerini ve uzaklığını bulabilen, genellikle uçak ve gemilerde kullanılan cihaz. 2. Trafik polisleri tarafından kullanılan, taşıtların hızını saptamaya yarayan aygıt.

3. *mec.* İçgüdü, sezgi.

radar (ATS) *is.* Kısa dalga radyo elektrik dalgaları yardımıyla uzaktaki uçak ve gemileri haber veren cihaz.

radar İng. *radar* ; *radio detecting and ranging* Radyo (ile) bulma ve mesafe belirleme → radyo.

radde (TS) *is.* Kerte.

rad(d)e (ATS) *is.* Zaman bildiren rakamlardan sonra gelerek rakamın tahmin olduğunu gösterir, tahmin edilen zaman.

radde Ar. *rādde(t)* Ulaşılan yer veya şey; ulaşma, varma → vürüt.

radikal (TS) *s.* 1. Köklü, kesin, kökten.

2. Köktenci.

radikal¹ (ATS) *is.* 1. *matematik* Karekök alma işlemi ve neticesini gösteren işaret. 2.

kimya Bir kimyevi birleşmeden başka birisine değişikliğe uğramadan geçen sabit moleküllü atomlar gurubu.

radikal² (ATS) *is.* 1. Radikaller partisi üyesi olan kimse. 2. Aşırı siyasi görüş ve kesin, kati tavırlara taraftar olan kimse.

radikal³ (ATS) *is.* *felsefe* Köklü, esaslı, kati, en etkili.

radikal Fr. *radical* Kökten / Lat. *radix*, *radic-* kök.

raf (TS) *is.* Üstüne öteberi koymak için duvara veya bir dolabın içine birbirine paralel olarak tutturulmuş, genellikle geniş, uzun tahta veya metal levha.

ref¹ (ATS) *is.* Üstüne fazla ağır olamayan şeyler, kap kacak dizmek gayesiyle duvara veya dolap içine tutturulmuş daha çok tahtadan uzun levha, raf.

ref² (ATS) *is.* Kaldırma, ortadan kaldırma, reddetme, lağvetme, yok etme.

raf Ar. / Far. *ref* Yükseltme, kaldırma.

rahatlamak (TS) (*nsz*) 1. Üzüntü, sıkıntı, tedirginlik veren bir durum ortadan kalkmak veya azalmak, rahata kavuşmak. 2. Sakinleşmek.

rahatlamağ (ATS) *f.* 1. Yerini düzeltmek, rahatsızlık veren şeyi ortadan kaldırmak. 2. Rahat olmak, dinlenmek için durum, ortam yaratmak. 3. Eğerini veya çulunu götürerek yem vs. vermek.

rahat Ar. *rāha(t)* [msd.] Soluk alma, (güzel koku) koklama, 'oh' deme, tazelenme, canlanma, rahat etme.

rahne (TS) *is.* Gedik.

re f ne (ATS) *is.* 1. Yıkık, dağılık yer, çökmüş yer. 2. *mec.* Zarar ziyan.

rahne Far. *raxne* Gedik, yarık.

raht (TS) *is.* 1. At takımı. 2. Yolda lazım olacak şeyler. 3. Döşeme vb. takımları. 4. Pencere ve kapı kanatlarını çerçeveye tutturun menteşe takımı.

re ft (ATS) *is.* 1. Binek atına gereken şeyler. 2. Yatak.

raht Ar. 1. At takımı. 2. Yol levazımı. 3. Döşeme ev takımı. 4. Pencere ve kapıların menteşe takımı.

rakkas (TS) *is.* 1. Sarkaç. 2. Raksı meslek edinmiş erkek.

reğğas¹ (ATS) *is.* Raks eden, dansçı, balerin.

reğğas² (ATS) *is.* Duvar saatlerinde sarkaç cep ve kol saatlerinde bu vazifeyi yapan yaylı çarık.

rakkas Ar. *raqqās* Danseden, saatin sarkacı, dansetme. → raks.

raks (TS) *is.* 1. Bir tür dans. 2.

fizik Salınım.

reğs (ATS) *is.* 1. Dans, oyun, oynama.

Musiki eşliğinde yapılan düzenli hareket.

2. Bu hareketlerin ritim, üslup ve harekete uygun musiki eseri. 3. Katılanların böyle hareket ettikleri, oynadıkları eğlence.

raks Ar. *raqs* [msd.] Dans etme.

rampa (TS) *is.* 1. Bir arazinin, bir kara yolunun, bir demir yolu hattının yatay doğrultuya göre yokuş olan bölümü. 2.

Özellikle istasyonlarda, vagonlara eşya yüklemek veya boşaltmak için yapılan, ambarın önünde bulunan set. 3. Bir vagonu raya sokmak veya raydan çıkarmak için kullanılan araç. 4. *As.* Füzelerin havaya fırlatılmak için üstüne yerleştirildikleri eğik destek. 5. *denizcilik* Bir geminin bir başka gemiye, dubaya, iskeleye veya sala degecek biçimde yanaşması. 6.

denizcilik İki ağacı veya takozları birbirine kenetlemek için kullanılan, uçları eğriltilmiş ve sivriltilmiş demir çubuk.

rampa (ATS) *is.* Sahneye yöneltilmiş ışıklı cihazların, lambaların seyircilerin gözüne çakmaması için sahne boyu uzanan siper.

rampa / ramp İt. *rampa* / Fr. *rampe* Tırmanma yolu, merdiven. /

rampare/ramper Tırmanmak, (hayvan) arka ayakları üzerine kalkmak.

rapor (TS) *is.* 1. Herhangi bir işte, bir konuda yapılan inceleme ve araştırma sonucunu, düşünceleri veya gözlemleri bildiren yazı.

raport (ATS) *is.* 1. Askeri görevlinin kendinden büyük komutanına verdiği sözlü veya yazılı bilgi, haber. 2. Yukarıda olan büyük teşkilatlara verilen yazılı veya sözlü bilgi, rapor.

2. *tıp.* Hastalığın teşhisi, hastanın dinlenme durumu vb.ni gösteren, doktor veya doktorlar kurulu tarafından verilen yazı.

rapor Fr. *rapport* Taşraya gönderilen bir görevlinin yazılı raporu, rapor / *rappporter* geri getirmek, haber ve bilgi getirmek, ilişkilendirmek re- + *apporter* getirmek / *porter* taşımak → apört.

redif (TS) *is.* 1. Son dönem Osmanlı ordusunda, askerlik görevini bitirdikten sonra yedeğe ayrılan er. 2. *edebiyat* Şiirde uyaktan sonra tekrarlanan, aynı harflerden oluşan sözcük veya ek, yedek.

redif (ATS) *is.* *edebiyat* Şiirde kafiyeden sonra tekrarlanan ek veya sözcük.

redif Ar. *redīf* [s.] Asker yedeği. / [msd. *redf*] Ardından gitme.

rehber (TS) *is.* 1. Kılavuz.

2. *mec.* Birinin doğruyu bulmasına yardımcı olan, yol gösteren kimse veya şey, delil.

rehber (ATS) *is.* 1. Herhangi bir toplumsal hareketin, partinin, teşkilatın siyasi başkanı, ideoloğu, önderi, başkanı. 2. Bir işin başında olan, onu idare eden kimse, başkan. 3. Yol gösteren, önder. 4. Bilgi kitabı, bir dersi, dili öğrenmek için kullanılan kitap.

rehber Far. *rehber* Yol gösteren, kılavuz / *reh* yol →(rahvan) + -ber.

rejim (TS) *is.* 1. Yönetme, düzenleme biçimi, düzen. 2. Diyet. 3. Bir devletin yönetim biçimi. 4. *coğrafya* Akarsu

debinin yıl boyunca gösterdiği değişikliklerin tümü.

réjim (ATS) *is.* 1. devletin idare şekli, usulü, idarede tutulan yol. 2. Yaşama, çalışma, dinlenme, yeme içme, uyuma vs. için kesin belirlenmiş usul, düzen. 3. Herhangi bir gaye için tespit edilmiş tedbirler sistemi. Bir şeyin iş, çalışma vs. durumu.

rejim Fr. *régime* 1. Yönetim. 2. Yaşam düzeni. / Lat. *regimen* Yönetme, kumanda, hükmetme. → rejis.

rende (TS) *is.* 1. Tahta yüzeyleri pürüzsüz duruma getirmek, biçim vermek için marangozların kullandığı araç. 2. Üzerinde küçük delik ve kesici çıkıntıları bulunan, peynir, soğan, havuç vb. ufak parçalara ayırmak için kullanılan mutfak aleti. 3. Bu aletle ufak parçalara ayrılmış şey.

rende (ATS) *is.* Tahtaları yontup düzgün hale getirmek için kullanılan marangoz aleti.

rendelemek (TS) (-i) 1. Rende ile pürüzlerini gidermek, istenilen biçimi vermek. 2. Rende ile ufak parçalara ayırmak.

rendelemek (ATS) *f.* 1. Tahtayı rendeyle yontarak yüzünü düzeltmek. 2. *mec.* Sağımı solumu, düzetererek iyi bir duruma, hale getirmek, intizamlı bir duruma getirmek. 3. *mec.* Terbiye edilmek, kaba

yönlerini biraz daha iyi duruma getirmek kabalığını azaltmak.

rende Far. *rende* rende, Yontma aleti / *rendiden* kazımak, yontmak

renk (TS) *is.* 1. Cisimler tarafından yansılan ışığın gözde oluşturduğu duyum. 2. *mec.* Nitelik.

reng (ATS) *is.* 1. Bir şeyin ışık tonu, ışığın ترکیbinde bulunan çeşitli dalgalardaki ışınların bir cisme çarptığı zaman o cismin kazandığı görünüşün gözde uyandırdığı hislerden her biri. 2. Boya. 3. Kadınların dudaklarına, yüzlerine sürdükleri (genelde) kırmızı boya, ruj. 4. *mec.* Özellik, dış görünüş, ortaya çıkma şekli. 5. *mus.* Muğamatta tasniften sonra, bazen de müstakil olarak çalınan parça.

renkli (TS) *s.* 1. Rengi olan. 2. Beyaz dışında başka rengi veya renkleri olan. 3. *mec.* Neşeli, canlı, ilgi çekici. 4. *mec.* Kendine özgü, ilginç, çarpıcı nitelikleri olan (kimse). 5. *is.* *sinema* Doğadaki renkleri olduğu gibi görüntüye aktarmayı gözetken film.

renkli (ATS) *s.* 1. Boyanmış, boyalı. 2. Çeşitli renkli, rengârenk. 3. Renk bildiren sıfatlardan sonra gelerek eşyanın o renkte olduğunu bildirir.

renksiz (TS) *s.* 1. Rengi olmayan. 2. Gereği gibi rengi olmayan, solgun görünen, soluk. 3. *mec.* Davranış ve

düşünce yönünden belli bir niteliği olmayan.

rengsiz (ATS) *s.* 1. Rengi solmuş, kaçmış, beyazlaşmış. 2. Boya sürülmemiş, boyasız. 3. Hiçbir rengi olmayan.

renk Far. 1. Renk. 2. Hile, oyun 3. Suret, şekil, biçim.

reşit (TS) *s.* Ergin.

reşid (ATS) *is.* Yiğit, kahraman, çalışkan, korkusuz.

reşit Ar. *reşîd* [sf.] Doğru yolda olan, olgun doğru yolu izleme. → rüş.

ret (TS) *is.* 1. Uygun bulmama, geri çevirme, kabul etmeme. 2. Aile bireylerinden birinin sorumluluğunu üstünden atma, varlığını tanımama, aileden saymama.

redd¹ (ATS) *is.* 1. Kabul etmeme, hayır cevabı verme, menfi cevap verme, geri çevirme.

redd² (ATS) *is.* Ayak izi, iz.

red / redd- Ar. *redd* [msd.] Geri çevirme, iade etme, reddetme.

revan (TS) *s.* Giden, yürüyen.

revan (ATS) *s.* Akıcı, açık, kolay okunan ve anlaşılan. Okunaklı, akıcı, kolay anlaşılan.

revan Far. *revân* Giden / *reften*, *rev-* → reva.

rey (TS) *is.* 1. Oy. 2. Düşünce, görüş, fikir.

re'y (ATS) *is.* 1. Bir şey konusunda düşünce, mülahaza, söz, fikir, yaklaşım. 2.

Bir eser, konser, tiyatro vs. hakkındaki tahlil, tenkit yazısı.

rey Ar. *re'y* [msd.] Görüş, kanı /görme.

reyhani (TS) *s.* 1. İnce nakışlı. 2. *is.* Arap harfleriyle yazılan bir yazı türü.

réyhani (ATS) *is. müz.* Ağır ağır oynanan Azerbaycan oyun havalarından birinin adı.

reyhani Ar. Fesleğen gibi ince nakışlı. / *reyhān* 1. Güzel koku. 2. Fesleğen bitkisi.

rint (TS) *is.* 1. Gönül eri. 2. Sarhoş, ayyaş kimse.

rind (ATS) *is. klas.* Laubali, serseri, sarhoş, ayyaş, vaktini içki içmekle geçiren kimse.

rind Far. *rind* 1. Güzel (insan). 2. Filozof, kalender kimse.

risale (TS) *is.* Kitap, broşür.

risale (ATS) *is.* 1. Mektup, yazılı kağıt. 2. Herhangi bir mesele ile ilgili küçük kitap, kitapçık, dergi.

risale Ar. *risāle(t)* Gönderi, gönderilen şey, mektup, makale [msd. *resel*] gönderme.

rivayet (TS) *is.* 1. Söylenti. 2. Bir olay, bir haber veya sözü nakletme.

revayet (ATS) *is.* Bir olay vs. hakkında kısa hikaye.

rivayet Ar. *riwāye(t)* [msd.] Haber yayma, bilgi iletme, anlatma.

rol (TS) *is. tiyatro, sinema* 1. Bir kişiliği canlandıran oyuncunun söylemesi ve yapması gereken hareketlerin genel adı. 2. *mec.* Bir işte bir kimse veya şeyin üstüne düşen görev. 3. *mec.* Gerçek olmayan davranış, gösteriş.

rol (ATS) *is.* 1. Bir temsilde, oyunda artistin yaptığı iş ve çizdiği suret. 2. Piyeste, oyunda her aktöre ait olan metin.

rol Fr. *rôle* 1. Kâğıt rulosu. 2. Tiyatroda bir oyuncunun tüm replikleri, rol. / Lat. *rotulus* yuvarlak şey, rulo; *rota* tekerlek → raund.

roman (TS) *is.* 1. İnsanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî tür. 2. Bu türde yazılmış eser.

roman (ATS) *is.* 1. Olay anlatma esasına dayanan, belli bir uzunlukta olan nesir şeklinde edebi eser, uzun hikaye. 2. *hlk.* Erkek ve kadın arasında meydana gelen aşk macerası.

roman¹ Fr. *roman* Edebiyatta roman / *romanz* Ortaçağ avam Latincesi, halk dili, halk dilinde yazılmış şiir veya öykü / *Romanice* Roma tarzı, Romalı gibi.

rota (TS) *is.* 1. Bir gemi veya uçağın gidiş yönü, izleyeceği yol. 2. *mec.* Gidilen, izlenen yol.

rota (ATS) *is. As.* Bölük.

rota İt. İzlenilecek yol.

ruhani (TS) *s.* 1. Ruhla ilgili. 2. *din b.* Din ve mezhep işlerini ele alan, bunlarla ilgili bulunan. 3. *din b.* Dinle ilgili, dinî bir havası olan, manevi, cismani karşıtı.

ruhani¹ (ATS) 1. *is.* Din adamı. 2. *s.* Dinle ilgili olan, dine ait olan, dini, din eğitimi yapılan (okul vs.). 3. *s.* Ruhla ilgili olan, ruha ait olan. 4. *s.* Manevi, hayali, soyut, mücerret. 5. *is.* Sazla çalınan şık havalarından birinin adı.

ruhani² (ATS) *s. klas.* Güzel, hoş, latif, güzel manzaralı, havası güzel, ruh okşayan.

ruhani Ar. 1. Ruha ait, ruh ile ilgili. 2. Gözle görülmeyen, cismi olmayan. 3. Mezhep işlerine ait, ahiretle ilgili olan. 4. *is.* Ruhtan meydana gelmiş olan melek.

rulet (TS) *is.* 1. Bir bilyenin, dönmekte bulunan derin tepside yazılı numaralarından ve siyah ile kırmızı renklerden birinin üzerinde durmasıyla kazanımı belirten kumar aracı ve bununla oynanan kumar. 2. Pastacı, terzi vb.nin kullandığı dişli, küçük demir çark.

rulét (ATS) *is.* 1. İçine kıyma et veya patates konarak hazırlanan yemek, sigara böreği. 2. İnce katlar halindeki hamurla

yuvarlak veya sigara böreği şeklinde hazırlanan tatlandırılmış içli ekmek.

rulet Fr. *roulette* Küçük tekerlek, rulet / Fr. *rouelle* küçük tekerlek / Lat. *rotula*, *rota* tekerlek → raund.

rum (TS) *öz. is.* 1. Müslüman ülkelerde oturan Yunan asıllı kimse. 2. *s.* Rumlara ilişkin, Rumlarla ilgili. 3. *tarih* Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan, Roma yurttaşı haklarına sahip olan halk.

rum (ATS) *is. klas. tarih* İslam ülkelerinde yaşayan ve aslında Yunan olan ahaliye verilen ad.

rum Yun. *romiós ρωμιός* 1. (Doğu) Romalı. 2. *öz. Roma* Roma kenti.

ruzname (TS) *is.* 1. Günlük olayların yazıldığı defter. 2. Gündem. 3. *tarih* Olayların zaman sırasına göre yazılmış bulunduğu defter.

ruzname (ATS) *is.* Gazete.

ruzname Far. *rūznāme* Günce, kronik → ruz, name.

rüzgâr (TS) *is.* Havanın yer değiştirmesinden oluşan esinti, yel, bad.

ruzgar (ATS) *is.* 1. Rüzgâr. / *mec.* Süratli, keskin. 2. Hava. 3. *mec.* Devran, zaman talih, felek. 4. *mec.* Ömür, hayat, yaşayış. 5. Geçim, vaziyet, hal.

rüzgâr Far. *rūzgâr* 1. Zaman, çağ, devir. 2. Sabah meltemi → ruz, -kâr.

S

sabah (TS) *is.* 1. Günün başlangıcı, günün ilk saatleri. 2. Sabah ezanı. 3. Sabah namazı. 4. *zf.* Güneşin doğduğu andan öğleye kadar geçen zaman, sabahleyin, sabah vakti.

sabah (ATS) *is.* 1. Günün başlangıcı, günün ilk saatleri; seher. 2. Gelecek gün, yarın. 3. *mec.* Gelecek anlamında.

sabahki (TS) *s.* Sabah olan, sabah yapılan.

sabahki (ATS) 1. *zf.* Yarınki. 2. *s.* Yarın olacak, yarın için anlaşılması, ayrılmış, tayin edilmiş.

sabahlık (TS) 1. Sabahları yataktan kalkınca geçici olarak giyilen üstlük. 2. *s.* Sabahla ilgili, sabaha özgü. 3. *zf.* Sabaha özgü olmak üzere.

sabahlıg (ATS) *is.* ve *s.* 1. Yarınlık, yarın yapılacak. 2. Yarına yetecek şey.

sabah Ar. *sabāh* [msd.] Işıma, ışıl ışıl olma, gün doğma.

sabır (TS) *is.* 1. Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç. 2. Olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme.

sebir¹ (ATS) *is.* Acı, yoksulluk, haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme

dönemi, tahammül. 2. *zf.* Ağır ağır, yavaş yavaş, temkinli bir şekilde, ihtiyatla.

sebir² (ATS) *is.* Hapşürmek, hapşürük.

sabır / sabr Ar. *sabr* [msd.] Sabretme.

sadaka (TS) *is.* 1. Dilenciye verilen para. 2. Yoksullara yardım olarak karşılıksız verilen şey.

sadege (ATS) *is.* Sadaka. / *mec.* Kurban edilen şey; kurban.

sadaka Ar. *sadaqa(t)* İyilik yapma, fakire para verme.

sade (TS) *s.* 1. Süsü, gösterişi olmayan, yalın, gösterişsiz. 2. Şekersiz (kahve). 3. *zf.* Yalnızca, yalnız, ancak, sadece. 4. *edebiyat* Yalın, süssüz, anlaşılır olan (üslup, anlatım).

sade (ATS) *s.* 1. Zor olmayan, kolay olan, karışık olmayan. 2. Birleşik olarak basit olan, karışımı olmayan, karışık olmayan. 3. Tabii, normal, suni olmayan, herkesin anladığı şekilde, popüler. 4. Hiçbir şeyle diğerlerinden ayrılmayan, süslü olmayan. 5. Hiçbir imtiyazı olmayan, herkes gibi. Toplumun çalışan kesimine ait olan. 6. *mec.* Saf kalpli, iyi kalpli, hile hurda bilmeyen, çabuk inanan, kanan.

sade Far. *sāde* Saf, basit, yalnız, katıksız.

saf¹ (TS) *is.* 1. Dizi, sıra. 2. Grup.

saf² (TS) *s.* 1. Katıksız, arı, katışıksız, halis, has. 2. *mec.* Kurnazlığa aklı ermeyen, kolaylıkla aldatılabilen, bön, safdil. 3. *s.* İyi niyetli, art niyetsiz.

saf (ATS) *s.* 1. Temiz, karışıksız, katışıksız, halis. 2. Sağlam, zedesiz. 3. Temiz, parlak, duru, şeffaf. 4. *mec.* Temiz, doğru, namuslu. / *mec.* lekesiz, samimi.

saf¹ Ar. *sāf / sāfi* [s.] Temiz, halis. / [msd. *safwe(t) / safā*] temiz ve halis olma.

saf² Ar. *saff* [msd.] Sıra, dizi / sırayla dizme.

sağ¹ (TS) *s.* 1. Vücutta kalbin bulunduğu tarafın karşısında olan, sol karşıtı. 2. *is.* Bu taraftaki yön. 3. Ekonomi ve siyasette gelenekçi (görüş). 4. *is.* Boksta sağ yumrukla vuruş.

sağ² (TS) *s.* 1. Sağlam, esen. 2. Katkısız. 3. Yaşamakta olan.

sağ¹ (ATS) *is.* Gövde, beden.

sağ² (ATS) *s.* 1. Canlı, diri, hayatta olan. 2. Sağlam, zedesiz, kırığı olmayan. 3. *mec.* Saf, bütün, temiz.

sağ³ (ATS) *s.* Vücutta kalbin bulunduğu tarafın zıt kısmında bulunan, solun zıt tarafı. Sol kola zıt olan kolun tarafında bulunan. Yüzü akış yönüne doğru dururken aynı semte uygun olan taraf. 2. Siyasi ve sosyal hayatta muhafazakar görüş.

sağ ET *sağ* 1. Sağlıklı, iyi. 2. Sağ taraf.

sağmak (-i) (TS) 1. Memeyi parmaklar arasında sıkarak sütünü akıtmak. 2.

Kovandaki balı peteklerden almak. 3. Yumak durumundaki bir şeyi çözüp açmak. 4. *argo* Aldatarak parasını çekmek.

sağmağ (ATS) *f.* 1. Sütü hayvanların memesinden çekip çıkarmak. 2. *mec.* Birinin parasının, malını devamlı olarak elinden almak, birisinden daimi olarak maddi menfaat temin etmek.

sağanak (TS) *is.* Birdenbire başlayan, genellikle kısa süren şiddetli yağmur.

sağanağ (ATS) *is.* 1. Davul, elek, kalbur ve böyle şeylere geçirilen çember; kasnak. 2. Genelde çember olarak kullanılan her şey.

sağmak ET *sāğmak* Süt sağmak.

sal¹ (TS) *is.* Birçok kalın direk yan yana bağlanarak yapılan, düz ve korkuluksuz deniz veya ırmak taşıtı.

sal² (TS) *is.* Tabut.

sal¹ (ATS) *is.* Yassı büyük taş parçası, tabaka şeklinde olan, yassı şekilde olan.

sal² (ATS) *is.* Kesilmiş ağaç gövdelerinin yan yana bağlanmasıyla yapılan ve su taşımacılığında kullanılan basit vasıta.

sal ET *sāl* 1. Destek, dayanak, platform. 2. Suda yüzen tahta platform.

salak (TS) *is.* Giyinişinden, konuşma ve davranışlarından seviyesiz, dengesiz ve saf olduğu anlaşılan kimse.

sallağ¹ (ATS) *is.* Mezbahada çalışan, hayvan kesen kasap.

sallağ² (ATS) *s.* Sarkık halde olan, aşağı doğru sarkmış veya bükülmüş şey. Asılmış durumda olan.

salaklık (TS) *is.* Salak olma durumu veya salakça davranış.

sallağlıg¹ (ATS) *is.* Mezbahada çalışan işçinin, kasabın işi; kasaplık.

sallağlıg² (ATS) *is.* Sarkık şeyin hali; sarkık halde olan.

salak ET *sallak* < salla- < sal-

salınmak (TS) (*nsz*) 1. Yürürken uyumlu hareketlerle hafifçe bir yandan bir yana eğilmek. 2. (-e) Salma işine konu olmak.

salınmağ (ATS) *f.* Düşürülmek, bırakılmak.

sal ET *sāl* 1. Destek, dayanak, platform. 2. Suda yüzen tahta platform.

salmak (TS) (-i, -e) 1. Bağımlılığına, tutukluluğuna veya baskı altındaki durumuna son vererek serbest kılmak, bırakmak, koyuvermek. 2. İvedilikle yollamak, hemen göndermek. 3. Koymak, katmak. 4. Sürmek. 5. Uğratmak. 6. Vergi yüklemek. 7. Üzerine yürütmek. 8. Saldırmak. 9. Sarkıtmak. 10. Gemi demir üzerinde dört yana dönmek. 11. (-i), *mec.* Bakmamak, ilgilenmemek, özen göstermemek.

salmağ (ATS) *f.* 1. Bir şeyi yüksek bir yerden aşağı atmak, fırlatmak, bırakmak, düşürmek. 2. Elinden bırakmak, düşürmek.

3. Bilmeden bir şeyi düşürüp kaybetmek. 4. Tesis etmek, kurmak, yapmak. 5. Dikmek, kurmak, yapmak (yol, köprü, bent vs.). 6. Geçirmek, takmak. 7. Örtmek. 8. Alel acele oturmak, kendini yerleştirmek, kendine yer bulup oturmak. Aceleye girmek; ulaşmak, varmak. 9. Yerine oturtmak, geçirmek, giydirmek. 10. Yerleştirmek, yatağına koymak, rahatlamak. 11. Hemen yollamak, derhal göndermek. 12. Sermek, yaymak. 13. Bir şeyle örtmek, kapamak, aşağı indirmek. 14. Koymak. 15. Ağaç vs. dikmek. 16. Yaymak, yerleştirmek. 17. Dökmek, daldırmak (sıvıya). 18. İçeri bırakmak, almak. 19. Dikmek, nakış yapmak. 20. *mec.* Yaymak, bulaştırmak (hastalık). 21. *mec.* Yakalamak, hapsetmek. 22. Devirmek, yıkmak. 23. Bazı isimlere takılarak çeşitli ifadeler ve birleşik fiiller yapılır.

salmak ET *sal-* Yaymak, açmak.

sancak (TS) *is.* 1. Bayrak, liva. 2. *As.* Çoğunlukla askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak. 3. *tarih* Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü, mutasarrıflık. 4. *denizcilik* Gemilerin sağ yanı.

sancağ (ATS) *is.* 1. Kâğıtları vs. birbirine eklemek için demirden yapılan araç, ataş; toplu iğne. 2. Kadınların ayaklarına ve

saçlarına taktıkları basit veya kıymetli madenden yapılan toka, süs eşyası; firkete. **sancak** ET *sançmak* saptamak, (sivri bir şey) sokmak / *sançak* mızrak.

sancılı (TS) *s.* 1. Sancıya tutulan, sancısı olan. 2. Sancı veren. 3. *mec.* Sıkıntılı.

sancılı (ATS) *s.* 1. Sancılanmış, sancıya yakalanmış. 2. Sokulmuş, batırılmış halde olan. 3. Geçirilmiş, takılmış, tutturulmuş.

sancı ET *sançığ* Karın ağrısı, sivri ağrı/*sançmak* saptamak.

sapıtmak (TS) (*nsz*) 1. Ruhsal bir düzensizlik içine düşmek. 2. Şaşırarak. 3. *mec.* Saçmalamaya başlamak. 4. *tkz.* Aklını bozmak.

sapıtmağ (ATS) *f.* Aklını çelmek, şaşırtmak.

sapmak ET *sapmak* Yoldan çıkmak, yörüngeden uzaklaşmak.

saplamak (TS) (*-i, -e*) Hızla batırmak.

saplamağ (ATS) *f.* 1. İğneye iplik takmak, geçirmek. 2. Sap takmak, sap geçirmek. 3. Ucu sivri aleti sapına kadar sokmak, geçirmek.

saplamak ET *saplamak* Sokmak, saptamak. / *sapmak* *sapmak* İpliği iğneye geçirmek, saptamak.

sarı (TS) *is.* 1. Yeşil ile turuncu arasında bir renk, limon kabuğu rengi. 2. *s.* Bu renkte olan. 3. *s.* Soluk, solgun.

sarı¹ (ATS) *s.* Güneş ışığının ayrışma tayfında portakal rengi ile yeşil arasında yer alan renk, bu renkte olan şey. 2. Çeşitli birleşik sözlere veya terimlerin, birinci kısmı. 3. *is. hlk.* Altın anlamında.

sarı² (ATS) *zf.* 1. Taraf, yön, semt. 2. Ötörü için. 3. Sarıdan şeklinde, tarafından, yönünden.

sarı ET *sarığ* Sarı renk.

sarraf (TS) *is.* 1. Kuyumcu. 2. Mesleği, değerli kâğıt ve metal paraları birbiriyle değiştirmek, tahvil alışverişi yapmak olan kimse.

sarraf (ATS) *is.* 1. Belirli bir kar karşılığında para değiştiren kimse. 2. *mec.* Çabuk anlayan, tanıyan, bilen, arif.

sarraf Ar. *sarrāf* [im.] 1. Para harcama yetkisi olan kimse, veznedar. 2. Banker, para harcama.

satirik (TS) *s.* Yergi ile ilgili, yergi niteliğinde olan.

satirik (ATS) *s.* 1. Mizahi. 2. Mizah yazarı, şairi.

satir Fr. *satire* Hiciv, alaylı yergi. / Lat. *satura* 1. Tıkabasa yemek, ziyafet. 2. Edebiyatta alaylı yergi.

savat (TS) *is.* Gümüş üstüne özel bir biçimde kurşunla işlenen kara nakış.

savad¹ (ATS) *is.* Okuma yazmayı becerme; okuma yazma.

savad² (ATS) *is.* Gümüşten yapılan şeylerin üzerine yapılan siyah renkli süs.
savat Ar. Bir tür nakış.

say¹ (TS) *is. hlk.* Düz, ince, yassı taş.

say² (TS) *is.* 1. Çalışma, emek. 2. *din b.*

Hac ibadeti sırasında Safa ile Merve tepeleri arasında gidip gelme.

say¹ (ATS) *is.* 1. Adet, rakam, bir miktarla, ölçü olarak kabul edilen başka bir miktarın kıyaslanması sonucu meydana gelen nispet. 2. Mikdar, adet. 3. *mec.* Sayılan, hürmet edilen, seçkin.

say² (ATS) *is.* Denizde, gölde, ırmakta gemiler için tehlikeli olan sığ yer.

say ET Kır, çöl, taşlık, bozkır.

saygı (TS) *is.* 1. Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram. 2. Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu.

saygı (ATS) *is.* 1. Hürmet, sevgi ve bağlılık karışımı duygu, saygı. 2.

Uyanıklık, ihtiyat.

saygı ET Hürmet, itibar. / saymak ET *say-*

saz¹ (TS) *is.* 1. Genellikle su kıyılarında, bataklık yerlerde yetişen ince kamyş, hasır otu, kiliz, kofa. 2. *s.* Bu kamyştan yapılmış.

saz² (TS) *is.* 1. Her tür müzik aracı, çalgı.

2. Türk halk müziğinde bağlama, cura, tar vb. mızraplı çalgıların genel adı. 3. Türk

halk müziğinde kullanılan, gövdesi ağaçtan oyularak yapılmış, telli, uzun saplı çalgı, bağlama. 4. Birden çok çalgının bulunduğu takım. 5. Çalgılı eğlence yeri.

saz¹ (ATS) *is.* Mızrapla çalınan telli musiki aleti.

saz (ATS) *s.* 1. Çalışır durumda olan, hazır halde olan; kırığı, zedesi, kusuru, noksanı bulunmayan. 2. Sağlam, kıvrak dayanıklı, iyi yerinde.

sazlık (TS) *is.* Sazları çok olan yer.

sazlık (ATS) *is.* Çalışır durumda olan şeyin hali, vaziyeti. Sıhhatlilik

saz¹ ET *sās / sāz* bataklık / bataklık bitkisi, *saz otu.*

saz² Far. *sāz* 1. Düzen, düzenek, makine, 2. Çalgı, müzik aleti / *sāxten, sāz-* yapmak, imal etmek, düzmek.

sebil (TS) *is.* 1. Kutsal günlerde karşılık beklemeden hayır için dağıtılan içme suyu. 2. Genellikle camilere bitişik özel bir biçimde yapılmış, karşılık beklemeden hayır için içme suyu dağıtılan taş yapı, sebilhane. 3. *hlk.* Meyan kökü şerbetini bir hayır için dağıtma.

sebil (ATS) *is.* 1. Yol, büyük cadde. 2. Yol üzerinde sevap için su saklanan bina. 3. Sokaklarda ihsan niyetine dağıtılan su. 4. *mec.* İhsan olarak paylanan her şey.

sebil Ar. *sebīl* [sf.] Yol, su yolu, çeşme.

sebze (TS) *is.* Genellikle pişirilerek yenен bitkiler veya bunların taneleri, göveri, göverti, sebzevat, zerzevat.

sebze (ATS) *is.* 1. İyi kaliteli bir kuru üzüm türü. 2. Yeşillik, daha çok pişirilerek yenен yeşillik, zerzevat.

sebze Far. *sebze* Yeşillik, bitki / *sebz* yeşil.

seçme (TS) *is.* 1. Seçmek işi. 2. *s.* Seçkin, seçilmiş.

seçme¹ (ATS) 1. *is.* Seçmek fiili. 2. *s.* Benzerleri arasında en iyisi en güzeli, en göze çarpanı, çarpıcı olan. 3. *s.* En saygın, en seçkin, en nüfuzlu. 4. *is. biyoloji*

Tabiatın, hayatın değişen şartlarına tahammül eden organizmaların yaşaması durumu. 5. *s. mec.* Güzel, hoş, iyi, alımlı.

seçme² (ATS) *is.* Saçma tanesi (avcılıkta).
seçmek ET *seçmek*

sele¹ (TS) *is.* Yayvan, genişçe sepet.

sele² (TS) *is.* Bisikletin oturulacak yeri.

sele³ (TS) *is.* Sere.

sele (ATS) *is.* 1. Küp, vs. şeylerin ağzını örtmek için köylerde kullanılan, kesilmiş hayvan iškembesinin alınan bir kısmı. 2. Yayvan sepet.

sele¹ Ar. / Far. *selle* Hasırdan örülmüş sepet.

sele² İt. *sella* / Fr. *selle* Eğer, semer / Lat. *sella* iskemle.

semai (TS) *s.* 1. Bir kurala bağlı olmayıp ancak işitmekle öğrenilen (söz). 2. *is. müz.*

Klasik Türk müziğinde iki basit usulden biri. 3. *edebiyat* Sekizer hece ölçüsüyle yazılmış olan halk şiiri türü.

sémavi (ATS) *s.* 1. Gökle ilgili, göğe ilişkin. 2. *şair* Sema renginde olan, mavi. 3. *mec.* Güzel, temiz, saf, fevkalade.

semai Ar. *semā'ī* [nsb.] Dinleti, konser.

semere (TS) *is.* 1. Yemiş, meyve, ürün. 2. *mec.* İstenilen sonuç, verim.

semere (ATS) *is.* 1. Fayda, menfaat, hayır. 2. Herhangi bir olay neticesinde doğan iyi veya kötü netice.

semere Ar. Ürün, meyve, ürün verme.

semafor (TS) *is.* 1. Demir yollarında gündüz mekanik olarak kırmızı bir kol ile gece kırmızı ışıkla işaret veren alet. 2. İki gemi veya gemi ile kıyı istasyonu arasında haberleşmede kullanılan üç kollu işaret sütunu.

sémafor (ATS) *is.* Demir yolunda yolun açık veya kapalı olduğunu makiniste bildirmek için kullanılan ışık sinyali sistemi.

semafor Fr. *sémaphore* / Yun. *sēma* İşaret, simge, gösterge + *phóros* taşıyan.

semt (TS) *is.* 1. Yan, taraf, cihet, yön. 2. Şehirde yerleşim bölgesi, yaka.

semt (ATS) *is.* 1. Taraf, yön, cihet, yan. 2. İstikamet. 3. *mec.* Yakın adam, hısım akraba anlamında. 4. Yerleşim bölgesi.

semt Ar. *semt* 1. Taraf, yön, 2. Kentin bölümü , bir yöne gitme, bir yol izleme.

serap (TS) *is.* Atmosferde ışık ışınlarının kırılmasından doğan ve çöllerde kolaylıkla gözlemi yapılabilen optik yanılma, uzaktaki bir cisme bakarken sanki bir su yüzeyinden yansıyor gibi, cisimle birlikte ters görüntünün oluşumu, ılgım, yalgın, pusarık.

sirab (ATS) *s. klâs.* Doymuş (su vs. meyvelerle).

serap (sırap) Far. *serāb* Sıcak günlerde çorak yerlerde gündüz ortasında su gibi görünen buğu, sis. Alkım salkım.

serpantin (TS) *is.* 1. Eğlencelerde kullanmak için kendi üzerine sarılarak hazırlanan, savrulduğunda çözülen, renkli kâğıttan yapılmış ince ve uzun şerit. 2. *teknik terim* Kalorifer tesisatında bükülmüş borularla yapılmış ısıtıcı. 3. *mineraloji* Yılan taşı.

sérpantin (ATS) *is.* Balo ve karnavallarda oynayanların üzerine atılan uzun ve renkli kâğıtlar.

serpantin Fr. *sérpentine* Yılan gibi / Lat. *serpentinus / serpens, t- yılan / serpere* sürünmek.

serpmek (TS) (-i, -e) 1. Bir şeyi dağılacak biçimde dökmek, saçmak. 2. Belli bir yere dağılacak biçimde dökmek. 3.

(*nsz.*) Yağmur veya kar azar azar, ince ince

yağmak, serpiştirmek. 4. *mec.* Vermek, saçmak.

serpmek¹ (ATS) *f.* Ağır bir yükü kaldırmadan dolayı belde ağrı meydana gelmek.

serpmek² (ATS) *f.* Tiksiniyerek yoldan çıkmak (at).

serpilmek (TS) 1. Serpme işine konu olmak. 2. Gelişmek, büyümek.

serpilmek (ATS) *f.* Hafifçe tiksiniyerek, ürkmek (at, koyun).

serpmek ET *sepmek* Serpmek, saçmak.

serpuş (TS) *is.* Başlık.

serpuş (ATS) *is.* 1. Başlık. 2. Soğumaması için yemek konan kapların üzerine konan kâseye benzer bakır kap.

serpuş Far. *serpūş* Baş örtüsü, başlık / *ser* + *pūş* örtü, giysi.

sertifika (TS) *is.* 1. Öğrenim belgesi. 2. Kişinin bilgi gerektiren herhangi bir konuda niteliğini gösteren belge.

sértifikât (ATS) *is.* 1. Devletin maliyeye ait borçlanma keseneği listesi. 2. Dış ticarete, yollanan (ihraç edilen) malların cinsi, değeri vs. hakkında bilgi evrakı. 3. Herhangi bir şey hakkında verilen diploma.

sertifika Fr. *certificat* tasdikname / Lat. *certificatum* / Lat. *certus* kesin (< *cernere*, *cert-* ayırmak, ayırdetmek, ayırıştırmak.

servis (TS) *is.* 1. Sofrada hizmet etmekle görevli kimsenin yaptığı iş ve bu işin yapılma biçimi, sofraya hizmeti. 2. Yemekte gerekli olan tabak, çatal, bıçak, kaşık, peçete vb. şeylerin tümü. 3. Bir yönetimde, bir kurum veya kuruluşta, bütünün bir parçasını oluşturan iş, hizmet; bu işin yapıldığı yer. 4. Burada görevli kimselerin tümü. 5. Herhangi bir kuruluşun ulaşım işlerinde kullanılan taşıma aracı. 6. Otomobil, beyaz eşya vb. ürünlerin bakım ve onarımlarının yapıldığı yer. 7. *spor* Voleybol, masa tenisi, tenis vb. oyunlarda oyuna başlama vuruşu.

sérviz (ATS) *is.* Çay, yemek veya pasta takımı, servis takımı.

servis Fr. *service* Hizmet / Lat. *servitium* Kölelik. / *servus* hizmetçi, köle.

sırık (TS) *is.* Değnekten uzun ve kalınca ağaç.

sırığ (ATS) *is.* Elbise, yorgan vs. yaparken atılan kaba dikiş.

sırık ET *sırık* çadır direği.

sıvışmak (TS) (-e) 1. Bulaşmak, yayılmak, sıvaşmak. 2. (-den, nsz), *mec.* Haber vermeden sessizce gidivermek, kaçmak.

sivişmek (ATS) *f.* 1. Kaymak, kayıp çıkmak. 2. Gizlice çıkıp gitmek, kaçıp kurtulmak, sıvışmak.

sıvışmak ET savuş-

sıyırma (TS) (-i) *is.* Sıyırmak işi. 1. Hızla

sürtünerek bir şeyin yüzünden bir parça soymak, koparmak veya üzerini hafifçe yırtmak. 2. Sürtünerek veya çekerek bir şeyi yerinden almak, kaldırmak, düşürmek.

3. Bir şeyin üstündeki örtüyü çekerek almak veya açmak. 4. Çekerek çıkarmak.

5. Kazıyarak, silerek üzerinde veya içinde hiçbir şey bırakmamak. 6. Hafifçe dokunarak geçmek. 7. *mec.* Akıl sağlığını kaybetmiş olmak. 8. (-den), *mec.* Çekip kurtarmak.

siyirme¹ (ATS) *is.* Sıyırmak fiili.

siyirme² (ATS) *is.* Masada vs. çekmece.

siyirme³ (ATS) *is.* Kapı veya pencereyi kilitlemek için her iki taraftan halkalarla geçirilen ve ileri geri hareket edebilen ağaç veya demir parçası vs.

siyirmak ET *sıdhırmak* Soymak, örtüsünü sıyırmak, çıplatmak.

silsile (TS) *is.* 1. Birbirine bağlı, birbiriyle ilgili şeylerin oluşturduğu dizi, sıra. 2.

Bilinen en eski atalardan yaşayan torunlara kadar aile sırası.

silsile (ATS) *is.* 1. Kadınların başlarına taktığı birbirine geçirilmiş halkalar veya yular şeklindeki süs takısı. 2. Birbirine

bağlı, birbiriyle ilgili şeylerin oluşturduğu dizi, sıra. 3. Şecere, soy kütüğü. Zümre,

tabaka. 4. *mec.* Bir şeyin peş peşe gelen sırası.

silsile Ar. *silsile(t)* Zincir.

sim¹ (TS) *is.* 1. Gümüş. 2. Genellikle işlemlerde kullanılan, gümüş görünüşünde ve parlaklığında olan iplik vb. 3. *s.* Gümüş gibi parlayan

sim² (TS) *is. hlk.* İşaret.

sim¹ (ATS) *is.* 1. Telli sazların teli. 2. Metal tel (elektrik, telefon, dikenli vs.).

sim² (ATS) *is.* Yaranın iltihaplanması neticesi mikropların kana geçmesi.

sim Far. *sīm / asēm* Gümüş. / Yun.

asēmon 1. İşaretsiz, mühürsüz. 2. Sikke haline getirilmemiş külçe gümüş. / *sēma* işaret, simge, damga.

sin¹ (TS) *is.* Ölü gömülen yer, gömüt, mezar, kabir, metfen, makber.

sin² (TS) *is.* Yaş.

sin (ATS) *is.* Arap alfabesinde (s) harfinin adı.

sin Ar. 1. Arap alfabesinde 's' harfi. 2. Yaş.

sine (TS) *is.* 1. Göğüs. 2. *mec.* Gönül, yürek. 3. *mec.* Bağır, iç.

sine (ATS) *is.* 1. Göğüs. 2. Yamaç. 3. *mec.* Yürek, gönül. 4. Kendinden, irticalen.

sine Far. *sīne* Göğüs.

sinik¹ (TS) *s.* Sinmiş, yılmış, pusmuş.

sinik² (TS) *s.* Kinik.

sinig (ATS) *s.* 1. Kırık halde olan; kırık. 2. *is.* Kırılmış, kırılmış bütün bir şeyin parçaları. 3. *mec.* Perişan, gamlı, kederli,

dertli. 4. İflas etmiş. 5. *mec.* Yenilgiye uğramış, baskınla dağılmış.

sinik / kinik (Fr. *cynique* kuşkucu) Yun. *kynikós* Köpeksi, kuşkucu, kinik felsefe okuluna bağlı kimse. / *kyon, kyno-* köpek.

sitem (TS) *is.* Bir kimseye, yaptığı bir hareketin veya söylediği sözün üzüntü, alınganlık, kırgınlık vb. duygular uyandırdığını öfkelenmeden belirtme.

sitem (ATS) *is. klas.* Zulüm, eziyet, cefa.

sitemkâr (TS) *s.* Sitem edici, sitem eden

sitemkar (ATS) *is. klas.* Zulmeden, eziyet eden, rahatsız eden; zalim.

sitemli (TS) *s.* Sitem taşıyan.

sitemli (ATS) *s.* Eziyet çeken, zulme maruz kalan; mazlum.

sitem Far. *sitem/istem* Zulüm, eza.

siyah (TS) *is.* 1. Kara, beyaz karşıtı. 2.

Baskıda başka harflerden daha koyu görünen harf türü. 3. *mec.* Koyu renkte olan.

siyah (ATS) *s. klâs.* Beyazın en zıddı olan renk, en koyu renk, kara.

siyahi (TS) *s.* Zenci.

siyahı (ATS) *is.* Liste.

siyah Far. *siyāh* Kara.

soğutma (TS) *is.* Soğutmak işi, soğumak
1. (*nsz.*) Isısını hızla veya yavaş yavaş
yitirerek soğuk duruma gelmek. 2. (*-den*),
mec. Birine veya bir şeye duyulan istek,
sevgi ve ilgi kalmamak.)

soyutma (ATS) *is.* 1. Soğutma işi. 2. Suda
haşlanan tavuk veya et, haşlama et yemeği.
soğumak ET *soğumak*

sokmak (TS) (*-i*) 1. İçine veya arasına
girmesini sağlamak. 2. Bir yere girmesini
sağlamak, içeri almak. 3. Bıçak, çakı, iğne
vb. batırmak, saplamak. 4. Böcek, zehirli
hayvan iğnesini batırmak veya ısırarak,
zehirlemek. 5. Yasak bir malı gizlice
getirmek veya götürmek. 6. *mec.* Belli
etmeden kötü bir malı vermek. 7. *mec.*
Konuşma sırasında bir sözü, soruyu veya
düşünceyi söyleyivermek. 8.
mec. Dokunaklı, kırıcı veya acı söz
söylemek.

so ƒ mağ (ATS) *f.* 1. İçine veya
arasına girmesini sağlamak. 2. Daldırmak.
3. Bir yere girmesini sağlamak, saplamak,
batırmak, geçirmek. 4. Bazı sözcüklerle
değişik ifadeler meydana getirilir.

sokuşturmak (TS) (*-i, -e*) 1. Dar bir yere
zorla veya iterek sokmak. 2. *mec.* Belli
etmeden kötü bir malı vermek. 3. *mec.*
Dokunaklı, kırıcı veya acı söz söylemek.
so fuşturmağ (ATS) *f. hlk.* 1. Sohmag. 2.
mec. Aldatarak, tatlı dile tutarak,

hissettirmeden vermek, bırakmak, başından
etmek.

sokmak ET Dövmek, ezmek, delmek,
ufaltmak, sokmak, basmak.

solgun (TS) *s.* Rengini, tazeliğini,
canlılığını veya parlaklığını yitirmiş olan,
solmuş.

solğun (ATS) *s.* 1. Rengini, tazeliğini ve
parlaklığını yitirmiş, solmuş. 2. Rengi iyi
seçilemeyen, parıltısını kaybetmiş, ölgün.
3. *mec.* Dili, üslubu etkili olmayan, çok
zayıf olan (konuşma, eser vs.).

solgunlaşmak (TS) (*nsz*) Solgun duruma
gelmek.

solğunlaşmağ (ATS) *f.* 1. Rengi solmak.
2. *mec.* Etkisini, ifadesini kaybetmek,
cılızlaşmak.

solmaz (TS) *s.* Solmayan, rengini
yitirmeyen.

solmaz (ATS) *s.* 1. Solmayan, tazeliğini
kaybetmeyen. 2. *mec.* Unutulmayan, ebedi
yaşayan.

solmak ET Kaybolmak.

somun¹ (TS) *is.* Yuvarlak ve şişkin ekmek.

somun² (TS) *is.* Cıvatanın ucuna geçirilen,
içi yivli demir başlık.

somun (ATS) *is.* Vida.

somun¹ Yun. *psomín* [mod. ψωμί] Ekmek /
psómós lokma.

somun² Fr. *saumon* 1. Somon balığı. 2. Kaba metal döküm parçası.

son (TS) s. 1. Şimdiki zamana en yakın zamandan beri olan veya bu zamanda yapılmış, olmuş olan, ilk karşıtı. 2. En arkada bulunan. 3. Artık ondan ötesi veya başkası olmayan. 4. Uç, sınır. 5. Olanca. 6. *is.* Bir şeyin en arkadan gelen bölümü, bitimi, nihayet, akıbet. 7. *is.* Ölüm. 8. *is.* *anatomi* Etene

son¹ (ATS) *is.* 1. Bir şeyin nihayeti, bitişi, sonu; nihayet. 2. Zaman olarak nihayet (mevsim sonu, yıl sonu vs.). 3. Akıbet, netice. 4. *mec.* Ölüm, son nefes. 5. En yeni, en taze, en son meydana çıkan.

son² (ATS) *is.* Erkek çocuk, erkek evlat, nesli devam ettiren erkek çocuk.

sonsuz (TS) s. 1. Sonu olmayan, bitmeyen, ebedî. 2. Ölçülemeyecek kadar çok veya büyük olan. 3. *is.* Sonu ve sınırı olmayan şey. 4. *mec.* Sonu, sınırı olmayan, çok. 5. *matematik* Sonu olmayan, her niceliği aşabilen değişken (nicelik)

sonsuz¹ (ATS) s. Sınırsız, sonu nihayeti olmayan, ebedi, hiç bitmeyen.

sonsuz² (ATS) s. Erkek evladı olmayan.

sonsuzluk (TS) *is.* 1. *is.* Sonsuz olma durumu. 2. Sonu olmayan gelecek zaman, ebediyet. 3. Sonu ve sınırı olmayan uzay.

sonsuzluğ¹ (ATS) *is.* Nihayeti olmama, sonsuz olma durumu.

sonsuzluğ² (ATS) *is.* Çocuğu (aslında erkek çocuk) olmama durumu.

son ET *soñ* Son, sonra.

soprano (TS) *is.* 1. Kadın veya çocuklarda en ince ses. 2. Sesi böyle olan sanatçı. 3. Bir çalgı topluluğunda en ince sesleri veren müzik araçları.

soprano (ATS) *is.* 1. Kadın veya genç erkek çocuklarda en ince ses. 2. Böyle sesi olan sanatçı.

soprano İt. *soprano* Üstteki, çok sesli koroda üst perde [esk.], üst perde kadın sesi. / *sopra* üst, üzeri / Lat. *super* üst, yüksek, aşırı.

sorgu (TS) *is.* 1. Sorma işi. 2. *huk.* Ceza muhakemeleri usul kanununa göre, sanığın araştırma konusu olayla ilgili olarak yargıç karşısındaki beyanı, istintak.

sorğu (ATS) *is.* Sorma, soru sorma, muhakeme etme, sorular sorma.

sorgu ET sor –

sökmek (TS) (-i) 1. Bir şeyi bulunduğu yerden kuvvet kullanarak veya gevşeterek çıkarmak, çekip ayırmak. 2. Kurulmuş bir şeyi parçalarına ayırmak. 3. Rüzgâr, sel, akarsu, bir şeyi yerinden çıkarmak, götürmek. 4. Geçip gitmeye engel olan zorlukları atlatmak. 5. Karışık bir yazıyı okumak. 6. (*nsz*) Balgam vb.nin çıkması, akması kolaylaşmak. 7. Ayırmak, uzaklaştırmak, vazgeçirmek. 8. Örülmiş,

dikilmiş şeyin, örgüsünü veya dikişini ayırmak. 9. *mec.* Okuyabilme becerisini kazanmak. 10. *argo* Geçmek, etki yapmak. 11. (*nsz*), *tkz* Gelmeye başlamak veya çıkagelmek.

sökmek (ATS) *f.* 1. Yapılmış bir şeyi parçalarına ayırmak, dağıtmak. Dizilmiş bir şeyi parçalarına ayırmak. 2. Dikişlerini açmak, sökmek. 3. Ham toprağı işlemek, sürmek. 4. Işıklanmaya, aydınlanmaya başlamak (hava). 5. *mec.* Parçalamak, dağıtmak, mahvetmek.

sökülmek (TS) (*nsz*) 1. Sökme işine konu olmak. 2. (*-i*), *argo* Parayı istemeyerek vermek, harcamak.

sökülmek (ATS) *f.* 1. Dikişi açılmak. 2. Dağıtılmak, parçalanmak. 3. Işıklanmak, aydınlanmak, açılmak (ufuk).

sökmek ET *sökmek* Yarmak, yırtmak, koparıp çıkarmak.

söylemek (TS) (*-i*, *-e*) 1. Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak. 2. Bir düşünceyi ileri sürmek, ortaya atmak. 3. Yapılmasını istemek. 4. Türkü, şarkı vb. okumak. 5. Yazmak, düzmek. 6. Haber vermek. 7. Önceden bildirmek, tahmin etmek. 8. *mec.* Herhangi bir şeyi bildirmek, anlatmak, demek istemek, hatırlatmak.

söylemek (ATS) *f.* Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak, bildirmek, demek, haber vermek.

söylemek ET *sözlemek*, *söylemek*

Konuşmak, nutuk, konuşma.

sözleşmek (TS) (*nsz*, *-le*) 1. Herhangi bir iş konusunda birbirine karşılıklı söz vermek. 2. Belli bir yerde, belli bir saatte buluşmayı kararlaştırmak.

sözleşmek (ATS) *f.* 1. Bir konu hakkında konuşup anlaşmak. 2. Münakaşa etmek, ağız kavgası yapmak.

söz ET *söz sömek* Konuşmak, hitap etmek.

subay (TS) *is. As.* Silahlı kuvvetlerde asteğmenden orgeneral veya oramirale kadar rütbedeki asker.

subay (ATS) *s.* Bekar, evli olmayan.

subaylık (TS) *is.* Subayın görevi veya rütbesi.

subaylıg (ATS) *is.* Bekarlık.

subay ET *zabit / Moğ subay* 1. Çocuksuz, bekâr. 2. Hafif süvari.

sulanmak (TS) (*nsz*) 1. Sulama işi yapılmak. 2. Sulu duruma gelmek. 3. Suyu çoğalıp yoğunluğu azalma. 4. Göz yaşarmak. 5. *mec.* Ciddiyetini, ağırlığını kaybetmek. 6. (*-e*), *argo* İmrendiğini açığa vurmak. 7. *argo* Birine karşı duyulan cinsel isteği kendisine sezdirmek, yeşillenmek.

sulanmağ (ATS) *f.* 1. Su serpilmek. 2. Olgunlaşmak (meyve). Öz suyu çıkmaya

başlamak. 3. Kızgın demire, çeliğe su vermek. 4. Yaşarmak.

suluk (TS) *is.* 1. Öğrencilerin okula su götürdükleri kap. 2. Kuş kafeslerinde su konan kap. 3. Tavukların su gereksinimlerini karşılamak üzere uzun, yuvarlak, küçük çanak veya damlalıklı biçimlerde değişik malzemeden yapılmış yarı otomatik veya otomatik düzen. 4. Büyükbaş hayvanların barındığı yerlerde su içmelerini kolaylaştıran küçük tekne veya havuz. 5. *spor* Yarışçıların su, glikozlu su, çay veya meyve suları koymalarına yarayan su kabı. 6. *tıp*. Küçük çocukların başlarında, yer yer saç dökülmesi ve kabartılarla beliren bir deri hastalığı. 7. *hlk.* Oda içinde yıkanmak için ayrılmış küçük yer, gusülhane.

suluğ (ATS) *is.* 1. İçi sıvı, su dolu olan kabarcıklar, uçuk. 2. *mah.* Koyunun ağız sütünden yapılan peynire benzeyen yiyecek.

sululuk (TS) *is.* 1. Sulu olma durumu. 2. *mec.* Yersiz şakalar yapma veya kadınlara tatsız iltifatlarda bulunma durumu.

sululuğ (ATS) *is.* Sulu şeyin durumu ve niteliği.

su ET *sub /sub* Su / Çin. 'sağ ve salim'.

sultan (TS) *is.* 1. Müslüman, özellikle Sünni hükümdarların kullandıkları unvan,

padişah. 2. Padişahların erkek ve kız çocukları ile anne ve eşlerine verilen unvan. 3. Bektaşî azizi.

sultan (ATS) *is.* Hükümdar, hakan, padişah.

sultan Ar. *sultān* Hükümdar.

sup (TS) *is.* Çikolata ile yapılan bir çeşit tatlı, supangle.

sup (ATS) *is.* Çorba.

sup Fr. Çikolatalı tatlı.

sur¹ (TS) *is.* Kale duvarı.

sur² (TS) *is. hlk.* Uğur, alın yazısı, talih.

sur (ATS) *is.* 1. Büyük boynuzdan yapılmış, boru, müzik aleti. 2. Kale duvarı.

sur¹ Ar. *sūr* Duvar duvar veya çitle çevirme.

sur² Ar. *sūr* Boru.

sülük (TS) *is.* 1. Sülüklerin örnek asalak hayvanı (Hirudo). 2. Sülüklerden, tatlı sularda yaşayan, vücudunda yirmi iki sindirim kesesi olduğu için bir kez de ağırlığının sekiz katı kan emebilen, halk arasında bazı kan hastalıklarının tedavisinde yararlanılan hayvan (Hirudo medicinalis). 3. *botanik* Yaprak veya sapların yanlarında gelişen ince uzantı, asma bıyığı.

sülük (ATS) *is.* İçi boş bitkilerin yeni yeşeren gövdesi.

sülük Far. *zalū / zelūk* Sülük.

sümsük¹ (TS) *s. hlk.* Uyuşuk davranan, miskin, aptal, mıymıntı, sünepe, pısırick (kimse)

sümsük (ATS) *s.* 1. Yemek peşinde, yal peşinde oradan oraya giden (*köpek*) 2.

Aşağılayıcı , küçültücü küfür anlamında.

sümsük ?

süprüntü (TS) *is.* 1. Süpürge ile temizlik yapıldığında toplanan toz ve çöp, çer çöp.

2. *mec.* Bayağı, aşağılık şey veya kimse.

süpürüntü (ATS) *is.* Süpürge ile temizlik yapıldığında toplanan toz ve çöp.

süpürmek ET *sipirmek , süpürmek*

Süpürmek, temizlemek. / Ar. (süpürme), *mişfere(t)* (süpürge).

sürahi (TS) *is.* İçecek koymaya yarar, cam, plastik vb.nden yapılan kap.

sürahi (ATS) *is.* 1. İçerisine içecek şey konan cam veya kristal kap. 2. Balkona vs. yerlere takılan korkuluk. 3. *mec.* Şairane benzetmelerde güzelin boyuna, gerdanına işaret veya incelik, zariflik, beyazlık anlamında.

sürahi Far. *sūrāxī* Delikli, *sūrāx* delik, çukur, oyuk.

sürfe (TS) *is.* Kurtçuk.

sürfe¹ (ATS) *is. zool.* Kurtçuk.

sürfe² (ATS) *is.* Öksürük.

sürfe Ar. Kurtçuk, tırtıl, böcek.

sürgü (TS) *is.* 1. Kapının kapanması için arkasına yatay olarak yerleştirilen demir veya ağaç kol, tırkaz, sürme. 2. Sürülmüş tarlayı bastırmak ve düzeltmek için kullanılan, taştan veya ağaç kütüğünden tarım aracı, tapan. 3. Sıvayı bastırıp düzeltmek için kullanılan büyük mala.

4. Hastanın büyük ve küçük abdestini yapabilmesi için altına sürülen kap. 5.

Çoğu kez bölümlere ayrılmış bir çubuk üzerinde veya bir cetvelin, bir kumpasın ortasına açılmış bir oluk içinde kayabilen sivri uç veya küçük lama.

sürgü (ATS) *is.* Kapı ve pencerenin kapanması için arkasına yatay olarak yerleştirilen demir veya ağaç kol, sürme, tırkaz.

sürgün (TS) *is.* 1. Ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse, menfi. 2. Bu biçimde sürülme işi ve bu işin sonucu, nefiy. 3. Bir kimsenin sürüldüğü yer. 4. Bir bitkide yeni süren filiz. 5. İshal.

sürgün (ATS) *is.* 1. Ceza olarak belli bir yerin dışında, veya belli bir yerde oturtulan kimse, orda yaşamaya mecbur edilen adam. 2. Sürgün yeri.

sürme¹ (TS) *is.* 1. Sürmek işi. 2. Kapı kanadını içeriden kapama, dolap kapağını yerinde tutma vb. işlere yarayan ve yuvası içinde ileri geri sürülebilen sistem, sürgü.

3. Masa ve dolapta küçük çekmece. 4. s. Sürülerek kullanılan.

sürme² (TS) *is.* Kirpik diplerine sürülen siyah boya.

sürme³ (TS) *is.* Sürme mantargillerin yol açtığı ve tanelerin içini kurum karası bir tozla dolduran ekin hastalığı, rastık.

sürme¹ (ATS) *is.* 1. Kadınların kaş ve kirpik diplerine sürdükleri siyah boya. 2. Kimyevi bir element, gümüş rengindeki gevrek bir metal. 3. Mantargillerin yol açtığı ve tanelerin içini kurum karası bir tozla dolduran ekin hastalığı.

sürme² (ATS) *is.* Siyirme. Kapı veya pencereyi kilitlemek için her iki taraftan halkalara geçirilen ve ileri geri hareket edebilen ağaç veya demir parçası.

sürme Göze sürülen siyah boya.

sürmek (TS) (-i, -e) 1. Yöneltilip, yürütmek, sevk etmek. 2. Devam etmek. 3. Önüne katıp, götürmek. 4. Uzatmak, ileri doğru itmek. 5. Dokundurmak, değdirmek. 6. Oturduğu, bulunduğu yerden, ülkeden ceza olarak başka bir yer veya ülkeye göndermek, nefy etmek.

sürmek¹ (ATS) *f.* 1. Yönlendirmek, önüne katıp, götürmek, sevk etmek. 2. Hareket halindeki (otomobil, uçak vs.) şeyi idare etmek, kullanmak. 3. Kovmak, ceza olarak uzaklara yollamak. 4. İsimlere takılarak birleşik ifadeler yapılır.

sürmek¹ (ATS) *f.* 1. Olmaya devam etmek. 2. Vakit almak, zaman geçmek.

sürmek² (ATS) *f.* Toprağı işlemek, pulluk veya sabanla sürmek.

sürülmek (-e) 1. Sürme işine konu olmak veya sürme işi yapılmak 2.

mec. Uzaklaştırılmak, nefyedilmek.

sürülmek¹ (ATS) *f.* 1. Kovulmak, götürülmek. 2. *mec.* Sürgün edilmek.

sürülmek² (ATS) *f.* İşlenmek (toprak). 2. *mec.* Sevk edilmek, celbedilmek.

sürünmek (TS) (*nsz*) 1. Karnı üzerinde sürünerek gitmek. 2. (-i) Kendi üzerine koku, krem vb. sürmek. 3. (-e) Bir şeye değerek geçmek, geçerken değmek. 4. Sürünme işine konu olmak. 5. *mec.* Yoksul ve perişan yaşamak.

sürünmek (ATS) *f.* 1. Karnı üzerinde sürünerek ilerlemek. 2. *mec.* Yoksulluk ve perişanlık içinde yaşamak. 3. *mec.* Yavaş hareket etmek, acele etmemek.

süründürmek (TS) (-i) 1. Sürünme işini yaptırmak, sürünmesine sebep olmak. 2. *mec.* Güçlük ve sıkıntıya uğratmak.

süründürmek (ATS) *f.* Bir işi kasten uzatmak, geciktirmek.

sürüştürmek (TS) (-i, -e) 1. Sürekli olarak yavaş yavaş ve ovarak sürmek. 2. Özensizce, çabucak sürmek.

sürüşdürmek (ATS) *f.* Düz bir yüzey üzerinde bir şeyi kaydırmak, kaydırarak hareket ettirmek.

sürmek¹ ET *sürmek¹* Gütmek, sevk etmek, kovmak, sürgün etmek, devam etmek.

sürmek² ET *sürtmek*, *sürmek²* Sürtmek, ovmak, bulaştırmak.

sürtmek (TS) (-i, -e) 1. Bir şeyi bastırarak diğer bir şeyin üzerinden geçirmek. 2.

Dokundurmak. 3. (*nsz*), *tkz* Başiboş dolaşmak, yararsız dolaşmak.

sürtmek (ATS) *f.* 1. Elini vücudunu belirli bir yerinde sağa sola bastırarak hareket ettirmek. 2. Bir şeyi sürtme vasıtasıyla doğramak, parçalamak. 3. Hareket halindeyken acı vermek, ağrıtmak, zedelemek (ayakkabı vs.). 4.

Dokundurmak, dokundurarak dolaştırmak, gezdirmek. 5. Kum vs. ile sürtüp temizlemek. 6. *mah.* Geciktirmek, sürüncemede bırakmak.

sürtmek ET *sürtmek*, *sürütmek* Ovmak, el sürmek.

sürtük (TS) *is.* 1. Vaktini çok gezerek geçiren, evinde oturmayan kadın. 2.

kaba Orospu.

sürtük¹ (ATS) *s.* 1. Sürtünmeden dolayı yazısı, nakışı, süsü kaybolan şey. 2. *mec.* Utanmaz, arlanmaz, yüzsüz.

sürtük² (ATS) *is.* Bel kısmı dar, etekleri uzun erkek elbisesi.

sürtüklük (TS) *is.* Sürtük olma durumu.

sürtüklük (ATS) *is.* 1. Sürtülmüş şeyin hali. 2. *mec.* Yüzsüzlük, utanmazlık.

sürtük ET *sürtük* Sevicî kadın / ahlaksız kadın.

sütlü (TS) *s.* 1. İçinde süt bulunan, sütle yapılan. 2. Süt veren, sağmal. 3. Taneleri sertleşmemiş, yumuşak taneli (mısır, buğday vb.). 4. *is.* Sütlaç.

südlü (ATS) *s.* 1. Sütü bol olan. 2.

Birleşiminde süt olan.

süt ET Süt

sütun (TS) *is.* 1. Herhangi bir maddeden yapılan, üstünde sütun başlığı denilen çıkıntılı bir bölüm olan, genellikle bir altlığa, bazen doğrudan doğruya yere dayalı silindirik biçiminde düşey destek, kolon. 2. Gazete, dergi, kitap vb. yazılı şeylerde, sayfanın yukarıdan aşağıya doğru ayrılmış olduğu dar bölümlerden her biri, kolon. 3. Alt alta sıralanmış şeyler dizisi. 4. *mec.* Oldukça yükseğe çıkan ve silindire benzeyen şey. 5. *matematik* Bir tablo veya grafikte düşey durumdaki yüzey.

sütun (ATS) *is.* 1. *mimari* Herhangi bir maddeden yapılan, üstünde sütun başlığı denilen çıkıntılı bir bölüm olan, genellikle bir altlığa, bazen doğrudan doğruya yere dayalı silindirik şeklinde direk, kolon. 2. Gazete, dergi veya kitapta sayfanın yukarıdan aşağı doğru ayrılmış bölümlerinden her biri. 3. *mec.* Yerden oldukça yükse çıkan ve silindire benzer şey.

sütun Far. *sütūn* 'stūn stūn' Kolon, direk, dikme.

süzgün (TS) *s.* Biraz zayıflamış, güçsüzleşmiş.

süzgün (ATS) *s.* Yarı açık, yarı kapalı (göz) nazlı nazlı bakan, baygın bakış.

süzme (TS) (-i) 1. Bir sıvıyı, içindeki katı maddelerden ayırmak için bez veya delikli bir kaptan geçirmek. 3. Gözle inceleyerek dikkatle bakmak. 4. Göz baygın ve anlamlı bakmak.

süzme (ATS) *f.* 1. Bir sıvı süzgeçten geçirilerek saf hale getirilmek. 2. Bardağa çay koymak. 3. *mec.* Oynamak, dans etmek. 4. Yarı kapalı, baygın gözlerle nazlı nazlı bakmak. 5. Kanat çırpmadan süzülerek uçmak (kuşlar).

süzme ET *süzme*¹ 1. Filtre etmek, arıtmak. 2. Kısık gözle bakmak.

süzülmek (TS) (*nsz*) 1. Süzme işine konu olmak. 2. Akmak. 3. Kuş kanatları gerili olarak görünür bir hareket yapmadan havada ilerlemek. 4. *mec.* Sessizce ve görünür bir hareket yapmadan ilerlemek. 5. *mec.* İnsan sessiz, gizlice ve kayıyormuş gibi gitmek. 6. *mec.* Göz baygınlaşmak, mahmurlaşmak. 7. *mec.* Uyumlu bir biçimde ve salınarak yürümek. 8. *mec.* Yüzüne nazlı bir anlam vermek. 9. *mec.* Çok zayıflamak.

süzülmek (ATS) *f.* 1. Süzme işine konu olmak. 2. Akmak, damla damla dökülmek, sızmak. 3. Yarı kapalı, baygın, uykulu gibi olmak (göz), mahmurlaşmak. 4. İncelmek, yırtılacak noktaya gelmek (elbise).

süzüntü (TS) *is.* 1. Bir sıvıyı süzerek elde edilen tortu. 2. *biyoloji* Vücut suyunun dışarı atılması sırasında böbrekte kıvrımlı kanalcıklara geçen ve içinde çeşitli kimyasal maddeler bulunan sıvı.

süzüntü (ATS) *is* Bir sıvıyı süzerek elde edilen tortu.

süzülmek ET *süzme*² Suda veya havada yüzmek, kayarak hareket etmek.

Ş

şahlanmak (TS) (*nsz*) 1. At, ön ayaklarını yerden keserek arka ayakları üstünde durmak, şaha kalkmak. 2. *mec.* Taşkınlık göstermek, coşmak, kükremek. 3. *mec.* Parlamak, ışıldamak.

şa ғ lanmağ (ATS) *f.* 1. Kibirilenmek, gururlanmak, kasılmak. 2. Dümdüz durmak.

şah Ar. 1. Padişah. 2. İran veya Efgan hükümdarı. 3. Satranç taşlarından en mühimi.

şak¹ (TS) *is.* Eni geniş bir şeyle vurulduğunda çıkan ses.

şak² (TS) *is.* 1. Yarma, yarılma. 2. Yarık, çatlak.

şag(ğ) (ATS) *ses taklidi* Atılan toptan, silahtan, kırılan ağaçtan kısa ses.

şak, şakır, şakşak ET Su sesi, el vurma sesi.

şan¹ (TS) *is.* 1. Ün, san, şöhret. 2. Gösteriş, gösterişlilik.

şan² (TS) *is.* *müz.* İnsan gırtlığından makamla çıkan ve perde ayrımlarıyla çeşitli duyular uyandıran ses dizisi.

şan¹ (ATS) *is.* Şöhret, şan, şeref, ün, isim.

şan² (ATS) Arı peteği.

şan¹ Ar. *şā'n* Durum, vaziyet, statü, rütbe, prestij.

şan² Fr. *chant* Şarkı, şarkı eğitimi / Lat. *cantus* → kanto.

şap¹ (TS) *is.* 1. İstekle öperken çıkan ses. 2. Birden yere düşme veya çarpma sırasında çıkan ses.

şap² (TS) *is.* *kimya* Alüminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan, sıcak suda eriyen, tadı buruk, antiseptik bir madde.

şap³ (TS) *is.* *mimarlık* İnce kum ve çimentoyla yapılan düzgün döşeme sıvası.

şab (ATS) *is.* Aliminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum aliminyum sülfatından oluşan, sıcak suda eriyen tadı buruk antiseptik bir madde şap.

şap şap (TS) *z.* Üst üste (öpmek).

şap-şap (ATS) *is.* Terlik.

şap¹ *şapır* ET Cilde veya ıslak bir yere vurma ve öpme sesi.

şap² Far. *şāb* / Ar. *şebb* Şap maddesi, alüminyum veya potasyum sülfat.

şaibe (TS) *is.* 1. Art düşünce. 2. Hile. 3. Eksiklik, kusur, ayıp. 4. Kir, leke.

şaibe (ATS) *is.* 1. Leke, kusur. 2. Bela, kötülük. 3. Şüphe.

şaibe Ar. *şā'ibe(t)* Dedikodu, dallanıp budaklanma. → şube.

şair (TS) *is.* 1. Şiir söyleyen veya yazan kimse. 2. *s. mec.* Hayal gücü geniş olan, duyarlı, duygulu (kimse).

şair (ATS) *is.* Şiir yazan veya söyleyen.

şair Ar. *şā'ir* [fa.] Özel bir anlama. yeteneğine sahip olan, şiir yapan.

şarap (TS) *is.* Üzüm veya başka meyve sularını türlü yöntemlerle mayalandırarak elde edilen alkollü içki, mey.

şarap (ATS) *is.* Ağır bir şeyin bütün ağırlığı ile yere düşmesinden oluşan ses.

şarap Far. *şerāb* Mayalanmış üzüm içkisi.

şarap / Ar. *şerāb* Her türlü içecek. [msd. *şürb/meşreb*] içme.

şatır (TS) *is.* 1. Neşeli, keyifli, şen. 2. *tarih* Tören ve alaylarda padişahın, vezirin yanında yürüyen görevliler.

şatır (ATS) *s. ve zf. klâs.* Şen, şuh, neşeli.

şatır Ar. *şetaret, şuttar* 1. Neşeli, keyifli, şen. 2. *is.* Büyük bir kimsenin atı yanında gitmekle vazifeli ağa.

şebeke (TS) *is.* 1. Ülke çapında yaygınlaştırılmış ulaşım ve iletişim örgüsü, ağ. 2. Üniversite öğrencilerinin kimlik kartı. 3. *mec.* Birbiriyle bağlantılı ve gizli çalışan kimselerin tümü.

şebeke (ATS) *is.* 1. Ağaçtan, telden, metalden yapılan ağ, parmaklık vs. 2. Herhangi bir yerde çeşitli yönlerde yolların, kanalların vs. toplamı. 3. Herhangi bir yerde olan benzer idarelerin, kuruluşların vs. toplamı.

şebeke Ar. *şebeke(t)* Ağ, ızgara, network [msd. *şebk*] 1. Kollarıyla sıkıca sarma. 2. Birbirine dolanma, sarmaşık gibi sarma

şehla (TS) *s.* Kusurlu sayılmayacak kadar hafif şaşı (göz)

şehla (ATS) *s.* İri koyu mavi.

şehla Ar. *şehlā* Koyu mavi gözlü kadın, koyu mavi gözlü olma.

şekerleme (TS) *is.* 1. Şekerlemek işi. 2. Toz şekerin içine meyve özleri konduktan sonra kaynatılmasıyla yapılan her türlü şeker. 3. *mec.* Oturduğu yerde hafif ve kısa süreli uyuma.

şekerleme (ATS) *is.* 1. Şeker serpmeye veya şeker karıştırılmış. 2. Şekerli suda kaynatılıp harlanmış meyve.

şeker Far. *şeker* / Sans *çarkarā* Çakıltaşı, şeker / Ar. *sükker*, Fr. *sucre*, İng. *sugar* vb.

şekilci (TS) *s.* Alışılmış kural, tutum veya davranış dışına çıkamayan, biçimci, formaliteci, formalist.

şekilçi (ATS) *is. gr.* Sözcüklerin köküne takılan yapım ve çekim ekleri.

şekilli (TS) Şekli olan

şekilli (ATS) *s.* 1. İçinde resimler fotoğraflar olan; fotoğraflı, resimli. 2. *mec.* Güzel, alımlı, hoş. 3. Tiyatro sahnesinde veya sinemada gösterimde olan eserin kaç suretli olduğunu bildirir.

şekilsiz (TS) *s.* 1. Belirli biçimi olmayan. 2. Biçimi bozuk.

şekilsiz (ATS) *s.* 1. Fotoğraf, resimleri olmayan, resimsiz. 2. *mec.* Biçimsiz, görünüşsüz, görünüş olarak pek göze çarpmayan.

şekil / şekl Ar. *şekl* Biçim, görünüm, oluşum. 1. Biçimlenme, düzenlenme, oluşma. 2. Karmaşık ve zor olma, ayrıntılı ve sofistike hale gelme.

şeş (TS) *is.* Altı.

şés¹ (ATS) *s.* Altı.

şés² (ATS) *is.* Top, tüfek vs. içindeki yivlerin her biri.

şeş Far. *şeş* Altı.

şeytanlık (TS) *is.* 1. Şeytan olma durumu. 2. *mec.* Hile, kurnazlık.

şeytanlık (ATS) *is.* Casusluk, haber verme (gizlice)

şeytan Ar. *şeytān* / İbr. *sātān* Düşman, şeytan, düşman olma, savaşma / Lat. *satan* (şeytan).

şişe¹ (TS) *is.* 1. İçerisine sıvı konulan, cam veya plastikten yapılmış, dar ağızlı uzun kap. 2. *s.* Bu kabın aldığı miktarda olan. 3. Gaz lambasında fitil çevresine konulan cam koruyucu.

şişe² (TS) *is.* *hlk.* Tavan tahtaları arasındaki açıklığı kapatmak için uzunluğuna çakılan çita.

şüşe (ATS) *is.* 1. Cam. Şüşe kimi (tek). / Kendi parıltısı, şeffaflığı vs. yönünden cama benzeyen / *mec.* Durgun, hareketsiz,

cansız. 2. Cam maddesinden yapılan cam tabakaları veya başka şekilde yapılan ağaçlar. Cam kırığı, parçası.

şişeci (TS) *is.* Şişe alan veya satan kimse.

şüşeci (ATS) *is.* 1. Cam sanayinde çalışan işçi, cam üreten kimse. 2. Eriyik haldeki camdan çeşitli kaplar, araçlar yapan usta. 3. (şüşesalan) *is.* Cam takmakla meşgul olan kimse, camcı; ayna yapan usta.

şişelemek (TS) Şişeye doldurmak.

şüşelemek (ATS) *f.* Camlamak, cam takmak.

şişelenmek (TS) (*nsz*) Şişeye doldurulmak.

şüşelenmek (ATS) *f.* Cam takılmak, camlanmak.

şişe Far. *şīşe* Cam, kristal, şişe.

şişlenmek (TS) (*nsz*) 1. Şiş saplanmak, şişle yaralanmak. 2. Kama, çakı vb. bir araçla yaralanmak.

şişlenmek (ATS) *f.* 1. Şişmiş halde durmak, kabarmak. 2. Gittikçe daralmak, ensizleşmek.

şiş¹ ET *sış¹* / *şış* Çatal, ince ve ucu sivri çubuk.

şiş² ET *sış²* Yumru, şişmiş olan nesne.

şom (TS) *s.* Uğursuz.

şum¹ (ATS) *s.* Uğursuz, kötü, me'şum, bedbahtlık getiren.

şum² (ATS) *is.* Sürülmüş toprak.

şom Ar. *şu'm* [msd.] Uğursuzluk, uğursuz olma. → şemet.

şor (TS) *is.* Batı Sibirya'da yaşayan bir Türk topluluğunun adı.

şor¹ (ATS) *is.* Çökelek, çürütülüp süzülen ayrandan yapılan yiyecek.

şor² (ATS) *s.* 1. İçinde, birleşiminde çok tuz olan, tuzlu. 2. Çorak.

şor ET Tuzlu.

şura (TS) *is.* Anlatana veya söyleyene göre biraz uzakta olan yer, şu yer.

şura (ATS) *is.* 1. Herhangi bir meseleyi vs. müzakere etmek için bir yerde toplanma, müşavere. 2. Herhangi bir teşkilat, idarede üçüncü dernekte danışma organı, meclisi.

şura¹ ET İşaret zamiri şu + ora.

şura² Ar. *şūrā* 1. Danışma, meşveret. 2. Danışma meclisi, danışma → meşveret.

T

tabak¹ (TS) *is.* 1. Yiyecek koymaya yarar, az derin ve yayvan kap.

2. Bu kabın alacağı miktarda olan.

tabak² (TS) *is.* Sepici.

tabağ (ATS) *is.* 1. İçine pirinç, buğday vs. koyup savurarak temizlemek veya bir şeyler koymak için kullanılan, ağaçtan yapılan derin olmayan uzun kap. 2. Hamur teknesi.

tabak¹ Ar. *tabaq* Tepsi, tava, tabak, tencere kapağı, örtme, üst üste gelme, örtüşme.

tabak² Ar. *debbāğ* Deri işleyen, sepici [msd. *debğ*] sepileme.

tabi¹ (TS) *s.* Bir kimsenin, bir kuruluşun, bir devletin etkisi altında, güdümünde olma durumu.

tabi² (TS) *s.* 1. Basıcı. 2. Yayımcı.

tabi³ (TS) *z.f.* Elbette, doğal olarak, işin gereği olarak, tabii.

tabé (ATS) *is.* Başkasının hakimiyetinde olan, başkasına tabi olan, bağımlı.

tabi Ar. *tabī* Birinin peşinden giden, bağımlı, uyruk [msd. *teba* / *tebā* / *a(t)*] izleme, ardından gitme.

tabur (TS) *is.* As. 1. Dört bölükten kurulan, bir binbaşının komutasındaki asker birliği. 2. Küme, yığın, grup.

tabor (ATS) *is.* 1. Bir yerden başka bir tarafa göç eden çingene topluluğu, onların

kondukları yer ve atları, arabaları. 2. Kazakların göçüp kondukları yerde atları ve arabalarıyla oluşturdukları istihkâm sahası. 3. Tabur.

tabur Ar. *ıstabur/tabur* Askerin dört cepheli bir kare şeklinde dizildiği bir tür savunma düzeni, ordugâh.

taç¹ (TS) *is.* 1. Soyluluk, iktidar, güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık.

2. Gelinlerin başlarına takılan süs.

3. Genellikle göz düzeyinden yüksek mobilyaların üstlerindeki kabartmalı, oymalı, süslü bölüm. 4. *botanik* Çiçeğin dıştan ikinci halkasında bulunan yaprakların hepsi. 5. Bazı tarikatlarda şeyhlerin giydikleri başlık.

taç² (TS) *is.* *spor* Futbol veya hentbolda, topun, alanın yan çizgileri dışına çıkması, yan.

tac (ATS) *is.* 1. Soyluluk, iktidar, güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık. 2. *mec.*

Padişah hâkimiyeti. 3. *mec.* Taca

benzeyen, onu hatırlatan şey. 4. Bazı kuşların başında olan tarak şeklindeki tüyler. 5. *mec.* Güneşin, ayın veya parlak

yıldızların etrafında görülen parlaklık, hale. 6. Taçlık, kasidenin sonlarında şairin mahlasının yer aldığı beyit.

taç¹ Ar. / Fa *tāc* Hükümdar başlığı / Far. *tāg* / *tāk* kemer, çember, taç.

taç² İng. *touch* 1. Dokunma. 2. Futbolda kenar çizgisi < *to touch* dokunmak / Fr. *toucher* dokunmak → tuş.

tahta (TS) *is.* 1. Düz, enlice, uzun ve az kalın biçilmiş ağaç. 2. *s.* Bu ağaçtan yapılmış. 3. Bu malzemedен oluşmuş yüzey, döşeme. 4. Sebze bahçelerinde ayrılan küçük yer.

ta fta (ATS) *is.* 1. Düz, ince, uzun ve az kalın biçilmiş ağaç. 2. Tahtadan yapılmış kapı, pencere vs.'in bir tarafı. 3. Herhangi bir maksat için tahtadan yapılmış levha. 4. Kumaş parçası.

tahta Far. *taxte* Düz biçilmiş ahşap.

tak¹ (TS) *is.* Tahta vb. bir şeye vurulduğunda veya silah patlayınca çıkan tok ve sert ses.

tak² (TS) *is.* Millî bayramlarda veya önemli bir olayı anmak için düzenlenen şenliklerde, geçit yapılacak caddelere geçici olarak kurulan, yazılar ve çiçeklerle süslenen kemer.

tağ(ğ) (ATS) *ses taklidi* Yere düşen veya herhangi bir şeye dokunan sert cisimlerin çıkardığı ses.

tak¹ Ar. *tāq* Kemer, zafer takı. / Far. *tāg/tāk* taç, kemer.

tak², *takır* Takırtı sesi.

takım (TS) *is.* 1. Bir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve aletlerin tamamı, ekipman.

2. Meslek, davranış, durum vb. yönlerden birbirine uyan kimselerin oluşturduğu topluluk. 3. Görev bakımından birbirini tamamlayan kimselerin topluluğu, grup, ekip, trup. 4. Birbirini tamamlayan şeylerin tümü. 5. Sigara ağızlığı. 6. Aşağılayıcı ve küçümseyici anlamda topluluk. 7. Benzer, gibi. 8. *As.* Bölüğü oluşturan birliklerden her biri. 9. *biyoloji* Canlıların bölümlendirilmesinde familya ile sınıf arasında yer alan, yakın benzerlikler gösteren organizmaların oluşturduğu birlik. 10. *sinema* Bir filmin çevriminde görüntüleri alma, aydınlatma, ses alma gibi belli başlı çalışmalarını yapmak için gerekli en küçük teknikçiler topluluğu. 11.

spor Bir oyunda sahaya çıkan belli kuruluşlara bağlı oyuncular topluluğundan her biri. 12. *spor* Birlikte oynayan, kazanmak için birlikte çalışan sporcu topluluğu.

tağım (ATS) *is.* 1. En küçük askeri birliklerden her biri, bir bölüğün kısımları. 2. Bir bütün meydana getiren şeylerin tamamı, bütünü. 3. Bir takım, bir miktar.

takmak (TS) 1. Bir şeyi başka bir yere uygun bir biçimde tutturmak, iliştiirmek, geçirmek.

2. Düğün vb. törenlerde takı armağan etmek. 3. Ad, lakap koymak. 4. Kuşanmak. 5. Kendisiyle birlikte götürmek, yanına almak veya arkasından izletmek. 6. *mec.* Biriyle olumsuz olarak uğraşmak. 7.

argo Borç bırakmak. 8.

argo Önemsemek, önem vermek, tınmak.

9. (-den, -de), *argo* Sınavını

başaramamak.

ta f mağ (ATS) *f.* 1. İki şeyi uçlarından birbirine geçirmek, iliştiirmek veya bir şeyi başka bir şeye geçirmek. 2. Geçirmek. 3. Bir şeyi bir şeyin üzerine koymak, iliştiirmek, geçirmek. 4. *hlk.* Üzerine eline geçirmek, giymek.

takmak ET *takmak*

takt (TS) *is.* Yerinde konuşma veya davranma.

takt (ATS) *is.* Şiirde ölçü, müzikte ritim.

takt Fr. *tact* Dokunma duygusu, usul ve adap bilgisi. / Lat. *tactus* < *tangere*, *tact-* dokunmak.

talak (TS) *is.* Evliliğin sona ermesi, erkeğin karısını boşaması.

talağ (ATS) *is.* 1. Eşinden boşanma, boşama. 2. Nikah kıyarken adamın geline vaat ettiği ve nikah senedine kaydedilen belirli meblağ, para.

talak Ar. *talāq* [msd.] Salma, bırakma, serbest bırakma, azat etme, boşama.

tam (TS) *s.* 1. Eksiksiz, kesintisiz.

2. Bütün, tüm. 3. *zf.* Zaman ve yer için anlamı kesinleştirir. 4. *zf.* Uygun olarak, tıp.kı, aynı. 5. *zf.* Sırasında, anında. 6. *mec.*

Gerçek, ehliyetli, yetkin, kusursuz. 7.

argo Amerikan doları.

tam¹ (ATS) *s.* 1. Baştan başa, bütün, tamamen. Tamamen , en yüksek, en mükemmel. 2. Zaman bildiren sayılardan önce gelerek vaktin bütünlüğünü, eksikliği olmadığını bildirir. 3. Bitmiş, tamamlanmış. Hiçbir şeyle sınırlanmayan; sınırsız. 4. Belirli bir ölçüde, normda olan. 5. *matematik* Eksikliği olmayan, tam.

tam² (ATS) *is.* Tat, lezzet.

tam Ar. *tāmm* [s.] Bütün, bütün olma.

tambur¹ (TS) *is. müz.* Klasik Türk müziğinin başlıca çalgılarından biri olan, yay veya mızrapla çalınan, uzun saplı, telli çalgı.

tambur²(TS) *is.* Silindir biçiminde kap.

tâmbur (ATS) *is.* Yolcu vagonlarında yolcunun ayakta durduğu yer, sahanlık.

tambur¹ Far. *tenbūr* Bir telli çalgı.

tambur² Fr. *tambour* 1. Çift yüzlü silindir şeklinde davul. 2. Mimaride silindir şeklinde yapı.

taptırmak (TS) (-i, -e) Tapmasını sağlamak.

tapdırmağ (ATS) *f.* Bulmaya mecbur etmek, bulmasını öğütlemek, emir vermek, başkası vasıtasıyla elde etmek.

tapınmak (TS) (-e) 1. Tanrı'ya veya ilah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını bildirmek için belirli kurallara bağlı dinî hareketlerde bulunmak.

2. Tanrı'ya karşı kulluk görevini yerine

getirmek, ibadet etmek 3. *mec.* Büyük bir sevgiyle bağlanmak, aşkla sevmek.

tapınmağ (ATS) *f.* 1. Birbirini bulmak, buluşmak, görüşmek. 2. Birbirini bulmak (fikir ve davranış olarak) birbiriyle dost olmak, kendi eşini, arkadaşını bulmak.

tapmak (TS) 1. Tanrı'ya kulluk etmek. 2. Herhangi bir şeyi "tanrı" diye tanımak. 3. *mec.* Tutku ile sevmek, bağlanmak.

tapmağ (ATS) *f.* 1. Arama neticesinde meydana çıkarmak, elde etmek, kaybolmuş birisini bulmak, hesaplayarak düşünerek bir şeyin neticesini, cevabını belirlemek, bulmak. Kaybettiği veya bir yerde unuttuğu şeyi yeniden elde etmek, almak. Kaybolmuş veya yeri bilinmeyen bir kimseyi bulmak. Elde etmek, ele geçirmek. Özel araştırma, inceleme neticesinde ortaya çıkarmak. 2. Çok arayarak sonunda elde etmek, bulup almak. 3. *mec.* Görmek, hissetmek. *mec.* Birisini herhangi bir durumda, vaziyette, halde görmek. *mec.* Elde etmek, nail olmak. 4. Konuşulan bir konu vs'ye alaylı münasebeti, ilgiyi bildirir. 5. Bazı isimlerden sonra gelerek birleşik fiil ve çeşitli ifadeler yapılır. (Fürset tapmag: Fırsat bulmak, yol tapmag, yol bulmak vs.).

tapmak ET *tapmak* Hizmet etmek, ibadet etmek.

tar (TS) *is.* Doğu Anadolu ile Azerbaycan'da çalınan bir çalgı türü.

tar¹ (ATS) *is.* Azerbaycan'da yaygın olarak kullanılan mızrapla çalınan telli musiki aleti.

tar² (ATS) *s.* Siyah, koyu, açıkça görünmeyen.

tar³ (ATS) *is.* Kümes hayvanlarının veya evde beslenen kuşların geceleri tünemesi için direkler arasına vs. uzatılan, tutturulan ağaç.

tar⁴ (ATS) *is.* Dereye, çukur yere üst üste yağarak toplanmış kar yığını.

tar Bir tür çalgı.

taraz (TS) *is.* İpek gibi düz ve parlak bir kumaşın üzerinde bulunan tel tel iplik.

taraz (ATS) 1. *s. ve zf.* Dosdoğru, eşit, aynı ölçüde. 2. *is.* Marangozlukta, toprak ve inşaat işlerinde yüzeyin düz olup olmadığını kontrol etmek için kullanılan alet, terazi.

taraz Ar. Terazi.

tarım (TS) *is.* Gerekli, yararlı bitkileri yetiştirmek amacıyla toprak üzerinde yapılan çalışmaların bütünü, ziraat.

tarım (ATS) *zar.* Gergin, gerilmiş, gerili halde olan.

tarım ET *tarımak* ekin ekmek → darı / YT (1935) ziraat.

tartılmak (TS) (*nsz*) 1. Tartma işi yapılmak veya tartma işine konu olmak. 2. Kendini tartmak.

dartılmağ (ATS) *f.* 1. El veya başka bir şeyle tutularak çekilmek. 2. Gerilmek. 3. Yukarıya doğru çekilmek, kaldırılmak. 4. Kabarmak, dimdik durmak.

tartma (TS) 1. Tartmak işi. 2. *spor* Güreşte rakibi kucağa alıp ayağını yerden kesme. 3. *hlk.* Baş örtüsü, yemeni.

dartma (ATS) Çekmek fiili.

tartmak (TS) 1. Bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak. 2. Bir şeyi avuç içinde sallayarak ağırlığını kestirmeye çalışmak. 3. Binek hayvanlarının dizginlerini çekmek. 4. *mec.* Bir şeyin bütün sonuçlarını düşünmek, hesap etmek. 5. *mec.* Dikkatle incelemek, değer biçmek.

dartmağ (ATS) *f.* 1. Bir şeyi eli veya başka bir şeyle tutarak kendine veya bir kenara çekmek. 2. Zorla çekmek. 3. Germek. 4. Yukarıya doğru çekmek. 5. Emip çıkarıcı özelliği olan motorlarla çekip çıkarmak. 6. Kibirle kabarmak.

tartmak ET *tartmak* Çekmek, asılmak, tartmak.

tas (TS) *is.* 1. Genellikle içine sulu şeyler konulan metal vb.nden yapılmış kap. 2. *s.* Bu kabın alacağı miktarda olan. 3. Başa giyilen metal koruyucu.

tas¹ (ATS) *is.* 1. Genellikle içine sulu şeyler konulan metal vs. şeylerden yapılmış kap, leğen. 2. Tas yardımıyla fala bakma, tas falı.

tas² (ATS) *is.* Tavla oyununda üç veya dört oyun kazanarak galip gelmek veya kaybederek yenilmek.

tas Ar. *tās* yassı ve yuvarlak su kabı.

tasalanmak (TS) (-e) Bir şeyi kendine tasa etmek, üzülme, kaygılanmak, endişelenmek.

tasalanmağ (ATS) *f.* Kötü bir iş yapınca kendi kendine söylenmek, konuşmak.

tasa Far. *tāse / tāsā* Acı, kaygı, sıkıntı. / *tās* Muzdarip ve kararsız olma, telaş.

tasnif (TS) *is.* Bölümleme, sınıflama.

tesnif¹ (ATS) *is.* 1. Farklı özelliklerine ve işaretlerine göre sınıflara, gruplara ayırma, derecelendirmek. 2. *esk.* Kitap tertipleme; telif.

tesnif² (ATS) *is.* *mus.* Azerbaycan halk musikisinde Desgahlar (büyük hacimli Muğamlar)ın bölümleri arasında öncekine son vermek ve bir sonrakine geçmek için ifa olunan musiki parçasına benzer kesin ve sabit ölçülü nağme.

tasnif Ar. Sınıflama, bölümleme, sınıflandırma, kategorize etme.

tasvir (TS) 1. Betimleme. 2. *edebiyat* Betim. 3. *hlk.* Resim.

tesvir (ATS) *is.* 1. Bir şeyin resmini yapma, tasvir; resim. 2. Bir şahıs veya şey hakkında yazılı veya sözlü olarak yapılan konuşma. 3. İlmi gayelerle bir şeyin özelliklerini vs. açıklama, izah etme. Bir

şeyin resmini yapar gibi güzel bir şekilde tasvir etme.

tasvir Ar. *taswīr* Görüntüleme, suretini çıkarma, resimleme. → suret.

tatıl (TS) *is.* 1. Kanun gereğince çalışmaya ara verileceği belirtilen süre, dinlenme. 2. Okul, meclis, adliye vb. kuruluşların çalışmasını durdurduğu veya kapalı bulunduğu dönem. 3. Eğlenmek, dinlenmek amacıyla çalışmadan geçirilen süre.

te'til (ATS) *is.* 1. İşin toplu olarak ve müteşekkil olarak durdurulması, grev. 2. Öğrencilerin dinlenmesi için öğrenim döneminin belirli bir zamanında verilen ara, tatil.

tatıl Ar. *ta'tīl* Durdurma, özellikle işi durdurma, paydos, hareketsiz kalma. → atalet.

tavla¹ (TS) *is.* At ahır.

tavla² (TS) *is.* 1. Bölümlere ayrılmış iki yanlı tahta üzerinde on beşerden otuz pul ve iki zarla iki kişinin karşılıklı oynadığı oyun. 2. Bu oyunun üzerinde oynandığı, iki iç yüzü bölme desenli, dikdörtgen biçimindeki tahta kutu.

tövle (ATS) *is.* At ve benzeri hayvanlara ait ahır, tavla.

tavla¹ İt. *staba* [mod. *stalla*] Ahır / Lat. *stabula* [stabulum çoğ.] "durma yeri", ahır, mesken, kulübe / *stare*, *stat-* durmak → istasyon.

tavla² Yun. *távli* Tavla oyunu / İt. *tavola* / Lat. *tabula* → tabela.

tayin (TS) *is.* 1. Ne olduğunu anlama, gösterme, belirtme, kararlaştırma. 2. Atama.

te'yin (ATS) *is.* 1. Belirtme, aydınlatma. 2. *gr.* Zarf tümleci tayin etmek, getirmek. (Örnek: Padşah tikmek- Padişah yapmak).

tayin Ar. *ta·yīn* belirleme / görünür olma, belirgin olma → ayn

terane (TS) *is.* 1. Ezgi, makam, nağme. 2. *mec.* Çok tekrarlandığından usanç verici bir durum alan söz.

terane (ATS) *is.* Türkü, şarkı, name; ahenk.

terane Far. *terāne* Makam, anlamsız sözlerle söylenen şarkı, dilenci şarkısı. / Ar. *terennüm* → terennüm.

terk (TS) *is.* 1. Bırakma, ayrılma. 2. Vazgeçme.

terk¹ (ATS) *is.* Vazgeçme, bırakma.

terk² (ATS) 1. Dip, en aşağı satır. 2. Derinlik, alt.

terk³ (ATS) *is.* Atın bileninin eğer konulan yerinin arka kısmı.

terk Ar. *terk* [msd.] Bırakma, bırakıp gitme.

terlik (TS) *is.* 1. Genellikle ev içinde giyilen, deri, naylon vb. şeylerden yapılan, arkası açık, hafif ve türlü biçimlerde ev

ayakkabısı. 2. *hlk*. Beyaz patiskadan dikilen veya yünden örülen takke, başlık.
terlik (ATS) *is.* 1. Eğerın altından atın sırtına konan keçe parçası. 2. Eskiden yaşlı kimselerin kalpak altından giydikleri ince kumaştan yapılmış başlık. 3. Ayakkabının içine yapıştırılan ince deri, karton vs.
terlik ET *terlik* Teri emmek için eğerin altına konan keçe.

tez¹ (TS) *s.* 1. Çabuk olan, süratli. 2. *zf.* Süratli bir biçimde.

tez² (TS) *is.* 1. Sav. 2. Üniversitelerde öğrencilerin veya öğretim üyelerinin hazırlayıp bazen bir sınav kurulu önünde savundukları bilimsel eser.

téz (ATS) *zf.* 1. Derhal, çabucak, süratle, hemen. 2. Önce, evvel.

tez¹ Far. *tīz/tēz* Keskin, çabuk, hızlı / *tēj* keskin.

tez² Fr. *thèse* Tez, sav, iddia. / Yun. *thésis, thet-* Koyma, ileri sürme, ortaya atma. / *tithénai, thes-* Koymak, vazetmek, ortaya atmak.

tığ¹ (TS) *is.* 1. Dantel veya yün örmekte kullanılan, ucu çengelli kısa şiş. 2. Biz. 3. Demirci ve tesviyecilerin delikleri büyütme veya eşit duruma getirmek için kullandıkları takım.

tığ² (TS) *is.* Kılıç.

tı ₺ (ATS) *is.* 1. Ucu sivri balık kemiği. 2. Sivri uçlu diken, çöp.

tığ Far. *tīg* Ok veya mızrak ucu, temren. / Far. *tēg* Saplamak, sivri bir şey sokmak. → etiket

tın (TS) *is.* 1. Ruh. 2. *felsefe* Birtakım fizik ötesi kurucularının, gerçeği ve evreni açıklamak için her şeyin özü, temeli veya yapıcısı olarak benimsedikleri madde dışı varlık.

tın¹ (ATS) *is.* 1. Bir şeyin iki dış tarafının, yüzeyinin birleştiği, kesiştiği yer. İki sokağın, caddenin kesiştiği yer. 2. Bir şeyin kenarı. 3. İki şeyin kesiştiği yerde olan, kenarda olan.

tın² (ATS) *is.* İs, duman.

tın ET *tın* Ruh, nefes / YT (1935) ruh.

tıraj (TS) *is.* Gazete, kitap, dergi vb.nin bir basılışındaki baskı sayısı.

tıraj¹ (ATS) *is.* 1. Piyango vs. oyunlarının yapılması. 2. Tahvillerin veya tahvil gibi kullanılan değerli kağıtların karşılığının onları çıkaran idare tarafından ödenmesi.

tıraj² (ATS) *is.* Yayınlanmış yayın organlarının sayısı.

tıraj Fr. *tirage* Çekme işlemi, matbaacılıkta bir defada basılan nüshaların tümü. → tirad.

tire¹ (TS) *is.* 1. Dikişte kullanılan pamuk ipliği. 2. *s.* Pamuk ipliğinden yapılmış.

tire² (TS) *is.* 1. Kısa çizgi. 2. Uzun çizgi.

tire (ATS) *is.* 1. (-) şeklinde olan noktalama işareti. 2. Mors alfabesinde (-) işareti ve bu işaret uygun olan ses sinyali. **tire¹** Fr. *trait* Çizgi / Lat. *tractum* çekilen şey, çizgi / *trahere, tract-* çekmek, sürmek. → traksiyon. **tire²** İplik türü *öz.* *tire* Batı Anadolu'da bir kent.

titan (TS) *is.* *kimya* Atom numarası 22, atom ağırlığı 47,90 , yoğunluğu 4,5 olan, 1675 °C' ye doğru eriyen, özellikleri bakımından silisyumla kalaya yaklaşan, parlak beyaz renkli, basit element (simgesi Ti).

titan (ATS) *is.* 1. *kimya* Gümüş renkli sert kimyevi element. 2. Su kaynatmak için kullanılan özel yapılmış büyük kap, cihaz. **titan/titanyum** Fr. *titane* / Lat. *titanium* Bir element / *öz.* *Titan* mitolojide devler ırkı.

titremek (TS) (*nsz, -den*) 1. Küçük ve hızlı salınım hareketleri yapmak. 2. Kasların hızlı küçük kasılmalarla sarsılması. 3. Ses kısık ve kesik çıkmak. 4. Çok üşümek. 6. Işığın aralıklı olarak gücü azalıp çoğalmak. 6. (*-den*), *mec.* Birinden veya bir şeyden korkmak, korkuya kapılmak. **titremek** (ATS) *f.* 1. Aralıksız oynamak, esnemek / *mec.* esmek. 2. *mec.* Yanıp sönmek; kırpışmak, titrek ışık saçmak. 3. *mec.* İstirap çekmek, rahatsız olmak.

Dağlanmak, esmek. 4. *mec.* Hareketlenmek, dalgalanmak, sarsılmak. **titremek** ET *titremek tit* Titreme sesi.

tok (TS) *s.* 1. Açlığını gidermiş, doymuş, aç karşıtı. 2. Sık ve kalın dokunmuş (kumaş). 3. Kalın ve gür (ses). 4. *mec.* Sevgi, sevecenlik, başarı, para, mal vb. şeyleri elde etmiş ve bunlara kavuşmuş olan.

to **ƒ¹** (ATS) *s.* 1. Açlık hissetmeyen, yemek ihtiyacı duymayan, doymuş tok. 2. Beslenmiş, yedirilmiş, beslenip şişmanlatılmış. 3. *mec.* Zengin, güzel yaşayan / *mec.* büyüklenen, kibirli, herkese yüksekte bakan. 4. *mec.* Bıkmış, usanmış.

toh² (ATS) *s.* Renklerin önüne gelerek koyuluk anlamı verir, koyu.

tok¹ ET *tok* Aç olmayan / *tōmak* doldurmak, bloke etmek, tıkamak. → **dol-** **tok²** Dolu bir nesneye vurma sesi.

toka¹ (TS) *is.* 1. Kemer, kayış, ayakkabı vb.nin iki ucunu birbirine bağlamaya, bunları istenilen genişlikte tutmaya yarayan, türlü biçimlerde tutturmalık. 2. Kadınların saçlarını tutturmaya yarayan, bazen de süs olarak kullanılan araç.

toka² (TS) *is.* 1. El sıkışma. 2. İçki içerken birinin şerefine, sağlığına kadeh tokuşturma.

toğğa (ATS) *is.* Kemer, kayış, vs. şeyleri tutturmaya veya belirli genişliğe

ayarlamaya yarayan halka, toka, kopça.

Genelde kemer, kayış.

toka¹ ET *toku* Kemer tokası / *tokumak* el vurmak, dokunmak. → doku-

toka² 1. El sıkma. 2. Değiştokuş. / İt.

tocca, toccare Dokunmak, el sıkmak. / Lat. *toccare* → tuş.

tomar (TS) *is.* 1. Dürülerek boru biçimi verilmiş deri, kâğıt. 2. *As.* Topun içini silmekte kullanılan, ucu fırçalı çubuk. 3. Yığın, küme.

tumar¹ (ATS) *is.* Düzen vermek için saçı, tüyü elle sıvazlama, düzeltme, okşama.

tumar² (ATS) *is.* 1. Rulo yapılmış beyaz veya yazılmış kâğıt. 2. Mektup, kitap, defter.

tomar Yun. *tomári* Kesilmiş tabaka, özellikle kâğıt veya parşömen tabakası / *tómos* 1. Kesilmiş şey, dilim. 2. Papirüs tabakası → tom(o)-

top (TS) *is.* 1. Birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne. 2. Bazı aletlerde bulunan toparlağımsı parça. 3. Kumaş, kâğıt gibi şeylerin belli miktardaki bağı, ferde. 4. Kumaş, kâğıt vb. şeylerin düzenli bir yığın durumuna getirilmiş bağı. 5. *s.* Yuvarlak biçimde olan, toparlak. 6. *zf.* Tamamen, bütünüyle. 7. *argo* Homoseksüel erkek. 8. *As.* Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah.

top¹ (ATS) *is.* El ve ayakla oynanan, içi hava doldurulmuş küre biçiminde cisim.

top² (ATS) *is.* 1. Çapı 4. Santimetreden fazla olan ateşli silah. 2. *tıp.* Radyoaktif maddelerin ışınları ile tedavi eden cihaz. 3. Satrançta kale.

top³ (ATS) *is.* 1. İnce bir tahtaya sarılmış veya yuvarlak şeklinde toplanmış kumaş. Rulo şeklinde sarılmış kâğıt, duvar kâğıdı vs. 3. Tekerlekte parmakların veya değirmen çarkında olan kanatların takıldığı kısım. 4. Top şeklinde toplanmış ve bağlanmış şeyler.

top¹ ET *top* Bütün, gülle, küre, top / *top* ve *tōm* (yuvarlak) biçimleri arasındaki ilişki açık değildir.

top²(top model) İng. *top* Tepe, zirve, üst, üstün.

topuk (TS) *is.* *anat.* 1. Ayağın yuvarlakça olan alt bölümü. 2. Ökçe. 3. *madencilik* Belli bir amaçla kazılmaksızın asıl yerinde bırakılan kömür bloku veya cevher kütlesi.

topuğ (ATS) *is.* Ayağın arka yan kısımlarında şişkince yer.

topuk ET *tobık* [küç.] Topçuk, ayak topuğu → top¹.

tost (TS) *is.* İçine peynir, sucuk vb. konularak özel makinesiyle gevretilip kızartılmış ekmek.

tost (ATS) *is.* Bir kimsenin sağlığına kaldırılan kadeh, bir kimse için içki

sofrasında söylenen güzel sözler, iltifatlar.

tost İng. *toast* Kızartma, kızartılmış ekmek. / Lat. *tostare* Kızartmak; *torrere*, *tost-* kavurmak, ateşte tutmak, kuraklık çekmek / *ters-* kurumak. → taraça.

toy¹ (TS) *s.* Gençliği sebebiyle görgüsüz ve beceriksiz olan, çaylak.

toy² (TS) *is.* Ziyafet.

toy³ (TS) *is. zool.* Toygillerden, böcek ve tane ile beslenen, eti için avlanan, kızıl tüylü bir kuş (Otis tarda).

toy (ATS) *is.* Düğün merasimi, bu merasim dolayısıyla yapılan şenlik

toy ET *tor* Acemi / *torum* (deve yavrusu), *torlak* (alıştırılmamış genç at) / Moğ *toray* (domuz yavrusu).

töre (TS) *is.* 1. Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet. 2. Bir toplumdaki ahlaki davranış biçimleri, adap.

töre (ATS) *s. mah.* Yüksek olmayan yassı, küçük olan şey.

töre ET *törü* Kanun, düzen, nizam, görenek / YT (1942) adat ve ahlak / Moğ *töre* geleneksel Moğol hukuku.

tulumba (TS) *is.* 1. Sıvıları alçak yerlerden çekmeye veya yüksek yerlere çıkarmaya yarayan araç. 2. Otomobil lastiği, futbol topu vb. şeyleri şişirmeye

veya herhangi bir sıvıyı sıkıyaya, bir şey üzerine püskürtmeye yarayan araç.

tulumba (ATS) *is.* Suyu bir taraftan çekip diğer tarafa boşaltmaya veya yükseğe çıkarmaya yarayan alet.

tulumba İt. *tromba* 1. Av borusu, hortum. 2. Su çekme aygıtı → trombon.

tuş¹ (TS) *is.* 1. Piyano, org vb. müzik aletleriyle daktilo, hesap makinesi, bilgisayar ve telefon gibi makinelerde parmak vurulan yerlerin adı. 2. Yağlı boya ressamlığında fırçadaki boyanın tuvale sürülüş biçimi. 3. *spor* Eskrimde kılıcın ucunun karşı oyuncunun göğüs ve karın bölgesini koruyan özel giysinin bir bölümüne değmesi.

tuş² (TS) *is.* *spor* Güreşte oyun sırasında iki omzun aynı anda yere değmesiyle oluşan yenilgi.

tuş¹ (ATS) 1. *is.* Ön, karşı. 2. *zf.* Doğrudan doğruya, vasıtasız olarak.

tuş² (ATS) *is.* Bir merasim dolayısıyla (bir kimsenin şerefine yapılan toplantıda, bir işten dolayı kutlanırken vs.) çalınan kısa müzikli piyes.

tuş³ (ATS) *is.* Özel olarak hazırlanmış siyah veya başka renkli sulu boya.

tuş Fr. *touche* 1. Klavye birimi, 2. Güreşte rakibin sırtını yere getirme / *toucher* dokunmak / Lat. *toccare* / *toc* çarpma sesi

tutuşmak (-i) (TS) 1. Elde bulundurmak, ele almak. 2. Ele geçirmek, yakalamak.

3. Avlamak. 4. Yanında bulundurmak, alıkoymak. 5. Hürriyetinden yoksun bırakıp bir yere kapamak, tevkif etmek. 6. Kaplamak. 7. Kıracağı, çiğ veya kar bir yüzeyde görünür durumda olmak, kalmak. 8. Denetimi ve yetkisi altına almak. 9. Desteklemek, birinden yana çıkmak. 10 .

Benimsemek, beğenmek. 11. Gereğini yapmak, yerine getirmek. 12. Uygun gelmek, çelişmez olmak.

tutuşmağ (ATS) *f.* 1. Dövüşmek, kavga etmek, mücadele etmek. 2. Yanmak, yanmaya başlamak. 3. Az sertleşmek, kurumak; suyu gitmek, kaybolmak. 4. Güreşmek.

tutuşmak ET *tütüşmek* / tüt- Alev almak.

tuvalet (TS) *is.* 1. Yıkanma, tıraş olma, giyinme, süslenme, taranma işi. 2. Abiye. 3. Vücut temizliği ve bakımı için gereken nesne. 4. Sidik veya dışkı. 5. İnsanın dışkısıyla idrarını boşalttığı yer, abdesthane, ayakyolu, yüznumara, hela, kenef, memişhane, kademhane.

tualét (ATS) *is.* 1. Tuvalet masası. 2. Tuvalet, hela, ayakyolu. 3. Dış görünüş, süs, görkem.

tuvalet (1916) / Fr. *toilette* [küç.] Kadın giyim ve donanımı / giyim ve makyaj odası, hela → tela.

tuz (TS) *is.* *kimya* 1. Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billursu madde.

2. Bir asitteki hidrojenin yerini bir bazın almasıyla oluşan birleşim, sodyum klorür (NaCl).

tuz (ATS) *is.* 1. İskambil kâğıdında birli, as. 2. *mec. hlk.* Herhangi bir çevrede en yüksek mevkiye sahip olan kimse, tanınmış, şöhretli kimse.

tuz ET *tuz.*

U

ufuk (TS) *is. coğrafya* 1. Çekülün gösterdiği dikey çizgi ile gözlemci üzerinden geçen düzlem, göz erimi. 2. Düz arazide veya açık denizde gökle yerin birleşir gibi görüldüğü yer, çevren, göz erimi. 3. *mec.* Anlayış, kavrayış, görüş, düşünce gücü, ihata. 4. *mec.* Çevre, dolay. **üfüğ**(ATS) *is.* 1. Gökle yerin veya denizin birleşir gibi görüldüğü yer. Göğün yere doğru eğilmiş gibi görünen durumu. Gözle görünen gök sahası; enginlik. 2. *mec.* İmkân, faaliyet sahası.

ufuk / ufk- Ar. *ufq* Ufuk.

ulak (TS) *is.* Haberci, haber veren kimse.

ulağ (ATS) *is.* Yük ve binek hayvanı. Eşek, merkep.

ulak ET *ulağ* İki şeyi birbirine bağlayan, menzil atı.

ulan (TS) *ünl., kaba* 1. Ey. 2. Öfke ve nefret anlatan bir seslenme sözü.

ulan (ATS) *is.* Çar ordusunda hafif süvari askeri veya subayı.

ulan ET Oğlan.

ulaşmak (TS) (-e) 1. Varmak, gelmek. 2. Elde etmek, erişmek. 3. Yetişmek. 4. Birbirine katılmak, dökülmek.

ulaşmağ¹ (ATS) *f.* Birlikte ulamak.

ulaşmağ² (ATS) *f.* Varmak, kavuşmak. **ulaşmak** ET *ulaşmak* Bağlamak, raptetmek.

ulus (TS) *is.* Millet.

ulus (ATS) *is.* İl, oba, yurt, köy. Oymakların meydana getirdikleri topluluk, halk, cemaat. Aslında belirli bir coğrafya üzerinde yaşayan bir halk.

ulus Moğ *ulus* Aşiretler topluluğu, bir kağana bağlı halkların tümü. / ET *ulus* Şehir, ülke, memleket.

us (TS) *is.* Akıl.

us (ATS) *is.* 1. Akıl, zekâ, idrak. 2. Edep terbiye.

us ET *us* Akıl, idrak, hayır ve şerri ayırt ediş yeteneği.

uşak (TS) *is.* 1. Çocuk. 2. Herhangi bir bölgenin halkından olan erkek. 3. Erkek hizmetçi. 4. Tayfa.

uşağ (ATS) *is.* 1. Çocuk. Civan, genç (erkek veya kız). 2. Erkek veya kız(bebeklik çağında). 3. *mec.* Mukaseye, karşılaştırma anlamında kullanılır.

uşak ET *uşak* Küçük şey, çocuk / *uvşak* Küçük şey / *uvmak* ufalamak → ov-

Ü

üçlük (TS) *s.* 1. Üç tanesi bir arada bulunan, üç tane alabilen, üç taneden oluşmuş. 2. *is. spor* Basketbolda ceza alanı dışından atılan topun potaya geçirilmesi sonucu kazanılan üç puan değerindeki atış.

üçlük (ATS) 1. Üç manatlık. 2. *is.* İskambil kâğıdında üçlü. 3. *s.* Üç numaralı. 4. *is.* Üç çalgıdan oluşan müzisyenler grubu. Üç kişilik orkestra. 5. *is.* Bir iş için üç kişiden oluşturulmuş komisyon.

üç ET *üç*

ün (TS) *is.* 1. Ses. 2. İyi bir nitelikte bilinip tanınmış olma durumu, şöhret, şan, nam, ad.

ün (ATS) *is.* Ses, seda

ün ET *ün* İnsan sesi , tanınma, meşhur olma.

üstelemek (TS) (*nsz*) 1. Bir düşünce veya istek üzerinde durmak, direnmek, ısrar etmek, tekit etmek. 2. (*-i*) Hastalık yeniden ortaya çıkmak, depresmek. 3. Bir isteği, bir buyruğu tekrarlamak, tekit etmek. 4. Bir şeyin üstüne eklenmek, katılmak, inzimam etmek.

üstelemek (ATS) *f.* Üstün gelmek, galip gelmek, yenmek.

üstelik (TS) *is.* 1. Üste verilen şey, fark. 2. *s.* Güçlü, kuvvetli, sağlam. 3. *zf.* Ayrıca, bir de, bundan başka.

üstelik (ATS) 1. *is.* Bir şeyin üzerinde verilen şey, ilave. 2. *zf.* İlave olarak.

üst ET *üstün* Yukarı, yukarıda.

ütü (TS) *is.* 1. Genellikle giysilerin buruşukluklarını gidermek için bunların üzerinden geçirilen kızgın demir araç. 2. Bu araçla yapılan iş.

ütü¹ (ATS) *is.* Elbiselerin kırışıklığını gidermek için kullanılan demir alet, ütü.

ütü² (ATS) *is. mah.* Bale, kötülük, sıkıntı.

ütü ET *ütüg* Ütü, *ütmek / ütirmek* yakmak, alev tutmak.

üzgün (TS) *s.* Üzölmüş, üzüntü duymuş, mahzun, melul, mükedder.

üzgün (ATS) *s.* Takatsiz, yorgun, zayıf.

üzmek (TS) 1. Üzüntü vermek. 2. Bir şeyi gerip çekerek gevşetmek, sürterek aşındırmak.

üzmek¹ (ATS) *f.* 1. Suyun yüzünde ve altında hareket etmek, yüzmek. 2. Suya dalmadan hareket etmeyi becermek. 3. Özel mekanizmalar yardımıyla belirli bir yönde suyun üzerinde veya altında hareket etmek. 4. Gemi, sandal vs. ile gitmek. 5. Suyun dibine dalmadan akıntı ile hareket etmek, gitmek. 6. *mec.* Havada yavaş yavaş hareket, süzölmek. 7. *mec.* Ay,

güneş. 8. *mec.* Hareket eder gibi

görünmek.

üzmek² (ATS) *f.* 1. Kırmak, koparmak. 2.

Kesip atmak, kesmek. 3. Ayırmak,

koparmak. 4. Borcunu ödemek, ödeyip

bitirmek, ayırmak.

üzmek³ (ATS) *f.* 1. Takatini kesmek,

yormak, üzüntü vermek. 2. Bazı isimlere

takılarak birleşik fiil ve çeşitli ifadeler

yapılır.

üzücü (TS) *s.* Üzüntü veren, acıklı.

üzücü¹ (ATS) *s.* 1. Üzgücü. 2. Yüzen,

suyun üzerinde duran, hareket eden.

üzücü² (ATS) *s.* İnsanın takatini kesen;

yorucu.

üzmek ET *üzmek* Koparmak, kırmak, yok

etmek. 2. Delmek, parçalamak, bozmak,

uzaklaştırmak.

üzülmek (TS) (*nsz*) 1. Üzme işine konu

olmak. 2. (-e) Üzüntü duymak,

kaygılanmak.

üzülmek (ATS) *f.* 1. Hastalık, yorgunluk

vs. neticesinde takatten düşmek,

zayıflamak. 2. Çok eskimek, yıpranmak.

Yırtılmak, kırılmak. 3. Kopmak, ayrılmak,

açılmak. 4. Bitmek üzere olmak, bitmek. 5.

Bazı sözlere takılarak birleşik fiil ve çeşitli

ifadeler yapılır (Canı üzülmek: Çok

zayıflamak, takatten kesilmek. Eli

üzülmek. Ayrılmak, elinden kaçırmak vs.)

üzülmek ET Kesilmek, kopmak, sonu

gelmek.

V

vade (TS) *is.* Bir işin yapılması veya bir borcun ödenmesi için tanınan süre, mühlet, mehil.

ve'de (ATS) *is.* 1. Bir iş için önceden tayin edilen zaman, vakit, müddet. 2. vadevermek, söz vermek, önceden söylemek.

vadeli (TS) *s.* 1. Vadesi olan. 2. Süresi sınırlanmış.

ve'deli (ATS) *s.* 1. Belirli bir zamanı, müddeti olan, süreli. 2. Davetli.

vade Ar. *wa'de(t)* Önceden belirlenen süre, söz verme → vaat.

vahit (TS) *s.* Bir, tek.

vahid (ATS) 1. *s.* Tek, yalnız. 2. *s.* Genel, bir, birleşmiş. 3. *is.* Aynı cinsli miktarları ölçmek için kabul edilmiş ölçü, bürüm. 4. *is.* Bir bütünü meydana getiren şeyin belirli bir özelliğe malik olan özel bölümü, kısmı.

vahit Ar. *vahdet*

vaka (TS) *is.* Olay, hadise.

vağie (ATS) *is.* 1. Uyku. 2. Olay, hadise, macera.

vaka Ar. *waq'a(t)* Olay, vuku bulma, olma → vuku.

vakıf (TS) *is.* 1. Bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmî bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse

tarafından bırakılan mülk, para. 2. Bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk ve paranın idare edildiği yer. 3. Birçok kişi tarafından kurulan ve toplum yararına çalışmayı ilke edinen kuruluş.

veğf (ATS) *is.* Dini gaye ile bir şahıs tarafından herhangi bir gaye için ayrılan veya bağışlanan mal, mülk, para vs.

vakıf¹/vakf- (kısa a ile) Ar. *waqf* [msd.] 1. Durma, duruş, tavır. 2. İslam hukukunda bir hayır işine bağışlanan mülk. / 1. Durma, stop etme, hareketsiz kalma, kalma, direnme. 2. (bir konu) Üzerinde durma, ilgilenme.

vesait (TS) *ç. ve is.* Araçlar, vasıtalar.

vesait (ATS) *is.* 1. Vasıta. 2. Levazımat. 2. Para, kredi. 3. İhtiyat güçleri. 4. Ders kitabından başka gerekli olan kitap, defter vs.

vesait Ar. [wāsita(t) çoğ.] Araçlar → vasıta.

vesikalı (TS) *s.* 1. Belgesi olan.

2. Genelevde çalışmak için elinde resmî izin kâğıdı bulunan (kadın).

vesigeli (ATS) *s.* Vesikası, senedi olan.

vezne (TS) *is.* 1. Banka, büro vb.

kuruluşlarda para alınıp verilen yer. 2. Terazî.

vezne (ATS) *is.* Kafkaslara has giyim olan çerkeskanın göğsüne dikilen ve süs için mermi koymaya yarayan cepçiklerden her biri.

vezne Ar. 1. Tartı. 2. Terazî. 3. Para alınıp verilen yer. 4. Barut yuvası.

volta (TS) *is. denizcilik* 1. Bir halatı bir yere bir kez dolama veya babalara yönteminde sarma. 2. Zincirin demire veya iki zincirin birbirine dolanması. 3. Geminin rüzgâra karşı gidebilmek için sağa sola zikzak yapması. 4. *argo* Sürekli aşağı yukarı gidip gelme, yürüme, dolaşma.

volta (ATS) *is.* İnce pamuklu kumaş türü.

volta İt. *volta* Dönüş, dolaşma, gidip gelme, *volgere* / Lat. *voluere, volut-* dönmek, döndürmek, sarmak, yuvarlamak.

vurgu (TS) *is. gr.* Konuşma, okuma sırasında bir hece veya sözcük üzerine diğerlerinden daha farklı olarak yapılan baskı, aksan.

vurğu¹ (ATS) *is.* 1. Vuruş, darbe, vurma. 2. *hlk.* Felç. 3. *mec.* Afet, bela, felaket.

vurğu² (ATS) *is. gr.* Sözcükde belirli bir sesin yükselmesi ve bunun için harfin üzerine konan işaret, vurgu ses baskısı, aksan.

vurgun (TS) *is.* 1. Kolayca ve haksız ele geçen kazanç, ihtikâr, spekülasyon.

2. Sıcak, soğuk, dolu vb. etkilerle ürünlerde görülen zarar. 3. Dalgıcın, çok

derinlerdeki suyun basıncı, iki akıntı arasında sıkışıp kalma, düzenli hava alıp verememe veya birden su yüzüne çıkma vb. durumlarda uğradığı inme veya ölüm. 4. *s.* Silahla yaralanmış olan. 5. *s.* Birine veya bir şeye vurulmuş, bağlanmış, sevmiş olan, sevdalı, âşık.

vurğun (ATS) *s.* 1. Âşık olmuş, vurulmuş, tutkun, çok seven; meftun. 2. *hlk.* Afet, felaket.

vurgu YT (1944) vur-

vurmak (TS) (-e) 1. Elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla çarpmak. 2. Ses çıkarmak için, bir şeyi başka bir şey üzerine hızlıca çarpmak. 3. Etkisi bir yere kadar uzanmak, sokulmak, girmek, duyulmak, yansımak, aksetmek. 4. (-i, -e) Hızla değmek, çarpmak. 5. (-i, -e) Sürmek. 6. (-i, -e) Takmak, koymak. 7. (-i, -e) Bağlama, ilişkilendirmek. 8. Olduğundan başka biçimde görünmek. 9. (-i, -e) Batıcı veya kesici cisimleri saplamak, kakmak. 10. (-i, -e) Uygulamak, basmak, koymak. 11. Ses çıkarmak, ses vermek, çalmak. 12. (-i) Amaçladığı şeye rast getirmek. 13. (-i) Hızla çarpmak. 14. (-i) Silahla yaralamak, öldürmek. 15. *mec.* Dokunmak, hasta etmek. 16. Soğuk, dolu vb. ürünlere zarar vermek. 17. (*nsz*) Kalp, vuru durumunda olmak, çarpmak. 18. Piyango vb. çıkmak, isabet etmek. 19. Üzerinde görünmek, üzerine düşmek. 20. Desteklemek, dayamak.

21. Çıkmak, görünmek. 22. Sirtına, omzuna yerleştirmek. 23. Bir şeyi başka bir şey üzerine koymak. 24. Tavla oyununda pulu kırmak. 25. Çok etki etmek, yaralamak. 26. *argo* İçki içmek. 27. (-i), *argo* Herhangi bir biçimde haksız yoldan para almak, soymak. 28. (-i, -e), *matematik* Çarpma işlemi yapmak. **vurmağ** (ATS) *f.* 1. Eliyle veya başka bir şeyle vurmak, darbe indirmek. Boynuz, tekme vs. ile darbe indirmek. Dövmek, dayak atmak. 2. Bir şeyle dokundurmak. 3. Çakmak, sokmak. 4. Kurşunla vurup öldürmek. Bir şeyle vurup yaralamak. 5. Ateş açmak, topa, kurşun yağmuruna tutmak. 6. Bir şeyi şaşırmadan atarak hedefe dokundurmak. 7. Dayanmak, koymak, yaslanmak. 8. Takmak, geçirmek, bağlamak. 9. Yükleme, doldurmak. 10. Takırdatmak, dövmek. Dövmek, çatmak. Darbe veya başka bir sesle haber vermek. 11. Harap etmek, mahvetmek, zedelemek, zarar vermek. 12. *mec.* Şiddetli etki etmek. 13. *mec. hlk.* İçmek. 14. *hlk.* Çalmak. 15. Sürmek, yakmak. 16. Yapıştırmak, asmak. 17. Devirmek, yıkmak. 18. *matematik* Çarpmak. 19. “Özünü” sözcükiyle kullanıldığında: Benzetmek, mahsus göstermek. 20. “özünü, özlerini, özümüzü” Sözlere ile: Sokulmak, girmek, bir şeyin içine dalmak, yönelmek. 21. Sokmak (yılan vs.). 22. Aşı yapmak. 23. Kesmek, keserek kısaltmak. 24. Atmak, çarpmak (nabız vs.). 25. Fıskırtmak,

yükseltmek(su). 26. Özel cihazlar yardımıyla zerk etmek(hava, sıvı vs.). 27. *kon.* Çevirmek, bir birimi temel olarak hesaplamak. 28. Bazı isimlerin yanına getirilerek ismin ifade ettiği anlamla ilgili olarak birleşik fiiller ve çeşitli ifadeler yapılıdır (zerer vurmağ: Zarar vermek vs). 29. “vurdu” şeklinde: Aniden, beklenmedik. 30. “Vurub” şeklinde: Çok gerilerde bırakarak, geçmiş.

vurulmak (TS) (*nsz*) 1. Vurma işine konu olmak. 2. (-e), *mec.* Âşık olmak, gönül kaptırmak, sevdalanmak.

vurulmağ¹ (ATS) *f.* 1. Darbe indirilmek. Dövülmek, dayak yemek. 2. Çakılmak, sokulmak. 3. Kurşunla vurulup öldürülmek. Kurşun veya başka bir şeyle vurulup yaralanmak. 4. Dayatılmak, destek verilme. 5. Takılmak, geçirilmek, bağlanmak. 6. Dosdoğru atılmak, hedefe tutturulmak, dokundurulmak. Kurşun vs. ile zedelenmek. 7. Yüklene, toplanmak, konulmak, doldurulmak. 8. Takırdatılmak, dövülmek. 9. Çalınmak, duyulmak. 10. Sürülmek yakılmak, yapılmak (boya vs.). 11. Yapıştırılmak, asılmak, takılmak. 12. *matematik* Çarpılmak. 13. Eklenmek, aşı yapılmak. 14. Kesilip kısaltılmak. 15. Bir cihaz vasıtasıyla zerk edilmek (sıvı hava vs.). 16. *hlk.* Bir birim esas alınarak hesaplanmak. 17. Bazı isimlerin yanına getirilerek ismin ifade ettiği anlamla ilgili olarak birleşik fiil yapılıdır.

vurulmağ² (ATS) Yama yapılmak. Nal
vurulmag: nallanmak vs.).

vurulmağ³ (ATS) *f.* Âşık olmak, tutulmak,
meftun olmak.

vuruşmak (TS) (*nsz, -le*) 1. Birbirini
vurmak, dövüşmek. 2. Savaşmak,
çarpmak.

vurusmağ (ATS) *f.* 1. Dövüşmek,
savaşmak, çarpmak. 2. Birini vurmak,
dövmek (yumruk, sopa vs. ile). 3. *mec.* Bir
şeyin uğruna mücadele etmek, bir şeyi
elde etmek için ciddi bir şekilde çalışmak.
4. *mec.* Münakaşa etmek, bahse tutuşmak.

vurmak ET *urmak* Koymak, takmak,
dökmek , vurmak.

vuslat (TS) *is.* Sevgiliye kavuşma.

vüslet (ATS) *is. şairlik* Kavuşma, aşığın
sevgilisine kavuşması.

vuslat Ar. *wusla(t)* [msd.] / Birleşme,
buluşma, bir araya gelme → sıra.

Y

yad (TS) *s.* Yabancı.

yad¹ (ATS) *s.* Akraba olmayan, akraba veya yakınlık bağı olmayan. 2. Kendi vatani, yurdu olmayan, yabancı. 3. Mahiyet, ruh, görüş olarak ayrı, zıt, aykırı olan. 4. *mec.* Düşman anlamında.

yad² (ATS) Yaddaş.

yad¹ ET *yāt* yabancı, ecnebi. / "yad eller"

yad² Far. *yād* anma, hatırdı tutma. / "yad etmek"

yağ (TS) *is.* 1. Birleşiminde stearik, oleik, palmitik asitlerle gliserin bulunan ve bunların oranlarına göre kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal madde. 2. Vazelin, mazot gibi fizik nitelikleriyle yağları andıran ve sanayide kullanılan mineral madde. 3. Vücudun, atılması gereken amonyak, üre vb. maddelerini içine alarak deriden sızan ve ter kokusunu veren madde. 4. Güzel kokulu bitkilerden çıkarılan uçucu, kokulu ve sıvı madde. 5. Abartılı övgü.

yağ (ATS) *is.* 1. Bitkilerden ve hayvan ürünlerinden elde edilen katı veya sıvı yiyecek maddesi. 2. Etin içinde olan beyaz ve eriyen madde. 3. *tp.* Birleşiminde yağ maddesi olan bazı ilaçların adı. 4. *mec. hlk.* Fayda, hayır anlamında.

yağ ET *yağ* Zetinyağı, sıvı yağ.

yağma¹ (TS) *is.* Yağmak işi.

yağma² (TS) *is.* 1. Birçok kişinin zor kullanarak ele geçirdikleri malı alıp kaçması, çapul, talan. 2. *tarih* Akıncıların düşman topraklarına yaptıkları baskın, çapul. 3. *s.* Baskın veya zor kullanarak elde edilmiş olan.

yağma (ATS) *is. klâs.* Başkasının malını kaba kuvvetle elinden alma, yağma; soygun.

yağma ET *yağma* Talan.

yağmak (TS) (*nsz*) 1. Yağmur, kar, dolu gökten düşmek. 2. Toz, mermi vb. yüksekte çokça düşmek. 3. Üst üste ve çok gelmek.

yağmağ (ATS) *f.* 1. Havadan, gökten kar, yağmur, dolu şekilde dökülmek. 2. Çok miktarda, kesintisiz dökülmek / *mec.* Bir şeyin çokluğunu, şiddetini, devamlılığını bildirir. Bir şeyin bolluğunu bildirir. 3. *mec. hlk.* Bir şeyi ifade etmek.

yağmak ET *yağmak* Yağmur veya kar yağmak.

yakalamak (TS) (*-i*) 1. Bir kimseyi veya bir şeyi elle tutmak. 2. Kaçan kimseyi ele geçirmek, derdest etmek. 3. Bir kimsenin gitmesini engellemek, durdurmak. 4. Bir kimseyi hoşı gitmeyecek bir durumda bulmak, bir kimsenin suçu ortaya çıkmak. 5. Bir kimsenin suçluluğunu gösteren söz, bakış veya işareti fark etmek. 6. Birden bire etkisi altına almak. 7. Arayarak veya

rastlantı sonucu bulup bağlantı kurmak. 8. *mec.* Belirlemek, anlamak.

ya ƒ alamağ (ATS) *f.* 1. Yakasından yapışmak, tutmak; gırtlığından tutmak, yapışmak. 2. Tutmak, ele geçirmek; ulaşmak, kafasının üzerine dikilmek / *mec.* Rastlamak, karşılamak.

yakalanmak (TS) (*nsz*) 1. Yakalama işi yapılmak, ele geçirilmek. 2. Birinin kendisini zor duruma düşürecek bir şeyi, bir suçu ortaya çıkmak. 3. Bir hastalığa, karşılaşmak istenilmeyen birine veya kötü bir duruma tutulmak.

ya ƒ alanmağ¹ (ATS) *f.* Ele geçirilmek, hapsedilmek, tutuklanmak.

ya ƒ alanmağ² (ATS) *f.* Temiz su ile durulanmak.

yakalamak ET *yakalamak* Tanzim etmek, düzenlemek, düzene koymak.

yakılmak (TS) (*nsz*) Yakma işi yapılmak.

ya ƒ ılmağ¹ (ATS) *f.* Bir şeyin üzerine sürülmek.

ya ƒ ılmağ² (ATS) *f.* Yakılmak, ateşe verilmek.

yakma (TS) *is.* Yakmak işi.

ya ƒ ma (ATS) *is.* 1. Üzerine yağ, bal vs. sürülmüş ekmeğin parçası. 2. Yakmak fiili.

yakmak¹ ET "yakı yakmak" *yakmak*¹ Yağ veya benzeri bir maddeyi eliyle sürmek.

yakmak² ET *yakmak*² Ateş yakmak *yamak*² ateş yakmak, *yanmak*, *yalmak* (alevlenmek), *yarumak* (ışımak).

yal (TS) *is. hlk.* Köpek ve ineklere yedirilmek için un ve kepeklerle hazırlanan yiyecek.

yal¹ (ATS) *is.* 1. Atın ve bazı hayvanların boynunda biten tüyler, yele. 2. *mec. hlk.* Saç, sakal.

yal² (ATS) *is.* Yüksek bir yerin tepesi; yokuşun tepesi.

yal³ (ATS) *is.* Köpeğe verilen yiyecek, su ve unla yapılan yiyecek.

yal ET Maaş, ücret, aylık.

yalak (TS) *is.* 1. Hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan oyma kap. 2. Akan suyun çevreye sıçramasını veya akıp gitmesini önlemek için çeşme, musluk vb.nin altına konulan delikli taş tekne. 3. *coğrafya* Buz yalağı. 4. *s. hlk.* Boşboğaz, söz taşıyan.

yalag¹ (ATS) *s. hlk.* 1. Yaltağ. 2. Aç gözlü, midesine düşkün, mideci. 3. Ağzı bozuk, ağzına ne geldiye konuşan.

yalag² (ATS) *is.* Köpeğe yal verilen çukur yer veya kap.

yalak ET *yulak* Küçük çeşme, pınarcık < *yul* çeşme, pınar.

yalın¹ (TS) *is. hlk.* Alev.

yalın² (TS) *s.* 1. Gösterişsiz, süssüz, sade (söz, yazı). 2. *hlk.* Çıplak, kınından çıkmış.

yalın (ATS) *s.* 1. Çıplak, açık, hiçbir şeyle örtülü olmayan. 2. Boş, hiçbir şeyi olmayan.

yalın ET *yalın* Çıplak.

yalvaç (TS) *is. din b.* Kendisine kitap gönderilmiş peygamber, elçi, yalavaç, resul.

yalavac (ATS) *s. ve is.* Aç ve susuz, yiyeceksiz.

yalvaç ET *yalāvaç, yalābaç, yalāfar* Elçi, haberci.

yaman (TS) *s.* 1. Güç, etki veya beceri bakımından alışılmışın üzerinde olan. 2. Kötü, korkulan (kimse).

yaman (ATS) *s.* 1. Kötü. 2. Merhametsiz, insafsız. 3. *mec.* Etkiyi şiddetlendirmek için bazen çok, şiddetli gibi anlamlarda kullanılır. 4. *is.* Beddua, inleme, kargıma. 5. *tıp.* Hayat için tehlikeli, korkutucu, ürkütücü, belalı, zararlı, kötü.

yaman ET *yaman* Kötü, fena.

yanak (TS) *is.* 1. Yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümü. 2. Lastik tekerlekli taşıtlarda lastiğin jant ile yere temas eden bölümü arasında kalan yan yüzeyi.

yanag (ATS) *is.* Yüzün yan kısımlarından her biri, yanak.

yanak ET *yanak* [küç.] Elmacık kemiği. < *yan²* Uyluk kemiği.

yanıcı (TS) *is. As.* Düşmana karşı ilerleyen bir kuvvetin yandan gelebilecek baskınlardan korunmak amacıyla oluşturduğu emniyet birliği.

yançı (ATS) *is. mah.* 1. Küskün iki tarafı barıştıran kimse; vasıtaçı. Yardımcı, arka çıkan, destek veren. 2. *mah.* Yanında çocuğu olan işçi kadın.

yan ET *yan* Taraf, canip, yöre. / *yamak³* Yakın olmak, bitişmek, yanından olmak.

yangın (TS) *is.* 1. Zarara yol açan büyük ateş. 2. Hastalıkta ateş. 3. Coşkunluk. 4. *mec.* Tutkun, düşkün, âşık.

yanğın (ATS) *is.* 1. Her şeyi genişçe sararak zarar veren yanma olayı, yangın. 2. *mec.* Geniş sahalara yayılan, her tarafı kaplayan bir olayın güçlü tezahürü, gelişmesi anlamında.

yanık (TS) *s.* 1. Yanmış olan. 2. Rengi koyulaşmış. 3. Sıkıntı veya hastalıktan iyi gelişmemiş, kavruk. 4. Verimsiz, kıraç duruma gelmiş olan. 5. *is.* Yanmış yer, yanmış olan yerde kalan iz. 6. *mec.* Bıkkın, üzüntülü, dertli. 7. *mec.* Duygulu, dokunaklı, acılı, etkili.

yanıg (ATS) 1. *is.* Yanmış şey. 2. *is.* Ateş veya başka yanıcı bir şeyin etkisi ile vücudun dokusunda meydana gelen zede. Vücudun yanmış yerinde kalan iz, işaret. 3.

s. Susuzluktan kurumuş, yanmış. 4. s. *mec.*

Cılız, zayıf, sıska.

yanmak ET 1. Tehdit etmek. 2. Dönmek, geri gelmek. 3. Yaymak.

yapı (TS) *is.* 1. Barınmak veya başka amaçlarla kullanılmak için yapılmış her türlü mimarlık eseri, bina. 2. Yapılmakta olan konut, yol, köprü vb. inşaat. 3. Yapma, oluşturma, ortaya konulma, meydana getirme. 4. Canlı bir varlığın ruh veya beden özelliklerinin tümü, bünye, strüktür. 5. Bütünün bir araya getirilişinde uyulan dizge, strüktür. 6.

felsefe Öğeleriyle somut bağımlılığı olan bütün. 7. *sosyoloji* Parçaları ve öğeleri arasında yasaya uygunluk, durağan bağlar ve karşılıklı ilişkiler bulunan dizge veya bütün, strüktür.

yapı (ATS) *is.* Bina. *mec.* Temel anlamında.

yapılmak (TS) (*nsz*) 1. Yapma işine konu olmak 2. *mec.* Gerçekleştirilmek, ortaya çıkarılmak.

yapılmağ (ATS) *f.* 1. Pişmek için tandırın duvarına yapıştırılmak. 2. Yapmak fiiline konu olmak.

yapışık (TS) *s.* 1. Bir yere yapışmış olan. 2. Fizyolojik yönden birbirlerine bağlı olarak doğan. 3. Dokunan, değen.

yapışığ (ATS) *s.* 1. Birbirine yapışmış durumda, bitişmiş halde. 2. Çok

yaklaştırılmış, yapıştırılmış durumda; komşu. 3. *mec.* Kendine karşı güzel duygular uyandırma özelliği, sıcakkanlılık, hoşuna gitme.

yapışmak ET *yapışmak*, *yapuşmak*
yapışmak < *yapmak*² (yün) Keçeleşmek → yapağı.

yapma (TS) *is.* 1. Yapmak işi. 2. s. Doğadaki şeylere benzetilerek insan eliyle yapılmış, yapay, suni, sahici karşıtı. 3. s. İçten olmayan, içten gelmeyerek yapılan, yapmacık.

yapma (ATS) 1. *is.* Yapmak fiili. 2. *is.* Plastik vs. şeylerden yapılan süs eşyası / s. Bu şekilde yapılan. 3. *is.* Duvara yapıştırılan tezek. 4. Suni, sahte, uydurma, yalan.

yapmak (TS) (*-i*) 1. Ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek. 2. Olmasına yol açmak. 3. Yol almak. 4. Onarmak, tamir etmek. 5. Bir şeyi başka bir şey durumuna getirmek. 6. Bir dileği, bir isteği yerine getirmek, uygulamak, ifa etmek. 7. Bir düşünceyi, bir davranışı, bir isteği işe dönüştürmek, gerçekleştirmek. 8. Düzenli bir duruma getirmek. 9. Üretmek. 10. Bir harekete, işe başlamak veya bir hareketle, işle uğraşmak. 11. Zarara yol açmak. 12. Etkili olmak. 13. Salgılamak, çıkarmak. 14. Dışkı çıkarmak. 15. Gerçekleştirmek. 16. Tehdit yoluyla birini herhangi bir duruma

düşürmek. 17. Evlendirmek. 18. (*yardımcı fiil*) Bir durum yaratmak. 19. (*yardımcı fiil*) Edinmek, sahip olmak. 20. (*yardımcı fiil*) Bir kimseye bir meslek kazandırmak, yetiştirmek. 21. (*nsz*) Davranmak, hareket etmek. 22. Olmak.

yapmağ (ATS) *f.* 1. Pişmek için tandırın duvarına yapıştırmak. Genelde yapıştırmak. 2. *esk.* Yapmak, etmek. 3. *esk.* Kurmak, meydana getirmek.

yaptırılmak (TS) (*nsz*) Yaptırma işine konu olmak.

yapdırılmağ (ATS) *f.* 1. Pişmek için tandırın duvarına yapıştırtmak. 2.

Yaptırılmak, ettirilmek, yapılmasını sağlamak.

yapmak ET *yapmak*¹ 1. Yaratmak. 2. Çatmak, inşa etmek. 3. Örtmek, kapamak. 4. Giydirmek.

yarak (TS) *is.* 1. Silah. 2. *kaba* Erkeklik organı.

yarag (ATS) *is.* 1. Silah. 2. Süs eşyaları.

yarak Far. *yārek* [küç.] Kolcuk / *yār* kol → *yar*² *yar*² / Far. *yār* 1. Kol. 2. Dost, yardımcı.

yararmak (TS) (*-e*) 1. Bir davranışla birini memnun etmek. 2. *mec.* İçten olmayan davranışlarla birini memnun etmeye, gözüne girmeye çalışmak.

yararmag¹ (ATS) *f.* 1. Meydana gelmek, türemek, doğmak. 2. Tesis edilmek, kurulmak, meydana getirilmek.

yararmag² (ATS) *f.* Bir kimsenin hoşuna gitmek için tavırlarını, hareketlerini onun istek ve arzusuna göre uydurmak, uydurmaya çalışmak, yaltaklanmak.

yaramak ET *yaramak* uymak, uygun olmak, yararlı olmak.

yarasa (TS) *is. zool.* (*yara'sa*)

Yarasalardan, ön ayakları perdeli kanat biçiminde gelişmiş, vücudu yumuşak sık kıllarla kaplı, iskeletleri hafif yapılı, uçabilen memeli hayvan (*Vespertilio*).

yarasa (ATS) *is.* 1. *zool.* Deri kanatlı, gündüz gizlenip gece uçan memeli hayvan, kayış kanat (*vespertillio*). 2. *mec.* Cehalet taraftarlığı, aydınlanmaya, çağdaşlaşmaya düşman olan kimse.

yarasa ET *yarısa* / *yersgü*

yatalak (TS) *s.* Felç, sakatlık vb. bir sebeple yataktan kalkamayan (kimse).

yatalağ¹ (ATS) *is. tıp.* Çok bulaşıcı birkaç hastalığın genel adı.

yatalağ² (ATS) *s. ve is. hlk.* Hasta yatağından çıkamayan.

yatmak ET *yatmak* 1. Yatmak, uzanmak. 2. Belli bir vaziyet almak.

yay (TS) *is.* 1. Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk. 2. Farklı amaçlarla çeşitli

biçimlerde yapılan esnek parça. 3. Zemberek. 4. Hallacın pamuk veya yünü atmak için tokmak yardımıyla kullandığı araç. 5. Bir çember üzerindeki iki nokta ile bu nokta arasındaki çember parçası. 6. *matematik* Bir egriden alınan parça. 7. *mec.* Keman, viyolonsel vb. çalgılarda sürterek titreşim yoluyla ses çıkarmaya yarayan parça.

yay¹ (ATS) *is.* Yaz mevsimi.

yay² (ATS) *is.* 1. İki ucu kirişle bağlanarak kavisli hale getirilmiş ok atmaya yarayan alet. *mec.* Düşey vaziyetini kaybetmek, eğilmek. 2. Spiral şekilde bükülmüş tel. 3. *mec.* Klasik şiirde güzelin kaşına işaret olarak kullanılır.

yay ET Yaz.

yayma (TS) *is.* 1. Yaymak işi. 2.

Yaymacının sattığı şeylerden oluşan sergi.

yayma (ATS) *is.* 1. Yaymak fiili. 2.

Mayasız hamurdan yapılan ince ekmek. 3.

Metal parçasının dönen diskler arasında sıkıştırmakta ona istenen şeklin verilmesi.

yaymak ET *yādhmak yazmak*² Açmak, sermek, yaymak. (*yazmak*² ET *yāzmak*² açmak, sermek, yaymak yay-)

yaz (TS) *is.* Kuzey yarım kürede 21

Haziran - 23 Eylül tarihleri arasındaki

zaman dilimi, ilkbaharla sonbahar

arasındaki sıcak mevsim.

yaz (ATS) *is.* İlkbahar mevsimi.

yaz ET *yāy / yāz* Bahar veya yaz mevsimi.

yazıcı (TS) *is.* 1. Orduda yazı işleri ile uğraşan er veya erbaş. 2. *sinema* Bir filmin yazılarını hazırlayan, yazıcı cihazı kullanan kimse. 3. Yazar. 4. Bilgisayarda hazırlanan metnin yazılı sayfa hâlinde dökümünü veren araç.

yazıcı (ATS) *s.* Yazan, kaydeden.

yazılı (TS) *s.* 1. Yazılmış olan, muharrer, sözlü karşıtı. 2. Üzerinde yazı bulunan, yazısı olan. 3. Alna yazılmış olduğuna inanılan, mukadder. 4. *is.* Yazılı sınav.

yazılı (ATS) *s.* 1. Üzerine bir şey yazılmış, üzerinde yazı olan. 2. Alfabetik işaretlerle ifade edilmiş; yazılmış.

yazı¹ ET *yazıĝ* Yazılan şey / yaz-¹

yazmak 1. Hata etmek, günah işlemek, yanılmak, karşı gelmek. 2. Yazmak.

yazık (TS) *is.* 1. Herkesi üzebilecek şey, günah. 2. *ünl.* Acınma, üzüntü anlatan bir söz. 3. *ünl.* Kınama anlatan bir söz.

yazıĝ¹ (ATS) *s.* Sakin, fukara, sessiz, aciz. Acınacak, zavallı, bedbaht.

yazıĝ² (ATS) *s.* *hık.* Yumurta yaptığı yerini yadırgamış, başka yere gitmiş (tavuk).

yazık ET *yazuk* günah, suç / *yāzmak*³ hata etmek, Günah işlemek.

yazın¹ (TS) *zf.* (*ya'zın*) Yaz mevsiminde, yaz aylarında.

yazın² (TS) *is.* Edebiyat.

yazın (ATS) z. İlbahar zamanı, ilkbaharda, ilkbahar mevsiminde.

yazın ET *edebiyat yazmak¹* yazı yazmak.

yazlık (TS) *is.* 1. Yazın oturulan yer. 2. Bir buğday cinsi. 3. *s.* Yazın kullanılan (giyecek, ev vb.).

yazlıg (ATS) *is.* 1. İlbahar vakti, ilkbahar esnasında. 2. İlbaharda, ilkbaharda ekilen veya yetişen, olgunlaşan.

yazma¹ (TS) *is.* 1. Yazmak işi, tahrir. 2. *s.* Bu bezden yapılmış. 3. Basım tekniğinin gelişmediği dönemlerde elle yazılmış kitap. 4. *hlk.* Kabakulak hastalığı.

yazma² (TS) *is.* Bohça, yemeni, başörtü, yorgan vb. şeyler yapmakta kullanılan, üstüne boya ve fırça ile veya tahta kalıplarla desen yapılmış bez.

yazma (ATS) 1. *is.* Yazmak fiili. 2. *s.* El ile yazılmış.

yazma¹ El yazısı ile yazılmış kitap veya belge.

yazma² Yayılan şey, yer örtüsü yayılan şey, yer örtüsü / *yaz⁻²* (ET *yāzma²* açmak, sermek, yaymak.)

yedek (TS) *is.* 1. Bir şeyin gereğinde kullanılmak için elde bulundurulanan eşi, benzeri, asıl karşıtı. 2. Yularından çekilerek götürülen boş binek hayvanı. 3. Hayvanı yedeğe alan ip, yular. 4. *edebiyat* Redif. 5. *s.* Gereğinde

kullanılmak için fazladan bulundurulanan, ayrılmış olan.

yédek (ATS) *is.* 1. Hayvan çekilen ip, yular sapı. 2. Gemiyi vs. sahile, iskeleye bağlamak için kullanılan ip veya zincir. 3. Motorlu vasıtaya koşulan, takılan araba.

yedekçi (TS) *is.* 1. Bir hayvanı bir yedeğe alan kimse. 2. Akıntıya karşı kayığı iple karaya çeken kimse, kolancı. 3. *müz.* Türkü söyleyene eşlik eden kimse.

yédekçi (ATS) *is.* 1. Hayvanı yedeğe alan veya kayığı yedekte götüreren kimse. 2. Traktör veya başka bir vasıtada vs. çalışan kimse.

yedeklemek (TS) (*-i*) 1. Bir şeyin yedeğini sağlamak. 2. Yedekte çekmek, yedeğe almak.

yédeklemek (ATS) *f.* 1. İpinden, yularından tutarak peşice götürmek. 2. Elinden tutarak peşice götürmek. 3. Bir tarafından tutarak durdurmak. 4. *mec. hlk.* Bir işe yönlendirmek, celbetmek, kafasını bir işle karıştırmak.

yedekli (TS) *is.edebiyat* Halk edebiyatında yedeklerle yazılan manzume.

yédekli (ATS) *s.* Bağlı, yularlı, yedekte olan.

yedek ET *yetgek* Heybe, bohça / *yétmek²* yedeğine almak, yedmek.

yeke (TS) *is. denizcilik* Kayıkta dümeni kullanmak için dümenin baş tarafına takılan kol.

yéke (ATS) *s.* 1. Hacim olarak, boy ve cüsse olarak büyük, iri, kocaman. 2. *mec.* Yaşlı, kemale ermiş, her şeyi anlayan.

yeke Yun. *Íáki.(on) oiákiov* Dümen sapı.

yelli (TS) *s.*1. Yeli çok olan, rüzgârlı. 2. Çok yellenen. 3. *mec.* İşveli, fıkrıdak.

yélli¹ (ATS) *s.* 1. Rüzgârlı. 2. *mec. hlk.* Hiddetli, sinirli, çabuk kızan. 3. *zf.* Şiddetli, süratli.

yelli² (ATS) *s. hlk.* Romatizma hastalığı olan, romatizmalı.

yel ET *yél* Rüzgâr

yelpazelemek (TS) *(-i)* Yelpaze veya bir başka nesne ile yel yapmak.

yélpazelemek (ATS) *f.* 1. Yelpaze ile akım meydana getirmek, yelpazeyi hareket ettirmek. 2. *mec.* Okşamak, neşelendirmek.

yelpaze *yelpeten* < ET *yelpemek* Yel çarpmak, estirmek, yelpazelenmek → yel.

yem (TS) *is.*1. Hayvan yiyeceği. 2. Kuş ve balık tutmak için tuzağa bırakılan, oltaya takılan yiyecek veya yiyecek görüntüsündeki nesne. 3. Ağızotu. 4. *mec.* Birini aldatabilmek için hazırlanmış düzen, kullanılan kimse veya şey.

yém (ATS) *is.* 1. Hayvanlara verilen yiyecek. 2. Kuşları ve hayvanları yakalamak için ağa, tuzağa konan yem,

yiyecek. 3. *mah.* El ile taş çıkarırken kullanılan ağaç taş arasına konan kuru ot. **yem** ET *yém* Yiyecek şey → ye-

yemlik (TS) *is.* 1. Hayvanlara yem verilen yer veya kap. 2. *s.* Yem için ayrılan. 3. *mec.* Rüşvet, arpalık. 4. *mec.* Karşılıksız geçim sağlanan yer veya kimse.

5. *argo* Kumarda kandırılıp parası alınan kimse.

yémlik¹ (ATS) *is.* Tekesakalı (tragopogon).

yémlik² (ATS) *is.* Hayvanlara yem verilen tahtadan yapılan kutu; yem kabı.

yemek ET *ye-*

yenge (TS) *is.* 1. Bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı. 2. Bir erkeğin kendi karısından söz ederken kullandığı ad. 3. *ünl. ve tkz.* Kadınlar için söylenen bir seslenme sözü. 4. *hlk.*

Düğünde geline kılavuzluk eden kadın.

yéngé (ATS) *is. etnog.* Gelin yeni evine giderken onunla birlikte giden ve ona rehberlik eden kadın.

yenge ET *yenge* Büyük kardeşin veya dayının karısı.

yengi (TS) *is.* Yenme işi, utku, zafer, galibiyet, galebe.

yéngi (ATS) *s. ve is.* 1. “Yeni” sözünün kadim (eski) şekli. 2. Gelecek yıl.

yengi Galibiyet < yen-

yıldırımli (TS) *s.* Yıldırım oluşan, yıldırım düşen (hava).

yıldırımli (ATS) *s.* 1. Çoğunlukla yıldırım çakan alan, saha. 2. *mec.* Benzetmelerde parlayan, ışık saçan, ihtirash anlamında.

yıldırım ET *yaltrımak, yaldıramak*
/yıldıramak Parıldamak / yalınmak
alevlenmek, yanmak → yak-

yırtık (TS) *s.* 1. Yırtılmış olan. 2. Eskimiş, parçalanmış. 3. Cırlak, tiz, keskin (ses). 4. *mec.* Utanması, çekinmesi olmayan. 5. *is.* Yırtılma sonucu oluşmuş yarık.

yırtıĝ¹ (ATS) *s.* Yırtığı, deliği olan; yırtık. Eskiyip yırtılmış; parçalanmış, lime lime olmuş.

yırtıĝ² (ATS) *is.* Herhangi bir organın, genelde ince bağırsağın karın zarının delinmesi neticesinde deri altına çıkıp orayı şişirmesi hastalığı, fıtık.

yırtılmak (TS) (*nsz*) 1. Yırtma işi yapılmak veya yırtma işine konu olmak. 2. *mec.* Çekinmesi, sıkılması kalmamak.

yırtılmaĝ (ATS) *f.* 1. Eskitmek, yıpratmak (giyerek, kullanarak). Yırtmak, ortadan kaldırmak, lağvetmek. 2. Parçalamak, vahşicesine dağıtmak, parçalamak.

yırtmak ET *yırtmak* Yırtmak, parçalamak.

yoğun (TS) *s. fizik* 1. Hacmine oranla, ağırlığı çok olan, kesif. 2. Koyu, kalın. 3. Etkisi güçlü olan, ağır (koku vb.). 4. *mec.* Artmış, çoğalmış bir durumda olan. 5. *mec.*

Dolu, sıkı, sıkışık, çok. 6. *mec.* Şişman, iri, tombul. 7. *hlk.* Kaba, kalın, iri (elek, iğne).

yoğun (ATS) *s.* 1. Kalın, geniş. Şişman, dolgun etli. 2. Kalın (ses). 3. *mec.* Kaba, yontulmamış, edepsiz.

yoğunlaşmak (TS) (*nsz*) 1. Yoğun duruma gelmek, tekâsüf etmek. 2. *mec.* Bütün dikkatini bir konu üzerinde toplamak. 2. *mec.* Bütün dikkatini bir konu üzerinde toplamak.

yoğunlaşmaĝ (ATS) *f.* 1. Daha da kalın olmak. 2. Yoğunlaşmak.

yoğunlaştırmak (TS) (*-i*) Yoğun duruma getirmek, teksif etmek.

yoğunlaşdırmaĝ (ATS) *f.* 1. Daha kalın hale getirmek; kalınlatmak. 2. *mec. hlk.* Daha da ciddileştirmek; büyütme, şişirmek.

yoğunluk (TS) *is.* 1. Yoğun olma durumu. 2. Yoğun bir maddenin özelliği. 3. *fizik* Bir cismin, 1 cm lik kütesinin aynı hacimdeki +4 °C'lik suya göre oranı, kesafet.

yoğunluĝ (ATS) *is.* 1. Kalın şeyin hali ve niteliği. 2. Şişmanlık, semizlik. 3. *mec. hlk.* Kabalık, edepsizlik.

yoğun ET *yoĝan, yoĝun* Kalın, yoğun, pıhtı. / *yoĝmak* Pıhtılaşmak, kalınlaşmak, hamur kıvamında olmak.

yolsuz (TS) *s.* 1. Yolu olmayan. 2. Yavaş giden (taşıt) 3. *mec.* Kurallara aykırı, uygunsuz, yöntemsiz, düzensiz, yersiz, usulsüz, nizamsız. 4. Törelere, toplumun görüşüne aykırı davranan.

yolsuz (ATS) *s.* 1. Yolu olmayan. 2. *mec. hlk.* Dinsiz, mezhepsiz (bazen küfür anlamında kullanılır).

yolsuzluk (TS) *is.* 1. Yolsuz olma durumu. 2. *mec.* Bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma.

yolsuzluğ (ATS) *is.* 1. Yolun olmadığı durum, hal. 2. *mec. hlk.* Dinsizlik, mezhepsizlik.

yol ET *yōl* 1. Yol, seyahat, gezi. 2. Şöhret, ün, kut.

yöre (TS) *is.* 1. Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü, havali, mahal, civar, dolay. 2. *hlk.* Değirmenlerde, taşla kaskak arasında kalan ve hayvan yemi olarak kullanılan un.

yöre (ATS) *is.* Yan, etraf.

yöre ET *yöre* Çevre, etraf, muhit.

yuvak (TS) *is. hlk.* yuvgu.

yuvağ (ATS) *is.* 1. Ciğerde dokuların oluşturduğu küçük kabarcıklar. 2. Çenede diş köklerinin olduğu oyuklar.

yuva ET *uya* , *yuwa* Kuş yuvası, hayvan ini.

üzük (TS) *is.* 1. Parmağa geçirilen genellikle metal halka. 2. Üzük oyunu

üzük¹ (ATS) *is.* Genelde altından yapılan, süs veya evlilik işareti olarak parmağa takılan halka, alyans, hatem. 2. Üzük şeklinde parça.

üzük² (ATS) Üzgün.

üzük ET *yüzük yüz²* Halka.

Z

zağar (TS) *is.* Bir cins çoban köpeği.

zağar (ATS) *is. hlk.* Kısa boylu, şişman göbekli kimse.

zağar Far. *zāğ* Güvercin, karakuş / Av köpeği

zadır¹ (TS) *is.* Kişi, dönüşlülük, gösterme, soru ve belirsizlik kavramları vererek varlıkların yerini tutan söz, adıl.

zadır² (TS) *is.* İçyüz, iç.

zadır (ATS) *is.* İsmine yerine kullanılan, fakat isim olmayan sözcük, zamir.

zadır Ar. *damīr* 1. İçyüzü, yürek, vicdan. 2. Gramerde zamir.

zat (TS) *is.* Kimse, kişi. 2. Kendi, öz.

zat (ATS) *is.* 1. Esas, kök, menşe, nesil, soy. 2. Şahıs, insan, şahsiyet, sima, sayın, saygıdeğer, nüfuzlu şahıs. 3. Kendisi, kendi varlığı. 4. Varlık, tabiat, mahiyet.

zat Ar. Kendi, öz, benlik, kişilik / kendinin olma, sahip olma, varlığı olma.

zar¹ (TS) *is.* 1. İnce perde veya örtü. 2. *anatomi* İnce ve yumuşak yaprak biçimindeki organlar ve organ bölümleri, çeper. 3. *botanik* Birbirine sınıksı yapışık hücre veya moleküllerden oluşan ve bitkilerin çeşitli bölümlerini bir kın gibi saran ince tabaka, cidar, çeper.

zar² (TS) *is.* Tavla ve başka oyunlarda kullanılan kemik, fil dişi, plastik vb. maddelerden küp olarak yapılan ve altı yüzünde, birden altıya kadar benekler bulunan oyun aracı.

zar¹ (ATS) 1. Yüksek sesle dertli dertli, yanık yanık ağlayan, inleyen. Yanıklı yanıklı, hazin hazin ağlama, inleme. 2. *mec.* Zayıf, çaresiz, zor, kötü, çetin durumda, vaziyette olan.

zar² (ATS) *is.* 1. Vücuttaki bazı organların üzerini saran ince perde. 2. Bazı meyvelerin ince içi kabuğu, perdesi.

zar¹ Oyun zarı.

zar² ince deri.

zar³ Far. *zār* Yüksek sesle ağlama, inleme. "ah ü zar"

zarafet (TS) *is.* Zariflik.

zarafat (ATS) *is.* Şaka, gülmek ve eğlenmek için yapılan komik hareket veya söylene söz.

zarafet Ar. *zarāfe(t)* [msd.], (güzel) Görünme, göze gelme, dış görünüşü uygun olma, zarif olma.

zavallı (TS) *s.* 1. Acınacak kadar kötü durumda bulunan, mutsuz. 2. *mec.* Gücü bir şeye yetmeyen, aciz.

zavallı (ATS) *s.* 1. Dolu, sıcaklık vs. sonucunda zedelenmiş (ağaç, bitki vs.). 2.

Acınacak halde olan, bedbaht, belaya uğramış.

zavallı (zeval Ar. *zewāl* [msd.] bitme, sona erme, durma, duraksama, tükenme, yokolma) *zevalli* düşkün zeval.

zaviye (TS) *is.* 1. Köşe. 2. *din b.* Küçük tekke. 3. *mec.* Anlayış, görüş, bakış açısı. 4. *matematik* Açık.

zaviye (ATS) *is.* 1. Açık, köşe. 2. Dindar kimselerin ibadetle uğraştığı تنها yer, takke, hücre.

zaviye Ar. *zāwiye(t)* Köşe, bucak, ibadet için çekilinen köşe / büzüşme, köşeye çekilme.

zefir¹ (TS) *is.* Genellikle gömlek yapmakta kullanılan, çizgili, ince, pamuklu bir tür kumaş.

zefir² (TS) *is.* Soluk verme.

zefir (ATS) *is.* 1. İnce pamuk ipliği ile dokunmuş zarif kumaş. 2. Meyve pastili.

zefir Ar. 1. Göğüs geçirme. 2. Nefes verme, soluğu dışarı verme.

zemin (TS) *is.* 1. Taban, döşeme, yer. 2. Kumaş, süslü kâğıt, halı, yer muşambası, tablo vb. desenli nesnelere, biçimlerin üzerinde yer aldığı renk. 3. *mec.* Temel, dayanak. 4. Yeryüzü, dünya.

zemin (ATS) *is.* 1. *klâs.* Yer, toprak. 2. Üzerine resim yapılan, nakış vurulan asıl renk, ton, fon. 3. *mec.* Bir olayın meydana geldiği asıl muhit, şerait, vaziyet, imkan.

zemin Far. *zemîn* Yer, toprak.

zemberek (TS) *is.* 1. Saatlerin çeşitli parçalarını harekete geçiren yay. 2. Kapılara takılan yaylı kapama düzeneği. 3. *tarih* Hayvan sırtında taşınabilen küçük top. 4. *tarih* Çelik veya pirinçten yapılmış ok.

zemberek (ATS) *is.* 1. Eskiden deve üzerinde taşınan küçük top. 2. Çarkı hareket ettiren çelik yay.

zemberek Far. 1. Saat yayı. 2. Eskiden kullanılan zemberekli ok, zemberek.

zer (TS) *is.* Altın.

zer¹ (ATS) *is.* 1. Altın. 2. Altın suyu veya tozu. 3. Zerhara

zer² (ATS) *is.* Oyun zarı.

zer Far. *zer* Altın / Far. *zerd* (sarı renk).

zıtlık (TS) *is.* Karşıtlık.

zıdlik (ATS) *is.* 1. Zıt olma, aleyhinde olma, aksilik, tezat. 2. Düşmanlık.

zıt/zıdd- Ar. *ḍidd* Zıt, aksi / aksi olma.

ziftlenmek (TS) (*nsz*) 1. Zift sürülmek, ziftle kaplanmak. 2. *mec.* Bir işten kendine yolsuz kazanç sağlamak. 3. *hakaret* Yemek.

ziftlenmek (ATS) *f.* Zift sürülmek, ziftle kaplanmak.

zift Ar. / Far. *zift* zift, Asfalt ; bulama, macunlama, ziftle kaplama.

zil (TS) *is.* 1. İşaret vermek, uyarmak, çağırmak için kullanılan ve bir çan ile bu çana vuran bir tokmaktan oluşan, elle veya başka düzenlerle işletilebilen araç. 2. *müz.* Birbirine çarparak ses çıkartmak için parmaklara veya tefin kasnağındaki deliklere takılan yuvarlak, metal nesne.

zil¹ (ATS) *is.* 1. Müzik aletlerinin en yüksek tonu, tiz. *s.* Kafadan gelen en yüksek ve tiz sesi. 2. *hık.* Zil.

zil² (ATS) *edebiyat* Koyu, çok, tamamen.

zil³ (ATS) *is.* Kuş dışkı, gübresi.

zilli (TS) *s.* 1. Zili olan, üstünde zili bulunan. 2. *mec.* Edepsiz, eli maşalı, şirret (kadın).

zilli (ATS) *s.* Kuş gübresi dökülmüş, gübreli.

zil Far. *zīr* 1. Alt, aşağı, 2. Müzikte tiz ses, bir çalgı grubunda en yüksek perdeli alet.

zincirleme (TS) *is.* 1. Zincirlemek işi veya durumu. 2. *s.* Birbirini izleyen, art arda gelen, müteselsil, teselsül.

zincirleme (ATS) 1. *s.* Zincirlemek fiili. 2. *s.* Zincir gibi birbirine bağlı. 3. *is. mec. hık.* Deli.

zincirlemek (TS) (-i) 1. Zincirle bağlamak. 2. Art arda, peş peşe gelmek.

zencirlemek (ATS) *f.* 1. Zincir vurmak, zincirle bağlamak. 2. *mec.* Boğmak, hareket etmeğe, faaliyet göstermeğe fırsat vermemek. 3. *mec.* Kendini bir şeye bağlamak.

zincirli (TS) *s.* 1. Zinciri olan. 2. Zincirle bağlı.

zencirli (ATS) *s.* 1. Zinciri olan. 2. Zincirle bağlanmış halde. Eli ayağı zincirle bağlı olan. 3. *mec.* Eli ve ayağı bağlı, esir edilmiş, vurgun, bağlı. 4. *mec.* Deli.

zincir Far. *zencir/zencīr* 1. *zincir* Saban ağacına geçirdikleri demir, sürgü (*yeri saban ile sürdükten sonra düzleyecek tahta*). 2. *zencīrī* Deli.

zindan (TS) *is.* 1. Tutuklu veya hükümlülerin içine konulduğu kapalı yer. 2. *mec.* Çok karanlık ve sıkıntılı yer.

zindan¹ (ATS) *is.* 1. Genelde yerin altında yapılan karanlık ve kötü hapisane. Genelde hapisane. 2. *mec.* Çok karanlık, çok dar, can sıkıcı yer.

zindan² (ATS) *is.* Üzerinde metal şeyleri dövmek için (tırpan, orak vs.) kullanılan alet, örs.

zindan Far. *zindān* Hapishane.

zulmet (TS) *is.* Karanlık.

zülmet (ATS) *is.* 1. Karanlık. 2. *folk.* Masallarda İskender'in dirilik suyu aramak için gittiği çok karanlık yer. 3. *mec.* Kültürsüzlük, maarifsizlik, cehalet.

zulmet Ar. [msd. *zulme(t)*] 1. Kararma, karanlık olma. 2. [msd. *zulm*] Zorbalık etme, haksızlık etme.

zona (TS) *is.* *tıp.* Deride, sinirler boyunca, özellikle gövde, bacak ve yüzde birtakım

ağrılı fiskelerin dökülmesiyle beliren,
mikroplu bir hastalık.

zona (ATS) *is.* Mıntıka, bölge; kuşak.

zona Lat. *zona* Ciltte kuşak şeklinde
ortaya çıkan bir tür iltihap / Fr. *zone* bölge,
iklim kuşağı / Lat. *zona* kuşak.

zorlanmak (TS) (-e) Zorlama işi

yapılmak.

zorlanmağ (ATS) *f.* 1. Güçlenmek, kuvvet
toplamak. 2. Zorlamak fiiline maruz
kalmak.

zorlu (TS) *s.* 1. Güçlü, kuvvetli, şiddetli. 2.
Tuttuğunu koparan (kimse), baskı
yapabilecek ölçüde güçlü, kavi. 3. Zor, güç
yapılan. 4. Zorbalık yapan.

zorlu (ATS) *s.* 1. Güçlü, kuvvetli. 2. *mec.*
Nüfuzlu, hükmü, sözü geçen.

zor Far. *zōr* Güç, kuvvet, cebir, zorbalık.

zorba (TS) *s.* Gücüne güvenerek hükmü
altında bulunanlara söz hakkı ve davranış
özgürlüğü tanımayan (kimse), müstebit,
despot, diktatör.

zorba (ATS) *s.* Çok zorba, büyük, azman,
iri / *hık.* Genelde büyük. 2. *mec.* Çok
büyük, çok nüfuzlu (genelde kinaye ile
kullanılır).

zorba Far. *zōrbāz* Kuvvet kullanan, zorba.

İKİNCİ BÖLÜM

II. ANLAM DEĞİŞMELERİ

Dil durgun bir varlık değildir. Dilin sözcük hazinesinde, seslerinde ve şekillerinde zamanla bir takım değişiklikler meydana geldiği gibi sözcüklerin anlamlarında da tarihî süreçte bir takım farklılıklar meydana gelebilmektedir. Çeşitli sebeplerle meydana gelen bu değişimler, bir kelimenin tamamen farklı bir anlam kazanması, daha genel bir anlam kazanması, eskiden taşıdığı anlamın ancak bir kısmını karşılaması, vs. şekillerinde olabilmektedir.

Aynı ana kaynağa dayanan Türk lehçelerinde, eskiden beri kullanılan ortak sözcüklerin anlamlarında, daha çok farklı coğrafyalara, bu coğrafyadaki farklı hayat tarzına ve daha pek çok sebebe bağlı olarak bir takım değişimler ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkları belirlemek, hem Türkçenin anlam bilgisi ile ilgili çalışmalara, hem de farklı Türk boylarının birbirleriyle anlaşmalarına katkı sağlamak açısından yapılması gereken çalışmalardır.

Bugüne kadar pek çok dilbilimci anlam olayları üzerinde durmuş, bunları incelemiştir. Bir dilin eski dönemleri ile yeni dönemleri arasında ortaya çıktığı için artzamanlı bir bakış açısıyla ele alınmayı gerektiren anlam olayları ile ilgili yapılmış tasnif ve tanımlar arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Temel amacımız iki Türk lehçesinin ortak sözcükleri arasında meydana gelen anlam farklılıklarını belirlemek olduğu için, bu anlam olayları ile ilgili değerlendirmelere fazla değinmeden, sadece incelememizde yer alan terimlerle ilgili tanımlara burada yer vermeyi gerekli ve yeterli görüyoruz.

Dilbilim ve bunun içinde yer alan anlam bilgisi ile ilgili önemli çalışmaları bulunan Doğan Aksan, anlam değişmesini, “Bir kelimenin anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan, ya da hiç ilgisi bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesidir.” diye tanımlamaktadır.

Bir dilin anlam bilimini inceleyen eserlerde konunun temel olarak mantık açısından yapılmış sınıflandırmaya göre incelendiğini belirten yazar, “mantık açısından anlam değişmelerini üçe ayırarak şöyle tanımlamaktadır:

“a) Anlam daralması: Kelimenin eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi, ilk şekline göre anlamında bir daralma görülmesidir. Bu olayı bazı yazarların "genel bir anlamdan özel bir anlama geçiş" olarak nitelendirir.

b)Anlam genişlemesi ve genellenme: Anlam genişlemesi (İng. semantic extnsion) olayı, adından da anlaşılacağı gibi, daralmanın tam tersidir. Bir gösterge, başlangıçta bir nesnenin, bir varlığın, bir eylemin bir bölümü ya da türünü anlatırken zamanla onların bütünü anlatır duruma gelmişse bu olaydan söz edilir. Genelleşme (İng. generalization) adı verilen bir tür değişim de anlam değişimleri içinde düşünülebilir. Birçok dilde bir özel adın genelleşmesi sonunda bir tür adına ya da sığata dönüştüğü görülmektedir. Örneğin günlük yaşamda çok geçen ve Türkçede *dizel* olarak kullanılan motor türü, bunu bulan Alman mühendisi *Diesel'in* adından gelmekte, *röntgen* de X ışınlarını bulan Alman fizikçisi *Röntgenin* adının genelleştiğini göstermektedir.

c)Başka anlama geçiş (ya da anlam kayması): “Kelimenin eskiden yansıttığı kavramdan bütün bütün ayrı, yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesi” şeklinde tanımlanabilir. Bu niteliğiyle olay, öteki değişimler içinde anlam değişmesi adına en uygun düşenidir. Kimi zaman toplum hayatındaki değişimlere, kimi zaman doğrudan doğruya ruhsal etkilere ya da başka nedenlere bağlanan bu değişikliklere her dilde rastlanmaktadır.

Bu türlere ek olarak, bir başka açıdan, iyi anlama ya da kötü anlama doğru gidiş göz önüne alınarak yapılan bir sınıflandırma da vardır ki, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi terimleriyle gösterilir. Anlambilimiyle ilgili eserlerde oldukça yaygın olan bu olaylardan, Anlam iyileşmesi (Alm. Bedeutungsverbesserung, İng. meliorati), göstergenin eskiden taşıdığı anlamda bir iyileşmenin meydana gelmesidir.

“Anlam kötüleşmesi (Alm. Bcedeutungsverschlechterung, İng. pe-jorative) için de tipik bir örnek vermekle yetinelim: Önceleri 'yabancı, misafir' demek olan Lat. *hosîis*, zamanla 'düşman' anlamına gelmeye başlamıştır ki, bu gelişmede, Romalıların yabancılar ve komşularıyla uzun süren savaşları rol oynamış olmalıdır.”

Anlam değişmelerinin yabancı kökenli öğelerde de görüldüğünü belirten Aksan, bir dilden başka dile geçen bir sözcüğün kimi zaman girdiği dilde yeni bir anlam kazanabildiğini belirterek Arapçadan Türkçeye giren mektep (<mekteb) kelimesini örnek olarak verir. Kelimenin “Kaynak dilde 'yazıhane, büro' anlamını taşıırken dilimizde yalnızca 'okul' anlamıyla kullanıldığını” ifade eder. (Aksan 1997: 88-94)

Çalışmamızda Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki ortak sözcüklerin anlam değişmelerini beş türde topladık:

- a. Anlam kayması
- b. Anlam genişlemesi
- c. Anlam daralması
- d. Anlam iyileşmesi
- e. Anlam kötüleşmesi

Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki ortak sözcüklerdeki anlam olaylarını saptarken, Türkiye Türkçesi için Türk Dil Kurumunca hazırlanan Türkçe Sözlük, Azeri Türkçesi için ‘Azerbaycan Dilinin İzehli Lüğeti’ adlı Türkiye Türkçesine Seyfettin Altaylı’nın çevirdiği Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü esas alınmıştır. Daha sonra ortak sözcükler arasında ortaya çıkan anlam değişmelerini Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Arapça Kamus, Tarama Sözlüğü, Sözlerin Soyağacı ve çeşitli etimolojik sözlüklerden de yararlanarak oluşturduk. Yaptığımız çalışmalar sonucunda Azeri Türkçesiyle ortak olan Türkiye Türkçesindeki 525 sözcüğün anlam değişmesine uğradığı görülmüştür, bu sayı Azeri Türkçesinde 639’dur. Bu konu hakkında daha geniş bilgi konu başlıkları altında ve sonuç bölümünde bulunmaktadır.

Çalışmamızda Azeri Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde ortak kullanılan yabancı sözcüklerin farklı anlamlar kazanmaları ile ilgili pek çok örnek yer almaktadır.

2.1. ANLAM KAYMASI

Toplum hayatındaki değişmeler, gelenekler, inançlar, teknolojik gelişmeler, sanat alanındaki yenilikler, kültür vs. dili yakından etkileyen öğelerdir. Bu değişimler sonucunda dilin en önemli öğesi olan sözcük, zamanla eski anlamından farklı, yeni bir anlam kazanabilir. Bunlar kullanıldıkça ilk anlamlarından uzaklaşıp, kazandığı yeni anlamlarla kalıplaşabilirler. Başka anlama geçiş (anlam kayması), bir sözcüğün kimi zaman, başlangıçtaki anlamından tamamen uzaklaşarak, farklı bir anlamı yansıtır. (Aksan, 1997:89)

Yaptığımız çalışmada Türkçe'nin iki kolu olan, Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerin çeşitli nedenlerle anlamlarında farklılaşmalar meydana geldiğini, bazılarının ise ilk anlamından uzaklaşıp, yeni anlamlar kazandığını gördük. Bu bağlamda iki lehçedeki ortak sözcüklerde sadece Azeri Türkçesinde 182, Türkiye Türkçesinde 24 ve her iki lehçede aynı anlam olayı gerçekleşen 20 sözcüğün anlam kaymasına uğradığı tespit edilmiştir. Her iki lehçede de anlam kayması olayı Eski Türkçe kökenli sözcüklerde daha çok gerçekleşmiş, bunu sırasıyla Arapça, Farsça Fransızca kökenli sözcükler takip etmiştir. Görüldüğü gibi anlam kaymasına uğrayan sözcük sayısı Türkiye Türkçesinde Azeri Türkçesine oranla daha azdır. Bu konuda ayrıntılı bilgi sonuç bölümünde verilmiştir.

Bilindiği üzere anlam kayması, bir sözcüğün tamamen farklı bir anlam kazanması olayıdır. Fakat Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerin büyük çoğunluğu ilk anlamını korumuş, zamanla bu anlamıyla ilgisi olmayan, özellikle mecaz kullanım sonucunda farklı bir anlam kazanan sözcüklerden oluşmuştur. Çalışmamız sonucunda 226 sözcükte görülen anlam kayması olayı eski anlamıyla ilişkisi devam ederek, yeni bir anlam kazanan veya ilk anlamından tamamen uzak bir anlam kazanan sözcüklerden ibarettir.

Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki ortak sözcüklerde oluşan anlam kaymalarına şu örnekler verilebilir;

tapınmak (TS) *f.* 1. Tanrı'ya veya ilah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını bildirmek için belirli kurallara bağlı dini hareketlerde bulunmak. 2. Tanrı'ya karşı kulluk görevini yerine getirmek, ibadet etmek. 3. *mec.* Büyük bir sevgiyle bağlanmak, aşkla sevmek.

tapınmağ (ATS) *f.* 1. Birbirini bulmak, buluşmak, görüşmek. 2. Birbirini bulmak (fikir ve davranış olarak) birbiriyle dost olmak, kendi eşini, arkadaşını bulmak.

tapmak ET *tapmak* Hizmet etmek, ibadet etmek.

‘tapınmak’ sözcüğü ilk anlamını Türkiye Türkçesinde korumuşken, Azeri Türkçesinde ilk anlamından uzaklaşarak farklı bir anlam kazanmıştır.

eşik (TS) *is.* 1. Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak. 2. Kapı ağzında basamağın konulabileceği yer. 3. *mec.* Başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını. 4. *müz.* Telli çalgılarda üzerine tellerin bindiği köprü. 5. *coğrafya* Karalar üzerinde veya deniz diplerinde birbirine komşu iki çukurluğu ayıran tümsek biçiminde üzeri çoğu kez düz kabartılar. 6. *psikoloji* Bir tepkinin başlamasında, ortaya çıkmasında etkili olan ruhi, fizyolojik nokta.

eşik (ATS) *is.* Dışarı, çöl.

eşik ET *éşik* Kapı eşiği, kapı < *eşüme* kapamak.

‘eşik’ sözcüğü Türkiye Türkçesinde anlamını korumuş, mecaz kullanım ve terimleşme nedeniyle yeni anlamlar kazanmış, Azeri Türkçesinde ise “dışarı, çöl” anlamıyla başka bir anlama geçiş söz konusu olmuştur.

cüce (TS) *s.* 1. Boyu normalden çok daha kısa olan (kimse). 2. *mec.* Gelişmemiş.

cüce (ATS) *is.* Cıvcıv.

cüce Far. *cūje / cūce* Yavru, özellikle kuş yavrusu → küçük.

Farsça ‘cüce’ sözcüğü Türkiye Türkçesinde ilk anlamından uzaklaşarak “boyu normalden çok daha kısa olan (kimse).” anlamıyla farklı bir anlam kazanmıştır Azeri Türkçesinde ise sözcük ilk anlamını koruyarak kullanılmaktadır. ‘cüce’ sözcüğünün Türkiye Türkçesinde kazandığı yeni anlam olumsuz yönde gerçekleşmiştir. Bu durum incelediğimiz ortak sözcüklerin bir kısmında görülmektedir.

yedekli (TS) *is. edebiyat* Halk edebiyatında yedeklerle yazılan manzume.

yedekli (ATS) *s.* Bağlı, yularlı, yedekte olan.

yedek ET *yetgek* Heybe, bohça < *yétmek*² yedeğine almak, yedmek.

Bazı sözcüklerin kazandıkları yeni anlamlar terimleşme nedeniyle gerçekleşmektedir. ‘yedekli’ sözcüğü de Türkiye Türkçesinde edebiyat alanında terim olarak kullanılmasından dolayı ilk anlamından farklı bir anlam kazanmıştır.

eter (TS) *is. kimya* 1. Oksijenli asitlerin alkollerle birleşmesinden oluşan sıvılara verilen ad. 2. *kimya* Hekimlikte kullanılan, çok uçucu, renksiz ve kendine özgü kokusu olan bir sıvı, lokman ruhu.

eter (ATS) *is. hlk.* Eser, iz, haber, alamet.

eter Fr. *ether* 1. Atmosferin en üst tabakası. 2. Uçucu bir madde / Yun. *aithēr* gökyüzünün en üst tabakası / *aithein* parlamak, yanmak.

Azeri Türkçesinde bazı sözcüklerin fonetik özelliğinden kaynaklanan anlam kaymaları görülmektedir. ‘eter’ sözcüğü Türkiye Türkçesinde ilk anlamını korumaktayken, Azeri Türkçesinde ses özelliğinden dolayı ‘eser’ sözcüğünün anlamını taşımaktadır. Bu ses olayı sözcüğün tamamen farklı bir anlam kazanmasına neden olmuş gibi görünür.

2.1.1. Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde Anlam Kaymasına Uğrayan Sözcükler

2.1.1.1. Türkiye Türkçesinde Anlam Kaymasına Uğrayan Sözcükler;

adeta (Ar.)	damak (ET)	mürit (Ar.)
atmaca (ET)	danışmak (ET)	nas (Ar.)
bank (Far.)	dişemek (ET)	ötürmek (ET)
bayır (Ar.)	durulamak (ET)	özek (ET)
bitik (ET)	duruşma (ET)	pepe (ET)
cüce (ET)	düğün (ET)	plazma (Lat.)
çapkın (ET)	estağfurullah (Ar.)	raf (Ar.)
çığırtma (ET)	faraş (Ar.)	sancak (ET)
çığırtmak (ET)	fişkırık (ET)	sürahi (Far.)
çingil (ET)	fitleme (İng.)	süzgün (ET)
çırpınmak (ET)	fitlemek (İng.)	şor (ET)
çil çil (ET)	kalça (Lat.)	takt (Fr.)
çullanmak (ET)	kam (İng.)	taraz (Ar.)
dağdağa (Ar.)	mırılı (ET)	vurgu (ET)
dalan (ET)	miskinlik (Ar.)	

2.1.1.2. Azerbaycan Türkçesinde Anlam Kaymasına Uğrayan sözcükler;

aşüfte (Far.)	densizlenmek (ET)	gücenme (ET)
azar (ET)	depo (Fr.)	gücenmek (ET)
azarlamak (ET)	dişlek (Far.)	far (Ar.)
azarlatmak (ET)	dolanma (ET)	hasar (Ar.)
azim (Ar.)	dumdum (İng.)	içli (ET)
bank (Fr.)	durulama (ET)	ilişkili (ET)
banka (İt.)	durulamag (ET)	inağ (ET)
barak (ET)	durum (Lat.)	irdelemek (ET)
bayan (ET)	erbab (Ar.)	istekli (ET)
beher (Far.)	eriş (ET)	isteksiz (ET)
bekar (Ar.)	erke (ET)	istenme (ET)
belge (ET)	estağfurullah (Ar.)	istenmek (ET)
bere (ET)	éşik (ET)	işgil (ET)
büro (Fr.)	eter (Fr.)	işgilli (ET)
çatmağ(ET)	eyleşme (ET)	itilme (ET)
çaylağ (ET)	eyleşmek (ET)	itilmek (ET)
çetele (İt.)	faraş (Ar.)	iyleşme (ET)
çığırtma (ET)	ferli (Far.)	iyleşmek (ET)
çığırtmağ (ET)	fersiz (Far.)	jéton (Fr.)
çılıpaklık (ET)	fersizlik (Far.)	jilét (İng.)
çingil (ET)	fır (ET)	kaféteriya (Fr.)
çit (ET)	fond (İng.)	kal (ET)
çöpçü (ET)	fitleme (İng.)	kalan (ET)
çöpçülük (ET)	fitlemek (İng.)	kalça (Lat.)
dağdağa (Ar.)	fışgırığ (ET)	kalım (ET)
dalan (ET)	gebe (ET)	kalış (ET)
damağ (ET)	ğıdığ (ET)	kam (İng.)
damağsız (ET)	girme (Far.)	kaméra (İng.)
davamlılığ (Ar.)	gösteriş (ET)	kan (ET)
denli (ET)	gözaltı (ET)	kanat (ET)
densiz (ET)	gücendirme (ET)	kap (ET)
densizlenme (ET)	gücendirmek (ET)	kar (ET)

kaş (ET)	pasta (İt.)	sürahi (Far.)
katar (Ar.)	patron (Fr.)	şa f lanmağ (ET)
lal (Far.)	perseng (Far.)	şap-şap (Fr.)
lira (İt.)	pırılı (Lat.)	şarap (Far.)
loş (ET)	piç (İt.)	şekilci (Ar.)
mabet (Ar.)	pik (İt.)	şekilli (Ar.)
maç (Fr.)	pikét (Far.)	şekilsiz (Ar.)
maça (Fr.)	plakat (Lat.)	şéytanlığ (Ar.)
mahud (Ar.)	plazma (Lat.)	şüşelemek (ET)
mercek (Fr.)	pozdurmağ (ET)	şüşelenmek (ET)
merdane (Ar.)	puf (ET)	tambur (Fr.)
merhaba (Ar.)	pişik (ET)	tapdırmağ (ET)
merifet (Ar.)	rad(d)e (Ar.)	tapınmağ (ET)
merifetli (Ar.)	rampa (Fr.)	tapmağ (ET)
moruğ (?)	redif (Ar.)	tarım (ET)
müsemma (Ar.)	revan (Far.)	tasalanmağ (Far.)
na f oş (Far.)	revayet (Ar.)	tin (ET)
natura (İt.)	réyhani (Ar.)	tost (İng.)
natural (Fr.)	rota (İt.)	töre (ET)
nazir (Ar.)	rulét (Fr.)	tuş (Fr.)
nefesli (Ar.)	sağanağ (ET)	tuz (ET)
nefeslik (Ar.)	sabahlığ (Ar.)	üzgün (ET)
nere (ET)	sancağ (ET)	üzülmek (ET)
no f ta (Ar.)	satirik (Fr.)	vezne (ET)
no f talama (Ar.)	say (ET)	volta (İt.)
no f talamağ (Ar.)	sazlığ (ET)	vurğun (ET)
no f talanmağ (Ar.)	semavi (Ar.)	yal (ET)
ocağlığ (ET)	semere (Ar.)	yazığ (ET)
örüş (ET)	sérpantin (Fr.)	yédeklemek (ET)
ötürmek (ET)	sırığ (ET)	yédekli (ET)
ötüş (ET)	sirap (Far.)	yénge (ET)
palaz (Far.)	siyahı (Far.)	yéngi (ET)
panél (Fr.)	suluğ (ET)	yéke (ET)
	sup (Fr.)	yuvağ (ET)

zağar (Far.)

zarafat (Ar.)

zéfir (ET)

zilli (Far.)

zona (Lat.)

2.2. ANLAM GENİŞLEMESİ

Bir sözcük zamanla taşıdığı anlam dışında yeni veya daha kapsamlı bir anlam kazanabilir. Anlam genişlemesi diye nitelendirdiğimiz bu olayı “Bir varlığın bir türünü ya da bir bölümünü anlatan kullanıldığı alanları dar olan şeyleri gösteren sözcüklerin zamanla o varlığın bütünü, bütün türlerini birden anlatır duruma gelmesi, daha geniş alanlarda kullanılan şeyleri yansıtması” olarak tanımlayabiliriz. (Aksan, 1987:120)

Çalışmamızda sözcüğün temel anlamı esas alınıp, Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerdeki yansıttığı anlamlarından daha kapsamlı bir anlam kazanan sözcükler saptanmıştır.

Azeri Türkçesiyle Türkiye Türkçesindeki ortak sözcüklerde anlam değişimleri incelenirken anlam genişlemesi olayının daha çok gerçekleştiği görülmüştür. Sadece Azeri Türkçesinde 207 sözcük, Türkiye Türkçesinde 240 sözcük ve her iki lehçede anlam genişlemesine uğrayan ortak 142 sözcük tespit edilmiştir. Anlam genişlemesi olayı aynı sözcükte Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesinde meydana geldiği gibi bazen sadece bu lehçelerin birinde gerçekleştiği görülmektedir. Fakat bu genişlemelerin çoğu ortak sözcüklerin eski anlamından daha kapsamlı bir anlam kazanmasından çok, yeni ve farklı yönde anlam kazanması şeklinde gerçekleşmiştir. İncelediğimiz sözcüklerdeki anlam genişlemesi, mecaz kullanım, terimleşme, yabancı dillerden Türkçeye giren sözcüklerin varlığı veya sözcüğün halk dilinde yaygın kullanılması, yeni anlam kazanması neticesinde meydana gelmiştir.

Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki ortak sözcüklerde oluşan anlam genişlemesine şu örnekler verilebilir;

soprano (TS) *is.* 1. Kadın veya çocuklarda en ince ses. 2. Sesi böyle olan sanatçı. 3. Bir çalgı topluluğunda en ince sesleri veren müzik araçları.

soprano (AS) *is.* 1. Kadın veya genç erkek çocuklarda en ince ses. 2. Böyle sesi olan sanatçı.

soprano *İt. soprano* Üstteki, çok sesli koroda üst perde, üst perde kadın sesi / *sopra* üst, üzeri / Lat. *super* üst, yüksek, aşırı.

‘soprano’ sözcüğü Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesinde ilk anlamlarını korumakla beraber Türkiye Türkçesinde “en ince sesi olan sanatçı ve bir çalgı topluluğunda en ince sesleri veren müzik araçları” için de kullanılarak sözcük temel anlamından daha kapsamlı bir anlam kazanmıştır.

zat (TS) *is.* Kimse, kişi. 2. Kendi, öz.

zat (ATS) *is.* 1. Esas, kök, menşe, nesil, soy. 2. Şahıs, insan, şahsiyet, sima. Sayın, saygıdeğer, nüfuzlu şahıs. 3. Kendisi, kendi varlığı. 4. Varlık, tabiat, mahiyet.

zat Ar. Kendi, öz, benlik, kişilik / kendinin olma, sahip olma, varlığı olma.

Arapça “kendi, öz, benlik, kişilik” anlamını yansıtan ‘zat’ sözcüğü Azeri Türkçesinde sonradan daha geniş bir anlamı ifade ederek “esas, kök, menşe, nesil, soy/ saygın, saygı değer, nüfuzlu şahıs / varlık, tabiat, mahiyet” anlamlarını da kazanmıştır. Böylece sözcüğün anlamı genişlemiştir. Anlam genişlemesi olayı Türkiye Türkçesinde gerçekleşmemiştir.

redif (TS) *is.* 1. Son dönem Osmanlı ordusunda, askerlik görevini bitirdikten sonra yedeğe ayrılan er. 2. *edebiyat* Şiirde uyaktan sonra tekrarlanan, aynı harflerden oluşan sözcük veya ek, yedek.

redif (ATS) *is.* *edebiyat* Şiirde kafiye den sonra tekrarlanan ek veya sözcük.

redif Ar. *redif* [s.] Asker yedeği / [msd. *redf*] ardından gitme.

Arapça ‘redif’ sözcüğü “asker yedeği” Türkiye Türkçesinde edebiyat terimi olarak yeni bir anlam kazanmış, sözcüğün anlamında bir genişleme olmuştur. Azeri Türkçesinde ise aynı sözcük temel anlamını kaybedip, sadece terim anlamıyla “şiirde kafiye den sonra tekrarlanan ek veya sözcük” olarak kalıplaşmıştır.

ağırlık (TS) *is.* 1. Ağır olma durumu. 2. Değerli olma durumu. 3. Ağırbaşlılık. 4. Tehlikeli olma durumu. 5. Sıkıcı, bunaltıcı, iç karartıcı durum. 6. Çeyizini düzmek için güveyinin geline verdiği para. 7. Yük, külfet. 8. Takı. 9. Sorumluluk. 10. Etki, yetki, baskı, güçlük. 11. Dikkati ve önemi bir şey üzerinde yoğunlaştırmak. 12. Terazilerde tartma işi yapılırken bir kefeye konulan nesne. 13. Değerlendirmelerde herhangi bir konu veya evreye, olağanın üzerinde ve belli oranda tanınan değer. 14. *mec.* Uyuşukluk ve gevşeklik durumu. 15. *As.* Orduda bir birliğin cephanesi, yiyecek ve eşya yükleri. 16. *fizik* Yer çekiminin, bir cismin molekülleri üzerindeki etkisinin oluşturduğu bileşke. 17. *spor* Güreş, boks, halter, judo vb. spor dallarında, sporcuların kilolarına göre girdikleri kategori.

ağırlığ¹ (ATS) *is.* 1. Tartıda ağır olan şeyin hali. 2. Ağır şeyler, yük. 3. Hayatın, darbenin ağırlığı. 4. *mec.* Dert, gam, ıstırap, elem. 5. Vakar, temkin ciddilik. 6. Ağırlık duygusu, baskı hissi. 7. *mec.* Kaygı, eziyet, zahmet.

ağırlığ² (ATS) *is.* Yaylaya gidince kışlık evde bırakılan ağır eşyalar.

ağır (ET) *ağır* Pahalı, değerli, hafif olmayan.

Türkçe ‘ağırlık’ sözcüğü “pahalı, değerli, hafif olmayan” ilk anlamı yanında Türkiye Türkçesinde ve Azeri Türkçesinde kazandıkları yeni anlamlarıyla geniş bir alanda kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye Türkçesinde Azeri Türkçesine nispetle daha geniş bir anlam yansıtma söz konusudur.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi ortak sözcüklerdeki anlam genişlemesi Türkiye Türkçesinde ve Azeri Türkçesinde farklı alanlarda kullanılmaya başlanmasının bir kısmının nedeni sözcüğün zamanla terim anlamı kazanmasıyla olmuştur.

sorgu (TS) *is.* 1. Sorma işi. 2. *huk.* Ceza muhakemeleri usul kanununa göre, sanığın araştırma konusu olayla ilgili olarak yargıç karşısındaki beyanı, istintak.

sorğu (ATS) *is.* Sorma, soru sorma. Muhakeme etme, sorular sorma.

sorgu ET *sor-*

Sorma işi anlamında olan sorgu sözcüğü Türkiye Türkçesinde ilk anlamı yanında hukukta ‘sanığın yargıç karşısındaki beyanı’ anlamıyla terimleşmiş, anlamda bir genişleme gerçekleşmiştir.

sütlü (TS) *s.* 1. İçinde süt bulunan, sütle yapılan. 2. Süt veren, sağmal. 3. Taneleri sertleşmemiş, yumuşak taneli (mısır, buğday vb.). 4. *is.* Sütlaç.

südlü (ATS) *s.* 1. Sütü bol olan. 2. Birleşiminde süt olan.

süt ET Süt. Kadınların veya memeli dişi hayvanların memelerindenden gelen ak sıvı.

‘sütlü’ sözcüğü Türkiye Türkçesinde ilk anlamı yanında “taneleri sertleşmemiş, yumuşak taneli, (mısır, buğday vb.) / sütlaç” anlamlarıyla daha geniş bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır.

muhalif (TS) *is.* 1. Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olan, aykırı olan kimse. 2. *s.* Aykırı.

mühalif¹ (ATS) *is.* 1. Zıt, karşıt, muhalif, aleyhine olan. 2. Düşman, rakip.

muhalif² (ATS) *is. mus.* Klasik Azerbaycan makamlarından birinin adı.

muhalif Ar. *muxālif* Zıtlaşan → muhalefet.

‘muhalif’ sözcüğü Azeri Türkçesinde ilk anlamının yanında “Klasik Azerbaycan makamlarından birinin adı” olarak da kullanılmaktadır. bu da sözcüğün kullanım alanının genişlediğini göstermektedir.

Türkiye Türkçesinde ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerdeki anlam genişlemeleri üzerinde durulurken halk arasındaki kullanımından dolayı sözcüklerin kullanım alanlarının genişlediğini gözlemledik.

masum (TS) s. 1. Suçsuz, günahsız. 2. Temiz, saf. 3. *hlk. is.* Küçük çocuk.

me’sum (ATS) s. Günahsız, suçsuz, masum, kabahatsiz.

masum Ar. *ma’sūm* suçsuz.

‘masum’ sözcüğü Türkiye Türkçesinde çocukların, kabahatsiz ve temiz olması ilişkisi kurularak küçük çocuklar için suçsuz, lekesiz anlamını da kazanarak kullanılmaktadır.

piston (TS) *is.* 1. Bazı araçlarda, motorlarda bir silindir içinde düzenli hareket eden daha küçük çaplı silindir, itenek. 2. *mec.* Kayıran kimse, arka, iltimas.

piston (ATS) *is.* 1. Fişekte barutu ateşlemeğe mahsus patlatıcı parça, kapsül. Oyuncak tabanca için barutlu küçük kağıt plaka. Kase şeklinde laboratuvar kabı. 2. Nefesli musiki aletlerinde kapakçık. 3. Petrol, su veya gaz çıkarmada kullanılan araçlarda gazı veya sıvıyı emip çıkaran yuvarlak parça.

piston Fr. *piston* / İt. *pistone* Havan kolu → *pestil*²: pestil² ("pestilini çıkarmak") / İt. *pestello* havan.

‘piston’ Türkiye Türkçesinde ve Azeri Türkçesinde ilk anlamının yanında farklı anlamlar kazanarak kullanılmaya devam etmektedir.

damarsız (TS) s. 1. Damarı olmayan. 2. *mec.* Uysal, iyi.

damarsız (ATS) s. 1. Damarı olmayan. 2. *mec.* İradesiz, sözünün üstünde durmayan.

damar ET *tamar tamır / tamur*

Türkiye Türkçesinde ‘damarsız’ sözcüğü ilk anlamının yanında “uysal, iyi” anlamıyla olumlu bir anlam, Azeri Türkçesinde “iradesiz, sözünün üstünde durmayan” anlamıyla olumsuz bir anlam kazanarak kullanılmaktadır.

Çalışmalarımız sırasında Azeri Türkçesinde sözcüklerin ses özellikleri nedeniyle Türkiye Türkçesinde iki farklı anlama gelen sözcüğün, Azeri Türkçesinde ilk anlamı yanında başka bir sözcüğün anlamını da karşılandığını gördük. Bu şekildeki kullanımlara birkaç örnek verelim:

fal (TS) *is.* Geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası gibi şeylere bakarak anlam çıkarma.

fal¹ (ATS) *is.* 1. Falcıların gelecekte veya geçmişte olmuş yahut olacak şeyleri öğrenmek gayesiyle başvurdukları çeşitli yollar (*yıldız, kahve vs. falı*). 2. *mec. klas.* Baht, talih, uğur.

fal² (ATS) *is.* Tavuğun belirli bir yerde yumurta yapması için oraya konmuş yumurta, fol.

fal Ar. *fāl* İyiye tabir edilen alamet.

Türkiye Türkçesindeki ‘fal’ sözcüğü Azeri Türkçesinde “falcıların gelecekte veya geçmişte olmuş yahut olacak şeyleri öğrenmek gayesiyle başvurdukları çeşitli yollar” anlamı yanında ‘fol’ sözcüğü yerine de kullanılmıştır. Böylece sözcüğün farklı bir anlam kazanarak, anlamının genişlemesine neden olmuş gibi görünür.

para (TS) *is.* 1. Devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı, nakit. 2. Kazanç. 3. Kuruşun kırkta biri.

para¹ (ATS) *is.* 1. Bir parça, bir lokma, yarım veya bir şeyin yarısı, parça. 2. Rakamlardan sonra ve ‘kendi’ sözüden önce kullanılır, parça, tane anlamında.

para² (ATS) *is.* Devlet tarafından tedavüle çıkarılan, üzerinde itibari değeri yazılı kâğıt veya madenden iktisadi mübadele vasıtası, aracı.

‘gümüş parçası’ anlamındaki ‘para’ sözcüğü Azeri Türkçesinde ‘pare’ sözcüğünün anlamını da karşılamış, böylece sözcük Türkiye Türkçesinden tamamen farklı bir anlam kazanmış gibi görünmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

22.2.1. Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde Anlam Genişlemesine

Uğrayan Sözcükler

2.2.1.1. Türkiye Türkçesinde Anlam Genişlemesine Uğrayan Sözcükler;

ağır (ET)	çalmak (ET)	fit (İng.)
ağırlık (ET)	çap (ET)	fon (Fr.)
aktarmak (ET)	çelik (Far.)	fors (Fr.)
ala (ET)	çeşni (Far.)	forslu (Fr.)
asılmak (ET)	çile (Far.)	gamze (Ar.)
asma (ET)	çit (ET)	gazel (Ar.)
asmak (ET)	dal (ET)	geçit (ET)
aşınmak (ET)	dam (ET)	gelincik (ET)
aşırmaq (ET)	damaksız (ET)	gelinlik (ET)
aşmak (ET)	damlamak (ET)	gerileme (ET)
ayırım (ET)	dayamak (ET)	gerilemek (ET)
baba (ET)	dava (Ar.)	germe (ET)
bahis (Ar.)	dede (ET)	germek (ET)
banka (İt.)	derviş (Far.)	gevelemek(ET)
bar (Fr.)	devam (ET)	girmek (ET)
bekar (Fr.)	dolmuş (ET)	giydirmek (ET)
bela (Ar.)	dökmek (ET)	gök (ET)
berat (Ar.)	duymak (ET)	göze (ET)
berk (ET)	efendi (Yun.)	gözleme (ET)
beyaz (Ar.)	ehliyet (Ar.)	gütmek (ET)
binışmek (ET)	eşmek (ET)	hal (Ar.)
bozgun (ET)	eşik (ET)	has (Ar.)
bozulmak (ET)	eteklemek (ET)	helal (Ar.)
boğmak (ET)	etüt (Fr.)	jandarma (Fr.)
bulut (Ar.)	ezik (ET)	jandarmalık (Fr.)
bütün (ET)	ezme (ET)	ibre (Ar.)
ceride (Ar.)	fırlamak (ET)	icra (Ar.)
cellat (Ar.)	fırlatma (ET)	içli (ET)
cephe (Ar.)	fıstık (Ar.)	ikileme (ET)
cılız (Gürc.)	figür (Fr.)	ilişmek (ET)
çakmak (ET)	filiz (Yun.)	inek (ET)

jurnal (Fr.)	leziz (Ar.)	model (Fr.)
kâbus (Ar.)	liberal (Fr.)	mors (Fr.)
kafeterya (Fr.)	lider (İng.)	motif (Fr.)
kâfir (Ar.)	lif (Ar.)	motor (Fr.)
kal (ET)	limit (Fr.)	mucit (Ar.)
kala (ET)	lort (İng.)	muharrik (Ar.)
kanat (ET)	madde (Ar.)	mum (Ar.)
kanepa (Fr.)	magazin (İt.)	mumya (Fr.)
kamera (İng.)	mahmuz (Ar.)	mücadele (Ar.)
kap (ET)	mahsus (Ar.)	mücerret (Ar.)
kapsül (Fr.)	makine (İt.)	mürüvvet (Ar.)
kart (Fr.)	mantar (Yun.)	müşamere (Ar.)
kartel (İng.)	maraz (Ar.)	müzakere (Ar.)
karton (Fr.)	marifet (Ar.)	nabız (Ar.)
kasa (İt.)	marifetli (Ar.)	nağme (Ar.)
kaş (ET)	masum (Ar.)	nakarat (Ar.)
katar (Ar.)	melül (Ar.)	nakış (Ar.)
kategori (Fr.)	merdane (Fr.)	nakil (Ar.)
kazak (Fr.)	mesafe (Ar.)	namazlık (Fr.)
keçe (ET)	meslek (Ar.)	namlu (Yun.)
keçi (ET)	met (Ar.)	nazenin (Fr.)
kervan (Far.)	mevsim (Ar.)	nazik (Fr.)
keman (Fr.)	mey (Far.)	nefes (Ar.)
kemane (ET)	mezuniyet (Ar.)	nefesli (Ar.)
kemençeci (Far.)	mızrak (Ar.)	nefeslik (Ar.)
labirent (Fr.)	mihver (Ar.)	neft (Ar.)
lal (Far.)	mikado (Jap.)	negatif (Fr.)
lale (Far.)	mil (Fr.)	neşterlemek (Fr.)
lam (Ar.)	mim (Ar.)	nezaret (Ar.)
lanet (Ar.)	mine (Fr.)	nokta (Ar.)
lastik (İng.)	minör (Fr.)	noktalama (Ar.)
leğen (Fr.)	mis (Ar.)	noktalamak (Ar.)
layiha (Ar.)	misafir (Ar.)	nur (Ar.)
levazım (Ar.)	miskin (Ar.)	nüfus (Ar.)

ocaklık (ET)	post (Fr.)	semai (Ar.)
oda (ET)	puf (ET)	semere (Ar.)
odunlaşmak (ET)	pul (Far.)	serpantin (Fr.)
oğlak (ET)	pullanmak (Far.)	serpilmek (ET)
oğul (ET)	radar (İng.)	servis (Fr.)
ok (ET)	rahatlamak (Ar.)	sırık (ET)
okşama (ET)	raht (Far.)	sıvışmak (ET)
okşamak (ET)	raks (Ar.)	sıyırma (ET)
okuyucu (ET)	rakkas (Ar.)	sin (Ar.)
öd (ET)	rampa (İt.)	sine (Far.)
ötmek (ET)	redif (Ar.)	sinik (Far.)
öz (ET)	rejim (Fr.)	siyah (Far.)
özlü (ET)	rende (Fr.)	soğutma (ET)
parıldamak (ET)	renk (Far.)	sokmak (ET)
panel (Fr.)	renkli (Far.)	sokuşturmak (ET)
pas (İng.)	renksiz (Far.)	son (ET)
pasta (İt.)	ret (Ar.)	sonsuz (ET)
paşa (ET)	rey (Ar.)	soprono (İt.)
patlak (ET)	reyhani (Ar.)	sorgu (ET)
patlamak (ET)	ruhani (Ar.)	sökülmek (ET)
patlatmak (ET)	rulet (Fr.)	sökmek (ET)
patron (Fr.)	rum (Yun.)	söylemek (ET)
pavyon (Fr.)	ruzname (Fr)	sulanmak (ET)
pay (Far.)	sabah (Ar.)	suluk (ET)
pazı (Far.)	sabahlık (Ar.)	sultan (Ar.)
perakende (Fr)	sade (Far.)	sur (Ar.)
pervane (Fr.)	saf (Ar.)	sütlü (ET)
pervaz (Fr.)	sağ (ET)	sürgü (ET)
petek (Fr.)	sağmak (ET)	sürme (ET)
pir (Fr.)	salınmak (ET)	sürmek (ET)
pistonlu (ET)	sal (ET)	sürümek (ET)
piyade (Fr.)	sancılı (ET)	sürtmek (ET)
plaket (Fr.)	sapıtmak (ET)	süründürmek (ET)
portföy (Fr.)	saz (ET)	sürüştürmek (ET)

sütun (Far.)	tin (ET)	yapı (ET)
süzme (ET)	titremek (ET)	yapma (ET)
süzülmek (ET)	top (ET)	yapmak (ET)
süzüntü (ET)	topuk (ET)	yay (ET)
şaibe (Ar.)	tomar (Yun.)	yayma (ET)
şair (ET)	toka (ET)	yazıcı (ET)
şak (ET)	toy (ET)	yazlık (ET)
şan (Ar.)	tulumba (İt.)	yağma (ET)
şap (Ar.)	tuş (Fr.)	yedek (ET)
şatir (Ar.)	tutuşmak (ET)	yedekçi (ET)
şebeke (Ar.)	tuvalet (Fr.)	yelli (ET)
şekerleme (Ar.)	ufuk (ET)	yem (ET)
şeytanlık (Ar.)	ulaşmak (ET)	yemlik (ET)
şişe (Far.)	uşak (ET)	yenge (ET)
tabi (Ar.)	üçlük (ET)	yırtık (ET)
tabak (Ar.)	üstelemek (ET)	yırılmak (ET)
tabur (Ar.)	üstelik (ET)	yoğun (ET)
taç (İng.)	vadeli (Ar.)	yoğunlaşmak (ET)
tahta (Far.)	vurmak (ET)	yoğunluk (ET)
takım (ET)	yağ (ET)	yolsuz (ET)
takmak (ET)	yağma (ET)	yolsuzluk (ET)
tam (Ar.)	yağmak (ET)	yöre (ET)
tartılmak (Ar.)	yakalamak (ET)	zaviye (Ar.)
tartma (Ar.)	yakalanmak (ET)	zefir (ET)
tas (Ar.)	yalak (ET)	zemin (Far.)
terane (Far.)	yalın (ET)	zincirlemek (Far.)
tayin (Ar.)	yangın (ET)	zorba (Far.)
terlik (ET)	yanak (ET)	
tığ (Far.)	yanık (ET)	

2.2.1.2. Azərbaycan Türkçesinde Anlam Genişlemesine Uğrayan Sözcükler;

acığmağ (ET)	davamsız (Ar.)	germek (ET)
ağırlıq (ET)	dayağ (ET)	géydirilme (ET)
a f tarmağ (ET)	dayandırmağ (ET)	géydirmek (ET)
ala (ET)	deng (ET)	géyme (ET)
amil (Ar.)	derviş (Far.)	géymek (ET)
asılı (ET)	deste (ET)	gezel (Ar.)
asılmağ (ET)	deyişik (ET)	göy (ET)
asmağ (ET)	dolanış (ET)	gözleme (ET)
aşırmağ (ET)	dolanmağ (ET)	gül (Far.)
ayırım (ET)	dolaşdırmağ (ET)	gülle (Far.)
balet (İng.)	dolmuş (ET)	f al (Ar.)
bar (İng.)	durğun (ET)	f as (Ar.)
bayaz (Ar.)	dürtmek (ET)	ıldırım (ET)
bayır (Ar.)	efendi (Yun.)	ibare (Ar.)
berat (Ar.)	eşmek (ET)	ibre (Ar.)
berk (ET)	eteklemek (ET)	ictihad (Ar.)
boğmak (ET)	étüd (Fr.)	ikileme (ET)
boz (ET)	évlik (ET)	ilişik (ET)
bulud (ET)	elence (ET)	ilişiksiz (ET)
cebhe (Ar.)	eylenceli (ET)	ilişmek (ET)
cellad (Ar.)	eyme (ET)	imale (ET)
cerahat (Ar.)	eza (Ar.)	inek (ET)
ça f mağ (Ar.)	ezik (ET)	janr (Fr.)
çalmağ (ET)	ezme (ET)	kafirlik (Ar.)
çap (ET)	fiğur(a) (Fr.)	kalibr (Fr.)
çéşni (Far.)	fırlatmağ (ET)	kaman (Fr.)
çim (ET)	ğastronom (Fr.)	kapital (Fr.)
çöp (ET)	ğastoronomiya (Fr.)	kapsul (Fr.)
çörek (ET)	gelincik (ET)	karbonat (Fr.)
dağar (ET)	ğerez (Ar.)	kasa (Lat.)
dal (ET)	ğeri (ET)	kazak (Fr.)
dartmağ (ET)	ğerileme (ET)	kéçe (ET)
davam (Ar.)	germe(ET)	keçi (ET)

labirint (Fr.)	mırılıtu (ET)	nazenin (Far.)
layihe (Ar.)	millet (Ar.)	nazik (Far.)
lale (Far.)	milli (Ar.)	nazikane (Far.)
lam (Ar.)	mina (Ar.)	nebatî (Ar.)
lastik (İng.)	minalama (Ar.)	necib (Ar.)
lava (Fr.)	minici (ET)	neçe (ET)
lenger (Far.)	misikin (Ar.)	nefes (Ar.)
libas (Ar.)	model (Fr.)	nefs (Ar.)
lif (Ar.)	möhkem (Ar.)	neşter (Far.)
lirik (Fr.)	möhür (Far.)	netice (Ar.)
liman (Yun.)	mucid (Ar.)	nezeri (Ar.)
lök (Far.)	mumiya (Fr.)	numune (Fr.)
lüle (Far.)	musîği (Ar.)	nur (Ar.)
madde (Ar.)	mücahid (Ar.)	nurlandımağ (Ar.)
mağazin (İt.)	mühalif (Ar.)	nüve (Ar.)
mahal (Ar.)	mühit (Ar.)	od (ET)
mahmız (Ar.)	mü fteser (Ar.)	odun (ET)
mahmızlamağ (Ar.)	mürekkeb (Ar.)	odunlaşmağ (ET)
meğbul (Ar.)	mürid (Ar.)	odunluğ (ET)
méhver (Ar.)	müsamihe (Ar.)	oğlağ (ET)
makina (İt.)	müsella (Ar.)	oğlan (ET)
mekteb (Ar.)	müşahide (Ar.)	oğul (ET)
me'mur (Ar.)	müşteri (Ar.)	of (ET)
mendil (Ar.)	mütessib (Ar.)	ofşama (ET)
menfeet (Ar.)	müteşekil (Ar.)	ofşamağ (ET)
mengene (Yun.)	müvazine (Ar.)	ofşayış (ET)
mentege (Ar.)	nabız (Ar.)	ofucu (ET)
merrez (Ar.)	nacağ (Far.)	ötmek (ET)
merkantilizm (Fr.)	naiblik (Ar.)	ötüşmek (ET)
mertebe (Ar.)	nam (Far.)	öz (ET)
meslek (Ar.)	namaz (Far.)	padşah (Far.)
metn (Ar.)	name (Far.)	palan (ET)
meze (Far.)	nargile (Far.)	para (Far.)
mı flama (Ar.)	nas (Ar.)	

patlamak (ET)	sabah (Ar.)	sözsüz (ET)
patlatmak (ET)	sabahki (Ar.)	sürfe (Ar.)
pay (Far.)	saf (Ar.)	sürmek (ET)
pencere (Far.)	sağ (Ar.)	sürtmek (ET)
perğar (Far.)	sallağ (ET)	sürtük (ET)
perhiz (Far.)	sallağlıg (ET)	sürtüklük (ET)
pérspektif (Fr.)	salmağ (ET)	sütun (ET)
péyğamber (Far.)	sancılı (Fr.)	süzme (ET)
péyğamberlik (Far.)	sarı (ET)	şalağ (ET)
pir (Far.)	sarraf (Ar.)	şan (Ar.)
piston (Fr.)	savad (Ar.)	şebeke (Ar.)
piyada (Far.)	say (Ar.)	şeş (Far.)
post (Fr.)	sayğı (ET)	şor (Ar.)
pozğun (ET)	saz (ET)	şum (Ar.)
pozğunluğ (ET)	sebil (Ar.)	şüşe (Far.)
pozmağ (ET)	sebir (Ar.)	şüşeci (Far.)
pozuğ (ET)	sebze (Far.)	tabor (Ar.)
pozulmağ (ET)	sécme (ET)	ta fta (Far.)
pullu (Far.)	sedege (Ar.)	talağ (Ar.)
radikal (Fr.)	sele (Ar.)	tam (Ar.)
rahatlamağ (Ar.)	semt (Ar.)	tar (Far.)
red (Ar.)	serpuş (Far.)	tas (Ar.)
ref (Ar.)	silsile (Ar.)	terane (Far.)
reğs (Ar.)	sim (Far.)	terk (Ar.)
reğgas (Ar.)	siyirme (ET)	terlik (ET)
rehber (Far.)	soğutma (ET)	tesnif (Ar.)
rehne (Far.)	sofıuşturmağ (ET)	tesvir (Ar.)
rendelemek (Far.)	solğun (ET)	te'yin (Ar.)
reng (Far.)	solğunlaşmağ (ET)	tıf (Far.)
renglenmek (Far.)	solmaz (ET)	tiraj (Fr.)
re'y (Ar.)	son (ET)	titan (Fr.)
roman (Fr.)	sonsuzluğ (ET)	titremek (ET)
ruhani (Ar.)	sökülmek (ET)	tualét (Fr.)
ruzgar (Far.)	sökmek (ET)	tumar (Yun.)

tutuşmağ (ET)	yoğunlaşdırmağ (ET)
ulaşmağ (ET)	yolsuz (ET)
us (ET)	yolsuzluğ (ET)
uşağ (ET)	zat (Ar.)
üfüğ (ET)	zavallı (Ar.)
ütü (ET)	zenberek (ET)
vagie (Ar.)	zencirli (Far.)
vahid (Ar.)	zencirleme (Far.)
vesait (Ar.)	zer (Far.)
vurğu (ET)	zidlik (Ar.)
vurmağ (ET)	ziftlenmek (Ar.)
vurulmağ (ET)	zindan (Far.)
vuruşmağ (ET)	zil (Far.)
yad (ET)	
yafalanmağ (ET)	
yafma (ET)	
yağ (ET)	
yağmağ (ET)	
yaman (ET)	
yanğın (ET)	
yanıg (ET)	
yapalağ (ET)	
yapılmağ (ET)	
yapışıg (ET)	
yapma (ET)	
yapmağ (ET)	
yaptırılmağ (ET)	
yananmağ (ET)	
yatalağ (ET)	
yayma (ET)	
yélli (ET)	
yélpazelemek (ET)	
yémlik (ET)	
yırtıg (ET)	

2.3. ANLAM DARALMASI

Sözcüğün eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi anlatımda daralmaya neden olmaktadır.

Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesinde ortak sözcüklerden 111'inin anlamında daralma gerçekleşmiştir. Bunlardan 51'i Türkiye Türkçesinde, 47'si Azeri Türkçesinde gerçekleşen anlam daralması iki lehçede de ortak olarak 8 sözcükte görülmektedir.

Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesinde incelediğimiz ortak sözcüklerdeki anlam daralmalarının bir kısmı ilk anlamının bir bölümünü taşımış ve zamanla yeni bir anlam kazanmıştır. Bu sözcüklerdeki daralmaların bir kısmı ise, sözcüğün çoğul anlamını kaybedip, tekil anlamıyla kullanılmaya başlanmasıyla meydana gelmiştir.

zamir¹ (TS) *is.* Kişi, dönüşlülük, gösterme, soru ve belirsizlik kavramları vererek varlıkların yerini tutan söz, adıl.

zamir² (TS) *is.* İçyüz, iç.

zemir (ATS) *is.* İsmi yerine kullanılan, fakat isim olmayan sözcük, zamir.

zamir Ar *ḍamīr* 1. İçyüzü, yürek, vicdan. 2. Gramerde zamir.

'zamir' sözcüğü, "içyüzü, yürek, vicdan / gramerde zamir" anlamıyla Türkiye Türkçesinde kullanılmaya devam ederken, Azeri Türkçesinde yalnızca gramer anlamıyla kullanılarak bir daralma gerçekleştiği görülmüştür.

rol -lü (T.S) *is.* *tiyatro, sinema* 1. Bir kişiliği canlandıran oyuncunun söylemesi ve yapması gereken hareketlerin genel adı. 2. *mec.* Bir işte bir kimse veya şeyin üstüne düşen görev. 3. *mec.* Gerçek olmayan davranış, gösteriş.

rol (ATS) *is.* 1. Bir temsilde, oyunda artistin yaptığı iş ve çizdiği suret. 2. Piyeste, oyunda her aktöre ait olan metin.

rol Fr. *rôle* 1. Kâğıt rulosu, 2. Tiyatroda bir oyuncunun tüm replikleri, rol / Lat. *rotulus* yuvarlak şey, rulo; *rota* tekerlek

'rol' sözcüğü ilk anlamının taşıdığı 'rulo' anlamını iki lehçede de yitirmiş, kullanımda bir daralma gerçekleşmiştir. Türkiye Türkçesinde "kâğıt rulosu" anlamı 'rulo' sözcüğüyle karşılanarak kullanılmaktadır.

hademe (TS) *is.* İş yerlerinde temizlik ve getir götür işlerine bakan görevli, odacı, müstahdem.

hadime (ATS) *is.* Hizmetçi kadın.

hademe Ar. *xademe(t)* Hizmetçiler / hizmet etme → hizmet.

Arapça'dan Türkçeye giren 'hademe' sözcüğü "hizmetçiler" anlamında Türkiye Türkçesinde çoğul anlamını yitirmiş, tekilleşmiştir. Azeri Türkçesinde ise sadece 'kadın hizmetçiler' için kullanılmış, sözcüğün iki lehçede de anlamında bir daralma gerçekleşmiştir.

somun¹ (TS) *is.* Yuvarlak ve şişkin ekmek

somun² (TS) *is.* Cıvatanın ucuna geçirilen, içi yivli demir başlık.

somun (ATS) *is.* Vida.

somun¹ Yun. *psomín* [mod. ψωμί] Ekmek / *psōmós* lokma.

somun² Fr *saumon* 1. Somon balığı. 2. Kaba metal döküm parçası.

'somun' sözcüğü Azeri Türkçesinde ilk anlamının bir bölümünü taşımış, böylece sözcüğün anlamında bir daralma gerçekleşmiştir.

nal (TS) *is.* Eşek, öküz vb. yük hayvanlarının tırnaklarına çakılan, ayağın şekline uygun demir parçası.

nal¹ (ATS) *is.* 1. Bazı hayvanların (at, katır vs.) ayaklarını korumak için vurulan demir. 2. Ayakkabıların topaklarına, bazen de pençenin ön kısmına çakılan ince demir.

nal² (ATS) *is.* Direğin altına konan ağaç.

nal Ar. *na'l* Ayakkabı tabanı, sandal, at nalı.

'nal' sözcüğünün ilk anlamı Azeri Türkçesinde kullanılmış, Türkiye Türkçesinde aynı sözcük ilk anlamının bir bölümünü taşımış ve sözcüğün kullanım alanı daralmıştır.

rüzgâr (TS) *is.* Havanın yer değiştirmesinden oluşan esinti, yel, bad.

ruzgar (ATS) *is.* 1. Rüzgar. *mec.* Süratli, keskin. 2. Hava. 3. *mec.* Devran, zaman talih, felek. 4. *mec.* Ömür, hayat, yaşayış. 5. Geçim, vaziyet, hal.

rüzgâr Far. *rūzgâr* 1. Zaman, çağ, devir, 2. Sabah meltemi → ruz, -kâr

Sözcüğün taşıdığı ilk anlam, Azeri Türkçesinde kullanılmaya devam edilmiş, Türkiye Türkçesinde daha dar bir anlamı karşılayarak anlamda daralma gerçekleşmiştir.

2.3.1. Türkçe Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Anlam Daralmasına uğrayan sözcükler

2.3.1.1. Türkiye Türkçesinde Anlam Daralmasına Uğrayan Sözcükler;

andırmak (ET)	ilaçsızlık (Ar.)	rüzgar (Far.)
çengi (Far.)	latife (Ar.)	saplamak (ET)
bit (ET)	meze (Far.)	sertifika (Fr.)
bluz (Fr.)	modern (Fr.)	sürülmek (ET)
boğaz (ET)	mübaşir (Ar.)	şura (ET)
çiçeklemek (ET)	naip (Ar.)	titan (Fr.)
çörek (ET)	naiplik (Ar.)	ulak (ET)
derbeder (Far.)	nal (Ar.)	ulus (ET)
dolaşmak (ET)	nefer (Ar.)	vade (Ar.)
dolaştırılmak (ET)	not (Fr.)	vezne (Ar.)
dolaştırmak (ET)	risale (Ar.)	vuslat (Ar.)
ebru (Far.)	rüzgâr (Far.)	yad (ET)
eğlence (ET)	okşatmak (ET)	yakılmak (ET)
eğlenceli (ET)	öfke (ET)	yakma (ET)
eğlendirme (ET)	öfkeli (ET)	yancı (ET)
eğlendirmek (ET)	övünmek (ET)	zar (Far.)
eğleşme (ET)	pergel (Far.)	zil (Far.)
esbap (Ar.)	pinti (?)	zona (Lat.)
format (İng)	pintilik(?)	zorlanmak (Far.)
içtihat (Ar.)	risale (Far.)	

2.3.1.2. Azerbaycan Türkçesinde Anlam Daralmasına Uğrayan sözcükler;

bit (ET)	filiz (Yun.)	namlu (Yun.)
boy (ET)	göze (ET)	nefer (Ar.)
civciv (Far.)	hadim (Ar.)	nota (İt.)
çengi (Far.)	katolik (Fr.)	oda (ET)
çiçeklemek (ET)	lağan (Far.)	öfkeli (ET)
çu fa (Far.)	mim (Ar.)	parti (Fr.)
dedelik (ET)	modérn (Fr.)	partiyacı (Fr.)
ebru (Far.)	motiv (Fr.)	pavilyon (Fr.)

pervaz (Far.)	şab (Far.)	ulan (ET)
pullanmağ (Far.)	şatir (Ar.)	ün (ET)
raport (Fr.)	şura (Ar.)	veğf (Ar.)
rol (Fr.)	tabağ (Ar.)	yazılı (ET)
ruzname (Far.)	taç (İng.)	yazın (ET)
sémafor (Fr.)	tağ(ğ) (Ar.)	yazma (ET)
sérviz (Fr.)	tavla (İt.)	yédek (ET)
somun (Fr.)	tez (Far.)	zemir (Ar.)
subay (Moğ.)	tire (Fr.)	zorlu (Far.)
subaylıg (ET.)	toğğa (ET)	
sülük (Far.)	ulağ (ET)	

2.4. ANLAM KÖTÜLEŞMESİ

Anlam kötüleşmesi, bir sözcüğün başlangıcındaki anlamına göre daha olumsuz kötü bir anlam kazanmasıdır. (Eker, 2003:422) Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesinde anlam daralması olayı sözcüklerin ilk anlamına göre olumsuz bir anlam kazanması yerine, ilk anlamını koruyarak, kazandığı yeni anlamında anlam kötüleşmesi olayının gerçekleştiği daha fazla görülmektedir. Anlam kötüleşmesi, Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerde diğer anlam değişimleri kadar çok görülmemekle beraber, Türkiye Türkçesinde bu sayıya daha fazla rastlanmaktadır. Ortak sözcüklerde anlam kötüleşmesine uğrayan sözcüklerin 32'si sadece Türkiye Türkçesinde, 24'ü Azeri Türkçesinde, 2'si ise iki lehçede de ortak olarak görülmektedir.

kerhane (TS) *is.* Genelev.

karhane (ATS) *is.* 1. Fabrika, atelye. 2. Taş ocağı, taş işlene yer.

kerhane Far. *kârhâne* İşlik, iş yeri, fabrika.

'kerhane' sözcüğü "işlik, iş yeri, fabrika" anlamını Türkiye Türkçesinde yitirmiş "genelev" anlamıyla olumsuz bir anlam kazanmıştır. Türkiye Türkçesinde görülen anlam kötüleşmesi, Azeri Türkçesinde aynı sözcükte anlam genişlemesine uğramıştır. İki lehçede aynı sözcükte farklı anlam olayı gerçekleşmiştir.

danişık (TS) *is.* Olmayan bir durumu varmış gibi göstermek veya olduğundan başka anlatmak için önceden yapılan anlaşma, muvazaa.

danişig (ATS) *is.* 1. İki veya daha fazla insan arasında yapılan fikir alışverişi, sohbet etme. / Konuşma tarzı, şekli. 2. Konuşma dili. 3. İki taraf, iki temsilci heyeti arasında yapılan konuşma, fikir mübadelesi, müzakere.

danişmak ET *tanuşmak* Karşılıklı konuşmak, söyleşmek / *tanumak* konuşmak, söz söylemek / *dan*² Far *-dān*² bilen < *dānisten* bilmek, tanımak, haberdar olmak.

Karşılıklı konuşmak söyleşmek anlamında olan, 'danişmak' sözcüğü Farsça'da müşavere etmek anlamından, 'danişmend' sözcüğünden etkilendiği de düşünülürse (bilgili,bilen) Türkiye Türkçesinde 'olmayan bir durumu varmış gibi göstermek' veya 'olduğundan başka anlatmak için önceden yapılan anlaşma muvazaa' ilk anlamının bir kısmını karşılamış, ayrıca olumsuz bir anlam kazanmıştır.

rint (TS) *is.* 1. Gönül eri. 2. Sarhoş, ayyaş kimse.

rind (ATS) *is.* *klas.* Laubali, serseri, sarhoş, ayyaş, vaktini içki içmekle geçiren kimse.

rind Far. *rind* 1. Güzel (insan). 2. Filozof, kalender kimse.

Türkiye Türkçesinde ilk anlamını koruyan ‘rint’ sözcüğü bunun yanında olumsuz bir anlamda kazanmış, Azeri Türkçesinde ise ilk anlamından uzaklaşarak olumsuz bir anlam yansıtmaya başlamıştır.

yalvaç (TS) *is. din b.* Kendisine kitap gönderilmiş peygamber, elçi, yalavaç, resul.

yalavac (ATS) *s. ve. is.* Aç ve susuz, yiyeceksiz.

yalvaç ET *yalāvaç* , *yalābaç* , *yalāfar* elçi, haberci.

Türkiye Türkçesinde anlamını koruyan sözcük Azeri Türkçesinde anlam kötüleşmesine uğramıştır.

şehla (TS) *s.* Kusurlu sayılmayacak kadar hafif şaşlı (göz).

şehla (ATS) *s.* İri koyu mavi.

şehla Ar. *şehlā* Koyu mavi gözlü kadın, koyu mavi gözlü olma.

Azeri Türkçesinde ilk anlamını koruyan ‘şehla’ sözcüğü Türkiye Türkçesinde ilk anlamından uzaklaşarak olumsuz bir anlam kazanmıştır.

oğlan (TS) *is.* 1. Erkek çocuk. 2. Yetişkin erkek. 3. İskambil kağıtlarında genç, erkek resimli kağıt, bacak, vale. 4. Cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hizmet eden sapık erkek.

oğlan (ATS) *is.* 1. Erkek çocuk. 2. Buluş çağına ermiş, ama henüz evlenmemiş genç.

oğul / oğl- ET *oğul* Döl, çocuk, yavru, erkek çocuk.

Türkiye Türkçesinde ve Azeri Türkçesinde ilk anlamını koruyan sözcük, Türkiye Türkçesinde ayrıca “cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hizmet eden sapık erkek” anlamıyla yeni ve kötü bir anlam karşılıma başlamıştır.

2.4.1. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Anlam Kötüleşmesine Uğrayan Sözcükler

2.4.1.1. Türkiye Türkçesinde Anlam Kötüleşmesine Uğrayan Sözcükler;

adi (Ar.)	dümbelek (ET)	mutaassıp (Ar.)
argo (Fr.)	fır (ET)	nazlanmak (Far.)
aşüfte (Far.)	fırlama (ET)	odun (ET)
çullanmak (ET)	kabine (Fr.)	oğlan (ET)
danışık (ET)	kaput (Fr.)	paylamak (Far.)
dayak (ET)	kerhane (Far.)	piç (İt.)

pis (Far.)	salahlık (ET)	şehla (Ar.)
pislik (Far.)	sululuk (ET)	ulan (ET)
pislemek (Far.)	süprüntü (ET)	vesikalı (Ar.)
pislenmek (Far.)	sürgün (ET)	yarak (Far.)
rint (Far.)	sürtük (ET)	
salak (ET)	sürtüklük (ET)	

2.4.1.2. Azerbaycan Türkçesinde Anlam Kötüleşmesine Uğrayan sözcükler;

çırpıştıрмаğ (ET)	levend (Ar.)	müjlik (Rus.)
dama (ET)	nüfus (Ar.)	yalağ (ET)
damarsız (ET)	pislik (Far.)	yalavac (ET)
damalamağ (ET)	rind (Fr.)	yarasa (ET)
damalatma (ET)	serpilmek (ET)	yoğun (ET)
damlatmağ (ET)	serpmek (ET)	yoğunluğ (ET)
davacı (Ar.)	sözleşmek (ET)	zilli (Far.)
forslu (Fr.)	sümsük (?)	
felel (Ar.)	süründürmek (ET)	
	müjavir(Ar.)	

2.5. ANLAM İYİLEŞMESİ

Türkiye Türkçesinde ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerin bazılarında sözcüğün eskiden taşıdığı anlamında bir iyileşme meydana geldiği görülmüştür. Anlam iyileşmesi, bir sözcüğün başlangıcındaki anlamına göre daha olumlu, iyi bir anlam kazanmasıdır. (Eker,2003:422)

Türkiye Türkçesinde ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerde anlam iyileşmesi olayına oldukça az rastlanmıştır. İki lehçenin ortak sözcüklerinin 6'sı Türkiye Türkçesinde, 7'si ise Azeri Türkçesinde anlam iyileşmesine uğramıştır.

sitemli (TS) *s.* Sitem taşıyan.

sitemli (ATS) *s.* Eziyet çeken, zulme maruz kalan; mazlum.

sitem Far. *sitem/istem* Zulüm, eza.

'sitem' sözcüğü 'zulmeden, eziyet eden' başlangıçtaki anlamına göre anlamından biraz daha olumlu bir anlam kazanarak 'alınanlık, kırgınlık vb. duygular, uyardığını öfkelenmeden belirten' anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Azeri Türkçesinde ise, herhangi bir anlam olayı görülmemektedir.

terane (TS) *is.* 1. Ezgi, makam, nağme. 2. *mec.* Çok tekrarlandığından usanç verici bir durum alan söz.

terane (ATS) *is.* Türkü, şarkı, nağme; ahenk.

terane Far. *terâne* Makam, anlamsız sözlerle söylenen şarkı, dilenci şarkısı / Ar. *terennüm*

'terane' sözcüğü "anlamsız sözlerle söylenen şarkı, dilenci şarkısı" Türkiye Türkçesinde anlamının bir kısmını korumuş, fakat Azeri Türkçesinde "türkü, şarkı, nağme; ahenk" anlamıyla sözcük ilk anlamına göre olumlu bir anlam kazanmıştır.

levent (TS) *is. tarih* 1. Osmanlı donanmasında ve kıyılarında görev yapan asker sınıfı.

2. *s.* Uzun. 3. *mec. s.* Boylu boslu, yakışıklı (kimse).

levend (ATS) *is. ve s. hlk.* Ahlaksız, kendi cinsiyle sapık ilişkide bulunan pasif erkek (küfür olarak kullanılır).

levent Far. *levend* serbest kişi, işsiz güçsüz, boş gezen, başıbozuk / bahriye eri.

Farsça 'levent' sözcüğü Türkiye Türkçesinde başlangıçtaki anlamına göre olumlu bir anlam kazanmış, Azeri Türkçesinde ise olumsuz bir anlam kazanmıştır.

2.5.1. Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde Anlam İyileşmesine uğrayan sözcükler

2.5.1.1. Türkiye Türkçesinde Anlam İyileşmesine Uğrayan Sözcükler;

damarsız (ET)	sitem (Far.)	sitemli (Far.)
levent (Far.)	sitemkâr (Far..)	yaman (ET)

2.5.1.2. Azerbaycan Türkçesinde Anlam İyileşmesine Uğrayan Sözcükler;

azıtmağ (ET)
naḫışlı (Ar.)
reşid (Ar.)
terane (Far.)
pezeveng (Gürc.)
pezevenglik (Gürc.)
gerzek (?)

2.6. SES DEĞİŞMESİ SONUCU ORTAK GÖRÜNEN SÖZCÜKLER

Azeri Türkçesinde ses değişimleri nedeniyle ortakmış gibi görünen, fakat Türkiye Türkçesinin benzer sözcüklerinde anlamca farklı sözcükler bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde anlam ve ses bakımından farklı iki sözcük, Azeri Türkçesinde ses olaylarından dolayı aynı sözcükle karşılanmış, böylece Türkiye Türkçesinin benzer sözlerinden farklı bir anlam kazanmış gibi görünen sözcükler ortaya çıkmıştır. Azeri Türkçesinde ses değişimleri nedeniyle ortakmış gibi görünen 7 sözcüğe rastlanmaktadır.

üzmek (TS) (-i) 1. Üzüntü vermek. 2. Bir şeyi gerip çekerek gevşetmek, sürterek aşındırmak.

üzmek¹ (ATS) *f.* 1. Suyun yüzünde ve altında hareket etmek, yüzmek. 2. Suya dalmadan hareket etmeyi becermek. 3. Özel mekanizmalar yardımıyla belirli bir yönde suyun üzerinde veya altında hareket etmek. 4. Gemi, sandal vs. ile gitmek. 5. Suyun dibine dalmadan akıntı ile hareket etmek, gitmek. 6. *mec.* Havada yavaş yavaş hareket etmek, süzülme. 7. *mec.* Ay, güneş. 8. *mec.* Hareket eder gibi görünmek.

üzmek² (ATS) *f.* 1. Kırmak, koparmak. 2. Kesip atmak, kesmek. 3. Ayırmak, koparmak. 4. Borcunu ödemek, ödeyip bitirmek.

üzmek³ (ATS) *f.* 1. Takatini kesmek, yormak, üzüntü vermek. 2. Bazı isimlere takılarak birleşik fiil ve çeşitli ifadeler yapılır.

üzmek ET *üzmek* Koparmak, kırmak, yok etmek. 2. Delmek, parçalamak, bozmak, uzaklaştırmak.

Azeri Türkçesinde bazen baştaki ‘y’ sesinin düştüğü görülür. Türkiye Türkçesindeki ‘yüzmek’ fiilinin başındaki ‘y’ sesi Azeri Türkçesinde düştüğü için ‘üzmek’ şekli aynı zamanda ‘yüzmek’ fiili olarak da kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ‘üzmek’ sözcüğünün yansıttığı anlamı, Azeri Türkçesindeki ‘üzmek’ fiili, ilk anlamı yanında ‘yüzmek’ sözcüğünün anlamını da yansıtmaktadır. Bu ses olayı sözcüğün tamamen farklı bir anlam kazanmasına neden olmuş gibi görünür.

ok (TS) is. 1. Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk. 2. Yön göstermek amacıyla belli yerlere konulabilen, oka benzer işaret. 3. At arabası, kağrı vb. araçlarda koşum hayvanlarının bağlandığı ağaç. 4. *matematik* Bir dairede bir kirişin ortasında bu kirişi gören yayın ortasına indirilen doğru parçası.

oɛ¹ (ATS) *ünl.* 1. Hayret, meysuluk, pişmanlık, hoşnutsuzluk vs. duygularını ifade eder. Hayret, hayranlık, hasret duygularını ifade eder. Sevinç, neşe, memnunluk ifade eder. 2. Şevkat, okşama, sevme (birini) anında kullanılır.

oɛ² (ATS) *is.* 1. Yayla atılan ucu temrenli, ince kısa mil, çubuk. 2. Yön bildirmek için ok şeklinde çizilmiş işaret. 3. Makinenin, mekanizmanın vs. dönen parçasının, dönen çarkın, dişlinin takıldığı mil. 4. Mihver. 5. Herhangi bir cismin simetri veya merkezinden geçen düz çizgi.

ok ET 1. Ok. 2. Edat.

Azeri Türkçesinde Türkiye Türkçesinden ünsüzler içinde farklı olarak gırtlaktan çıkan ‘ɛ’ sesi bulunur. Bu ses günümüzde ‘x’ ile gösterilmektedir. Türkiye Türkçesindeki ‘ok’ sözcüğü Azeri Türkçesinde kullanılan ‘ɛ’ sesinin etkisiyle ‘oh’ sözcüğü olarak da kullanılmıştır. Türkiye Türkçesindeki ‘ok’ sözcüğünün taşıdığı anlamı Azeri Türkçesindeki ‘oɛ’ sözcüğü bir ünlem sözü olarak kullanımının yanında ‘ok’ sözcüğünün anlamını da taşımaktadır.

düğün (TS) *is.* 1. Evlenme dolayısıyla yapılan tören, eğlence. 2. Sünnet düğünü.

düyün¹ (ATS) *is.* 1. İki ip vs.nin birbirine bağlanmasından oluşan yuvarlak ilmek, bağ, ipin vs.nin düğüm haline getirilmiş yeri. 2. Ağaçların dallarının ve budaklarının gövdeyle birleştiği yer. 3. *mec.* Halledilmesi zor mesele, çetrefilli iş, karışıklık. 4. *mec.* Dert, keder, gam, kalp ağrısı.

düyün² (ATS) *is.* Şenlik bir adamın evlendiği, bir çocuğun doğduğu veya sünnet olduğu gün yapılan şenlik.

düğün ET *tügün* Bağ, düğüm → düğme.

Türkiye Türkçesindeki ‘düğün’ sözcüğünün taşıdığı anlamı Azeri Türkçesindeki ‘düyün’ sözcüğü ilk anlamının yanında ‘düğüm’ sözcüğünün anlamını da yansıtmaktadır.

3.6.1. Azeri Türkçesinde Ses Değişmesi Sonucu Benzer Görünen Sözcükler;

düyün (ET)

letife (Ar.)

üzmek (ET)

güleş (ET)

of (ET)

üzük (ET)

yay (ET)

SONUÇ

Türk lehçelerinde, eskiden beri kullanılan ortak sözcüklerin anlamlarında, pek çok sebebe bağlı olarak bir takım değişimler ortaya çıkmıştır. Bu değişimler, bir sözcüğün tamamen farklı bir anlam kazanması, daha genel bir anlam kazanması, eskiden taşıdığı anlamın ancak bir kısmını karşılaması vs. şekillerinde olabilmektedir.

Türk dilinin kolları arasında birtakım farklılıkların olduğu bir gerçektir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde başlayan farklılıklar zamanla artarak iki lehçenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki ayrılıkların büyük bir kısmı ağız özelliklerinin yazıya geçirilmesi neticesinde oluşmuştur. Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü ve Türkçe Sözlükteki sözcükleri incelerken halk arasında yaşayan birçok sözcüğün Azerbaycan Türkçesi Sözlüğünde bulunduğunu, fakat Türkçe Sözlükte bunların sadece çok az bir kısmının yer aldığını gördük. İki lehçe arasındaki farklılıklar değişik kültürlerin etkisi, Azeri Türkçesi'nin Kıpçakça, Doğu Türkçesi, Farsça ve Rusçadan, Türkiye Türkçesinin ise Batı dillerinden etkilenmesiyle artmıştır.

Türkçenin Oğuz (Batı) lehçelerinden biri olan Azerice, Azerbaycan'ın resmi dilidir. Azerbaycan'da 1991'den bu yana Latin alfabesi kullanılsa da, eski Kiril alfabesi de hala yaygın denebilecek ölçüde kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcükler arasında meydana gelen anlam farklılıkları konusundaki tespitlerimiz kısaca şunlardır:

Çalışmayı yaparken Azeri Türkçesi için Seyfettin Altaylı'nın hazırladığı "Azerbaycan Dilinin İzahli Lügati" adlı dört ciltlik sözlüğü (1994) ve Türkiye Türkçesi için Türk Dil Kurumu'nun 2005 yılında yayımladığı Türkçe Sözlüğü esas alarak, her iki lehçede de ortak kullanılan sözcükler tespit edip, anlam bakımından inceledik. Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesinde ortak olarak kullanılan sözcüklerdeki anlam olaylarının incelemesi esnasında sözcüklerin ilk anlamlarını Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Arapça Lügat, Sözlerin Soyağacı gibi kaynaklardan ve çeşitli etimolojik sözlüklerden faydalanarak dikkate aldık.

Türkçe Sözlük söz, terim, deyim ve anlamdan oluşan 104.481 söz varlığına sahiptir. 63.818 madde başı 13.589 da madde içi olmak üzere toplam 77.407 söz bulunmaktadır. Bu sözlerin 45.005'i isim, 11.305'i sıfat, 2.644'ü zarf, 87'si zamir, 33'ü edat, 239'u ünlem, 53'ü bağlaç, 6.441'i ise fiildir. Bazı madde başları hem isim hem sıfat

veya hem sıfat hem zarf olabildiği için sözcük türlerinin toplam sayısı ile madde başı sayısı birbirinin aynı değildir. Sözlük metni ise 1.236.484 sözden oluşmaktadır. (TDK, 2005:XI) Ayrıca Türkçede yer alan sözcüklerin yaklaşık %15'i yabancı dillerden Türkçeye girmiştir.

Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü ise 1994 yılında basılmıştır. Sözlükte 30.752 sözcük yer almaktadır. Bu sözlükten anlaşıldığına göre Azeri Türkçesine başka dillerden giren 8670 sözcükten 4554'ü Arapça, 1386'sı Farsça, 1074'ü Yunanca, 688'i Latince, 451'i Fransızca, 265'i Rusça, 87'si Almanca, 83'ü İngilizce, 71'i İtalyanca kökenlidir. 11 sözcük ise diğer çeşitli dillerden Azeri Türkçesine girmiştir. İki lehçedeki ortak sözcüklerde anlam olayı gerçekleşen sözcüklerden hareketle oluşturduğumuz sözlükte 876 sözcük bulunmaktadır. Bunların 405'i Türkçe, 230'u Arapça, 157'si Farsça, 25'i Latince, 22'si İngilizce, 13'ü Yunanca, 18'i italyanca kökenlidir, 6 tanesi ise Türkçeye diğer Yabancı dillerden girmiştir.

Anlam kayması, bir sözcüğün tamamen farklı bir anlam kazanması olayıdır. Fakat Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki bazı ortak sözcüklerin mecaz anlatım yoluyla veya terim olarak kullanılmaya başlanmasıyla ilk anlamını korumakla beraber, zamanla ilk anlamından uzak, yeni anlamlar kazandığı da görülmektedir.

Anlam genişlemesi, bir sözcüğün zamanla taşıdığı anlam dışında yeni veya daha kapsamlı bir anlam kazanmasıdır. Sözcüklerin mecaz kullanım, terimleşme ve ses benzerliğinden dolayı iki farklı anlamı karşılaması gibi nedenlerle iki lehçe arasındaki ortak sözcüklerde anlam genişlemesi olayının daha çok gerçekleştiği görülmüştür.

Anlam daralması, sözcüğün eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü ya da bir türünü anlatır duruma gelmesi olayıdır. Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerin bir kısmı ilk anlamının bir bölümünü karşılamış, bunun yanında yeni anlamlar da kazanmıştır. Bu sözcüklerdeki anlam daralmalarının bir kısmı ise çoğul anlamını kaybedip, tekil anlamıyla kullanılmaya devam etmek şeklindedir.

Anlam kötüleşmesi, sözcüğün başlangıçtaki anlamına göre olumsuz, kötü bir anlam kazanması olayıdır. Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki ortak sözcüklerde, sözcüğün ilk anlamını koruması yanında olumsuz bir anlam kazanması olayına daha fazla rastlanmıştır. Bu olay Azeri Türkçesine göre Türkiye Türkçesinde daha fazla görülmekle beraber, iki lehçede de diğer anlam olaylarına nispetle çok fazla rastlanmamıştır.

Anlam iyileşmesi, bir sözcüğün başlangıçtaki anlamına göre daha olumlu, iyi bir anlam kazanmasıdır. İki lehçedeki ortak sözcüklerde anlam iyileşmesi olayına oldukça az rastlanmıştır.

Azeri Türkçesi sözlüğünde yer alan 30.752 sözcükten Türkiye Türkçesi ile ortak, ama anlam bakımından farklı 876 sözcük bulunmaktadır. Bunların 245'i Türkiye Türkçesinde, 356'sı Azeri Türkçesinde, 275'i ise her iki lehçede de eski anlamından farklı bir anlam kazanmıştır. Bu sözcüklerin farklı anlam taşımasına yol açan anlam olaylarının ise %25.79'unda başka anlama geçiş (anlam kayması), %67.23'ünde ilk anlamı yanında yeni anlamlar kazanma (anlam genişlemesi), %12.10'unda anlam daralması, %6.62'sinde olumsuz anlam kazanma (anlam kötüleşmesi), %1.48'inde anlam iyileşmesi %0.91'inde yalnızca Azeri Türkçesinde görülen ses değişiminden dolayı gerçekleşen anlam olayları tespit edilmiştir.

İki lehçede görülen anlam olaylarından 226 sözcükte görülen anlam kaymasının %10.61'i yalnızca Türkiye Türkçesinde, %80.53'ü Azeri Türkçesinde, %8.84'ü her iki lehçede de gerçekleşmiştir. Türkiye Türkçesi ve Azeri Türkçesinde anlam kaymasına uğrayan sözcüklerin büyük çoğunluğu Türkçe kökenlidir, bunu Arapça kökenli sözcükler takip etmektedir.

Anlam genişlemesi, iki lehçedeki ortak kelimelerin 589'unda sözcükte görülmektedir. Bunun %40.71'i yalnızca Türkiye Türkçesinde, %35.14'ü Azeri Türkçesinde ve %24.10'u her iki lehçede görülmektedir. İki lehçede de anlam genişlemesi Türkçe kökenli sözcüklerde daha fazla görülmektedir.

Sözlüğümüzdeki 106 sözcükte görülen anlam daralmasının %48'i Türkiye Türkçesinde, %44'ü Azeri Türkçesinde ve %7.5'i her iki lehçede gerçekleşmiştir. İki lehçede de daralmaların büyük çoğunluğu Eski Türkçe kökenli sözcüklerde görülmektedir.

Anlam kötüleşmesi 58 sözcükte görülmüş, bunun %55.17'si yalnızca Türkiye Türkçesinde %41.37'si Azeri Türkçesinde ve %3.44'ü ise her iki lehçede de anlam kötüleşmesine uğramıştır. Eski Türkçe kökenli kelimelerde bu anlam olayı daha fazla gerçekleşmiştir.

13 sözcükte görülen anlam iyileşmesi olayı % 46.15 yalnızca Türkiye Türkçesinde %53.84 Azeri Türkçesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca Azeri Türkçesinde 8 sözcük ses

değişimi sonucu farklı bir anlam kazanmıştır. Bu anlam olayı iki lehçede de yabancı dillerden giren sözcüklerde görülmektedir.

Türkiye Türkçesinde Azeri Türkçesi ile ortak kullanılan ve anlam değişimine uğrayan 525 sözcük bulunmaktadır. Sözlüğümüze göre sözcükler arasındaki anlam olaylarının %8.38'i başka anlama geçiş (anlam kayması), %72.76'sı' ilk anlamı yanında yeni anlamlar kazanma (anlam genişlemesi), %11.23'ü anlam daralması, %6.47'si olumsuz anlam kazanma (anlam kötüleşmesi), %1.14'ü ise anlam iyileşmesine uğramıştır.

Azeri Türkçesinin Türkiye Türkçesi ile ortak 639 sözcüğün anlam değişiklikleri görülmektedir. Sözlüğümüzde yer alan Azeri Türkçesine has sözcüklerden % 54.61'inde anlam genişlemesi, % 31.61'inde anlam kayması, %8.60'ında anlam daralması, %4.06'sında anlam kötüleşmesi, % 1.095'inde anlam iyileşmesi tespit edilmiştir. Her iki lehçede bazen aynı sözcükte, aynı anlam olayı gerçekleşmektedir, bunun yanında her iki lehçede de farklı anlam olayı gerçekleşen ortak sözcükler bulunmaktadır. Örneğin, 'sökmek' sözcüğünde iki lehçede de anlam genişlemesi olayı görülürken, 'çit' Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine, Azeri Türkçesinde ise anlam kaymasına uğramaktadır. Çeşitli anlam olayları sonucunda ortak 172 sözcük bulunmaktadır.

Yukarıdaki verilere göre Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin ortak kelimelerinin 876'sında çeşitli anlam olayları görülmektedir. Tamamen farklı olmasa da bir yönüyle farklı anlam kazanmış bu 876 sözcükten % 59.93'ünde Türkiye Türkçesinde, % 72.94'ünde Azeri Türkçesinde bir anlam olayı yaşandığı için bugünkü anlamlarının tamamen veya büyük bir kısımandan bir yönüyle farklılaştığı anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ağaoğlu, Elnur, “Azerbaycan’ın Etnik ve Demografik Yapısı” **Türkler**, C. 19, Ankara 2002, s. 217-225
- Aksan, Doğan, “**Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe**”, TDAY-Belleten 1961, s. 207-273
- Aksan, Doğan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara 1982
- Aksan, Doğan, **Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, Ankara 1997
- Alışık, Gülşen Seyhan, “Azerbaycan Türkçesi”, **Türkler**, C. 19, Ankara 2002, s. 227-241.
- Altaylı, Seyffetin, **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul 1994
- Araz, Arslanlı, “Türk Dünyasının Kanayan Yarası: Karabağ”, **Türkler**, C. 19, Ankara 2002, s.194-207
- Arazoğlu, **Müxtasar Azarbaycan Tarixi**, Bütöv Azərbycan Birliyi, Bakı1999
- “Azerbaycan Milli Marşı” <http://campus.fortunecity.com./purduel47azer.html-6k->
- “Azerbaycan”, <http://shaquirr,sitemynet.com/16Ocak2005pazar15:19>
- Azimli, Elçin, “Bir Kere Yükselen Bayrak Bir Daha İnmez”, www.geccities.com/hazardergisi/28may.htm-15k-/ (Ziyaret tarihi:20 Ocak 2005 Cuma 13:30)
- Bozkurt, Fuat, **Türklerin Dili**, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 1999
- Buran, Ahmet, Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Elazığ 1999
- Caferoğlu, Ahmet, **Türk Kavimleri**, Enderun Kitapevi, İstanbul 1988
- Caferoğlu, Ahmet, Yavuz Akpınar, **Azerbaycan Türkleri Edebiyatı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, sayı A-23, Ankara 1992, s. 597-683
- Caferoğlu, Ahmet, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul 1993
- Celal, Mir, Firidun Hüseyinov, **XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı**, İstanbul 2000

Cemiloğlu, Mustafa, “Azerbaycan ve Anadolu Halk Hikayelerinde Kahramanların Aşık Olması İle İlgili Motifler ve Bunların Yapısı”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı 3, Bahar 1997, s. 62-91

Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, İstanbul 1996

Devlet, Nadir, **Çağdaş Türk Dünyası**, İstanbul 1989

Dilaçar, Agop, **Türk Diline Genel Bir Bakış**, Ankara 1974

Dilaçar, Agop, **Kutadgu Bilig İncelemesi**, Ankara 2003

Eker, Süer, **Çağdaş Türk Dili**, Ankara 2003

Ercilasun, A. Bican, **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri**, Ankara 1989

Eren, Hasan, “Doküman mı, yoksa doküman mı?”, **Türk Dili**, Ankara 1995, sayı 521, s. 459-462

Ergin, Muharrem, **Azerî Türkçesi**, İstanbul 1996

Gabain, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev.: Mehmet Akalın), Ankara 1995

Gedikli, Yusuf, “Azerbaycan, Uygur ve Türkmen Türkçelerinde Yeni Kelime Yapımı”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı 1, Bahar 1996, s. 239-244

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1992

Karaağaç, Günay, “Türkçenin Komşularına Verdiği Beslenme Kültürüyle İlgili Kelimeler”, **Türk Dili**, sayı 564, Ankara, 1998, s. 361-496

Karaağaç, Günay, “Türkçenin Komşu Diller Verdiği Giyim-Kuşamla ilgili Kelimeler” **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı 5, Ankara 1998, s. 361-368

Karaağaç, Günay, **Dil, Tarih ve İnsan**, Ankara 2002

“Karabağ Sorunu”, www.aemm.com/index.php?cat25-20k- **(Ziyaret**

tarihi:15.02.2005 Cuma 16:40)

Kazımoğlu, Samir, **Türk Topulukları Edebiyatı**, C. I, Ankara 1994

Kıran, Zeynel, **Dilbilime Giriş**, Ankara 2002

Köprülü, M. Fuat, “Azeri, Azari”, **İslam Ansiklopedisi**, C. II. Ankara 1970, s. 118-151

Memedov, Allahverdi, **Celil Memedquluzade Yaradıcılığında Azerbaycançılıq**, Bakı 2003

Memmedzade, M. B., “Karabağ” **İslam Ansiklopedisi**, C. IV, Ankara 1970, s. 212-214

Necefoğlu, Hacali, “Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerinde Eşsesli ve Eşköklü Kelimeler Sözlüğü”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, s.118, Şubat 1999

Okumuş, Salih, “Modern Azerbaycan Edebiyatı”, **Türkler**, C. 19, Ankara 2002, s. 262-273.

Özkan, Nevzat, **Türk Dünyası**, Kayseri 1997

Özkan, Nevzat, **Türk Dilinin Yurtları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003

Pirevdioğlu, Ahmet, “Azerbaycan Edebiyatı”, **Türkler**, C. 19, Ankara 2002, s. 252-259

Qurbanov, Afad, **Müsair Azerbaycan Edebi Dili**, C. I, Balcı 2003

“Rusya’nın Kafkas Politikası ve Türkiye”,
www.turkdunyasi.org/sayfalar/kultursayfasi_13.html-30k- [Ziyaret
Tarihi: 15.01.2004]

Sakaoğlu, Saim, Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, **Azerbaycan Aşıkları ve Halk Şairleri**, Halk Kültürü, C. II. İstanbul 1986

Saray, Mehmet, **Gaspıralı İsmail Bey’den Atatürk’e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, İstanbul 1993

Sarıahmetoğlu Karagür, Nesrin, “Azerbacan’da Eğitim ve Basın”, **Türkler**, c. 19, Ankara 2002, s. 297-305

Şimşir, Bilal, Türk Yazı Devrimi, **Tarih Tarih Kurumu Yayınları**, Ankara 1992.

Şükun, Ziya, **Farsça-Türkçe Lugat**, İstanbul 1996

Tarihten Geleceğe Türk Dili [htt://tdk.org.tr/tarihten.html](http://tdk.org.tr/tarihten.html).10.01.2005

TDK, **Türkçe Sözlük**, Ankara 1998

TDK, **Türkçe Sözlük**, Ankara 2005

TDK, **Yazım Kılavuzu**, Ankara 2005

Timurtaş, Faruk Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, İstanbul 1994

Tofıoglu Hacıyev, Sani, “Ermenilerin Azeri Türklerine Karşı Terör ve Katliamları” (Çeviren: Elnur Ağaoğlu), **Türkler**, C. 19, Ankara 2002, s. 182-192

Togan, A. Zeki Velidi, “Azerbaycan”, **İslam Ansiklopedisi**, C. II, Ankara 1970, s. 91-118

Topaloğlu, Bekir, Hayreddin Karaman, **Arapça-Türkçe Yeni Kamus**, İstanbul 1991

“Türk ve Akraba Toplulukları ile İlişkiler”, www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/mart991_bolum10.html-42k-

Uzun, Enver, **Güney Azerbaycan Basın Tarihi**, Trabzon 2002

Üstüner, Ahat, Türkçenin Anlam Gücü, **Türk Dili**, S.589, Ocak 2001, s. 50-57

Yiğit, Ali, “**Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Yerlerin Coğrafyası**”, TİSAV, Elazığ 2000

Zülfikar, Hamza, “Türk Cumhuriyetleri İle Kurulması Beklenen Ortak Dil Üzerine”, **Dil Dergisi** 2004

ÖZGEÇMİŞ

Ebru PERİLİOĞLU, 1978 yılında Pertek'te doğdu. İlk ve orta öğrenimini Pertek'te tamamladı. 2001 yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Trabzon'da Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak meslek hayatına başladı. 2004 yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yüksek lisans öğrenimine başladı. Şu an Elazığ'da meslek hayatına devam etmektedir.